МИНИСТЕРСТВО
ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
УРМАН ХУҖАЛЫГЫ
МИНИСТРЛЫГЫ

ПРИКАЗ БОЕРЫК

14.12.2018 г.Казань № 702-осн

Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгының 2013 елның 22 октябрендәге 571/7-осн номерлы боерыгы белән расланган Баулы урманчылыгы урман хуҗалыгы регламентына үзгәрешләр кертү турында

Баулы урманчылыгы чикләрендә урманнарны тәртипкә китерү барышында ачыкланган урманнарның структурасы һәм торышы үзгәрүгә бәйле рәвештә, Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгының 2017 елның 27 февралендәге 72 номерлы боерыгы белән расланган Урман хуҗалыгы реглмаментлары составы, аларны эшләү тәртибе, аларның гамәлдә булу чорлары һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибенең 16 пунктының 1 пунктчасы нигезендә боерык бирәм:

1. Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгының 2013 елның 22 октябрендәге 571/7-осн номерлы боерыгы белән расланган Баулы урманчылыгы урман хуҗалыгы регламентына, кушымтада бирелгән яңа редакциядә бәян итеп, үзгәрешләр кертергә.

2. Юридик бүлеккә әлеге боерыкны дәүләт теркәвенә алу һәм Татарстан Республикасы Хокукый мәгълүматының рәсми порталында (PRAVO.TATARSTAN.RU) рәсми рәвештә бастырып чыгару өчен Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгына җибәрергә.

3. Мәгълүмат технологияләрен үстерү секторына әлеге боерыкның теркәүгә алынуын һәм бастырып чыгарылуын техник яктан тәэмин итәргә.

4. Финанслар, бухгалтерия исәбенә алу һәм тикшереп тору бүлегенә әлеге боерыкның татар теленә тәрҗемә ителүенә бәйле чыгымнарның финанслануын тәэмин итәргә.

5. Бу Боерык үтәлешен контрольдә тотуны министрның беренче урынбасары Ә.Н.Бәдретдиновка йөкләргә.

Министр Р.Ә.Кузюров

Татарстан Республикасы

Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгы

Баулы урманчылыгының

УРМАН ХУҖАЛЫГЫ РЕГЛАМЕНТЫ

Казан, 2018 ел.

Эчтәлек

КЕРЕШ 4
Россия Федерациясе закон актлары 5
1 БҮЛЕК. ГОМУМИ МӘГЪЛҮМАТЛАР 18
1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама 18
1.2. Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре 35
2 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ЧОРЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ЯҢАДАН ҮСТЕРҮ НОРМАТИВЛАРЫ 39
2.1. Агач материалы әзерләгәндә урманнардан файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 39
2.2. Урманнардан чәер әзерләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары 110
2.3. Урманнардан агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 111
2.4. Урманнардан азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 125
2.5. Урманнардан аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм сроклары 133
2.6. Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 136
2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 144
2.8. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 147
2.9. Урманнардан урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 159
2.10. Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен һәм дару үләннәрен үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 160
2.11. Урманнардан урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 161
2.12. Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 163
2.13. Урманнардан сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү, аларны эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары 168
2.14. Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 170
2.15. Урманнардан агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 183
2.16. Урманнардан дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары 184
2.17. Урманнарны саклауга, яклауга һәм торгызуга карата таләпләр 185
2.18. Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча урманнардан файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре 282
3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР 283

3.1. Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре буенча чикләмәләр 283
3.2. Махсус якланучы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр 284
3.3. Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләмәләр 288

КЕРЕШ

Әлеге урман хуҗалыгы регламенты – Баулы урманчылыгы урманнарыннан файдалану, аларны саклау, яклау һәм яңадан торгызу өчен нигез булып тора.

Регламентны эшләүчеләр:

«Поволжский леспроект» «Рослесинфорг» ФДУП филиалының Казан экспедициясе, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2008 елның 18 февралендәге № 64 дәүләт контракты).

Үзгәрешләр керткән оешмалар турында белешмәләр:

«Рослесинфорг» ФДУП Казан филиалы, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2010 елның 29 октябрендәге № 441 дәүләт контракты).

«Ульяновсклеспроект» җаваплылыгы чикләнгән җәмгыяте, Ульян ш., Орлов ур., 21а (2012 ел, 25 декабрь, № 815 дәүләт контракты).

2017 елда Баулы урманчылыгы урман хуҗалыгы регламентына үзгәрешләр кертү өчен Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгының урман хуҗалыгы регламентларына үзгәрешләр кертү буенча 2017 ел, 23 октябрь, № 2017.54195 дәүләт контракты нигез булып тора.

Урман хуҗалыгы регламенты Россия Федерациясе Урман кодексының 87 ст. 7 өлеше, Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгының «Урман хуҗалыгы регламентларының составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдә булу чорларын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында» 2017 ел, 27 февраль, № 72 боерыгы нигезендә эшләнде.

Урман хуҗалыгы регламентының гамәлдә булу чоры – 2019 елның 01 апреленә кадәр.

Урман хуҗалыгы регламенты урманчылыкның территориясенә, урман үсү шартларына карата кулланылучы урманнарны комплекслы үзләштерү нормативлары һәм параметрлары җыелмасын үз эченә ала һәм урман кишәрлекләренең хокукый тәртибен билгели.

Урман хуҗалыгы регламенты урманчылык чикләрендә урманнардан файдалануны, аларны саклауны, яклауны, торгызуны гамәлгә ашыручы гражданнар һәм юридик затлар тарафыннан зарури үтәлергә тиеш (РФ УК 87 ст. 6 өл.).

Урманчылык чикләрендә урнашкан урманнарга карата урман хуҗалыгы регламентында РФ УК 87 статьясының 5 өлеше нигезендә түбәндәгеләр билгеләнә:

1) урманнардан рөхсәтле файдалануның РФ УК 25 статьясы нигезендә билгеләнә торган төрләре;

2) кисентеләрнең яше, тотылачак диләнке, урманнардан файдалану чорлары һәм алардан рөхсәтле файдалануның башка параметрлары;

3) РФ УК 27 статьясы нигезендә урманнардан файдалануны чикләү;

4) урманнарны саклауга, яклауга, торгызуга карата таләпләр.

Урман хуҗалыгы регламентының гамәлдә булу чорына файдалану төрләре буенча урманнардан ел саен мөмкин булганча файдалану күләмнәре билгеләнгәнде, алар түбәндәгеләрне тәэмин итәргә тиеш:

5) кеше сәламәтлеген кайгырту максатларында, урманның әйләнә-тирәлек хасил итү, су саклау, яклау, санитар-гигиеник һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү;

6) җәмгыятьнең урманнарга һәм урман ресурсларына булган ихтыяҗларын канәгатьләндерү өчен урманнардан күп максатларда, нәтиҗәле итеп, өзлексез, киметмичә файдалану;

7) урманнарны торгызу, аларның токым составын һәм сыйфатын яхшырту, уңыш бирүчәнлеген арттыру, аларны саклауны һәм яклауны көчәйтү;

8) урман фонды җирләреннән нәтиҗәле файдалану;

9) бердәм техник сәясәт нигезендә урман хуҗалыгы алып баруның нәтиҗәлелеген арттыру, фән, техника һәм алдынгы тәҗрибә казанышларын куллану;

10) биологик төрлелекне, тарихи-мәдәни һәм табигый мирас объектларын саклау.

Алга таба урман хуҗалыгы регламентын төзегәндә нигез итеп алынган норматив хокукый, норматив-техник, методик закон документларының исемлеге китерелә:

Россия Федерациясе закон актлары

Россия Федерациясе Урман кодексы (алга таба – РФ УК),

Россия Федерациясе Су кодексы (алга таба – РФ СК),

Россия Федерациясе Җир кодексы (алга таба – РФ ҖК),

Россия Федерациясе Гражданлык кодексы (алга таба – РФ ГК),

«Җир асты байлыклары турында» 1992 елның 21 февралендәге № 2395-1 Россия Федерациясе законы (алга таба – «Җир асты байлыклары турында» РФ законы),

«Янгын куркынычсызлыгы турында» 1994 елның 21 декабрендәге № 69-ФЗ федераль закон (алга таба – «Янгын куркынычсызлыгы турында» ФЗ).

«Махсус сакланучы табигый территорияләр турында» 1995 елның 14 мартындагы № 33-ФЗ федераль закон (алга таба – № 33-ФЗ федераль закон).

«Хайваннар дөньясы турында» 1995 елның 24 апрелендәге № 52-ФЗ федераль закон (алга таба – № 52-ФЗ федераль закон),

«Геодезия, картография һәм киңлек мәгълүматлары турында һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү хакында» 2015 елның 30 декабрендәге № 431-ФЗ федераль закон (алга таба – № 431-ФЗ федераль закон),

«Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән имин эш итү турында» 1997 елның 19 июлендәге № 109-ФЗ федераль закон (алга таба – № 109-ФЗ федераль закон).

«Намус иреге турында һәм дини берләшмәләр турында» 1997 елның 26 сентябрендәге № 125-ФЗ федераль закон (алга таба – № 125-ФЗ федераль закон).

«Кадастр эшчәнлеге турында» 2007 елның 24 июлендәге № 221-ФЗ федераль закон (алга таба – № 221-ФЗ федераль закон).

«Россия Федерациясендә газ белән тәэмин итү турында» 1999 елның 31 мартындагы № 69-ФЗ федераль закон (алга таба – № 69-ФЗ федераль закон).

«Җир корылышы турында» 2001 елның 18 июнендәге № 78-ФЗ федераль закон (алга таба – № 78-ФЗ федераль закон).

«Әйләнә-тирә мохитне саклау турында» 2002 елның 10 гыйнварындагы № 7-ФЗ федераль закон (алга таба – № 7-ФЗ федераль закон).

«Электр энергетикасы турында» 2003 елның 26 мартындагы № 35-ФЗ федераль закон (алга таба – № 35-ФЗ федераль закон).

«Элемтә турында» 2003 елның 07 июлендәге № 126-ФЗ федераль закон (алга таба – № 126-ФЗ федераль закон).

«Россия Федерациясе Урман кодексын гамәлгә кертү турында» 2006 елның 04 декабрендәге № 201-ФЗ федераль закон (алга таба – № 201-ФЗ федераль закон).

«Орлыкчылык турында» 1997 елның 17 декабрендәге № 149-ФЗ федераль закон (№ 149-ФЗ федераль закон).

«Ау һәм аучылык ресурсларын саклау һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында» 2009 елның 24 июлендәге № 209-ФЗ федераль закон (алга таба – № 209-ФЗ федераль закон).

«Үсемлекләр карантины турында» 2014 елның 21 июлендәге № 206-ФЗ федераль закон (алга таба – № 206-ФЗ федераль закон).

Урман кодексында каралган хокукый мөнәсәбәтләрне җайга салучы норматив хокукый актлар (2018 елның 01 гыйнварына карата).

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
Россия Федерациясе Хөкүмәте актлары		
91 ст. 7 өл.	Дәүләт реестрыннан өземтәләр биргән өчен түләү.	РФ Хөкүмәтенең «Дәүләт урман реестрыннан өземтәләр биргән өчен түләү күләме һәм аны алу тәртибе турында» 2007 елның 03 мартындагы № 138 карары
100 ст. 2 өл., 81 ст. 38 п.	Урман кишәрлекләренә һәм урманнардан файдаланганда барлыкка килә торган мөлкәт хокукларына китерелгән зыянны түләү. Урман законнары бозылу нәтиҗәсендә урманнарга китерелгән зыянның	РФ Хөкүмәтенең «Урман законнары бозылу нәтиҗәсендә урманнарга китерелгән зыян күләмен исәпләп чыгару турында» 2007 елның 08 маендагы № 273 карары

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
	күләмен исәпләү таксаларын һәм методикаларын раслау	
96 ст.; 81 ст. 36 п.	Федераль дәүләт урман күзәтчелеге (урман сагы), аны гамәлгә ашыру тәртибе	РФ Хөкүмәтенең «Федераль дәүләт урман күзәтчелеген (урман сагын) гамәлгә ашыру турында нигезләмә раслау турында» 2007 елның 22 июнендәге № 394 карары
50 ст. 3 өл.	Зат, затлар төркеме тарафыннан әзерләнергә тиешле агач материалының максималь күләмен билгеләү	РФ Хөкүмәтенең «Зат, затлар төркеме тарафыннан әзерләнергә тиешле максималь агач материалы күләмен билгеләү турында» 2007 елның 22 июнендәге № 395 карары
73 ст. 4 өл.; 81 ст. 27 п.	Федераль мөлкәттәге урман ресурслары берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеген арендалау өчен урман кишәрлеге мәйданы берәмлеге өчен түләү ставкалары билгеләү	РФ Хөкүмәтенең «Федераль мөлкәттәге урман кишәрлеген арендалау буенча урман ресурслары күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеге мәйданы берәмлеге өчен түләү ставкалары турында» 2007 елның 22 маендагы № 310 карары
44 ст.	Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану.	РФ Хөкүмәтенең «Су объектын файдалануга тапшыру турында карар әзерләү һәм кабул итү тәртибе турында» 2006 елның 30 декабрендәге № 844 карары
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	РФ Хөкүмәтенең «Россия Федерациясе элемтә линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрен раслау турында» 1995 елның 09 июнендәге № 578 карары
76 ст. 3 өл. 81 ст. 30 п.	Урман утыртмаларын сату-алу шартнамәләре буенча түләү. Федераль мөлкәттәге җирләрдә әзерләнә торган агач материалы күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары билгеләү.	РФ Хөкүмәтенең «Урман ресурсларының күләм берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм федераль мөлкәттәге урман кишәрлегенең мәйдан берәмлеге өчен түләү ставкалары турында» 2007 елның 22 маендагы № 310 карары
16 ст. 3 өл., 60.3 ст.;	Урманнарда санитар куркынычсызлык.	РФ Хөкүмәтенең «Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре турында» 2007

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
81 ст. 17 п.	Урман утыртмаларын кисү тәртибе	елның 20 маендагы № 607 карары
16 ст. 3 өл., 53 ст. 3 өл. 81 ст. 16 п.	Урманнарда янгын куркынычсызлыгы. Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	РФ Хөкүмәтенең «Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен раслау турында» 2007 елның 30 июнендәге № 417 карары; РФ Хөкүмәтенең «Урманнарны янгынга каршы кору чаралары хакында» 2011 елның 16 апрелендәге № 281 карары; РФ Хөкүмәтенең «Урман янгыннары аркасында урманнарда барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен федераль башкарма хакимият органнары көчләрен һәм чараларын җәлеп итү турында» 2017 елның 2 декабрендәге № 1464 карары; РФ Хөкүмәтенең «Урман янгыннары нәтиҗәсендә барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләр турында» 2011 елның 17 маендагы № 376 карары; РФ Хөкүмәтенең «Урман янгыннарын сүндерү планын һәм аның формасын эшләү һәм раслау кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 17 маендагы № 377 карары; РФ Хөкүмәтенең «Урманнарда янгын куркынычы һәм урман янгыннары турында белешмәләрнең төгәл булуын тикшереп тору кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 18 августындагы № 687 карары
22 ст. 3 өл.	Урманнарны үзләштерү өлкәсендә инвестиция эшчәнлеге. Урманнарны үзләштерү өлкәсендә өстенлекле инвестиция проектлары исемлеген әзерләү һәм раслау.	РФ Хөкүмәтенең «Урманнарны үзләштерү өлкәсендә өстенлекле инвестиция проектлары турында» 2007 елның 30 июнендәге № 419 карары
6 ст.	Урманнар урнашкан җирләр.	РФ Хөкүмәтенең «Урман фонды җирләрен бүтән (башка) категория җирләренә күчерү турында документлар составы һәм аларны әзерләү тәртибе турында» 2006 елның 28 гыйнварындагы № 48 карары
105 ст. 7 өл.	Урман-парк зоналарының, яшел зоналарның вазыйфаи зоналары.	РФ Хөкүмәтенең «Урман-парк зоналарының вазыйфаи зоналарын, урман-парк зоналарының мәйданын һәм чикләрен, яшел зоналарын билгеләү турында нигезләмә раслау турында» 2009 елның 14 декабрендәге №1007 карары
13 ст.	Урман инфраструктурасы	РФ Хөкүмәтенең «Яклаучы урманнар, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
		исемлеген раслау турында» 2012 елның 17 июлендәге №1283-р боерыгы
21 ст.	Урман инфраструктурасына бәйле булмаган объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү.	РФ Хөкүмәтенең «Яклаучы урманнар, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектлар исемлеген раслау турында» 2013 елның 27 маендагы 849-р номерлы боерыгы
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	РФ Хөкүмәтенең «Электр челтәрләре хуҗалыгы объектларының саклык зоналарын һәм мондый зоналар чикләрендә урнашкан җир кишәрлекләреннән файдалануның махсус шартларын билгеләү тәртибе турында» 2009 елның 24 февралендәге № 160 карары
105 ст. 7 өл.	Урман утыртмаларын сату-алу турында типик шартнамә.	РФ Хөкүмәтенең «Урман утыртмаларын сату-алуның типик шартнамәсе турында» 2015 елның 31 октябрендәге № 1178 карары
105 ст. 7 өл.	Урман кишәрлегенең типик аренда шартнамәсе.	РФ Хөкүмәтенең «Урман кишәрлеген арендалау буенча типик шартнамәсе турында» 2015 елның 21 сентябрендәге № 1003 карары
Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгы (алга таба – РФ ТРЭМ) норматив актлары		
62 ст. 3 өл.; 81 ст. 21 п.	Урман торгызу. Урман торгызу кагыйдәләре.	«Урман торгызу кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 29 июнендәге № 375 боерык
60.15 ст.	Сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләре	«Россия Федерациясе Кызыл китабына яисә РФ субъектлары кызыл китапларына кертелгән, сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 29 маендагы № 264 боерык
16 ст. 3 өл., 64 ст. 3 өл.; 81 ст. 23 п.	Урманнарны тәрбия кылу. Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләре. Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	РФ Табигать министрлыгының «Урманнарны тәрбияләү кагыйдәләрен раслау турында» 2017 елның 22 ноябрендәге № 626 боерыгы
103 ст. 6 өл. 81 ст. 40 п.	Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләре.	«Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләрен раслау турында» 2007 елның 16 июлендәге №181 боерык
53.1 ст.	Урман янгыннарын кисәтү.	«Урман янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары төрләрен, урманнардан файдаланучы затларның

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
		әлеге чаралар белән тәэмин ителү нормативларын, урманнардан файдаланганда булырга тиешле урман янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары нормаларын раслау турында» 2014 елның 28 мартындагы № 161 боерык
53.2 ст.	Урманнарда янгын чыгу куркынычын һәм урман янгыннарын мониторинглау.	«Урманнарда янгын куркынычын һәм урман янгыннарын күзәтүне гамәлгә ашыру тәртибен раслау турында» 2014 елның 23 июнендәге № 276 боерык
15 ст. 3 өл.	Урман үсә торган зоналар һәм урманлы районнар.	«Россия Федерациясенең урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенең урманлы районнары исемлеген раслау турында» 2014 елның 18 августындагы № 367 боерык
87 ст. 7 өл. 81 ст. 34 п.	Урман хуҗалыгы регламентларының составы, аларны эшләү тәртибе, аларның гамәлдә булу вакыты һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибе.	«Урман хуҗалыгы регламентларының составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдә булу чорларын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында» 2017 елның 27 февралендәге № 72 боерык
60.5 ст.	Урман патологиясе буенча дәүләт мониторингы.	«Урман патологиясе буенча дәүләт мониторингын гамәлгә ашыру тәртибен раслау турында» 2017 елның 05 апрелендәге № 156 боерык
60.7 ст.	Зарарлы организмнар таралуны кисәтү.	«Зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча чараларны гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 12 сентябрендәге № 470 боерык
60.6 ст. 4 өл.	Урман патологиясе буенча тикшеренүләр. Урман патологиясе буенча тикшеренүләрне уздыру тәртибе.	«Урман патологиясе буенча тикшеренүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе буенча тикшеренү актының формасын раслау турында» 2016 елның 16 сентябрендәге № 480 боерык
16.1 ст. 4 өл., 29 ст. 9 өл. 81 ст. 4 п.	Диләнке эшләре. Агач материалы әзерләү. Агач материалы әзерләү кагыйдәләре. Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	«Агач материалы әзерләү кагыйдәләрен һәм Россия Федерациясе Урман кодексының 23 статьясында күрсәтелгән урманчылыкларда, урман паркларында агач материалы әзерләү үзенчәлекләрен раслау турында» 2016 елның 13 сентябрендәге № 474 боерык «Диләнке эшләре төрләрен, аларны уздыру тәртибен һәм эзлеклелеген, Диләнке эшләренең технологик картасы формасын, Диләнке карау акты формасын һәм Диләнке карау тәртибен раслау турында» 2016 елның 27 июнендәге № 367 боерык
60.4 ст.	Урман яклау буенча районнарга бүленеш.	«Урман яклау буенча районнарга бүлү тәртибен раслау турында» 2017 елның 09 гыйнварындагы

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
		№ 1 боерык
91 ст.	Дәүләт урман реестры.	«Дәүләт урман реестрына документлаштырылган мәгълүматлар кертүгә һәм аны үзгәртүгә нигез булган документлар исемлеген, аларның формаларын һәм аларны әзерләү тәртибен раслау турында» 2013 елның 11 ноябрендәге № 496 боерык; «Дәүләт урман реестрында булган, зарури тәртиптә бирелә торган мәгълүматлар төрләре исемлеген һәм аны бирү шартларын раслау турында» 2013 елның 30 октябрендәге № 464 боерык «Дәүләт урман реестрын алып бару рәвешләрен раслау турында» 2016 елның 06 октябрендәге № 514 боерык
70.1 ст. 12 өл.	Урман кишәрлекләрен проектлау.	«Урман кишәрлегенең проект документациясе составына һәм аның эчтәлегенә карата таләпләр, аны әзерләү тәртибен раслау турында» 2017 елның 03 февралендәге № 54 боерык
60.13 ст.	Урманнарны радиоактив пычранудан саклау үзенчәлекләре.	«Урманнарның радиоактив пычрану зоналарында профилактика һәм тернәкләндерү чараларын гамәлгә ашыру үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 08 июнендәге № 283 боерык
65 ст. 5 өл.	Урман орлыкчылыгы.	«Урман орлыкчылыгы объектларын төзү һәм аерып чыгару кагыйдәләрен раслау турында» 2015 елның 20 октябрендәге № 438 боерык; «Урманның төп агач токымнарының урман үсемлекләренең районнарга бүленгән орлыкларын куллану тәртибен раслау турында» 2015 елның 17 сентябрендәге № 400 боерык
46 ст. 3 өл.; 81 ст. 13 п.	Урманнардан агач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану. Урманнардан агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләре.	«Урманнардан агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2014 елның 01 декабрендәге № 528 боерык
38 ст.	Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен файдалану.	«Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2017 елның 21 июнендәге № 314 боерык
49 ст. 3 өл.; 81 ст. 14 п.	Урманнардан файдалану турында хисап. Урманнардан файдалану турында хисап тапшыру тәртибе.	«Урманнардан файдалану турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнардан файдалану турында хисап тапшыру формасын һәм тәртибен, шулай ук урманнардан файдалану турында электрон рәвештә хисап

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
		формасына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 21 августындагы № 451 боерык
66 ст. 2 өл., 81 ст. 25 п.	Урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисап. Урманнардан файдалану һәм урман үрчетү турында хисап тапшыру тәртибе.	«Урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урман торгызу һәм урман үрчетү турында электрон рәвештәге хисап форматына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 21 августындагы № 452 боерык
89 ст.	Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза. Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза тәртибе.	«Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза тәртибен раслау турында» 2016 елның 26 сентябрендәге № 496 боерык
26 ст. 3 өл. 81 ст. 3 п.	Урман декларациясе. Урман декларациясен тутыру һәм тапшыру тәртибе.	«Урман декларациясе формасын, аны тутыру һәм тапшыру тәртибен, электрон рәвештә урман декларациясе форматына таләпләр раслау турында» 2015 елның 16 гыйнварындагы № 17 боерык
77 ст.; 81 ст. 31 п.	Урман утыртмаларын сату-алу турында шартнамә төзү. Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге җирләрдә урнашкан урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсен әзерләү һәм төзү тәртибе.	«Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге җирләрдә урнашкан урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсен әзерләү һәм төзү тәртибен раслау турында» 2015 елның 28 октябрендәге № 446 боерык
73.1 ст. 6 өл.; 28 һәм 29 п. 81 ст.	Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенең аренда шартнамәсен төзү Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенең аренда шартнамәсен әзерләү һәм төзү тәртибе	«Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенең аренда шартнамәсен әзерләү һәм төзү тәртибен раслау турында» 2015 елның 28 октябрендәге № 445 боерык
60 ст. 3 өл., 60.11 ст. 3	Урманнарны янгыннардан саклау	«Урманнарны янгыннардан саклау турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген,

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
өл.; 81 ст. 20.1 п.	турында хисап. Урманнарны янгыннардан саклау турында хисап тапшыру тәртибе. Урманнарны яклау турында хисап. Урманнарны яклау турында хисап тапшыру тәртибе.	урманнарны янгыннардан саклау турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урманнарны янгыннардан саклау турында электрон рәвештә хисап тапшыру форматына карата таләпләр, урманнарны яклау турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнарны яклау турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урманнарны яклау турында электрон рәвештә хисап форматына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 09 мартындагы № 78 боерык
60.8 ст. 3 өл.;	Зыянлы организмнарның чыганакларын юк итү.	«Зыянлы организмнарның чыганакларын юк итү кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 23 июнендәге № 361 боерык
53.4 ст.	Урман янгыннарын сүндерү.	«Урман янгыннарын сүндерү кагыйдәләрен раслау турында» 2014 елның 08 июлендәге № 313 боерык
64.1 ст. 2 өл.	Урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне урман утыртмалары биләгән җирләргә кертү.	«Урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне урман утыртмалары биләгән җирләргә кертү тәртибен һәм тиешле акт формасын раслау турында» 2014 елның 01 декабрендәге № 529 боерык
Федераль урман хуҗалыгы агентлыгы (алга таба – Рослесхоз) норматив актлары		
88 ст. 2 өл.,	Урманнарны үзләштерү проекты. Урманнарны үзләштерү проектының составы һәм аны эшләү тәртибе.	«Урманнарны үзләштерү проекты составын һәм аны эшләү тәртибен раслау турында» 29.02.2012 ел, № 69 боерык
104 ст. 2 өл., 105 ст. 8 өл.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләре.	«Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, шулай ук махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләрен раслау турында» 14.12.2010 ел, № 485 боерык
86 ст. 5 өл.	Россия Федерациясе субъектының урман планы. Россия Федерациясе субъектының урман планы составы һәм аны әзерләү тәртибе.	«Россия Федерациясе субъекты урман планының типик формасын һәм составын, аны әзерләү тәртибен раслау турында» 2011 елның 05 октябрендәге № 423 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
81 ст.	Урманнарны яклангалык категорияләре буенча аеру.	«ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 боерык
15 ст. 4 өл.	Урманнарны районнарга бүлү. Урман утыртмалары кисентеләренең яшьләре.	«Кисентеләр яшен билгеләү турында» 2015 елның 09 апрелендәге № 105 боерык
29 ст. 5 өл. 81 ст. 1 п.	Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибе.	«Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибен раслау турында турында» 2011 елның 27 маендагы № 191 боерык
39.1 ст.	Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү.	«Урманнардан урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 19 июлендәге № 308 боерык
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	«Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 10 июнендәге № 223 боерык
43 ст.	Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдалану.	«Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2010 елның 27 декабрендәге № 515 боерык
31 ст.	Чәер әзерләү.	«Чәер әзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 24 гыйнварындагы № 23 боерык
32 ст.	Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу.	«Агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу кагыйдәләрен раслау турында» 2018 елның 16 июлендәге 325 номерлы боерык
39 ст.	җимешле, җиләкле, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре үстерү.	«Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 05 декабрендәге № 510 боерык
34 ст.	Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыю.	«Азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен әзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 05 декабрендәге № 511 боерык
40 ст.	Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану.	«Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 23 декабрендәге № 548 боерык
41 ст.	Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану.	«Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 21 февралендәге № 62 боерык
63 ст. 2 өл.,	Урман үрчетү.	«Урман үрчетү кагыйдәләрен раслау турында» 2012

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
81 ст. 22 п.	Урман үрчетү кагыйдәләре	елның 10 гыйнварындагы № 1 боерык
29 ст. 6 өл. 81 ст. 2 п.	Агач материалы әзерләү. Агач материалын әзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыкларның төрләре (токымнары) исемлеге	«Агач материалын әзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыкларның төрләре (токымнары) исемлеген раслау турында» 2011 елның 05 декабрендәге № 513 боерык
53 ст. 4 өл.; 53.1 ст.; 81 ст. 16 п.	Урманнарда янгын куркынычсызлыгы. Урман янгыннарын кисәтү.	«Урманнарны янгынга каршы кору нормативларын раслау турында» 2012 елның 27 апрелендәге № 174 боерык «Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясен һәм, һава торышына карап, урманнарда табигый янгын куркынычы классификациясен раслау турында» 2011 елның 05 июлендәге № 287 боерык
67 ст.; 68 ст.	Урманнарны тәртипкә китерү турында гомуми нигезләмәләр. Урман корылышының эчтәлеге.	«Урман кору күрсәтмәсен раслау турында» 2011 елның 12 декабрендәге № 516 боерык
65 ст. 2 өл. 1 п.	Урман орлыкчылыгы. Урман орлыкчылыгы буенча районнарга бүленеш.	«Урман орлыкчылыгы буенча районнарга бүлүне билгеләү турында» 2015 елның 08 октябрендәге № 353 боерык
23 ст.	Урманчылыклар һәм урман парклары	«Татарстан Республикасы территориясендә урманчылыклар санын ачыклау һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2008 елның 17 октябрендәге № 320 боерык
Россия Федерациясе субъекты норматив актлары		

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
82, 83 ст.	Урман мөнәсәбәтләре өлкәсендә Россия Федерациясе субъектлары дәүләт хакимияте органнары вәкаләтләре. Урман мөнәсәбәтләре өлкәсендә Россия Федерациясе дәүләт хакимияте органнарының аерым вәкаләтләрен Россия Федерациясе субъектлары дәүләт хакимияте органнарына тапшыру.	«Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 елның 22 маендагы № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы Законы; Татарстан Республикасы Президентының «Татарстан Республикасы Урман планын раслау турында» 2009 елның 16 мартындагы № ПУ-146 указы; Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «2014-2020 елларга Татарстан Республикасы урман хуҗалыгын үстерү» дәүләт программасын раслау турында» 2013 елның 30 июлендәге № 531 карары; Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «Татарстан Республикасының төбәк әһәмиятендәге уртак файдаланудагы автомобиль юллары һәм муниципаль берәмлекләр мөлкәтенә тапшырылырга тиешле, уртак файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 елның 26 сентябрендәге № 797 карары
		Татарстан Республикасы Тарифлар буенча дәүләт комитетының «Татарстан Республикасында шәхси ихтыяҗлар өчен урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсе буенча гражданнар өчен түләү ставкалары билгеләү турында» 2017 елның 27 февралендәге № 9-1/нпс карары.

Урман хуҗалыгы регламентын төзү өчен мәгълүмат базасы

Урман хуҗалыгы регламентын эшләгәндә түбәндәгеләр файдаланылды:

1) законнар, методик һәм норматив документлар нигезендә яшь классләры методы белән башкарылган 2015 елгы урманкору материаллары;

2) урман хуҗалыгы регламентын эшләү буенча техник киңәшмәләрнең беркетмәләре;

3) җир корылышы материаллары;

4) Татарстан Республикасы урман хуҗалыгы белән идарә итү органнарының ведомство һәм статистика хисаплылыгы;

5) РФ Юстиция министрлыгында теркәлгән норматив-хокукый актлар.

Материалларны РФ УК таләпләренә җавап бирә торган торышка китерү өчен түбәндәге эш төрләре башкарылды:

6) 2017 елның 01 гыйнварына урманчылык мәйданы билгеләнде;

7) кишәрлек урманчылыклары буенча урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре билгеләнде;

8) әзерлекләр күләме (файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме), өлгергән һәм картайган утыртмаларны сайланма һәм тоташ кисүләрдә урманнардан рөхсәтле файдалану параметрлары һәм чорлары исәпләп чыгарылды;

9) урманнарны тәрбияләгәндә, санитар-савыктыру чаралары үткәргәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган утыртмаларны кискәндә әзерләнә торган агач материалы күләмнәре исәпләп чыгарылды;

10) урманнардан чәер әзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары билгеләнде,

11) агач булмаган урман ресурслары әзерләү өчен урманнардан рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары;

12) азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен урманнардан рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары билгеләнде.

1 БҮЛЕК. ГОМУМИ МӘГЪЛҮМАТЛАР

1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама

1.1.1. Урманчылыкның аталышы һәм урнашкан урыны

Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгының Баулы урманчылыгы Татарстан Республикасының көньяк өлешендә Баулы һәм Бөгелмә муниципаль районнары территориясендә урнашкан.

Урманчылык конторасы Баулы шәһәре үзәгендә, иң якын урнашкан Ютазы тимер юл станциясеннән 25 чакрым ераклыкта һәм республика башкаласы Казаннан 350 чакрым ераклыкта урнашкан.

Урманчылыкның почта адресы: 423930, Татарстан Республикасы, Баулы ш., Лесхоз ур., 1.

Телефон:(85569)5-61-70, 8-917-906-78-34,

e-mail: Bavlinskoe.Gku@tatar.ru

Урманчылык территориясенең төньяктан көньякка кадәрге озынлыгы – 42 чм, көнчыгыштан көнбатышка кадәр – 36 чм.

1.1.2. Урманчылыкның һәм кишәрлек урманчылыкларының гомуми мәйданы

Баулы урманчылыгы урман фонды җирләренең гомуми мәйданы 2017 елның 01 гыйнварына 23437 га тәшкил итә, шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча: Баулы кишәрлеге урманчылыгы – 10978 га, Кандыз кишәрлеге урманчылыгы – 12459 га.

1.1.3. Урманчылык территориясенең муниципаль берәмлекләр буенча бүленеше

Урманчылык территориясенең муниципаль берәмлекләр буенча бүленеше 1 таблицада китерелде

1 таблица

Урманчылык төзелеше

№ п/п	Кишәрлек урманчылыклары-ның атылышы	Административ район (муниципаль берәмлек)	Гомуми мәйданы, га
1	2	3	4
1.	Баулы	Бөгелмә	3700
		Баулы	7278
	ҖӘМГЫСЕ:		**10978**
2.	Кандыз	Баулы	12459
	Җәмгысе		**12459**
Урманчылык буенча барлыгы			**23437**
шул исәптән административ районнар буенча		Баулы	**19737**
		Бөгелмә	**3700**

Урман фонды урнашкан территориядә муниципаль районнарның урманлы өлеше 16,0% тәшкил итә.

Урманчылык территориясе бүлеп күрсәтелгән Татарстан Республикасы № 1 карта-схемада күрсәтелде.

№ 1 карта-схема

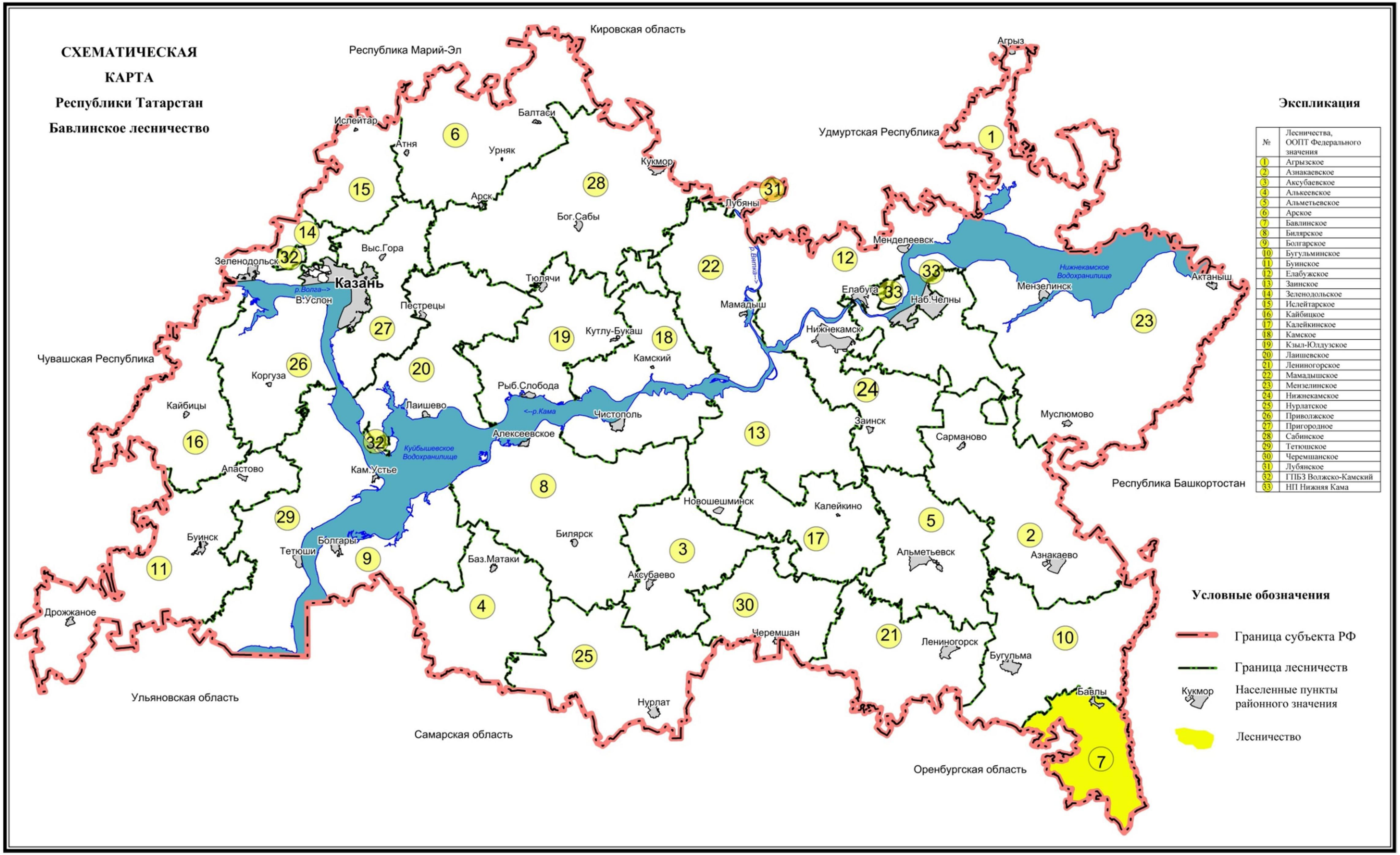

1.1.4. Урманчылык урманнарының урман үсү зоналарына, урманлы районнарга һәм урман яклау зоналарына һәм урман-орлык районнарына бүленеше

Россия Табигать министрлыгының «Россия Федерациясенең урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенең урманлы районнары исемлеген раслау турында» 2014 елның 18 августындагы № 367 боерыгы белән расланган урман үсү районнарына бүленеш нигезендә урманчылык территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районына кертелгән (2 таблица).

2 таблица.

Урманчылык урманнарының урман үсү зоналарына һәм урманлы районнарга бүленеше

№ п/п	Кишәрлек урманчылыклар ының атылышы	Урман үсә торган зоналар	Урманлы район	Урман яклау районнарына бүленеш зонасы	Урман-орлык буенча районнарга бүленеш зонасы	Урман кварталлары исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Баулы	Урман-дала зона	Россия Федерациясе нең Европа өлешендәге урман-дала районы	Урман патологиясе буенча уртача куркыныч	нарат өчен-3 чыршы – 4, имән-2.	1-164, 338-363	10978
2	Кандыз					165-337	12459
Барлыгы:							**23437**

Урманчылык территориясенең һәм кишәрлек урманчылыкларының урман үсү районнарына һәм урманлы районнарга бүленеше № 2 карта-схемада күрсәтелде.

№ 2 карта-схема

1.1.5. Урманчылык урманнарының кварталлар яисә аларның өлешләре буенча максатчан билгеләнеше һәм яклаучы урман категорияләре буенча бүленеше, шулай ук яклаучы, эксплуатация һәм резерв урманнарын бүлеп чыгару нигезләре

3 таблица.

Урманнарның максатчан билгеләнеше һәм яклаучы урман категорияләре буенча бүленеше

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренең номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
Барлыгы			**23437**	
Яклаучы урманнар, барлыгы	Баулы	-	9093	РФ Урман кодексы, 102 ст. «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 Рослесхоз боерыгы
	Кандыз	-	5495	
	Барлыгы		**14588**	
Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Баулы	квартал өлешләре: 1,23,25,26,29,30,140, 142,144,158,160,338, 339,343,344,349,350, 354,357, 358,360,363	159	
	Кандыз	квартал өлешләре: 170-172,175,176, 195,253,275,295, 301,303,310,314-318, 320,322,324,328, 330,335,337	592	
	Барлыгы		**751**	
Табигый һәм бүтән объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнар, шул исәптән:	Баулы		**4373**	РФ Урман кодексы, 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы, 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны тәртипкә китерү инструкциясе, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетыны «Ведомство автомобиль юлларын Татарстан
	Кандыз		**68**	

	Барлыгы		**4441**	Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары челтәренә кертүне исәпкә алып, Татарстан Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы карары; 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы
Эчә торган су чыганакларын санитар саклау зоналарының беренче һәм икенче поясларында урнашкан урманнар	-	–	-	РФ Урман кодексы, 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы, 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны тәртипкә китерү инструкциясе, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетыны «Ведомство автомобиль юлларын Татарстан Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары челтәренә кертүне исәпкә алып, Татарстан Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы карары 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 1993 ел, 22 июнь, 168 номерлы Рослесхоз боерыгы
Гомуми файдаланудагы тимер юллары буйлап, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары буйлап, Россия Федерациясе субъектлары мөлкәтендә торучы гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйлап урнашкан яклаучы урман полосалары	Баулы	квартал өлешләре: 7,10-13,17-19,30,45, 46,50,122,123,126-128,137,143,149,150-152,157,159,339-341,343,344, 346,347,349-352,354,356, 358,360,363	441	
	Кандыз	квартал өлешләре: 201,235, 275,285,295, 303,314,315, 324,329,333,334	68	
	Барлыгы		**509**	
Яшел зоналар	Баулы	кварталлар: 27,28,42, 49,50,53-56,59-60,63,64,67-69,73-79,82-113 Квартал өлешләре: 45,46	2813	
	Барлыгы			

Урман-парк зоналары	Баулы	кварталлар: 31-41,43-44,47-48, 51,52,57,58,61,62,65, 66,70,71,72,80,81	**1119**	
	Барлыгы		**1119**	
Шәһәр урманнары	-	–	-	РФ Урман кодексы, 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы, 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны тәртипкә китерү инструкциясе, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «Ведомство автомобиль юлларын Татарстан Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары челтәренә кертүне исәпкә алып, Татарстан Республикасының гомуми файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 ел, 12 декабрь, 516 номерлы карары; 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы
Дәвалау-савыктыру җирлекләренең һәм курортларның санитар (тау-санитар) саклык округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында урнашкан урманнар	-	–	-	
Кыйммәтле урманнар, шул исәптән:	Баулы		**4561**	РФ Урман кодексы, 04.12.2006 № 201-ФЗ федераль закон, «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 Рослесхоз боерыгы
	Кандыз		**4835**	
	Барлыгы		**9396**	
Эрозиягә каршы урманнар	Баулы	-	-	
	Кандыз	-	-	
	Барлыгы		-	

<table>
<tr><td>Далаларда, ярымдала, урман даласы, урман-тундра зоналарында, чүлләрдә, тауларда урнашкан урманнар</td><td>Баулы</td><td>квартал өлешләре: 2-5,20-22,24,114,115, 129-136, 138,139,141,145, 146,147,148,153-156, 161-164, 345,348,353,355, 359,361,362, квартал өлешләре: 1,18,19, 23,25,26,29,30,121, 125,127,128,137,14, 142,143,144,149, 150,151,152, 157-160, 338-344,346-347, 349-352,354,356-358,360,363</td><td>4561</td><td>РФ Урман кодексы, 2006 ел, 04 декабрь, 201-ФЗ номерлы федераль закон, «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы, 2011 ел, 18 апрель, 543-р номерлы ТР МК боерыгы</td></tr>
<tr><td rowspan="2"></td><td>Кандыз</td><td>кварталлар: 165-169,173,174, 177-181, 194-197,207, 216,217,236-238, 252,267-274, 277,283,296, 298,302,304, 306-309,311-313, 321,323,325-327, 329,331-332,336 квартал өлешләре: 170-172,175,176, 235,253,275,295,297</td><td>4835</td><td rowspan="5">РФ Урман кодексы, 04.12.2006 № 201-ФЗ федераль закон, «Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатацияләү урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 16.06.2010 № 232 Рослесхоз боерыгы, ТР Министрлар Кабинетының 18.04.2011 № 543-р боерыгы</td></tr>
<tr><td colspan="2">Барлыгы</td><td>9396</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Фәнни яки тарихи әһәмияткә ия урманнар</td><td>Баулы</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Кандыз</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="2">Барлыгы</td><td>-</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Тыюлы су объектлары буйларында урнашкан урман полосалары</td><td>Баулы</td><td>-</td><td>-</td><td rowspan="2">РФ Урман кодексы, 2010 ел, 16 июнь, 232 номерлы Рослесхоз боерыгы, 1941 ел, 06 гыйнвар 97-47 номерлы ВКП (б) һәм СССР ХКС</td></tr>
<tr><td>Кандыз</td><td>-</td><td>-</td></tr>
</table>

	Барлыгы			карары, 1948 ел, 29 апрель, 16 номерлы СССР МС карары, 1959 ел, 18 июль, 4292-р номерлы РСФСР МС боерыгы, 1936 ел, 02 июль, 66/16 номерлы ҮСК һәм СССР ХКС
Эксплуатация урманнары	Баулы	кварталлар: 6,8,9,14,15, 116-120,124 квартал өлешләре: 7,10,11,12,13,16,17, 121-123,125,126	1885	РФ Урман кодексы, 04.12.2006 № 201-ФЗ федераль закон, 16.06.2010 № 232 Рослесхоз боерыгы
	Кандыз	кварталлар: 182-193, 198-200,202-206, 208-215,218-234, 239-251,254-266,276, 278-282,284, 286-294,299,300 квартал өлешләре: 201,285	6964	
	Барлыгы		**8849**	

1.1.6. Урманчылык территориясендә урман фонды җирләре составыннан урманлы һәм урмансыз җирләргә сыйфатлама

4 таблица.

Урманчылыкның урман фондындагы урманлы һәм урмансыз җирләргә сыйфатлама

Җирләрнең сыйфатлама күрсәткечләре	Урманчылык буенча барлыгы	
	мәйданы, га	%
1	2	3
Җирләрнең гомуми мәйданы	23437,0	100
Урманлы җирләр – барлыгы	22054,4	94
Урман үсемлекләре каплаган җирләр – барлыгы	21482,7	92
Шул исәптән: урман культуралары	4246,8	18
Урман үсемлекләре капламаган җирләр – барлыгы	571,7	2
Шул исәптән:		
– тоташмаган урман культуралары	160,5	1
– урман питомниклары; плантацияләр	9,4	
– табигый аралыклар	401,8	2
– урман торгызу фонды, барлыгы		
шул исәптән:		
– көекләр, һәлак булган утыртмалар	50,2	
– кисентеләр	140,8	1
– ачык, ташландык урыннар	210,8	1
Урмансыз җирләр – барлыгы	1382,6	6
Шул исәптән:		
– сөрүлекләр	42,2	
– печән чабу урыннары	190,1	
– җәйләүләр	96,2	
– сулар	4,1	
– юллар, ызаннар	145,4	1
– утарлар һ.б.	45,6	
– сазлар	3,4	
– комнар		
– башка төрле җирләр	855,6	4

Урман үсемлекләре белән капланган җирләрнең мәйданы урманчылыкның гомуми мәйданының 92,0%ын тәшкил итә, шул исәптән урман культуралары – 18,0%. Урман белән капланмаган җирләр урманчылыкның гомуми мәйданының 6,0%ын алып тора.

1.1.7. Гамәлдәге һәм проектлана торган махсус сакланучы табигый территорияләргә һәм объектларга, аларны оештыру, экологик челтәрләрен үстерү, биотөрлелеген саклау планнарына сыйфатлама

Санап үтелгән территорияләрнең (кишәрлекләрнең) хокукый режимы РФ УК 103 статьясында билгеләнә. Бу җирләр әйләнештән алынган яки әйләнешендә чикләнгән (РФ ҖК 27 ст.).

Махсус сакланучы табигый территорияләрдә тыела яисә рөхсәт ителә, гамәлгә ашырыла торган конкрет эшчәнлек төрләре, шул исәптән урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау яисә яңадан җитештерү өлкәсендә, РФ ҖК, РФ УК, «Махсус сакланучы табигый территорияләр турында» 1995 елның 14 мартындагы № 33-ФЗ федераль закон, шулай ук аларны үтәү өчен чыгарылган Татарстан Республикасы норматив хокукый актлары белән билгеләнә.

Хуҗалык алып бару тәртибе аларда түбәндәгеләрне тыя:

табигый процессларга кешенең теләсә нинди йогынтысы тыела торган кишәрлекләрдә урман утыртмаларын кисү;

әгәр дә әлеге махсус сакланучы табигый территорияләрнең чикләрендә билгеләнгән вазыйфаи зоналарның хокукый режимында башкача каралмаган булса, урман утыртмаларында тоташ кисүләр үткәрү;

җирләрне теләсә нинди файдалану төрләренә аерып чыгару;

теләсә нинди коммуникацияләр салу;

территориядә төзү, чүпләү яисә иске-москы белән тутыру;

терлек куу, йөртү, печән чабу;

файдалы казылмалар табу;

урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану;

туристларга тукталышлар ясау, учаклар ягу;

агач булмаган урман ресурсларының түбәндәге үсемлек төрләрен әзерләү һәм җыеп алу: Россия Федерациясе Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгәннәрне;

җимешле, җиләкле, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре үстерү.

Тәрбия максатларында агачлар кисү һәм башка төр кисүләр әлеге территорияләр өчен билгеләнгән тәртип нигезендә башкарыла.

Дини эшчәнлекне, урман торгызуны гамәлгә ашыру рөхсәт ителә.

Аучылык, авыл хуҗалыгын алып бару, фәнни-тикшеренү, мәгариф, рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру, урман плантацияләре утырту, җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, ятмалар эшләп чыгару, сусаклагыч һәм башка төрле су объектларын төзү һәм эксплуатацияләү әлеге территорияләр өчен билгеләнгән тәртип нигезендә чикләнә.

Баулы урманчылыгы территориясендә гамәлдә һәм проектлау стадиясендә булган махсус сакланучы табигать территорияләре юк.

1.1.8. Илкүләм мирас буенча проектлана торган урманнарга сыйфатлама

Татарстан Республикасы территориясендә сыйфатламалары буенча илкүләм мирас урманнарына кертү өчен тиешле урманнар юк.

1.1.9. Диләнке эшләрен гамәлгә ашырганда сакланырга тиешле биологик күптөрлелек төрләрен һәм буфер зоналары зурлыклары исемлеге

Биологик күптөрлелекне саклау – урман хуҗалыгы эшчәнлеген алып баруда зарури шарт. Ул яклаучы урманнарда, махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә генә түгел, ә диләнке эшләре гамәлгә ашырылганда да тәэмин ителергә тиеш.

Урман кишәрлекләрендә кисү эшләре уздырылганда тереклек итү тирәлеге шартлары шактый үзгәрә. Үсеш алуның үзгәргән шартларында, яңа шартларга хас булганча, бары тик урман биоценозлары гына яши ала, шуңа күрә тереклек тирәлеген тамырдан үзгәртә торган тоташ кисүләр барышында биотопларны (биоценоз биләгән киңлекләрнең абиотик факторлары буенча беришлеләренә карата) максималь саклау мөһим.

Үсемлекләрнең һәм хайваннарның урман төрләре тереклек итә торган шартлар төрлелеген саклау өчен диләнкеләрне аерып чыгарганда һәм таксацияләгәндә әһәмиятле биотоплар (әһәмиятле объектлар) – кисү эшләре кагылмый торган һәм биотөрлелекне саклау өчен әһәмиятле булган, зур булмаган җир кишәрлекләре аерып чыгарыла, ә диләнкеләр эшләнгәндә, – саклана.

Аларның булуы билгеле бер дәрәҗәдә табигый җимерелү нәтиҗәләрен имитацияләргә булыша, киселгән урыннарда урман тирәлеген сакларга һәм торгызырга ярдәм итә. Әлеге объектлар Россия Кызыл китабына һәм/яки төбәкләрдәге Кызыл китапларга кертелгән, сирәк очраучы һәм зәгыйфь тере организм төрләренең потенциаль тереклек итү урыннары булып тора.

Диләнке эшләрен гамәлгә ашырганда сакланырга тиешле биологик күптөрлелек объектларының һәм буфер зоналарының нормативлары һәм параметрлары 20 таблицада чагылдырылды.

1.1.10. Гамәлдәге урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларына, урман инфраструктурасы ясауга бәйле булмаган объектларга, әлеге объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү чараларына территориаль планлаштыру документларында каралган сыйфатлама

1.1.10.1. Урман инфраструктурасы объектлары

Урман инфраструктурасы объектларына урман юллары, урман саклыкханәләре һәм урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан үстерү максатларында төзелә торган башка объектлар керә.

РФ Хөкүмәтенең 2012 елның 17 июлендәге № 1283-р боерыгы нигезендә Яклаучы урманнар, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары исемлеге расланды.

Россия Федерациясе Урман кодексының 13 статьясы нигезендә урман юллары урманнардан теләсә нинди файдалану ысулында, шулай ук урманнарны саклау, яклау һәм торгызу максатларында төзелергә мөмкин.

4.1 таблицада гамәлдәге урман юлларына сыйфатлама китерелә.

4.1 таблица.

Урман юлларына сыйфатлама

Юлларның төрләре	Юллар озынлыгы, км					Уртак файдаланудагы
	Барлыгы	Урман хуҗалыгыныкы (типлары буенча)				
		I тип	II тип	III тип	Җәмгысе	
1	2	3	4	5	6	7
Юллар, барлыгы	135,6	3,2	2,2	110,9	116,3	19,3
шул исәптән:						
а) автомобиль	135,6	3,2	2,2	110,9	116,3	19,3
Алардан:						
каты түшәмәле						
грунт	135,6	3,2	2,2	110,9	116,3	19,3

Квартал ызаннарының озынлыгы – 143 чм, чиктәш җирдән файдаланучылар белән чик озынлыгы – 541 чм, урман грунт юллары озынлыгы – 185 чм.

Гамәлдәге урман инфраструктурасы объектлары якныча 15 чакрым озынлыгында агач кисүне һәм квартал ызаннарын чистартуны һәм 1072 данә (ел саен 350 данә) күләмендә квартал баганалары урнаштыруны таләп итә.

1.1.10.2. Урман эшкәртү инфраструктурасы объектлары

Урман эшкәртү инфраструктурасы (әзерләнгән агач материалын эшкәртү объектлары, биоэнергетика объектлары һәм башкалар) агач материалы белән башка төрле урман ресурсларын эшкәртү өчен төзелә. Россия Федерациясе Урман кодексының 14 статьясы нигезендә яклаучы урманнарда, шулай ук Кодекста һәм бүтән федераль законнарда каралган очракларда агач эшкәртү инфраструктурасы булдыру тыела.

Баулы урманчылыгы территориясендә урман эшкәртү инфраструктурасы объектлары юк.

1.1.10.3. Урман инфраструктурасы төзүгә бәйле булмаган объектлар

Урман инфраструктурасы төзүгә бәйле булмаган объектларны урман фонды җирләрендә РФ УК 21 статьясына нигезләнеп төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү түбәндәгеләр өчен рөхсәт ителә:

1) җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен гамәлгә ашыру;

2) файдалы казылма ятмалары эшләү;

3) сусаклагычлардан һәм бүтән ясалма су объектларыннан, шулай ук гидротехника корылмаларыннан, диңгез портларыннан, диңгез терминалларыннан, елга портларыннан, причаллардан файдалану;

4) электртапшыру линияләреннән, элемтә линияләреннән, юллардан, торбаүткәргечләрдән һәм линияле башка объектлардан, шулай ук күрсәтелгән объектларның аерылгысыз технологик өлеше булып торган корылмалардан файдалану;

5) агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү;

6) рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру;

7) дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру.

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү һәм файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча эшләрне гамәлгә ашыруга бәйле объектлар, тиешле эшләрне башкару вакытлары тәмамланганнан соң, җир асты байлыклары турындагы законнарга туры китереп, консервацияләнергә яисә юкка чыгарылырга тиеш.

Гидротехника корылмалары су турындагы законнарга туры китереп консервацияләнергә яисә юкка чыгарылырга тиеш.

Гражданнарның иминлеген тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен зарури шартлар тудыру өчен билгеләнгән агачларны, куаклыкларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр рөхсәт ителә, шул исәптән саклык зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында, түбәндәге максатларда:

1) җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен гамәлгә ашыру;

2) файдалы казылма ятмалары эшләү;

3) сусаклагычлардан һәм бүтән ясалма су объектларыннан, шулай ук гидротехника корылмаларыннан, диңгез портларыннан, диңгез терминалларыннан, елга портларыннан, причаллардан файдалану;

4) электртапшыру линияләреннән, элемтә линияләреннән, юллардан, торбаүткәргечләрдән һәм башка линияле объектлардан файдалану;

Яклаучы урманнарда РФ УК 21 ст. 5 өлешендә каралган агачларны, куаклыкларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү Россия Федерациясе законнары нигезендә тыелмаган яки чикләнмәгән очракларда рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү буенча файдаланылган җирләр рекультивацияләнергә тиешле.

Урманчылык территориясендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган чираттагы объектлар бар:

Линияле объектларның гомуми озынлыгы 158 чм тәшкил итә, шулардан: ЛЭП – 26 чм, нефть үткәргечләр – 129 чм, газүткәргечләр – 1 чм, бүтән трассалар – 1 чм.

Территориаль планлаштыру схемасы буенча урманчылык территориясендә өстәмә объектлар планлаштырылмый. Башка категориягә караган, урман урнашкан җирләрдә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү урманнарның максатчан билгеләнеше буенча башка федераль законнарда каралган очракларда рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдаланылган җирләр РФ ТРЭМның һәм Роскомземның «Җирләрне рекультивацияләү, туфракның уңдырышлы катламын салдыру, саклау һәм нәтиҗәле файдалану турында төп нигезләмәләр раслау турында» 1995 елның 22 декабрендәге № 525/67 боерыгы нигезендә рекультивацияләнергә тиеш.

Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча, гамәлдәге һәм проектлана торган махсус сакланучы табигать территорияләрен, урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын, урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны тамгалап, кварталлар буйлап бүлгәләнеше № 3 карта-схемада күрсәтелде.

№ 3 карта-схема

1.2. Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан файдалану урман мөнәсәбәтләрендә катнашучы булып саналучы гражданнар һәм юридик затлар тарафыннан гамәлгә ашырыла (РФ УК 4 ст.).

Шул ук вакытта, РФ Урман кодексының 5 ст. чыгып, урман динамикалы рәвештә яңара һәм трансформациягә бирелә торган табигый ресурс буларак карала, чөнки югарыда аталган статья нигезендә урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау һәм яңадан үстерү экологик система яки табигый ресурс кебек урман төшенчәсеннән чыгып гамәлгә ашырыла.

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре РФ УК 25 статьясында билгеләнгән.

Урман кишәрлекләре бер яки берничә максатта файдаланылырга мөмкин:

1) агач материалы әзерләү;

2) чәер әзерләү;

3) агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу;

4) азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен әзерләү;

5) аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру;

6) авыл-хуҗалыгын алып бару;

7) фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру;

8) рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру;

9) урман плантацияләрен утырту һәм аларны эксплуатацияләү;

10) җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү.

11) урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү;

12) җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү;

13) сусаклагычлар һәм бүтән ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм эксплуатацияләү;

14) линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү;

15) агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү;

16) дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру;

17) РФ УК 6 статьясының 2 өлеше нигезендә билгеләнгән бүтән төрләре.

Урманчылык территориясендә урманнардан кварталларга бүлеп рөхсәтле файдалану төрләре 5 таблицада күрсәтелде.

5 таблица.

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Кварталларның яки өлешләренең исемлеге	мәйданы, га
1	2	3	4
1. Агач материалы әзерләү (РФ УК 25,29 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
2. Чәер әзерләү (РФ УК 25,31 ст.)	Баулы	кварталлар: 6,8,9,14,15, 116-120,124 квартал өлешләре: 7,10,11,12,13,16,17, 121-123,125,126	1885
	Кандыз	кварталлар:182-193,198-200,202-206,208-215,218-234,239-251,254-266-276,278-282,284,286-294,299,300 квартал өлешләре: 201,285	6964
	Барлыгы:		**8849**
3. Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыю (РФ УК 25, 32 ст.)	Баулы	квартал өлешләре:1-164, 338-363	8583,7
	Кандыз	Квартал өлешләре:165-337	8951,8
	Барлыгы		**17535,5**
4. Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыю (РФ УК 25, 35 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
5. Аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру (РФ УК 25,36 ст.) Тыела: урман-парк зоналары, яшел зоналар, шәһәр урманнары.	Баулы	квартал өлешләре: 1-30,42,45,46,49,50, 53-56,59,60,63,64,67-69, 73-79,82-164,338-363	8829,6
	Кандыз	кв. өлешләре: 165-337	11434,6
	Барлыгы		**20264,2**
6. Авыл-хуҗалыгын алып бару (РФ УК 25,38 ст.) Тыела: урман-парк зоналары, шәһәр урманнары. МСК, яшел зоналар, печән чабу белән умартачылыктан гайре тыела.	Баулы	квартал өлешләре: 1-30,42,45, 46,49,50,53-56,59,60, 63,64,67-69,73-79,82-164, 338-363	8039,2
	Кандыз	квартал өлешләре: 165-337	8950,4
	Барлыгы		**16989,6**

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Кварталларның яки өлешләренең исемлеге	мәйданы, га
1	2	3	4
печән чабудан һәм умартачылыктан гайре тыела.			
7. Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 40 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
8. Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру (РФ УК 25,41 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
9. Урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү (РФ УК 25, 42 ст.) Тыела: яклаучы урманнар, МСК	Баулы	квартал өлешләре: 6,7,8,9, 10-17,116-126	7053,7
	Кандыз	квартал өлешләре: 182-193,198-200,201,202-206,208-215,218-234,239-251,254-266,276,278-282, 284,285,286-294,299,300	6496,1
	Барлыгы:		**13549,8**
10. Җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү (РФ УК 25, 39 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
11. Утырту материалы үстерү (РФ УК 25, 39.1 ст. 4 өл.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
12. Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару, файдалы казылма ятмаларын эшкәртү (РФ УК 25,43 ст.) Тыела: урман-парк зоналары, яшел зоналар, шәһәр урманнары.	Баулы	квартал өлешләре:1-164,338-363	8583,7
	Кандыз	Квартал өлешләре:165-337	8951,8
	Барлыгы		**17535,5**

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Кварталларның яки өлешләренең исемлеге	мәйданы, га
1	2	3	4
13. Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү (РФ УК 25, 44 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
14. Электртапшыру линияләре, элемтә линияләре, юллар, торбаүткәргечләр һәм линияле башка объектлар төзү, үзгәртеп кору (РФ УК 25, 45 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	кварталлар:165-337	12459
	Барлыгы		**23437**
15. Агач материалы һәм башка төрле урман ресурслары эшкәртү (РФ УК 25, 46 ст.) Тыела: яклаучы урманнар, МСК.	Баулы	квартал өлешләре:6,7,8,9,10-17, 116-126	7053,7
	Кандыз	квартал өлешләре: 182-193,198-200, 201,202-206,208-215, 218-234,239-251,254-266, 276,278-282,284,285,286-294, 299,300	6496,1
	Барлыгы:		**13549,8**
16. Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 47 ст.)	Баулы	кварталлар:1-164,338-363	10978
	Кандыз	Кварталлар: 165-337	12459
	Барлыгы		**23437**

2 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ЧОРЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ЯҢАДАН ҮСТЕРҮ НОРМАТИВЛАРЫ

2.1. Агач материалы әзерләгәндә урманнардан файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан агач материалы әзерләү өчен файдалану РФ УК 29, 30 статьялары, РФ ТРЭМның 2016 елның 13 сентябрендәге № 474 боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү кагыйдәләре белән регламентлана.

Агач материалы әзерләү эшкуарлык эшчәнлеге максатларында гражданнар, юридик затлар тарафыннан, шулай ук гражданнар тарафыннан – шәхси максатларда (җылыту, төзелмәләр торгызу һ.б. өчен) гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлеге максатларында агач материалы әзерләү урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Татарстан Республикасы законында каралган искәрмәле очракларда, дәүләт ихтыяҗларын яки муниципаль ихтыяҗларны тәэмин итү өчен урман утыртмалары сату-алу шартнамәләре нигезендә агач материалы эшкәртү рөхсәт ителә.

Урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәрге чорга төзелә.

Шәхси ихтыяҗлар өчен агач материалы әзерләү урман утыртмалары сату-алу шартнамәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.

Агач материалы әзерләү эксплуатацияләнүче урманнарда һәм яклаучы урманнарда гамәлгә ашырыла.

Чикләрендә агач материалы әзерләү өчен урманнардан файдалану рөхсәт ителгән кварталлар исемлеге 5 таблицада күрсәтелде.

Диләнкедә (урман кишәрлегенең кисү өчен билгеләнгән урман утыртмалары урнашкан бер өлешендә, урман-таксация бүлемтегендә, урман кварталында) агач материалы әзерләү өчен түбәндәгеләрне кисү рөхсәт ителә (РФ УК 16 ст.):

1) өлгергән, картайган урман утыртмаларын;

2) урманнарны тәрбия кылганда, һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән, картайган урман утыртмаларын;

3) РФ УК 13, 14 һәм 21 статьяларында каралган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендәге теләсә нинди яшьтәге урман утыртмаларын.

Агач әзерләү эше эксплуатация урманнарында, яклаучы урманнарда гамәлгә ашырыла, әгәр Россия Федерациясе Урман кодексында, бүтән федераль законнарда башкасы каралмаса.

Эксплуатация урманнарында агач әзерләү максатында тоташ һәм сайланма кисүләр гамәлгә ашырыла.

Әгәр сайланма кисүләр үзләренең әйләнә-тирәлекне хасил итү, су саклау, санитария-гигиена, савыктыру һәм башка төрле файдалы вазыйфаларын югалта баручы, яклаучы урманнарның максатчан билгеләнешен һәм алар үти торган файдалы вазыйфаларның сакланышын тәэмин итүче урман утыртмаларын алмаштырырга ирек бирмәсә һәм РФ УК 21 ст. 5.1 өл. каралган очракларда яклаучы урманнарда тоташ кисүләр гамәлгә ашырыла.

Урман агачларын кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, әзерләнгән агач материалын алып чыгу агач материалы әзерләү максатларында урман кишәрлегеннән файдаланучы зат тарафыннан урман декларациясе буенча декларацияләнә торган чор башланган датадан 12 ай эчендә гамәлгә ашырыла. Агач материалы урман агачларын сату-алу шартнамәсе яисә Россия Федерациясе Урман кодексының 19 статьясының 5 өлешендә күрсәтелгән контракт нигезендә әзерләнгән очракта, агачларны кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу эшләре шартнамәдә яисә контрактта билгеләнгән срок эчендә тиешенчә гамәлгә ашырыла.

Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләменнән (агач алуның рөхсәт ителгән күләменнән) артып китүче күләмдә, шулай ук кисентеләр яшен бозып, агач материалы әзерләү тыела.

2.1.1. Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү буенча файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме

Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару РФ УК 29 ст., «Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибен раслау турында» 2011 ел, 27 май № 191 Рослесхоз боерыгы, «Кисентеләрнең яшен билгеләү турында» 2015 ел, 09 апрель, № 105 РФ ФУХА боерыгы нигезендә гамәлгә ашырыла.

Әлеге урман хуҗалыгы регламентының гамәлдә булу чорында өлгергән һәм картайган урман агачларын сайланма кисүләр буенча хисапка кертелгән диләнке күләме 6 таблицада китерелә һәм календарь елы башыннан гамәлгә кертелә.

6 таблица.

Урман хуҗалыгы регламенты гамәлдә булу чорына өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын сайланма кисүләр буенча файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең м^3	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең м^3	га	мең м^3	га	мең м^3	га	мең м^3	га	мең м^3	га	мең м^3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Урманнарның максатчан билгеләнеше: яклаучы урманнар Яклаучы урманнарның категориясе: РФ субъектлары милегендә булган, гомуми файдаланудагы тимер юллар, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары, гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйларындагы яклаучы урман полосалары сайланма кисүләр Хуҗалык бүлемтеге: Наратлы токымы – нарат														

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Барлыгы хисапка кертелде	4,6	1,05	-	–	–	–	–	–	–	-	2,6	0,65	2,0	0,4
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	2,6	0,1	–	–	–	–	–	–	–	-	2,6	0,1	–	–
Урт. кабатлану чоры	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 4-5б бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	15,5	1,45	-	–	–	–	–	–	–	–	–	-	15,5	1,45
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Каенлы Токымы – Каен														
Барлыгы хисапка кертелде	32,8	3,47	-	–	–	–	–	–	–	-	1,5	0,23	31,3	3,24
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	1,5	0,03	–	–	–	–	–	–	–	-	1,5	0,03	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Усаклы Токымы – УСАК														

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Барлыгы хисапка кертелде	1,7	0,25	-	–	–	–	–	–	–	–	0,7	0,12	1	0,13
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	0,7	0,02	-	–	–	–	–	–	–	–	0,7	0,02	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы дилянке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Уртак файдаланудагы тимер юл, уртак файдаланудагы федераль автомобиль юллары, РФ субъектлары мөлкәтендә торучы уртак файдаланудагы автомобиль юллары буйлап урнашкан яклаучы урман категорияләре буенча җәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	54,6	6,22	-	–	–	–	–	–	–	-	4,8	1	49,8	5,22
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	4,8	0,15	-	–	–	–	–	–	–	-	4,8	0,15	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы дилянке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урман категорияләре – Урман-дала зоналарында урнашкан урманнар сайланма кисүләр Хуҗалык бүлемтеге – Наратлы токымы – нарат														
Барлыгы хисапка кертелде	2,2	0,57	-	–	–	–	–	-	1,7	0,45	0,5	0,12	-	-
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	2,2	0,14	-	–	–	–	–	-	1,7	0,12	0,5	0,02	-	–
Урт. кабатлану чоры	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы дилянке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 1б-3 бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	3,8	0,65	-	–	–	–	–	-	3,8	0,65	-	–	–	-
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	–	–	-

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	3,8	0,16	–	–	–	–	–	-	3,8	0,16	–	–	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	0,4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,02	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,01	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,01	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 4-5б бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	311	32,97	-	–	–	–	–	-	13,5	2,01	43,2	5,82	254,3	25,14
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	56,7	1,37	-	–	–	–	–	-	13,5	0,5	43,2	0,87	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	5,7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Каенлы Токымы – КАЕН														
Барлыгы хисапка кертелде	185,1	27,64	-	–	–	–	–	-	8,5	1,7	57,5	9,45	118,9	16,49
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	-	–	–	–	–	–	–	-	8,5	0,43	57,5	1,42	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	6,6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	-	0,18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,16	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,08	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Усаклы Токымы – УСАК														
Хисапка барлыгы кертелгән	226,8	38,32	-	–	–	-	24,9	5,97	43,9	8,78	50,2	8,67	107,8	14,9
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	-	25	-	15	-	-
Бер кисүдә алына торган запас	119	5,32	-	–	–	-	24,9	1,8	43,9	2,21	50,2	1,31	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	11,9	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,53	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	0,48	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	0,27	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Юкәле Токымы – ЮКӘ														

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Барлыгы хисапка кертелде	1,3	0,26	-	–	–	–	–	–	–	-	1,3	0,26	-	-
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	1,3	0,04	-	–	–	–	–	–	–	-	1,3	0,04	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Тирәкле Токымы – Тирәк														
Барлыгы хисапка кертелде	1,1	0,25	-	–	–	–	–	–	–	-	0,4	0,11	0,7	0,14
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	0,4	0,02	-	–	–	–	–	–	–	-	0,4	0,02	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урман категорияләре – Урман-дала зоналарында урнашкан урманнар буенча җәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	731,3	100,66	-	–	–	-	24,9	5,97	71,4	13,59	153,1	24,43	481,9	56,67
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	249,4	8,90	-	–	–	-	24,9	1,8	71,4	3,42	153,1	3,68	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	24,6	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,87	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,77	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	0,44	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урманнар категориясе – Урман паркы зоналары сайланма кисүләр Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 4-5б бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	21,1	1,71	-	–	–	–	–	–	–	–	2,8	0,36	18,3	1,35
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	2,8	0,05	-	–	–	–	–	–	–	–	2,8	0,05	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Каенлы Токымы – КАЕН														
Барлыгы хисапка кертелде	163,8	25,89	-	–	–	-	3,4	0,68	48,6	9,52	54,3	8,73	57,5	6,96
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	-	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	106,3	3,89	-	–	–	-	3,4	0,2	48,6	2,4	54,3	1,29	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	10,6	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,39	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,35	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,16	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Усаклы Токымы – УСАК														
Барлыгы хисапка кертелде	7,6	1,13	-	–	–	–	3	0,54	-	–	–	-	4,6	0,59
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	3	0,16	–	–	–	–	3	0,16	–	–	–	–	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	0,3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,02	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,01	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Юкәле Токымы – ЮКӘ														
Барлыгы хисапка кертелде	33,3	7,42	-	–	–	-	2,1	0,5	25,3	5,99	1,4	0,25	4,5	0,68
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	-	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	28,8	1,69	-	–	–	-	2,1	0,15	25,3	1,51	1,4	0,03	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	2,9	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,17	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,15	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,09	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урман категорияләре – урман паркы зоналары буенча җәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	225,8	36,15	-	–	–	-	8,5	1,72	73,9	15,51	58,5	9,34	84,9	9,58
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	140,9	5,79	-	–	–	-	8,5	0,51	73,9	3,91	58,5	1,37	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
			1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
	га	Мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	13,8	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,58	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	0,51	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,25	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урманнар категориясе – Яшел зоналар сайланма кисүләр Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 1б-3 бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	3,7	0,48	-	–	–	–	–	–	–	–	–	-	3,7	0,48
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Имәнле Токымы – Имән 4-5б бонитет														
Барлыгы хисапка кертелде	192,2	18,02	-	–	–	–	–	-	3,2	0,45	27,6	3,63	161,4	13,94
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	30,8	0,65	-	–	–	–	–	-	3,2	0,11	27,6	0,54	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	3,1	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,07	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,06	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,04	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Каенлы Токымы – КАЕН														
Барлыгы хисапка кертелде	192,7	22,92	-	–	–	–	–	-	1,4	0,25	26,8	4,02	164,5	18,65
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	28,2	0,67	-	–	–	–	–	-	1,4	0,07	26,8	0,6	–	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	2,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,07	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,06	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,03	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Усаклы Токымы – УСАК														
Барлыгы хисапка кертелде	37	5,78	-	–	–	-	1,9	0,44	2,8	0,49	14,1	2,41	18,2	2,44
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	-	25	-	15	-	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	18,8	0,61	-	–	–	-	1,9	0,14	2,8	0,12	14,1	0,35	-	–

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	1,9	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,06	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,05	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,03	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Хуҗалык бүлемтеге – Юкәле Токымы – ЮКӘ														
Барлыгы хисапка кертелде	152,7	37,23	-	–	–	-	82,7	22,49	26,5	6,62	32,3	6,5	11,2	1,62
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	30	-	25	-	15	*	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	141,5	9,38	-	–	–	-	82,7	6,75	26,5	1,66	32,3	0,97	-	–
Урт. кабатлану чоры	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	14	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,94	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	0,83	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,51	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Яклаучы урман категорияләре – Яшел зоналар буенча җәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	578,3	84,43	-	–	–	-	84,6	22,93	33,9	7,81	100,8	16,56	359	37,13
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	219,3	11,31	-	–	–	-	84,6	6,89	33,9	1,96	100,8	2,46	–	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	21,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	1,14	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,61	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Яклаучы урманнар буенча җәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	1590	227,46	-	–	–	-	118	30,62	179,2	36,91	317,2	51,33	975,6	108,6
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	614,4	26,15	-	–	–	-	118	9,2	179,2	9,29	317,2	7,66	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	60,2	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	2,59	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	2,28	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	1,3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
шул исәптән, ылыслы														
Барлыгы хисапка кертелде	6,8	1,62	-	–	–	–	–	-	1,7	0,45	3,1	0,77	2,0	0,4
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	4,8	0,24	-	–	–	–	–	-	1,7	0,12	3,1	0,12	-	–
Урт. кабатлану чоры	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-

Күрсәткечләр	Барлыгы		шул исәптән тулылыгы буенча											
	га	Мең $м^3$	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$	га	мең $м^3$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Җәмгысе каты яфраклылар														
Барлыгы хисапка кертелде	547,3	55,28	-	–	–	–	–	-	20,5	3,11	73,6	9,81	453,2	42,36
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	94,1	2,23	-	–	–	–	–	-	20,5	0,77	73,6	1,46	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	9,2	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	0,23	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	–	0,19	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	0,13	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
җәмгысе йомшак яфраклы														
Барлыгы хисапка кертелде	1035,9	170,56	-	–	–	-	118	30,62	157	33,35	240,5	40,75	520,4	65,84
Гомуми запастан урт. сайлап алу проценты	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Бер мәртәбәдә киселә торган запас	515,5	23,68	-	–	–	-	118	9,2	157	8,4	240,5	6,08	-	–
Урт. кабатлану чоры	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
Ел саен исәпкә тотылучы диләнке	51	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– тамыр	–	2,36	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– ликвид	-	2,09	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-
– эшкә яраклы	–	1,17	-	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-

Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ кисүләрне башкару өчен исәпләнгән диләнке күләме 7 таблицада китерелә.

7 таблица

Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ кисүләр буенча диләнке хисабы

Хуж. бүлемтеге һәм өстенлек итүче токым	Урман үсемлекләре каплаган җирләр, га	Шул исәптән яшь төркемнәре буенча						Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү, дис. $м^3$	1 га эксплуат. фондына уртача запасы, $м^3$	Тамыр массасының уртача үсеш алуы, дис. $м^3$	Кисентенең яше	Хисапка кертелгән исәпләнгән диләнкеләр, га				Кабул итүгә киңәш ителә торган диләнке исәпләмәсе					Экспл. фондыннан файдалану еллары саны	Утыртмаларның күздә тотылган калдык өлеше, га	
		Үрентеләр	урта яшьле		Өлгереп килүче	өлгергән һәм картайган												Ликвидта					
			Барлыгы	хисапка кертелде		Барлыгы	шул исәптән картайган				Яшь классы	Әзлекле файдалану	2 нче яшькә караучы	1 нче яшькә караучы	Интеграл	мәйданы, га	тамыр запасы, дис. $м^3$	Барлыгы	шул исәптән эшлекле	ликвидтан эшкә яраклы %ы		өлгереп килүче	өлгергән һәм картайган
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	18	19	20	21	22	23	24	25
Урманнарның максатчан билгеләнеше: Эксплуатация урманнары																							
Тоташ диләнке кисүләре																							
Наратлы Нарат 1б-2	839,6	217	281,1	2181,1	323,6	17,9		3,6	203	3,1	81/5	9	10	9	7	1	0,2	0,2	0,1	92	16	478	111
Чыршылы Чыршы 1б-3	136,3	111,6	24,7	24,7						0,4	81/5											11	
Карагачлы Карагач	104,8	40,2	56,8	56,8	7,8				231	0,4	81/5												
Имәнле Ю/к имән	80,3	72	8,3	1,1						0,1	101/6												
Имәнле Т/к имән 1-3 б	723,3	9,2	152,1	112,9	325,7	236,3	8,8	29,2	123	1,5	61/7	11	23	28	20	12	1,5	1,3	1	72	19	113	442
Имәнле Т/к имән 4-5 б	687,3	0,9	33,8	7	43,2	609,4	413,4	75,5	125	1,1	51/6	12	22	32	23	22	2,7	2,3	1,7	73	28	7	422
Өрәңгеле Өрәңге 1б-3	1203	186,8	936,2	297,7	52,5	27,5		4,6	167	3,4	61/7	19	5	4	5	2	0,3	0,3	0,2	75	11	298	60
Өрәңгеле Өрәңге 4-5 б	18	0	10,9	10,9	3,9	3,2		0,4	131	0,1	51/6											11	7
карамалы Карама	0,5	0	0,5	0,5							61/7											1	
Каенлы Каен	1579	107,2	611,4	359,1	265,8	594,6	21,2	84,3	142	3,7	61/7	24	40	43	38	26	3,7	3,3	1,7	62	23	359	591

Хуж. бүлемтегә һәм өстенлек итүче токым	Урман үсемлекләре каплаган җирләр, га	Шул исәптән яшь төркемнәре буенча						Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү, дис. $м^3$	1 га эксплуат. фондына уртача запасы, $м^3$	Тамыр массасының уртача үсеш алуы, дис. $м^3$	Кисентенең яше	Хисапка кертелгән исәпләнгән диләнкеләр, га				Кабул итүгә киңәш ителә торган диләнке исәпләмәсе					Экспл. фондыннан файдалану еллары саны	Утыртмаларның күздә тотылган калдык өлеше, га	
		Үрентеләр	урта яшьле		Өлгереп килүче	өлгергән һәм картайган												Ликвидта					
			Барлыгы	хисапка кертелде		Барлыгы	шул исәптән картайган				Яшь классы	Эзлекле файдалану	2 нче яшькә карауы	1 нче яшькә карауы	Интеграл	мәйданы, га	тамыр запасы, дис. $м^3$	Барлыгы	шул исәптән эшлекле	ликвидтан эшкә яраклы %ы		өлгереп килүче	өлгергән һәм картайган
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	18	19	20	21	22	23	24	25
Усаклы Усак	1766,6	314,2	273,8	273,8	377,9	800,7	132,5	154,9	193	6,3	41/5	39	48	59	44	44	8,5	7,5	5,9	78	18	274	738
Юкәле Юкә	660	59,8	263,9	149,3	166,6	169,7		39,6	234	2,3	61/7	10	16	17	15	10	2,3	2	1,4	70	17	149	236
Тирәкле Тирәк	3,1		2,3	1,6		0,8	0,8	0,1	163		31/4											1	
Тал Тал	0,6	0,6									41/5												
Кисү ысуллары буенча җәмгысе																							
	7802,4	1079,3	2599	3419,7	1559,2	2460,1	576,7	392,3								115	18,9	16,6	11,8			1702	2600
шул исәптән																							
ылыслы	1080,7	368,8	362,6	2262,6	331,4	17,9		3,6								1	0,2	0,2	0,1			489	111
Каты яфр.	2712,4	268,9	1141,8	430,1	425,3	876,4	422,2	109,7								34	4,2	3,6	2,7			430	931
йомш. яфраклыларга.	4009,9	481,8	1151,4	783,8	810,3	1565,8	154,5	279								80	14,5	12,8	9			783	1565

2.1.2. Урманнарны тәрбияләгәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү буенча файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме (агач материалы алуның ел саен рөхсәт ителгән күләме)

Урманнарны тәрбияләгәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларыннан ел саен рөхсәт ителгән үзагач алу күләме 8 таблицада китерелә.

8 таблица

Урманнарны тәрбияләгәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларының диләнке хисабы
(ел саен рөхсәт ителгән үзагач алу күләме)

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Баулы урманчылыгы Яклаучы урманнар Ылысльылар Токымы: нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең $м^3$	311,7 68,2	71,6 20,5	-	–	–	-	383,3 88,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	31,2	4,7	–	–	–	-	35,9
	сайлап алына торган запас:								
	Тамыр	мең $м^3$	1,661	0,232	-	–	–	-	1,893
	Ликвидлы	мең $м^3$	1,268	0,198					1,466
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,883	0,140	-	–	–	-	1,023
Токымы: чыршы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең $м^3$	85,9 12,9	-	–	–	–	-	85,9 12,9
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	8,6	-	–	–	–	-	8,6
	сайлап алына торган запас:								
	Тамыр	мең $м^3$	0,282	-	–	–	–	-	0,282
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,220	-	–	–	–	-	0,220

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,149	-	–	–	–	-	0,149
җәмгысе ылысллы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең м^3	397,6 81,1	71,6 20,5	-	–	–	–	469,2 101,6
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	39,8	4,7	–	–	–	-	44,5
	сайлап алына торган запас:	–	–	–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	1,943	0,232	-	–	–	-	2,175
	Ликвидлы	мең м^3	1,488	0,198	-	–	–	-	1,686
	Эшкә яраклы	мең м^3	1,032	0,140	-	–	–	-	1,172
Каты яфраклылар Токымы: имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең м^3	16,6 1,2	–	–	–	–	-	16,6 1,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,7	–	–	–	–	-	1,7
	сайлап алына торган запас:			–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,032	-	–	–	–	-	0,032
	Ликвидлы	мең м^3	0,021	-	–	–	–	-	0,021
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,008	-	–	–	–	-	0,008
Токымы: тәбәнәк кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га Мең м^3	9,5 1	8,6 1,1	–	–	–	–	18,1 2,1
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1	0,6	–	–	–	–	1,6
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,019	0,011	-	–	–	-	0,030
	Ликвидлы	мең	0,012	0,010	-	–	–	-	0,022

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м^3							
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,006	0,005	-	–	–	-	0,011
Токымы: Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га Мең м^3	235,3 25,1	78,6 12,7	–	–	–	–	313,9 37,8
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	23,5	5,2	–	–	–	-	28,7
	сайлап алына торган запас:	–	–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,511	0,190	-	–	–	-	0,701
	Ликвидлы	мең м^3	0,336	0,164	-	–	–	-	0,500
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,139	0,076	-	–	–	-	0,215
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең м^3	261,4 27,3	87,2 13,8	-	–	–	–	348,6 41,1
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	26,2	5,8	-	–	–	–	32
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,562	0,201	-	–	–	-	0,763
	Ликвидлы	мең м^3	0,369	0,174	-	–	–	-	0,543
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,153	0,081	-	–	–	-	0,234
Йомшак яфраклылар **Токымы: каен**									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га Мең м^3	4,8 0,8	49,6 7,6	–	–	–	–	54,4 8,4
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,5	5	–	–	–	-	5,5
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең	0,019	0,176	-	–	–	-	0,195

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берәнсәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		$м^3$							
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,014	0,150	-	–	–	-	0,164
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,007	0,094	-	–	–	-	0,101
Токымы – Усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	61,5 7	103,1 16,6	-	–	–	-	164,6 23,6
	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	6,1	10,3	-	–	–	-	16,4
	сайлап алына торган запас:	мең $м^3$	-	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,175	0,429	-	–	–	-	0,604
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,114	0,342	-	–	–	-	0,456
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,055	0,130	-	–	–	-	0,185
Токымы: юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га Мең $м^3$	53,8 7,8	55,3 13,4	–	–	–	–	109,1 21,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	5,4	5,5	-	–	–	-	10,9
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,207	0,322	-	–	–	-	0,529
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,122	0,259	-	–	–	-	0,381
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,071	0,128	-	–	–	-	0,199
Җәмгысе йомшак яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га Мең $м^3$	120,1 15,6	208 37,6	–	–	–	–	328,1 53,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	12	20,8	-	–	–	-	32,8
	сайлап алына торган		–	–	–	–	–	–	–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	запас:								
	Тамыр	мең $м^3$	0,401	0,927	-	–	–	-	1,328
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,250	0,751	-	–	–	-	1,001
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,133	0,352	-	–	–	-	0,485
Яклаучы урманнар буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең $м^3$	779,1 124	366,8 71,9	-	–	–	–	1145,9 53,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	12	20,8	-	–	–	-	32,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,401	0,927	-	–	–	-	1,328
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,250	0,751	-	–	–	-	1,001
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,133	0,352	-	–	–	-	0,485
Эксплуатация урманнары ылыслы Токымы – Нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	57,3 6,5	96,8 24,7	-	–	–	-	154,1 31,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	5,7	6,5	-	–	–	-	12,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,166	0,252	-	–	–	-	0,418
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,129	0,218	-	–	–	-	0,347
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,089	0,151	-	–	–	-	0,240
Токымы – Чыршы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	48,7 5,6	7,8 1,6	–	–	–	-	56,5 7,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	4,9	0,8	–	–	–	-	5,7

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,141	0,025	-	–	–	-	0,166
	Ликвидлы	мең м^3	0,113	0,022	-	–	–	-	0,135
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,076	0,015	-	–	–	-	0,091
жәмгысе ылыслы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	106,0 / 12,1	104,6 / 26,3	-	–	–	-	210,6 / 38,4
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:		-	–	–	–	–	–	–
	Мәйданы	га	10,6	7,3	-	–	–	-	17,9
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,307	0,277	-	–	–	-	0,584
	Ликвидлы	мең м^3	0,242	0,240	-	–	–	-	0,482
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,165	0,166	-	–	–	-	0,331
Каты яфраклылар Токымы – Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	18,6 / 1,7	–	–	–	–	-	18,6 / 1,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,8	–	–	–	–	-	1,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,039	-	–	–	–	-	0,039
	Ликвидлы	мең м^3	0,026	-	–	–	–	-	0,026
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,010	-	–	–	–	-	0,010
Токымы – тәбәнәк кәүсәле Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	7,2 / 0,8	4,9 / 0,9	–	–	–	-	12,1 / 1,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Мәйданы	га	0,7	0,3	–	–	–	–	1
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,011	0,015	-	–	–	-	0,026
	Ликвидлы	мең м^3	0,008	0,013	-	–	–	-	0,021
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,003	0,006	-	–	–	-	0,009
Токымы – Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	329,1 34,7	25,6 3,2					354,7 37,9
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	32,9	1,7	–	–	–	-	34,6
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,689	0,045	-	–	–	-	0,734
	Ликвидлы	мең м^3	0,448	0,038	-	–	–	-	0,486
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,185	0,017	-	–	–	-	0,202
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	354,9 37,2	30,5 4,1	-	–	–	-	385,4 41,3
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	35,4	2	–	–	–	-	37,4
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,739	0,60	-	–	–	-	0,799
	Ликвидлы	мең м^3	0,482	0,51	-	–	–	-	0,533
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,198	0,23	-	–	–	-	0,221
Йомшак яфраклылар Токымы – КАЕН									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	12,8 1,5	145,6 23,1	-	–	–	-	158,4 24,6
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,3	14,6	-	–	–	-	15,9

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,042	0,348	-	–	–	-	0,390
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,030	0,296	-	–	–	-	0,326
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,017	0,176	-	–	–	-	0,193
Токымы – УСАК									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	64,2 4,8	19,7 2	–	–	–	-	83,9 6,8
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	6,4	2	–	–	–	-	8,4
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,153	0,047	-	–	–	-	0,200
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,099	0,038	-	–	–	-	0,137
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,049	0,014	-	–	–	-	0,063
Токымы – Юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	59 7,5	3,5 0,7	–	–	–	-	62,5 8,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	5,9	0,4	–	–	–	-	6,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,182	0,010	-	–	–	-	0,192
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,108	0,008	-	–	–	-	0,116
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,064	0,004	-	–	–	-	0,068
Җәмгысе йомшак яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	136 13,8	168,8 25,8	-	–	–	-	304,8 39,6
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	13,8	17	-	–	–	-	30,6
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең $м^3$	0,377	0,405	-	–	–	-	0,782
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,237	0,342	-	–	–	-	0,579
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,130	0,194	-	–	–	-	0,324
эксплуатация урманнары буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	596,9 / 63,1	303,9 / 56,2	-	–	–	-	900,8 / 119,3
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	59,6	26,3	-	–	–	-	85,9
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,1423	0,742	-	–	–	-	0,2165
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,961	0,633	-	–	–	-	0,1594
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,493	0,383	-	–	–	-	0,876
Баулы урманчылыгы буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	1376 / 187,1	670,7 / 128,1	-	–	–	-	2046,7 / 315,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	137,6	57,6	-	–	–	-	195,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	4,329	2,102	-	–	–	-	6,431
	Ликвидлы	мең $м^3$	3,068	1,756	-	–	–	-	4,824
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	1,811	0,956	-	–	–	-	2,767
шул исәптән ылыслы хуҗалык буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	503,6 / 93,2	176,2 / 46,8	-	–	–	-	679,8 / 140
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	50,4	12	–	–	–	-	62,4
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	-	*
	Тамыр	мең $м^3$	2,250	0,509	-	–	–	-	2,759

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Ликвидлы	мең $м^3$	1,730	0,438	-	–	–	-	2,168
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	1,197	0,306	-	–	–	-	1,503
каты яфраклылар хуҗалыгы буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	616,3 64,5	117,7 17,9	-	–	–	-	734 82,4
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	61,6	7,8	-	–	–	-	69,4
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	1,301	0,261	-	–	–	-	1,562
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,851	0,225	-	–	–	-	1,076
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,351	0,104	-	–	–	-	0,455
йомшак яфраклы хуҗалык буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	256,1 29,4	376,8 63,4	-	–	–	-	632,9 92,8
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	25,6	37,8	-	–	–	-	63,4
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,778	1,332	-	–	–	-	2,110
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,487	1,093	-	–	–	-	1,580
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,263	0,546	-	–	–	-	0,809
Баулы кишәрлеге урманчылыгы Яклаучы урманнар ылыслы токымы – нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	235,9 51,7	62,1 17,8	-	–	–	-	298,0 69,5
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	23,6	4,1	-	–	–	-	27,7

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	1,298	0,204	-	–	–	-	1,502
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,988	0,174	-	–	–	-	1,162
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,688	0,123	-	–	–	-	0,811
Токымы – ЧЫРШЫ									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	73,6 / 11,2	-	–	–	–	-	73,6 / 11,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	7,4	-	–	–	–	-	7,4
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,244	-	–	–	–	-	0,244
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,191	-	–	–	–	-	0,191
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,128	-	–	–	–	-	0,128
җәмгысе ылыслы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	309,5 / 62,9	62,1 / 17,8	-	–	–	-	371,6 / 80,7
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	31,0	4,1	-	–	–	-	35,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	1,542	0,204	-	–	–	-	1,746
	Ликвидлы	мең $м^3$	1,179	0,174	-	–	–	-	1,353
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,816	0,123	-	–	–	-	0,939
Каты яфраклылар Токымы – Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	16,6 / 1,2	–	–	–	–	-	16,6 / 1,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Мәйданы	га	1,7	–	–	–	–	-	1,7
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,032	-	–	–	–	-	0,032
	Ликвидлы	мең м^3	0,021	-	–	–	–	-	0,021
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,008	-	–	–	–	-	0,008
Токымы – тәбәнәк кәүсәле Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	7,7 0,8	–	–	–	–	-	7,7 0,8
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,8	–	–	–	–	–	0,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,016	-	–	–	–	-	0,016
	Ликвидлы	мең м^3	0,010	-	–	–	–	-	0,010
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,005	-	–	–	–	-	0,005
Токымы – Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	220,1 23,0	69,5 11,2	-	–	–	-	289,6 34,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	22,0	4,6	-	–	–	-	26,6
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,456	0,165	-	–	–	-	0,621
	Ликвидлы	мең м^3	0,301	0,143	-	–	–	-	0,444
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,123	0,066	-	–	–	-	0,189
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	244,4 25,0	69,5 11,2	-	–	–	-	313,9 36,2
2.	Кабатлану чоры	ел			–	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	24,5	4,6	-	–	–	-	29,1
	сайлап алына торган				–	–	–	–	

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	запас:								
	Тамыр	мең $м^3$	0,504	0,165	-	–	–	-	0,669
	Ликвидлы	мең $м^3$	332	0,143	-	–	–	-	0,475
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,136	0,66	-	–	–	-	0,202
Йомшак яфраклылар Токымы – Каен									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га/мең. $м^3$	4,8/0,8	25,1/3,5	–	–	–	-	29,9/4,3
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,5	2,5	–	–	–	–	3,0
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,019	0,072	-	–	–	-	0,091
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,014	0,062	-	–	–	-	0,076
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,007	0,041	-	–	–	-	0,048
Токымы – УСАК									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га/мең. $м^3$	36,2/4,2	100,2/16,3	-	–	–	-	136,4/20,5
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	3,6	10,0	-	–	–	–	
	Сайлана торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,097	0,421	-	–	–	-	0,518
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,063	0,336	-	–	–	-	0,399
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,031	0,128	-	–	–	-	0,159
Токымы – Юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га/мең. $м^3$	53,8/7,8	36,2/8,7	-	–	–	-	90,0/16,5
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	5,4	3,6	-	–	–	-	9,0
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең $м^3$	0,207	0,194	-	–	–	-	0,401
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,122	0,156	-	–	–	-	0,278
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,071	0,076	-	–	–	-	0,147
Җәмгысе йомшак яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	94,8 12,8	161,5 28,5	-	–	–	-	256,3 41,3
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	9,5	16,1	-	–	–	-	25,6
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,323	0,687	-	–	–	-	1,010
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,199	0,554	-	–	–	-	0,753
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,109	0,245	-	–	–	-	0,354
Яклаучы урманнар буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	648,7 100,7	293,1 57,5	-	–	–	-	941,8 158,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	65	24,8	-	–	–	-	89,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	2,369	1,056	-	–	–	-	3,425
	Ликвидлы	мең $м^3$	1,710	0,871	-	–	–	-	2,581
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	1,061	0,434	-	–	–	-	1,495
Эксплуатация урманнары ылыслы токымы – нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	20,3 1,8	14,9 3,6	-	–	–	-	35,2 5,4
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	2,0	1,0	–	–	–	–	3,0
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгы се
			сирәкләү ләр	аркылы	Яңарту кисүләр е	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконстр укция кисүләре	Берән-сәрән агачларн ы кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең $м^3$	0,043	0,037	-	–	–	-	0,080
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,035	0,033	-	–	–	-	0,068
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,024	0,023	-	–	–	-	0,047
Токымы – ЧЫРШЫ									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	13,5 / 1,7	1,5 / 0,3	–	–	–	-	15,0 / 2,0
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,4	0,2	–	–	–	–	1,6
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,045	0,005	-	–	–	-	0,050
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,035	0,004	-	–	–	-	0,039
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,025	0,003	-	–	–	-	0,028
җәмгысе ылыслы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	33,8 / 3,5	16,4 / 3,9	-	–	–	-	50,2 / 7,4
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	3,4	1,2	–	–	–	-	4,6
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,088	0,042	-	–	–	-	0,130
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,070	0,037	-	–	–	-	0,107
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,049	0,026	-	–	–	-	0,075
Каты яфраклылар Токымы – Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	7,2 / 0,6	–	–	–	–	-	7,2 / 0,6
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,7	–	–	–	–	–	0,7
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең $м^3$	0,012	-	–	–	–	-	0,012
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,008	-	–	–	–	-	0,008
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,003	-	–	–	–	-	0,003
Токымы – тәбәнәк кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	2,2 / 0,2	–	–	–	–	-	2,2 / 0,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,2	–	–	–	–	–	0,2
	Сайлана торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,003	-	–	–	–	-	0,003
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,002	-	–	–	–	-	0,002
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,001	-	–	–	–	-	0,001
Токымы – Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	141,0 / 15,7	3,6 / 0,5	–	–	–	-	144,6 / 16,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	14,1	0,2	–	–	–	-	14,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,295	0,011	-	–	–	-	0,306
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,190	0,009	-	–	–	-	0,199
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,078	0,007	-	–	–	-	0,082
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	150,4 / 16,5	3,6 / 0,5	–	–	–	-	154,0 / 17,0
2.	Кабатлану чоры	ел			–	–	–	–	
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	15,0	0,2	–	–	–	-	15,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,310	0,011	-	–	–	-	0,321

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,200	0,009	-	–	–	-	0,209
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,082	0,004	-	–	–	-	0,086
Йомшак яфраклылар Токымы – Каен									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	-	7,6 / 1,0	–	–	–	-	7,6 / 1,0
2.	Кабатлану чоры	ел	–	10	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	–	0,8	–	–	–	–	0,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	-	0,015	-	–	–	-	0,015
	Ликвидлы	мең $м^3$	-	0,013	-	–	–	-	0,013
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	-	0,008	-	–	–	-	0,008
Токымы – Усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	–	1,6 / 0,1	–	–	–	–	1,6 / 0,1
2.	Кабатлану чоры	ел	–	10	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	–	0,2	–	–	–	–	0,2
	Сайлана торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	-	0,004	-	–	–	-	0,004
	Ликвидлы	мең $м^3$	-	0,004	-	–	–	-	0,004
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	-	0,002	-	–	–	-	0,002
Токымы – Юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	2,7 / 0,5	–	–	–	–	-	2,7 / 0,5
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,3	–	–	–	–	–	0,3
	сайлап алына торган запас:			–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,007	-	–	–	–	-	0,007
	Ликвидлы	мең	0,004	-	–	–	–	-	0,004

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м^3							
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,002	-	–	–	–	-	0,002
Җәмгысе йомш. яфраклылар									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	2,7 0,5	9,2 1,1	–	–	–	-	11,9 1,6
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,3	1,0	–	–	–	-	1,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,007	0,019	-	–	–	-	0,026
	Ликвидлы	мең м^3	0,004	0,017	-	–	–	-	0,021
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,002	0,010	-	–	–	-	0,012
эксплуатация урманнары буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	186,9 20,5	29,2 5,5	-	–	–	-	216,1 26,0
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	18,7	2,4	–	–	–	-	21,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,405	0,072	-	–	–	-	0,477
	Ликвидлы	мең м^3	0,274	0,063	-	–	–	-	0,337
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,133	0,040	-	–	–	-	0,173
Баулы кишәрлеге урманчылыгы буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	835,6 121,2	322,3 63,0	-	–	–	-	1157,9 184,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	83,7	27,2	-	–	–	-	110,9
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	2,774	1,128	-	–	–	-	3,902
	Ликвидлы	мең м^3	1,194	0,474	-	–	–	-	1,668
	Эшкә яраклы	мең	1,194	0,474	-	–	–	-	1,668

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берәнсәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		$м^3$							
шул исәптән ылыслы хуҗалык буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	343,3 / 66,4	78,5 / 21,7	-	–	–	-	421,8 / 88,1
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	34,4	5,3	-	–	–	-	39,7
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	1,630	0,246	-	–	–	-	1,876
	Ликвидлы	мең $м^3$	1,249	0,211	-	–	–	-	1,460
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,865	0,149	-	–	–	-	1,014
каты яфраклылар хуҗалыгы буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	394,8 / 41,5	73,1 / 11,7	-	–	–	-	467,9 / 53,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	39,5	4,8	-	–	–	-	44,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,814	0,176	-	–	–	-	0,990
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,532	0,152	-	–	–	-	0,684
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,218	0,070	-	–	–	-	0,288
йомшак яфраклылар хуҗалыгы буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	97,5 / 13,3	170,7 / 29,6	-	–	–	-	268,2 / 42,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	9,8	17,1	-	–	–	-	26,9
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,330	0,706	-	–	–	-	1,036
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,203	0,571	-	–	–	-	0,774

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,111	0,255	-	–	–	-	0,366
Кандыз кишәрлеге урманчылыгы Яклаучы урманнар Ылыслы токымы – нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	75,8 / 16,5	9,5 / 2,7	-	–	–	-	85,3 / 19,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	7,6	0,6	–	–	–	-	8,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,363	0,028	-	–	–	-	0,391
	Ликвидлы	мең м^3	0,280	0,024	-	–	–	-	0,304
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,195	0,017	-	–	–	-	0,212
Токымы – Чыршы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	12,3 / 1,7	–	–	–	–	-	12,3 / 1,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,2	–	–	–	–	-	1,2
	сайлап алына торган запас:			–	–	–	–	–	
	Тамыр	мең м^3	0,038	-	–	–	–	-	0,038
	Ликвидлы	мең м^3	0,029	-	–	–	–	-	0,029
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,021	-	–	–	–	-	0,021
җәмгысе ылыслы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. м^3	88,1 / 18,2	9,5 / 2,7	-	–	–	-	97,6 / 20,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	8,8	0,6	–	–	–	-	9,4
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,401	0,028	-	–	–	-	0,429

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,309	0,024	-	–	–	-	0,333
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,216	0,017	-	–	–	-	0,233
Каты яфраклылар Токымы – тәбәнәк кәүсәле Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	1,8 0,2	8,6 1,1	–	–	–	-	10,4 1,3
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,2	0,6	–	–	–	–	0,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,003	0,011	-	–	–	-	0,014
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,002	0,010	-	–	–	-	0,012
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,001	0,005	-	–	–	-	0,006
Токымы – Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	15,2 2,1	9,1 1,5	–	–	–	-	24,3 3,6
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	10	15	-	–	–	-	2,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,055	0,025	-	–	–	-	0,080
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,035	0,021	-	–	–	-	0,056
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,016	0,010	-	–	–	-	0,026
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	17,0 2,3	17,7 2,6	–	–	–	-	34,7 4,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,7	1,2	–	–	–	-	2,9
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең	0,058	0,036	-	–	–	-	0,094

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		$м^3$							
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,037	0,031	-	–	–	-	0,068
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,017	0,015	-	–	–	-	0,032
Йомшак яфраклылар Токымы – Каен									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	-	24,5 / 4,1	-	–	–	-	24,5 / 4,1
2.	Кабатлану чоры	ел	–	10	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	–	2,5	–	–	–	-	2,5
	сайлап алына торган запас:		–		–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	-	0,104	-	–	–	-	0,104
	Ликвидлы	мең $м^3$	-	0,088	-	–	–	-	0,088
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	-	0,053	-	–	–	-	0,053
Токымы – Усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	25,3 / 2,8	2,9 / 0,3	–	–	–	-	28,2 / 3,1
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	2,5	0,3	–	–	–	-	7,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,078	0,008	-	–	–	-	0,318
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,051	0,006	-	–	–	-	0,248
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,024	0,002	-	–	–	-	0,131
Токымы – Юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	-	19,1 / 4,7	–	–	–	-	19,1 / 4,7
2.	Кабатлану чоры	ел	–	10	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	–	1,9	-	–	–	-	1,9
	сайлап алына торган запас:		–		–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	-	0,128	-	–	–	-	0,128

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Ликвидлы	мең $м^3$	-	0,103	-	–	–	-	0,103
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	-	0,052	-	–	–	-	0,052
Җәмгысе йомшак яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	25,3 2,8	46,5 9,1	-	–	–	-	71,8 11,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	2,5	4,7	–	–	–	-	7,2
	сайлап алына торган запас:				–	–	–	–	
	Тамыр	мең $м^3$	0,078	0,240	-	–	–	-	0,318
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,051	0,197	-	–	–	-	0,248
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,024	0,107	-	–	–	-	0,131
Яклаучы урманнар буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	130,4 23,3	73,7 14,4	-	–	–	-	204,1 37,7
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	13	6,5	-	–	–	-	19,5
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,537	0,304	-	–	–	-	0,841
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,397	0,252	-	–	–	-	0,649
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,257	0,139	-	–	–	-	0,396
Эксплуатация урманнары ылыслы Токымы – Нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	37,0 4,7	81,9 21,1	-	–	–	-	118,9 25,8
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	3,7	5,5	-	–	–	–	9,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,123	0,215	-	–	–	-	0,338

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,094	0,185	-	–	–	-	0,279
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,065	0,128	-	–	–	-	0,193
Токымы – ЧЫРШЫ									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	35,2 / 3,9	6,3 / 1,3	–	–	–	-	41,5 / 5,2
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	3,5	0,6					4,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,096	0,020	-	–	–	-	0,116
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,078	0,018	-	–	–	-	0,096
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,051	0,012	-	–	–	-	0,063
җәмгысе ылыслы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	72,2 / 8,6	88,2 / 22,4	-	–	–	-	160,4 / 31,0
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	7,2	6,1					13,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,219	0,235	-	–	–	-	0,454
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,172	0,203	-	–	–	-	0,375
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,116	0,140	-	–	–	-	0,256
Каты яфраклылар Токымы – Имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га / мең. $м^3$	11,4 / 1,1	–	–	–	–	-	11,4 / 1,1
2.	Кабатлану чоры	ел	10	–	–	–	–	–	10
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,1	–	–	–	–	–	1,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,027	-	–	–	–	-	0,027
	Ликвидлы	мең	0,018	-	–	–	–	-	0,018

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		$м^3$							
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,007	-	–	–	–	-	0,007
Токымы – тәбәнәк кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	5,0 0,6	4,9 0,9	–	–	–	-	9,9 1,5
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	0,5	0,3	–	–	–	–	0,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,008	0,015	-	–	–	-	0,023
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,006	0,013	-	–	–	-	0,019
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,002	0,006	-	–	–	-	0,008
Токымы – Өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	188,1 19,0	22,0 2,7	-	–	–	-	210,1 21,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	15	-	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	18,8	1,5	–	–	–	-	20,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,394	0,034	-	–	–	-	0,428
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,258	0,029	-	–	–	-	0,287
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,107	0,013	-	–	–	-	0,120
Җәмгысе каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	204,5 20,7	26,9 3,6	-	–	–	-	231,4 24,3
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	20,4	1,8	–	–	–	-	22,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,429	0,049	-	–	–	-	0,478
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,282	0,042	-	–	–	-	0,324
	Эшкә яраклы	мең	0,116	0,019	-	–	–	-	0,135

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		$м^3$							
Йомшак яфраклылар Токымы – КАЕН									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	12,8 1,5	138,0 22,1	-	–	–	-	150,8 23,6
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	1,3	13,8	-	–	–	-	15,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,042	0,333	-	–	–	-	0,375
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,030	0,283	-	–	–	-	0,313
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,017	0,168	-	–	–	-	0,185
Токымы – Усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	64,2 4,8	18,1 1,9	-	–	–	-	82,3 6,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	6,4	1,8	–	–	–	-	8,2
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,153	0,043	-	–	–	-	0,196
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,099	0,034	-	–	–	-	0,133
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,049	0,012	-	–	–	-	0,061
Токымы – Юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	56,3 7,0	3,5 0,7	–	–	–	-	59,8 7,7
2.	Кабатлану чоры	ел	10	10	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	5,6	0,4	–	–	–	-	6,0
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,175	0,010	-	–	–	-	0,185
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,104	0,008	-	–	–	-	0,112
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,062	0,004	-	–	–	-	0,066

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Йомшак яфраклылар буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	133,3 13,3	159,6 24,7	-	–	–	-	292,9 38,0
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	13,3	16,0	-	–	–	-	29,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	0,370	0,386	-	–	–	-	0,756
	Ликвидлы	мең м^3	0,233	0,325	-	–	–	-	0,558
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,128	0,184	-	–	–	-	0,312
эксплуатация урманнары буенча җәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	410,0 42,6	274,7 50,7	-	–	–	-	684,7 93,3
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	40,9	23,9	-	–	–	-	64,8
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	1,018	0,670	-	–	–	-	1,688
	Ликвидлы	мең м^3	0,687	0,570	-	–	–	-	1,257
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,360	0,343	-	–	–	-	0,703
Кандыз кишәрлеге урманчылыгы буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м^3	540,4 65,9	348,4 65,1	-	–	–	-	888,8 131,0
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	53,9	30,4	-	–	–	-	84,3
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең м^3	1,555	0,974	-	–	–	-	2,529
	Ликвидлы	мең м^3	1,084	0,822	-	–	–	-	1,906
	Эшкә яраклы	мең м^3	0,617	0,482	-	–	–	-	1,099
шул исәптән токымнары буенча									

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Җәмгысе
			сирәкләүләр	аркылы	Яңарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	160,3 26,8	97,7 25,1	-	–	–	-	258,0 51,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	16	6,7	-	–	–	-	22,7
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,62	0,263	-	–	–	-	0,883
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,481	0,227	-	–	–	-	0,708
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,332	0,157	-	–	–	-	0,489
каты яфр. буенча									
1.	Ачыкланган фонд Урманчылык таләпләре буенча	га мең. $м^3$	221,5 23,0	44,6 6,2	–	–	–	-	266,1 29,2
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	22,1	3,0	-	–	–	–	25,1
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,487	0,085	-	–	–	-	0,572
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,319	0,073	-	–	–	-	0,392
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,133	0,034	-	–	–	-	0,167
йомш. яфр. буенча									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. $м^3$	158,6 16,1	206,1 33,8	-	–	–	-	364,7 49,9
2.	Кабатлану чоры	ел	–	–	–	–	–	–	–
3.	Ел саен файдалану күләме:								
	Мәйданы	га	15,8	20,7	-	–	–	-	36,5
	сайлап алына торган запас:		–	–	–	–	–	–	–
	Тамыр	мең $м^3$	0,448	0,626	-	–	–	-	1,074
	Ликвидлы	мең $м^3$	0,284	0,522	-	–	–	-	0,806
	Эшкә яраклы	мең $м^3$	0,152	0,291	-	–	–	-	0,443

Тәрбияви кисүләр Россия ТРЭМның 2017 ел, 22 ноябрь, № 626 боерыгы белән расланган Урманнарны карау кагыйдәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманны карау буенча кисүнең яшь чорлары боерык нигезендә 8.1 таблицада китерелде.

8.1 таблица

Төрле урманны карап тоту кисүләрен үткәрү буенча яшь чорлары

Урманны тәрбия кылганда кисү төрләре	Урман утыртмаларының яше, ел				
	Кисентенең яшенә карап, шытым бирүче агач токымыннан барлыкка килгән орлыклы һәм беренче генерацияле ылыслы һәм каты яфраклы		Кисенте яшенә карап, башка агач токымнары		
	100 яшьтән олы	100 яшьтән кече	60 яшьтән олы	50-60 яшь	50 яшьтән кече
1	2	3	4	5	6
тонықландырулар	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	5 кадәр
тазартулар	11-20	11-20	11-20	11-20	6-10
сирәкләүләр	21-60	21-40	21-40	21-30	11-20
аркылы кисүләр	60тан артык	40тан артык	40тан артык	30дан артык	20дән артык

Үсү шартлары типларын, караганчыга кадәр составы буенча утыртмаларның төркемен, бонитетлар классларын, чыбылдыкның караганнан соңгы минималь йомыклыгын, агачлар саны яисә массасы буенча сайлау процентын күрсәтеп, өстенлек итүче һәр токым буенча тәрбияви кисү режимы нормативлары 8.2 таблицада китерелде.

8.2 таблица.

Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районында урманнарның тип төркемнәре буенча төп урман хасил итүче токым агачлары арасында урта яшьлеләрен тәрбияви кисүләренең режим нормативлары

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Нарат утыртмалары, саф һәм 2 берәмлеккә	мүкле (III-IV)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8	10-15 15-20	8С2 Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
кадәр яфраклы катнашмалы	нарат җиләкле (II-I)	5-10	0,8 0,6	20-25 10-12	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	5-10	0,8 0,6	20-30 10-12	0,8 0,7	20-25 15-20	(9-10) С (1-+) Б
	кара җиләкле (I – II)	5-10	0,9 0,7	20-25 10-12	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	озын мүкле (III)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8	10-15 15-20	8С2Б
1.2. Составында нарат өстенлек итүче наратлы-яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	мүкле (III-IV)	4-7	0,9 0,7	20-30 10-15	0,9 0,8	15-20 15-20	(7-8) С (2-3) Б
	нарат җиләкле (II-I)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,6	25-30 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-45 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(8-10) С (0-2) Б
	кара җиләкле (I-II)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(7-9) С (1-3) Б
	озын мүкле (III)	4-7	0,8 0,6	20-30 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(6-8) С (2-4) Б
1.2.1. Составында 3-4 берәмлек нарат һәм 6-7 яфраклы катнашындагы наратлы-яфраклы	нарат җиләкле (II-I)	3-5	0,7 0,5	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-9) С (1-4) Б
	кара җиләкле (I-II)	3-5	0,7 0,5	30-45 10-15	0,8 0,6	25-35 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	озын мүкле (III)	4-6	0,8 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(5-7) С (3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (7 берәмлектән артык яфраклы, агачлар саны җитәрлек булганда кимендә 3 нарат)	нарат җиләкле	3-5	–	–	–	–	(5-8) С (2-5) Б
	катлаулы	3-5	–	–	–	–	(6-9) С (1-4) Б
	кара җиләкле	4-6	–	–	–	–	(5-8) С (2-5) Б
	озын мүкле	4-7	–	–	–	–	(4-7) С (3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							
2.1. Чыршы утыртмалары: саф һәм 2 берәмлеккә кадәр яфраклы катнашында	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,7	15-25 8-12	0,8 0,7	15-20 10-20	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы-яфраклы, составында чыршы өстенлек итүче: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,6	25-35 10-15 (20)	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15	(8-9) Е (1-2) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
						(20)	(Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	6-8	0,7 0,6	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2.1. Составында 3-4 берәмлек чыршы һәм 6-7 яфраклы катнашындагы чыршылы-яфраклы	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,7 0,5	30-50 8-12	0,7 0,5	30-40 10-15 (20)	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы булган яфраклы-чыршылы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чикл. юк 0,4	чикл. юк 6-7	чикл. юк 0,5	чикл. юк 8-12	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	4-6	чикл. юк 0,5	30-40/100 8-10	чикл. юк 0,6	30-40/100 8-12	(7-8) Е (2-3) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	–	–	–	–	(>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы имән утыртмалары 2 бер. кадәр	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	10-15	0,8 0,6	25-35 10-15	0, 8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б.ток.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Ол. ч., б.ток.
3.2. Составында 5-7 берәмлек имән өстенлек итүче катнаш утыртмалар (йомшак	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	4-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,8 0,6	20-35 15-20	(7-9) Д (1-3) Лп, Яс, Е

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәҗәсе нә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
яфраклы һәм каты яфраклы токымнар беләне)	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	4-6	0,7 0,6	30-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Ч, б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-30 15-20	(7-9) Д (1-3) Ол. ч., б.ток.
3.2.1. Составында 3-4 берәмлек имән катнашулы катнаш утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-30 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Юкәле дымлы имәнлекләр (III-IV; II)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-7) Д (3-4) Ол. ч., б.ток.
3.3. Йомшак яфраклы агачлар өстенлек итүче һәм составында кимендә 3 берәмлек, ләкин имән өстенлек итүче агачлыкларны формалаштыру өчен җитәрлек дәрәҗәдә имән катнаша торган	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	2-4					(5-7) Д (3-5) б.т.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Елга буенда үсә торган зур	2-4					(4-7) Д (3-6) Ол.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәҗәсе нә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	үләнле имәнлекләр (II-III)						ч, б.ток.
4. Каен утыртмалары							
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	нарат җиләкле-чәчбайлы (II-I)	10-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы вак үләнле (II-I)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	кара җиләкле-вак үләнле (II-III)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	озын мүкле (III-IV)	12-15	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,6	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-10	>0,8 0,7	25-35 8-10	0,8 0,6	25-35 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	8-10	>0,8 0,7	25-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	8-10	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) Е
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымнар	катлаулы вак үләнле (II-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	кара җиләкле-вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е, С (0-+)Ос
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	20-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
4.3. Каенлы-чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – чыршының икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4-6	0,8 0,6	20-35 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							(Пдр) 10 Е
	Елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-III)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	25-30 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	катлаулы вак үләнле (II-I)	10-15	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	кара җиләкле-вак үләнле (III-II)	10-15	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-12	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	8-12	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-I)	8-12	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
5.2. Усаклы-чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,5	30-40 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б II яр. (Пдр) 10Е
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-I)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
6. Юкә утыртмалары							
6.1. Күп максатларга, шул исәптән агач материалы алу өчен билгеләнгән утыртмалар							
6.1.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	катлаулы киң	10-15	0,8	25-30	0,8	15-25	(8-10) Лп

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	үләнле (I-II)		0,7	8-12	0,7	10-15	(0-2) Е, Д, б. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б.ток.
6.1.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,6	20-30 10-15	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, б.ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) Е. Д, б.т.
6.2. Умартачылык (нектар бүлемтеге) максатларында үстерелә торган утыртмалар							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	5-7	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	5-7	0,7 0,5	20-35 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	10 Лп башк. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток.
6.2.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	4-6	0,6 0,6	20-40 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф кара зирек	Елга буенда үсә	10-15	0,8	20-25	>0,8	15-25	(7-10)

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
утыртмалары һәм составында башка йомшак яфраклы токымнар катнашында	торган-зур үләнле кара зиреклекләр (II-I)		0,7	8-10	0,8	10-15	Ол. ч. (0-3) Е, Д
	Кара зиреклек сазлыклы-зур үләнле (III-II)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-10	>0,8 0,8	15-25 10-15	10 Ол. ч., башк. ток. б.
7.2. Кара зирек өстенлек итүче һәм составында башка кыйммәтле токымнар булган катнаш утыртмалар	Елга буенда үсә торган-зур үләнле кара зиреклекләр (II-I)	8-10	0,8 0,6	20-30 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(6-8) Ол. ч., (2-4) Е. Д. др. п.
8. Тирәк утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы тирәк утыртмалары		2-4	0,8 0,7	15-30 5-8	0,9 0,7	20-35 7-10	
9. Чәчбай утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы чәчбай утыртмалары		3-4	0,8 0,7	20-30 5-7	0,8 0,7	15-20 7-8	

Искәрмәләр:

1. Кисүләрнең максималь ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0гә тигез булган утыртмалар өчен китерелде. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, кисәк тотрыклылык кимү куркынычы янаганда һәм башка начар шартларда, шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен тәрбия кылганда кисүләрнең ешлыгы, әлбәттә, кими.

2. Запас буенча технологик коридорларны 5-7%ка кисеп чыкканда һәм кирәкмәгән агачларны күп күләмдә юк итү зарурлыгы булганда ешлыкны арттыру рөхсәт ителергә мөмкин.

2.1.3. Барлык төр кисүләрдә файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме (агач материалы алуның ел саен рөхсәт ителгән күләме)

Барлык төр кисүләрдә ел саен рөхсәт ителгән агач материалы алу күләме 9 таблицада китерелде.

РФ УК 60.8 статьясының 3 өлеше буенча зарарлы организмнарның чыганакларын бетергәндә чаралар уздыру барышында (һәлак булган һәм

зарарланган урман утыртмаларын кискәндә) әзерләнгән агач материалы күләме файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләменә кертелми.

9 таблица

Барлык төр кисүләрдә файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме (агач материалы алуның ел саен рөхсәт ителгән күләме)

Мәйданы – га, запасы – мең. $м^3$

Токымнар төркеме	Ел саен алырга рөхсәт ителә торган агач материалы күләме														
	Өлгергән һәм картайган агачларны кискәндә			Урманнарны тәрбияләгәндә агачларны кискәндә			Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә			Урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын һәм урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кискәндә			Барлыгы		
	мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас	
		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Урманчылык буенча барлыгы															
ылыслы	1,0	0,2	0,1	62,4	2,17	1,50	–	–	–	0,3	0,03	0,01	63,7	2,4	1,61
Каты яфраклы лар	43,2	3,79	2,83	69,4	1,07	0,46	-	–	-	3,6	0,03	0,01	116,2	4,89	3,3
Йомшак яфраклы лар	131,0	14,89	10,17	63,1	1,58	0,81	-	–	-	3,4	0,10	0,06	197,5	16,57	11,04
Җәмгысе	**175,2**	**18,88**	**13,1**	**194,9**	**4,82**	**2,77**	-	–	-	**7,3**	**0,16**	**0,08**	**377,4**	**23,86**	**15,95**
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:															
Баулы кишәрлеге урманчылыгы															
ылыслы	1,0	0,2	0,1	39,7	1,46	1,01	-	–	–	0,2	0,02	0,01	40,9	1,68	1,12
Каты	9,1	0,66	0,44	44,3	0,68	0,29	-	–	-	1,7	0,02	0,01	55,4	1,36	0,74

Токымнар төркеме	Ел саен алырга рөхсәт ителә торган агач материалы күләме														
	Өлгергән һәм картайган агачларны кискәндә			Урманнарны тәрбияләгәндә агачларны кискәндә			Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә			Урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын һәм урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кискәндә			Барлыгы		
	мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас		мәй-даны	запас	
		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы		Ликвид	Эшкә яраклы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
яфраклылар															
Йомшак яфраклылар	47,3	2,81	1,79	26,9	0,78	0,37	-	–	-	1,3	0,05	0,03	75,5	3,64	2,19
Җәмгысе	**57,4**	**3,67**	**2,33**	**110,9**	**2,92**	**1,67**	**-**	**–**	**-**	**3,2**	**0,09**	**0,05**	**171,5**	**6,68**	**4,05**
Кандыз кишәрлеге урманчылыгы															
ылыслы	–	–	-	22,7	0,71	0,49	-	–	–	0,1	0,01	–	22,8	0,72	0,49
Каты яфраклылар	33,8	3,13	2,39	25,1	0,39	0,17	–	–	-	1,9	0,01	–	60,8	3,53	2,56
Йомшак яфраклылар	84,0	12,08	8,38	36,2	0,80	0,44	-	–	-	2,1	0,05	0,03	122,0	12,93	8,85
Җәмгысе	**117,8**	**15,21**	**10,77**	**84,0**	**1,90**	**1,10**	**-**	**–**	**-**	**4,1**	**0,07**	**0,03**	**206,2**	**17,18**	**11,9**

2.1.4. Кисентеләрнең яше

Урман агачларын кисүнең «Кисентеләрнең яшен билгеләү турында» 2015 елның 09 апрелендәге № 105 Рослесхоз боерыгы белән билгеләнгән еллары 10 таблицада китерелде.

10 таблица

Урман утыртмалары кисентеләренең яшьләре

Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре, ш.и. яклаучы урманнарның категорияләре	Хуж/бүлемтекләре һәм аларга кергән өстенлек итүче токымнар	Бонитет класслары	Кисентеләрнең яшьләре, ел
1	2	3	4
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенең урман-дала районы			
Яклаучы урманнар (Су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары – яклаучы урманнар категориясеннән тыш)	ылыслы		
	Нарат, чыршы, карагач	Барысы да	101-120
	Каты яфраклылар		
	Орлыклык имән, корычагач	Барысы да	121-140
	Үсентеле имән	III һәм югарырак	71-80
		IV һәм түбәнрәк	61-70
	Карама, өрәңге	Барысы да	71-80
	Йомшак яфраклылар		
	Бал бирүче (нектарлы) юкә	Барысы да	81-90
	Каен, кара зирек, юкә (товарлык),	Барысы да	71-80
	Усак, тирәк, кара тирәк, соры зирек, агачсыман тал	Барысы да	51-60
	Тирәк (культуралар)	Барысы да	36-40
	Куаклыклар		
	Таллык	Барысы да	5
Яклаучы урманнар (су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары), эксплуатация урманнары.	ылыслы		
	Нарат, чыршы, карагач	Барысы да	81-100
	Каты яфраклылар		
	Орлыклык имән, корычагач	Барысы да	101-120
	Үсентеле имән	III һәм югарырак	61-70
		IV һәм түбәнрәк	51-60
	Карама, өрәңге	Барысы да	61-70
	Йомшак яфраклылар		
	Бал бирүче (нектарлы) юкә	Барысы да	81-90
	Каен, кара зирек, юкә (товарлык)	Барысы да	61-70
	Усак, тирәк, кара тирәк, соры зирек, агачсыман тал	Барысы да	41-50
	Тирәк (культуралар)	Барысы да	31-35
	Куаклыклар		

	Таллык	Барысы да	5

2.1.5. Агачлыкларның тулылыгын һәм составын, диләнкеләрнең күләмнәрен, диләнкеләрнең тоташу чорларын, киртекләр санын, кисүләрнең кабатлану чорларын исәпкә алып, агач материалын сайлау проценты (ешлыгы)

Агач материалы әзерләүгә карата таләпләр РФ ТРЭМның 2016 елның 13 сентябрендәге № 474 боерыгы, «Диләнке эшләре төрләрен, аларны уздыру тәртибен һәм эзлеклелеген, диләнке эшләренең технологик картасы формасын, диләнкене карау акты формасын һәм диләнкене карау тәртибен раслау турында» 2016 елның 27 июнендәге № 367 боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү кагыйдәләрендә билгеләнгән.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү буенча төп оештыру-техник элементларның параметрлары 10.1 таблицада китерелде.

10.1 таблица.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүләрдә төп оештыру-техник элемент параметрлары

№ п/п	Агач материалы әзерләү параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүләр	Тоташ кисүләр
1	2	3	4
Россия Федерациясе Европа өлешенең урман-далалы урман районы			
1.	**Сайланма кисүләр ешлыгы, %** Бик зәгыйфь Зәгыйфь Уртача Уртача-югары Югары Бик югары (сайланма санитар кисүләр өчен)	 10 кадәр 11-20 21-30 31-40 41-50 51-70	
2.	**Диләнкеләрнең (сайланма кисүләрдә) чик мәйданы, га** Яклаучы урманнар: Ирекле-сайланма кисүләр Төркемле-сайланма кисүләр Тигез-эзлекле кисүләр Төркемле-эзлекле кисүләр Полоса аша эзлекле кисүләр Эксплуатация урманнары: Ирекле-сайланма кисүләр Төркемле-сайланма кисүләр Тигез-эзлекле кисүләр Төркемле-эзлекле кисүләр Полоса аша эзлекле кисүләр	 25 15 15 10 5 50 30 30 25 15	

№ п/п	Агач материалы әзерләү параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүләр	Тоташ кисүләр
1	2	3	4
Россия Федерациясе Европа өлешенең урман-далалы урман районы			
3.	**Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең чик мәйданы, га** нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		5 5 2,5 10 10
4.	**Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең чик киңлеге, м** нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		50 50 50 100 100
5.	**Диләнкеләр тоташу чоры, ел** нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		4 4 4 4 2
6.	**Кисүләр кабатлану чоры, ел** Ирекле-сайланма кисүләр Төркемле-сайланма кисүләр Тигез-эзлекле кисүләр Төркемле-эзлекле кисүләр Полоса аша эзлекле кисүләр	 8-30 8-30 4-8 30-40 4-8	
7.	**Урман кварталының 1 км ягына хисаплаганда киртекләр саны** диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 50 м кадәр булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 51-150 м булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 151-250 м булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 250 м артыграк булганда		4тән артык түгел 3тән артык түгел 2дән артык түгел 1

№ п/п	Агач материалы әзерләү параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүләр	Тоташ кисүләр
1	2	3	4
Россия Федерациясе Европа өлешенең урман-далалы урман районы			
8.	**Төяү пунктлары, җитештерү һәм көнкүреш объектлары өчен гомуми мәйдан (диләнкенең гомуми мәйданыннан)** - алга таба ясалма урман торгызып Мәйданы 10 га артык булган диләнкеләрдә - сезонара агач материалы запаслары булдыру өчен - туфракка зыян салып Мәйданы 10 га һәм аннан азрак булган диләнкеләрдә: - алга таба яңартып - алдан торгызып - эзлекле кисүләрдә - сайланма кисүләрдә	3% артык түгел 0,3 кадәр 0,25 кадәр	чикләнми 5% артык түгел 15% артык түгел иң күбе 3% 0,4 кадәр 0,3 кадәр
9.	**Сөйрәмә җир трассалары һәм диләнкедәге юллар мәйданы, (диләнке мәйданыннан %)** - күп операцияле техника кулланып - алга таба ясалма урман торгызып	15% артык түгел	20% артык түгел 30% кадәр чикләнми

Өлгереп җитмәгән урман утыртмалары арасында урнашкан, диләнкеләрнең билгеләнгән күләмнәрен 1,5 мәртәбәдән кимрәк дәрәҗәдә артып китүче урмантаксалы бүлендекләр тулысынча кисүгә билгеләнә.

Урманнардан рациональ файдалануны, урман утыртмаларының үзләренең тирәлек хасил итүче, су саклаучы, санитария-гигиена, савыктыру һәм башка төрле файдалы үзлекләрен югалта башлаган табигый структурасын торгызу һәм саклау максатларында, – агач материалы әзерләү өчен аренда яисә даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукларында тапшырылган урман кишәрлекләрендә аерым диләнкеләрнең мәйданнары тоташ кисүләрдә арттырылырга мөмкин, ләкин 1,5 мәртәбәдән артыграк түгел.

Барлык урманнарда да тоташ кисүләрдә кыска ягы буйлап та, озын ягы буйлап та диләнкеләр өчен турыдан-туры тоташу урыны билгеләнә, ә елга үзәннәрендә үсә торган урманнарда, – диләнкеләрнең полоса аша тоташу урыннары.

Турыдан-туры тоташкан очракта чираттагы диләнке алдагы диләнкедән соң тоташу срогын исәпкә алып киселә.

Полоса аша тоташкан очракта чираттагы диләнке диләнкеләрнең чик дәрәҗәдәге киңлегенә тигез булган киңлектәге урман полосасы аша урнаштырыла.

Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең тоташу срогы, кисү елларын санамыйча, агач токымнарының җимеш бирү ешлыгын исәпкә алып, аларның табигый рәвештә уңышлы гына яңаруын тәэмин итеп яки урман

культуралары утырту, урманнарның экологик үзлекләрен саклау өчен шартлар тудырып билгеләнә.

Диләнкедә урманнарны ясалма торгызган вакытта яисә хуҗалык буенча кыйммәтле токымнарның шытымын саклаганда диләнкенең теләсә кайсы ягы буйлап тоташу вакытын кимендә 2 ел итеп билгеләү рөхсәт ителә.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кискән вакытта диләнкеләрнең тоташу чорлары билгеләнми.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кискән вакытта диләнкеләр 30 процентлы ешлык белән тоташканда һәм аларның өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кисү диләнкеләренә аннан да югарырак процентлы ешлык белән тоташуы очрагында өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кискәндәге кебек тоташу чорлары билгеләнә.

Өлгергән, картайган урман агачларын кискәндә агач материалын әзерләү диләнкеләрнең тоташу киңлеген, мәйданын һәм срокларын саклап гамәлгә ашырыла.

2.1.6. Урман торгызу методлары

10.2 таблица.

Урман типлары һәм урман торгызу ысуллары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утыртмалар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Нарат өстенлек итүче урман типлары 1 төркем. Лишайниклы-мүкле наратлыклар											
1.	Наратлык лишайниклы-мүкле Лм белән ТУМ: А1-2 Бонитеты: 1-3 Коры наратлык	10С +Б	Аз калкулыклы яисә дулкынлы Коры (калкулыкларда) белән сафның (калкулык битендә) чиратлашуы	Аз күләмдә көл көлсу, комлы коры. Гориз. А1 юк	Наратлы сирәк	Сирәк: миләш, өянкелек	Песи тәпие, сирәк нарат җиләге һәм турак уты, Маршалл күкчәчәге, агулы сәхрә борычы, түбәнлекләрдә яшел мүкләр, дарулык бөре җиләге	Кладония токымыннан лишайник	Нарат катнашындагы каеннар аз үсә	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
2 төркем. Яшел мүкле нарат урманнары											
2.	Наратлык мүкле (нарат җиләклеге) Мүк белән ТУМ: А2,В2 Бонитеты: 1-2 Саф наратлык	10С + Б 9С 1Б +Ос, чыршы таралган җирдә 8С2Е	Биег. плато Рельефы тигез яисә аз гына дулкынлы, болын өсте террасалары	Аз күләмдә көл су, комлы саф туфрак – тирән комнар	Наратлы төркемле яраклашкан тәрәзәләргә сирәк чыршы	Сирәк – миләш, буяу куагы, ар- тыш, өянкелек	Нарат җиләге, ландыш, дарулык бөре җиләге, кара абага, аралыкларда һәм аланлыкларда чәчбай	Яшел мүкләр, калкулыкларда лишайникла р	Канәгатьләндерерлек, каен, усак, нарат белән	каенлы	Тоташ кисүләр, үсентесен саклап. Культуралар: наратлар тәрәзәләрдә
3.	Наратлык каражиләклек Кҗ белән ТУМ: А3,В3 Бонитет:1- 2	7С 2Б1Е + Ос	Яссылыклы яисә өлешчә дулкынлы рельеф, елга террасалары	Урт. һәм куе көлсу комсыл дымлы глей билгеләре белән	Чыршылы, сирәгрәк нарат	Эт шомырты, куаклы тал, миләш, ар- тыш	Каражиләк, кара абага, нарат җиләге, каеш яфрак, чәчбай	Яшел мүкләр, түбәнл. кәккүк җитене,	Канәгатьләндерерлек, нарат, каен, усак белән	Каенлы, сирәк усак	Шытымны саклап, тоташ кисүләр. Нарат культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	(3)										
3 төркем. Катлаулы нарат урманнары											
4.	Куаклы нарат-лыклар Кн ТУМ:С2 Бонитеты:1-1а	9С 1Б +Ос	Тигез калку плато, өске һәм болын өсте террасалары	Кәсле-көлсу җиңелчә балчыксыл сыл саф	Сирәк, нарат	Юкә, төрле куаклыклар, кабар агачы, зелпе, миләш	Сәрдә, күкебаш, урман тугае, каеш яфрак, бөрлегән, ике яфраклы май чәчәге, талакдар	Юк	Канәгатьләндерерлек, каен, усак һәм юкә катнашында	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
5.	Юкәле наратлык Ю белән ТУМ: С2-3 Бонитеты: 1а (еш кына культуралар)	9С 1Б + Ос,Лп	Тигез калку плато, болын өсте террасалары	Кәсле-көлсу комсыл саф	Сирәк чыршылы	Урт. куелыкта яисә юкә күп булган куе, аз күләмле зелпеле, миләшле, эт шомыртлы	Төрле-төрле: күрәннәр, сәрдә, йолдызак, карга күзе, таштояк һәм башкалар	Юк	Йомшак яфраклыларга алмашынып	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Нарат, чыршы культуралары
6.	Наратлык чыршылы Се ТУМ: С2-3 Бонитеты: 1б	10 С	Плато, тигез рельеф яисә сөзәк ярлар	Көлсу комсыл яки җиңелчә балчыксыл саф һәм дымлы	Куе чыршылы	Сирәк юкә, өрәңге	Сәрдә, урман тугае, каеш яфрак, бөрлегән, аю табаны, җилдәк, күп чәчәкле бүре җиләге	Юк	Чыршыга алмашынып	чыршылы	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
7.	Чикләвек куаклы наратлык СЛЩ ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 1а	10С +Д,Лп	Субүләр калкулыклары	Соры урман балчыксыл саф	Сирәк наратлы, имәнле	Куе – чикләвек куагы, миләш	Куе: сәрдә, келәнчел, каеш яфрак, кызыл бөрлегән, җилдәк, кар га күзе	Юк	Яфраклыларга алмашынып яки чикләвек куагы үсә	Өрәңгеле, юкәле	Тоташ кисүләр. Имән культуралары
8.	Өрәңгеле наратлык СКЛ	9С1Б +Кл	Субүләрләрнең текә ярлары, текә ерганаклы елга	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк имәнле	Урт. куелыкта: чикләвек	Чәчле күрән, Сәрдә, күкебаш, кызыл бөрлегән,	Юк	Яфраклыларга алмашыны	Өрәңгеле, юкәле	Тоташ кисүләр. Имән культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	ТУМ: Д1 Бонитеты: 2-3		ярлары һәм чокыр сөзклекләре			куагы, кабар агачы	аралыкларда бөртеклеләр		п		
Искәрмә: Яфраклы утыртмаларның урман типлары С индификаторы белән наратлы урман типларына карата тасвирлана (мисал өчен, куаклы карагай һ.б.)											
Чыршы өстенлек итүче урман типлары											
9.	Чыршы урманы кымызлыклы Ч к ТУМ: С2 Бонитеты: 1	5Е1П 2С 1Лп 1Б +Ос	Субүләрләрдәге таулар һәм сөзәклекләр.	Уртача көлсу балчыксыл саф балчык түшәмәле	Сирәк чыршылы пихта катыш	Уртача куелыкта: юкә, миләш, зелпе, кабар агачы	Кымызлык, май чәчәге, урман наратбашы, талакдар, таштояк, каеш яфрак, икеөйле кычыткан	Сирәк - яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек, йомшак яфраклыларга алмашынып, кайчак шытым хисабына – чыршы белән	Каенлы усаклы	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
10.	Чыршы урманы юкәле Ч юк ТУМ: С2-3 Бонитеты: 1	6Е1П 2Лп1Б +Ос	Тигез, өлешчә Таулы, сөзәклекләр	Уртача һәм аз күләмдә көлсу су, балчыксыл сыл саф	Төркемле, чыршы, пихта, юкә	Уртача куелыкта яки куе – юкә, миләш, зелпе, эт шомырты, кабар агачы,	Куе: сәрдә, сырмавык, күкебаш, таштояк, наратбаш, каеш яфрак, абага, кычыткан, келәнчел	Юк яки аз беленә үскән яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек гадәттә усакка алмашынып сирәк кенә юкәгә	Усаклы, каенлы, юкәле	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
11.	Чыршы урманы елга буенда үсә торган (лог) Епр ТУМ: С3 Бонитеты: 2 Начар туфракта үсә торган дымлы	6Е1П2Б 1Ол	Елга, агымсу аша дымлана торган елгачык буйлары	Кәсле-көлсу, торфлы-глейлы, балчыксыл яки комсыл дымлы	Сирәк: Чыршы, пихта	Урт. куелыкта – шомырт, кара карлыган, миләш, юкә	Мул, тубылгы өстенлек итә, кычыткан, абага, сирәгрәк сәрдә, урман наратбашы, зеленчук, бохар кынасы, кашыклык үлән	Юк яки аз үскән, кәккүк житене, сирәк сфагнум, калкулыкларда яшел мүкләр	Чыршы үрентеләре хисабына яки йомшак яфраклыларга алмашынып	Зирекле каенлы	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	чыршы урманы										
12.	Имәнле чыршы урманы И ч ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 2	7Е1Д1Б 1Ос + Лп	Югарылыклы плато һәм беленер-беленмәс таулыклар	Уртача һәм аз гына көлсу балчыксыл саф	Сирәк: чыршы, имән	Куе, чикләвек куагы, зелпе, кабар, юкә	Киң яфраклы үләннәр	Юк	Канәгать. йом. яфр. алмашыны п яки үренте хисабына	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Имән культуралары
Искәрмә: Пихта утыртмаларның урман типлары Е индификаторы белән наратлы урман типларына карата тасвирлана (мисал өчен, юкәле пихта урманы һ.б.)											
Имән өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Коры өрәңгеле имән урманнары											
13.	Чиялекле имәнлек Ч им ТУМ: Д0-1 Бонитеты: 5	8Д 2Б яки 10Д +Кл	Сөзәк таулар, шәрә таш токымнары белән	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Юк	Дала чиясе	Уртача куелыкта, кыска сабак, чәчле күрән, чәчбай	Юк	Имәнле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр табигый үстерү
14.	Калкулыклы имәнлек К им ТУМ: Д 1 Бонитеты: 4	10Д +Б яки 7Д3Б +Лп	Сөзәк таулар, яр кырыйлары. Калкулыклы рельеф	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Юк	Сирәк: чикләвек куагы, дала чиясе	Уртача куелыкта кыска сабак, чәчле күрнән, чәчбай, бөрлегән	Юк	Имәнле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр табигый үстерү
15	Өрәңгеле-каенлы имәнлек Им өрк ТУМ: Д 1 Бонитет:3-4	7Д2КИВ1Лп яки 7Д3Б +Лп	Калкулыклы, сөзәк ярлар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: Имән	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, кабар агачы	Уртача куелыкта: сәрдә, кычыткан, күкебаш, ир-ләр абагасы	Юк	Канәгать. имәнле шытымлы каенлы	каенлы	Тоташ кисүләр табигый үстерү Тагын да тирәнрәк туфракларда имән культуралары
2 төркем. Имәнлекләр саф өрәңгеле-юкәле											
16.	Өрәңгеле-юкәле имәнлек	6Д3КИВ1Лп яки	Югарылыклы субүләрләр һәм	Соры урман һәм кәсле-көлсу	Сирәк яки урт.	Урт. куелыкта:	Сәрдә, йолдызак, таштояк,	Юк	Яфраклыла рга	Лп, Кл, Ос, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуҗ-та

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	(дала янәшәсендә үсә торган) Дклп ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 1-2	6Д3Лп1КИВ	сөзәклекләр	балчыксыл саф, балчык түшәлә торган	куелыкта, юкә, каен, имән, урыны-урыны белән өрәңге	миләш, чикләвек куагы, сөялле кабар агачы, юкә, шомырт	сырмавык, кыңгырау чәчәк, ландыш, кашыклы абага, күкебаш		алмашыны п		таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән культуралары
17.	Күрәнле имәнлек Күр им ТУМ: Д2 Бонитеты: 3	6Д2Лп1Кл1Б +Ос	Таулы плато, сөзәклекләрнең өске өчтән бер өлеше	Соры урман өлешчә көлсу, балчыксыл саф	Сирәк: имән	Сирәк: юкә, чикләвек куагы, сөялле кабар ага чы, зелпе	Куе: сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, күкебаш, чәчле күрән	Юк	Яфраклыла рга алмашыны п	Лп, Б, Кл	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән культуралары
18.	Абагалы имәнлек Аб им ТУМ: Д3 Бонитеты: 1-2 Дымлы имәнлек	6Д3КИВ1Лп яки 1 ярус- 10Д 2 ярус- 10КИВ	Плато һәм сөзәклекләр	Соры урман уртача көлсу балчыксыл дымлы	Төркемле, сирәк: имән	Урт. куелыкта: чикләвек куагы, кабар агачы, балан, эт шомырты, шомырт	Куе: Абага, сәрдә, таштояк, сырлавык, кырлы борчак, кымызлык, күкебаш, йолдызак, миләүшә, урман кысыр тигәнәге, ике өйле кычыткан	Юк	Яфраклыла рга алмашыны п	Лп, КИВ, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән культуралары
3 төркем. Имәнлекләр дымлы тугайлы											

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
19.	Тугайда үсә торган имәнлек Туг им ТУМ:С4,Д4 Бонитеты: 3 (2)	7Д 3Б +Лп	Елга тугайлары, өлешчә таулы урын, ел саен су баса	Кәсле-болынлы балчыксыл-глейлы юеш	Сирәк: имән, өрәңге, юкә	Сирәк – эт шомырты, шомырт, тал, зелпе, гөлҗимеш карлыган	Күрәннәр, тубылгы, кычыткан, кара бөрлегән	Юк	Канәгатьләндерерлек, имән һәм йомшак яфраклы токымнарның яшь агачлары белән	Лп, КИВ, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуҗ-та таб. үсеш. – үрентеле. Тирәк культуралары ихтимал
Корычагач өстенлек итүче урман типлары											
20.	Өрәңгеле-юкәле корычагачлык Кор өрю ТУМ:Д2 Бонитеты: 2(1) Кайбыч урманчылыгының көньяк-көнбатыш өлешендә очрый	7Яс1Лп2КИВ	Таулы плато	Куе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Уртача куелыкта: имән, корычагач, юкә	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, юкә, зелпе	Сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, ирләр абагасы, күкебаш	Юк	Яфраклыларга алмашынып	Лп, Кл, Ос, Б	Тоташ кисүләр Корычагач (имән) культуралары
Юкә өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Төрле яфраклы юкәлекләр											
21.	Төрле яфраклы юкәлек Лп тр, ТУМ: С2-3,Д2-3 Бонитеты: 2-3	6Лп2Д2КИВ +Б,Ос 7Лп2Е1Б +Д	Таулы плато, сөзәклекләр, шулай ук болын өсте террасалары	Куе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Уртача куелыкта: имән, өрәңге, юкә. Урыны-урыны белән Ч, П	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, юкә, зелпе, миләш, кабар агачы	Сәрдә, келәнчел, күкебаш, казаяксыман җилдәк, урман наратбашы, кара абага	Юк	Үрентеле юкә	Өрәңге, каен, усак	Тоташ кисүләр Табигый үстерү шытымлы юкә, уңышсыз булганда имән культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2 төркем. Калкулыклы юкәлекләр											
22.	Өрәңгеле юкәлеклек Өр юк ТУМ:Д1 Бонитеты:3(4)	8Лп 2КИВ +Д	Таулы, калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Уртача куелыкта: Д,КИВ	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, юкә, зелпе, кабар агачы	Уртача куелыкта: куык абага, сәрдә, сырмавык	Юк	Үрентеле юкә	Өрәңге, каен, усак	Тоташ кисүләр Табигый үстерү шытымлы юкә, уңышсыз булганда имән культуралары
Каен өстенлек итүче урман типлары											
23.	Каенлык наратлы (нарат урманлы) К нар, ТУМ: А2-3,В2-3 Бонитеты:2(3)	9Б 1С	Таулы, сөзәклекләр	Көлсу комсыл яки җиңелчә балчыксыл саф һәм дымлы	Сирәк: нарат	Сирәк: өянкелек, миләш, буяу куагы	Урт. куелыкта: чәчбай, кара абага, нарат җиләге, май чәчәге,	Яшел мүк мендәрләре	Шытымлы каен	Барлыкка килми	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
24.	Күрәнле каенлык Күр к ТУМ:С2-3 Бонитеты: 1	7Б2Ос1С бер. Лп, Д	Таулы. Рлф. тигез	Соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: юкә	Сирәк: миләш, зелпе, кабар агачы	Чәчле күрән, ике яфраклы май чәчәге, тубылгы, кычыткан, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Усаклы	Тоташ кисүләр. Ылысы культуралар
25.	Сырламыклы каенлык Сырк ТУМ:Д2-3 Бонитеты:1-1а	9Б 1Ос +Д, КИВ	Таулы яссы	Куе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: имән, юкә	Сирәк: чикләвек куагы, миләш, зелпе, кабар агачы	Сырламык, чәчле күрән, ике яфраклы май чәчәге, тубылгы, кычыткан, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Усаклы	Тоташ кисүләр Табигый үстерү шытымлы каен. Ч культуралары
26.	Тубылгылы каенлык Бтв ТУМ:С3-4Д4 Бонитеты:2	7Б2Ол1Ос	Платога тозаклар, шулай ук елгалар буйлап уйсулыклар	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле-торфлы юеш	Юк	Сирәк: эт шомырты, куаклы тал	Тубылгы, кычыткан, хатын-кызлар абагасы, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Зирекле	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. – үрентеле каен
27.	Өрәңгеле каенлык Өр клк	7Б2КИВ1Ос +Д	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Урт. куелыкта: чикләвек	Куык абага, сәрдә, сырламык, плющсыман	Юк	Үренте ле каен, өрәңге	Өрәңгеле	Тоташ кисүләр Табиг. үсеш. - үрентеле

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иреклеутырт малар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	ТУМ: Д1 Бонитеты:2(3)					куагы, кабар	будра, күкебаш		белән		Имән культуралары
Усак өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Төрле үләнле усаклыклар											
28.	Күрәнле усак урманы Күр ус, ТУМ: В2-3, С2-3 Бонитеты: 1(2)	7Ос2Б1С +Д 7Ос2Б1Лп	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Соры урман балчыксыл саф балчыклар түшәлә торган	Сирәк: имән, өрәңге	Сирәк: миләш, зелпе, кабар агачы	Чәчле күрән, сәрдә, сырмавык, күкебаш, озынча тар яфраклы йолдызак	Юк	Усаклы үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш.- бонитет 1 Ылысылы культуралар
29.	Сырмавыклы усаклык (имәнле) Сыр ус ТУМ: Д2-3 Бонитеты:1-1а	9Ос1Б +Лп, КИВ 8Ос1Лп1Д	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Куе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, кабар агачы, миләш, зелпе	Сырмавык, сәрдә, күкебаш, йолдызак	Юк	Усаклы үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табигый үсеше үрентеле, И культурасы уңышсыз булганда
2 төркем. Таулы усаклыклар											
30.	Өрәңгеле усаклык Өр ус ТУМ: Д1 Бонитеты:2(3)	8Ос1Кл1Лп	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, кабар агачы	Куык абага, сәрдә, сырламык, плющсыман будра, күкебаш	Юк	Усаклы үрентеле	Өрәңгеле	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. үрентеле. Имән культуралары
Өрәңге, элмә, карама агачы өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Коры өрәңгеле имән урманнары											
31.	Таулы өрәңгелек Т өр ТУМ: Д1 Бонитеты: 4(3)	7Кл2В1Лп +Б	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Урт. куелыкта: чикләвек куагы, кабар	Каурыйлы кыска сабак, чәчле күрән, кызыл бөрлегән, чәчбай	Юк	Үрентеле КИВ	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. үрентеле, тагын да тирәнрәк туфракларда - И. культ.

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утыртмалар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2 төркем. Саф өрәңгеле-юкәле имәнлекләр											
32.	Имәнле өрәңгелек (төрле үләнле) Им өр ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 3	6КИВ2Д2Лп	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Кue-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелыкта: чикләвек куагы, кабар агачы, зелпе, шомырт	Сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, күкебаш, ирләр абагасы.	Юк	КИВ үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Имән культуралары
Карамалы төркем											
33.	Тугай янәшәсендә үсә торган карамалык Туг кар ТУМ: Д4 Бонитеты: 3	7ВИ2Кл1Лп +Б	Түбәнлектә, хәзерге елга тугайлары	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле-торфлы юеш	Сирәк: Өрәңге	Кара җиләк, кара карлыган, шомырт	Тубылгы, кычыткан, күрәннәр, болын наратбашы	Юк	Үрентеле ВИК	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Тирәк культуралары
Зирек өстенлек итүче урман типлары											
Тубылгылы зиреклек төркеме											
34.	Тубылгылы зирек урманы Туб зир ТУМ:В4,С4 Бонитеты:2(3)	8Ол2Б ед. ВИ	Платога тозаклар, шулай ук су ага торган түбәнге урыннар	Торфлы глейлы комсыл ләмле - торфлы дымлы	Юк	Эт шомырты, куаклы тал, кара карлыган	Тубылгы, кычыткан, күрәннәр, болын наратбашы	Юк	Зирекле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Табиг. үсеш.- үрентелегә зирек (Т культуралары)
Таллык, кара тирәк өстенлек итүче урман типлары											
Таллык төркеме											

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урыны шартлары, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утыртмалар	Кисү ысулы урм. торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
35.	Тугайлык таллыгы Туг тал ТУМ: В3-4 Бонитеты: 2-3	10 Тал (таллык)	Түбән. Хәзерге елга тугайлары	Торфлы глейлы комсыл ләмле - торфлы дымлы	Юк	Кара җиләк, кара карлыган	Тубылгы, кычыткан, күрәннәр, болын наратбашы	Юк	Канәгатьләндерлек, шытымлы тал белән	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш.- үрентеле таллык белән
Кара тирәк төркеме											
36.	Тугайлыкта үсә торган кара тирәклек Туг кт (тирәк культуралары) ТУМ: С4 Бонитеты: 1	10 Оск (кара тирәк)	Түбән. Хәзерге елга тугайлары, елгаларның иске үзән төбе	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле-торфлы юеш	Юк	Гөлҗимеш, кара җиләк	Сирәк: болын үләннәре	Юк	Начар: Карама	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Тирәк культуралары
Искәрмә: Тирәк утыртмалары (культуралары) урман тибы кара тирәкле һәм усак типларына карата сурәтләнә											

2.1.7. Урманнардан үзагач әзерләү өчен файдалану вакытлары һәм башка мәгълүматлар

Урман агачларын кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, әзерләнгән агач материалын алып чыгу агач материалы әзерләү максатларында урман кишәрлегеннән файдаланучы зат тарафыннан урман декларациясе буенча декларацияләнә торган чор башланган датадан 12 ай эчендә гамәлгә ашырыла. Агач материалы урман агачларын сату-алу шартнамәсе яисә Россия Федерациясе Урман кодексының 19 статьясының 5 өлешендә күрсәтелгән контракт нигезендә әзерләнгән очракта, агачларны кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу эшләре шартнамәдә яисә контрактта билгеләнгән срок эчендә тиешенчә гамәлгә ашырыла.

Урман утыртмаларын кисүнең, агач саклауның, тарттыруның, алып чыгуның әлеге пунктта күрсәтелгән вакытларын озынайту күрсәтелгән таләпләрне вакытында үтәүгә юл калдырмаган начар һава шартлары барлыкка килгән очракта рөхсәт ителә.

Урман агачларын, тарттыруның, өлешчә эшкәртүнең, саклауның, алып чыгуның вакытлары урманнан файдаланучы затның язмача гаризасы нигезендә, вәкаләтле орган тарафыннан иң күбе 12 айга арттырылырга мөмкин.

Урман агачларын кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу срокларын үзгәртүгә рөхсәт язмача рәвештә диләнкенең (кишәрлек урманчылыгын, урман кварталы номерын, урман-таксация бүлемтеге номерын, диләнке номерын) урнашкан урынын, диләнкенең мәйданын, агач материалының күләмен һәм агачларны кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу буенча билгеләнгән (озынайтылган) срокны (датаны) күрсәтеп бирелә.

Агач материалы әзерләгәндә:

а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә җир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми;

б) диләнкедән читтә, алар белән чиктәш булган 50 метрлы полосаларда урман утыртмаларын, үсемчелек катламын һәм туфракларны зарарлау, урманнарны сәнәгать һәм башка төрле калдыклар белән чүпләү рөхсәт ителми;

в) юлларга, күперләргә, урман ызаннарына, киптерү челтәренә, юл, гидромелиоратив һәм башка төрле корылмаларга, елга һәм чишмә үзәннәренә зыян салу рөхсәт ителми;

г) аударылыган һәм асылынып төшкән, киселгән агачларны (киселгән һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) калдыру, сакланырга тиешле яшь шытымны зарарлау яисә һәлак итү тыела.

д) чиктәш булып торучы, кварталлардагы, диләнкеләрдәге һәм башка баганаларны һәм тамгаларны юк итү тыела;

е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенең Агач материалы әзерләү кагыйдәләре һәм урман законнары нигезендә сакланырга

тиешле агачларны, шул исәптән орлык бирү чыганакларын һәм плюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела;

ж) рөхсәт ителгән чоры (рөхсәт ителгән кичектереп тору чорын да исәпкә алып) тәмамлангач агач материалы әзерләү, шулай ук файдалану хокукы туктатылгач яисә тәмамлангач агач материалы әзерләү рөхсәт ителми;

з) билгеләнгән вакытына (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) алып чыгылмаган агачны диләнкедә калдыру рөхсәт ителми;

и) урман үзләштерү проектында яисә диләнке ясауның технологик картасында каралмаган урыннарга агач материалын чыгару, тарттыру рөхсәт ителми;

к) диләнке чистарту эшләрен үтәмәү яисә үз вакытында үтәмәү рөхсәт ителми;

л) сөйрәмә җирләрдән һәм төяү мәйданнарыннан кала, туфракның өске уңдырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми;

Исемлеге РФ ТРЭМның «Россия Федерациясе Кызыл китабына яисә Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән, сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 29 маендагы № 264 боерыгы белән расланган агачларның һәм куаклыкларның төрләренең (токымнарының) агач материалын әзерләү рөхсәт ителми.

Агач материалы әзерләгәндә урман утыртмалары агачлары составында 3 һәм аннан да күбрәк берәмлектә кедр катнашучы өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү рөхсәт ителми.

Агач материалы әзерләгәндә урманнарның биотөрлелеген арттыру максатларында теләсә кайсы ярусында һәм аларның төркемнәрендә аерым кыйммәтле агачлар (карт агачлар, куышлы, кош оялары булган, шулай ук оя кору һәм вак җәнлекләрнең качу урыны һ.б. өчен яраклы агачлар) сакланырга мөмкин.

Агач материалы әзерләү максатларында урман кишәрлеге мәйданының кисү өчен билгеләнгән өлеше (алга таба – диләнке) аерып алына, шулай ук урман утыртмаларының сан һәм сыйфат сыйфатламалары һәм әзерләнергә тиешле агач материалы күләмен билгеләүче диләнке таксациясе ясала. Диләнкеләрне аерып алганда җирлектә диләнкеләрнең чикләре билгеләнә һәм тамгалана, сайланма кисүләрдә киселергә тиешле агачлар билгеләнә.

Диләнкеләрнең чикләрен җирлектә билгеләмичә диләнкеләр эшләү гражданнар тарафыннан үз ихтыяҗлары өчен коры-сары, җил аударган һәм давыл сындырган агачларны әзерләгәндә һәм урманнарны чүпләнүдән чистартканда рөхсәт ителә. Бу вакытта кислерегә тиешле агачларга тамгалар ясала (ачык төсле лента, скотч, буяу, юнып алу).

Диләнкеләрне аерып чыгарганда һәм, диләнке почмакларында баганалар утыртуны да кертеп, файдаланып карау мәйданнарын ясаганда чик буендагы визирларда агачларны кисү рөхсәт ителә.

Диләнкене аерып алу һәм таксацияләү түбәндәгеләр тарафыннан башкарыла:

1) урман кишәрлекләренең аренда шартнамәләре нигезендә агач материалы әзерләүче гражданнар һәм юридик затлар;

2) үзләренә даими (дәвамлы) файдалануга тапшырылган урман кишәрлекләрендә агач материалы әзерләүне гамәлгә ашыручы федераль дәүләт учреждениеләре;

3) Россия Федерациясе Урман кодексының 82-84 статьяларына туры китереп билгеләнгән вәкаләтләре кысаларында, – дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары, урман утыртмаларын сату-алу шартнамәләре нигезендә агач материалы әзерләү өчен, – гражданнар һәм юридик затлар.

Урман кварталында бер үк вакытта өлергән һәм картайган агачлар үсеп утыручы берничә чиктәш урман-таксация бүлендекләре кисүгә аерып чыгарылырга мөмкин, әгәр аларның суммар мәйданы РФ Урман кодексының Агач материалы әзерләү кагыйдәләрендә һәм 23 статьясында күрсәтелгән урманчылыкларда, урман-паркларында РФ ТРЭМның 2016 елның 13 сентябрендәге 474 номерлы боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү үзенчәлекләрендә күрсәтелгән диләнкеләрнең чик дәрәҗә (максималь) зурлыкларыннан артып китмәсә.

Урман үрентеләрен кисүләр сайланма кисүләр яки тоташ кисүләр рәвешендә башкарыла.

Тиешле җирләрдә яисә җир кишәрлекләрендә агачларның һәм куаклыкларның бер өлеше киселә торган кисүләр сайланма кисүләр була (РФ УК 17 статьясының 2 өлеше).

Тиешле җирләрдә яки җир кишәрлекләрендә, урманнарны үстерү өчен аерым агачларны һәм куаклыкларны яисә агачларның һәм куаклыкларның төркемнәрен саклап, урман утыртмаларын кисүләр тоташ кисүләр дип танила (РФ УК 17 статьясындагы 3 өлеше).

Агач материалы әзерләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә тоташ кисүләр аталган урман кишәрлекләрендә урманнарны торгызу шарты белән генә рөхсәт ителә (РФ УК 17 статьясындагы 5 өлеше).

Бер тапкырда киселә торган агач күләмен (кисү интенсивлыгын) исәпкә алып, сайланма кисүләрне түбәндәге төрләргә бүләләр: бик аз ешлыклы – киселә торган агач күләме аның гомуми запасында 10 процентка, аз ешлыклы – 11-20 процентка, уртача ешлыклы – 21-30 процентка, уртача югары ешлыклы – 31-40 процентка, югары ешлыклы – 41-50 процентка, бик югары ешлыклы – 51-70 процентка кадәр җитә.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кисүләр икенче ярустан һәм төп (максатчан) токым шытымнарыннан булган тотрыклы урман утыртмаларын формалаштыруны тәэмин итәрлек ешлык белән уздырыла. Бу очракта өлгергән һәм картайган агачларның бер өлеше киселә, икенче ярусы һәм шытымнары саклана.

Икенче яруска беренче ярусының 0.5 башлап 0.8 кадәр тәшкил итә торган биеклектәге агачлар өлеше керә. Беренче яруста үсеп калган (картайган) агачлар икенче яруска һәм шытымга керми.

Ирекле-сайланма кисүләрдә, агач токымнарының яңадан үсеп чыгуын тәэмин итү, урманның яклаучы һәм тирәлек хасил итүче үзенчәлекләрен саклау шарты белән, иң беренче чиртта, мәйданы буйлап тигез рәвештә зарарланган, картайган, үсеше акрынайган өлгергән агачлар киселә. Урман утыртмаларына карата әлеге төр сайланма кисүләрне үткәргәннән соң агачларның тулылыгы кимендә 0,5 булырга тиеш.

Төркемле-сайланма кисүләр төркемле-төрле яшьтә булган урман утыртмаларына карата башкарыла, аларда картайган һәм өлгергән агачлар, диләнке мәйданы буйлап урнашуларына карап, төркемнәре белән киселә. Киселүче төркемнәрнең мәйданы 0,01дән 0,5 гектарга кадәр тәшкил итә.

Ешлык һәм кабатланучанлык буенча кисү нормативлары ирекле-сайланма кисүләрнеке кебек.

Тигез-эзлекле кисүләрдә бер үк яшь классына караган агачлар диләнкедә, икенче ярустагы урман утыртмаларын һәм шытымнарын кисү процессында алдан ук яки алга таба урман торгызуны формалаштырып, тигез рәвештә сирәкләү юлы белән, берничә мәртәбә киселә.

Тигез-эзлекле кисүләр шулай ук тереклек итү сәләте зәгыйфьләнгән шытымы яки икенче ярусы булган югары һәм уртача тулылыклы агачларга, төрле өлгергәнлек яшенә ия булган агач токымнарыннан хасил булган катнаш агачлыкларга (ылыслы-яфраклы, усаклы-каенлы һ.б.) карата гамәлгә ашырыла.

Кисүләрне беренче мәртәбә башкарганда агачларның тулылыгы 0,5кә кадәр кими. Тиешле үсеп китү шартларында шытымнары булмаганда яки утыртмаларны формалаштыру өчен җитәрлек санда булмаганда тигез-эзлекле кисүләр процессында урманны торгызуга булышлык итү чаралары гамәлгә ашырыла.

Төркемле-эзлекле (чокыр-чокыр) кискәндә агачлар берничә алымда, ике яшь классына тигез булган чор дәвамында үсемлекнең чәчәклекләре булган урыннарда төркемле-төркемле итеп (чокыр-чокыр) киселә, шулай ук аларның яңадан шытып чыгуы тәэмин ителә, бер яшьле агачлар арасында шытымны төркемләп урнаштырып башкарыла. Өлгергән агачларны кисү эзлекле рәвештә 0,01 гектардан 1,0 гектарга кадәрге мәйданнарда (тирән сөзәк чокырлар хасил итеп) 30-40 ел дәвамында 3-5 мәртәбә шытым төркемнәре тирәли гамәлгә ашырыла.

Озаклап-эзлекле итеп кисүләр, әлеге шартларда тотрыклы булып кала торган, өлгереп җитмәгән, эксплуатация күләмнәренә җиткән агачлар өлешен икенче алымга калдырып, ике тапкырда төрле яшьтәге урман утыртмаларында башкарыла. Беренче мәртәбә кискәннән соң чагыштырма тулылыгы куе төстәге ылыслы утыртмаларда кимендә 0,5 һәм ачык төстәге ылыслы урман утыртмаларында кимендә 0,4 булырга тиеш. Кисүләрне кабатлау чоры – 30-40 елдан соң.

Полоса аша эзлекле кисүләрне башкарганда агачлар яшьнең бер классына тигез булган чор дәвамында, ике-дүрт алым белән киселә. Агачларның метр ярымлы озынлыгыннан узмаган киңлектәге полосаларда, ә имән урманнарында – агачларның икеләтелгән озынлыгыннан артмаган киңлектәге полосаларда агачлар кисү, алга таба имән культуралары булдыру шарты белән, 4-8 ел саен кабатлана торган ешлык алымнары белән гамәлгә ашырыла.

Йомшак яфраклы, җилгә каршы торучан агачлыкларда яшьнең ике классына тигез булган чор дәвамында полоса аша эзлекле кисүләрне уздыру рөхсәт ителә.

Агачларны полоса аша эзлекле кисүләрнең беренче алымы башкарылганнан соң, шытымнар булмаганда яисә җитәрлек күләмдә булмаса һәм икенче ярусы күренмшсш, РФ ТРЭМ 2016 елның 29 июнендәге 375 номерлы боерыгы белән расланган Урман торгызу кагыйдәләренә ярашлы рәвештә урман торгызу чаралары күздә тотыла.

Кисүнең киләсе һәр алымы алдагы чорда киселгән полосаларда ышанычлы рәвештә урманның яңартылуы тәэмин ителгәннән соң башкарыла.

Кисүнең чираттагы алымын уздыру вакыты килеп җиткәч урман табигый рәвештә яңармаганда яисә бу эш җитәрлек дәрәҗәдә күзәтелмәгәндә, кисү алымнары аралыгын 3-5 елга арттырып, ясалма яисә катнаш урман торгызу чараларын уздыру рөхсәт ителә.

Шытымы һәм икенче ярусы нык зәгыйфьләнгән агачлыкларда өч алымда катнаш сайланма кисүләр билгеләнергә мөмкин, алар барышында беренче алымда запас буенча 30-35 проценты ешлык белән тигез-эзлекле кисүләр башкарыла, ә инңе яшь агачларның торышы яхшыртылгач – ике алымда полоса аша эзлекле кисүләр.

Эзлекле кисүләрнең йомгаклау алымы бары тик диләнкедә яшәргә сәләтле, максатчан урман утыртмаларын формалаштыруны тәэмин итәрлек шытымнар һәм (яисә) икенче ярус формалашканнан соң гына башкарыла.

Урманнарны бер үк вакытта агач материалы әзерләп кискәндә киселгән урыннарны (диләнкеләрне) кисек калдыкларыннан чистартырга кирәк (РФ Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, 417 номерлы карары).

Урманнардан файдаланучы гражданнар һәм юридик затлар үрентеләрне һәм яшь агачларны сакларга бурычлы булганда, күп очракта кисенте урыннарын (диләнкеләрне) кисек калдыкларыннан чистарту буенча ялкынсыз ысуллар кулланыла.

Кисенте урыннарын (диләнкеләрне) чистартканда түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) кышкы чорда кискәндә – язын җыештырып бетерү;

б) кисенте калдыклары күчләргә яисә киңлеге 3 метрдан артмаган валларга черү, яндыру яисә вакланган рәвешендә аларны урман утыртмаларына якын урнашкан җирләрдән кимендә 10 метр аралыкта кисенте урыннары (диләнкеләр) мәйданы буйлап сибеп чыгу өчен

урнаштырыла. Валлар арасындагы аралык кимендә 20 метр булырга тиеш, әгәр ул диләнке эшләренең технологиясенә бәйле булмаса;

в) кисенте урыннары (диләнкеләр) янгын чыгу куркынычы янаган сезон башланыр алдыннан кисенте калдыкларыннан яндыру ысулы белән чистартыла. Җәйге чорда агач материалы әзерләүдән һәм агач кисүдән калган, язгы чорда кисенте урыннарын (диләнкеләрне) чистартып бетерү барышында җыелган калдыкларны яндыру эше көзен, янгын чыгу куркынычы янаган сезон тәмамланганнан соң гамәлгә ашырыла (РФ Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, 417 номерлы карары).

2.2. Урманнардан чәер әзерләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

РФ УК 31 ст. һәм «Чәер әзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 24 гыйнварындагы № 23 Рослесхоз боерыгы белән регламентлана.

Чәер әзерләү ылыслы өлгергән һәм картайган агачлыкларда гамәлгә ашырыла, алар кирт ясау буенча билгеләнгән чор тәмамлангач агач материалы әзерләү өчен билгеләнә.

2.2.1. Агачларга кирт салу фонды

Урманчылыкта агачлыкларга кирт салу фонды юк (11 нче таблица).

11 таблица.

Агачларга кирт салу фонды

мәйданы, га

№ п/п	Күрсәткечләр	Кирт салу		
		Урманнарның максатчан билгеләнеше		
		Яклаучы урманнар	Эксплуатация урманнары	Җәмгысе
1	2	3	4	5
1.	Кирт салуга яраклы, өлгергән һәм картайган утыртмалар, барлыгы:	-	–	–
1.1	Алардан:			
	- кирт салуга җәлеп ителмәгәне	-	–	-
	- кирт салуга табышлы түгел	-	–	–
2.	Ел саен кирт салу күләме	–	–	–

Урманчылыкта кирт салу фонды ачыкланмады һәм киләсе хисап чорында проектланмый һәм таблица тутырылмый. Шуңа бәйле рәвештә, урманчылык буенча урман хуҗалыгы регламентында кирт салу төрләре, агачларда каррлар күләме һәм агачларның диаметрына карап, каррлар арасындагы каешларның киңлеге, урманнардан чәер әзерләү өчен файдалану чорлары каралмый.

2.3. Урманнардан агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу өчен файдалану РФ УК 32 ст., «Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу кагыйдәләрен раслау турында» 2018 ел, 16 июнь, 325 номерлы Рослесхоз боерыгы, «Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 ел, 22 май, 22-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы белән регламентлана.

Агач булмаган урман ресурсларына түмәрләр, каен тузы, агач һәм куак кайрылары, чыбык-чабык, ботаказык, чыршы, ак чыршы, нарат ботаклары, чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәме өчен башка ылыслы агач токымнары, мүк, урман түшәмәсе, камыш, кыяклылар һәм шуңа охшаш урман ресурслары керә.

Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу гражданнар, юридик затлар тарафыннан эшкуарлык максатларында, шулай ук гражданнар тарафыннан – шәхси ихтыяҗлар өчен гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлеге максатларында агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәрге чорга төзелә.

Шәхси ихтыяҗларда агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу РФ УК 11 ст. 1 өлешенә ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыю өчен урманнардан файдалану рөхсәт ителгән кварталларның исемлекләре 5 таблицада күрсәтелде.

Урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе яки урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсе нигезендә агач материалы әзерләгәндә кисүдән калган агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу өстәмә шартнамә төзүне таләп итми һәм урманнан файдалануның аерым төре булып саналмый.

Гражданнарга төрләре Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән, кыргый үсә торган гөмбәләрне һәм үсемлекләрне, шулай ук «Наркотик чаралар һәм психотроп матдәләр турында» 1998 ел, 08 гыйнвар, № 3-ФЗ федераль закон нигезендә наркотик чаралар дип танылган кыргый үләннәрне һәм гөмбәләрне әзерләү һәм җыю тыела.

Урман кишәрлекләрен агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу өчен арендалаучы гражданнарның һәм юридик затларның хокуклары:

1) урманнардан аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) урман инфраструктурасы төзү (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);

3) үзләренә тапшырылган аренда кишәрлекләрендә, Россия Федерациясе Урман кодексының 32 статьясына туры китереп, әвеслекләр һәм башка төрле вакытлыча корылмалар торгызырга, башка хокукларга ия булырга, әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясе урман законнары таләпләренә каршы килмәсә.

Урманнардан агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу өчен файдаланучы гражданнарның һәм юридик затларның бурычлары:

1) урманнардан файдалануны аренда шартнамәсенең аренда шартнамәсе шартларына гына түгел, ә РФ Урман кодексының 88 ст. 1 өлеше нигезендә урман кишәрлекләрен сату-алу шартнамәсе шартларына туры китереп тә гамәлгә ашырырга;

2) урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

3) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендәге шартларны да, урман кишәрлекләрен сату-алу шартнамәсендәге шартларны да үтәргә

4) РФ УК 60.3 статьясы нигезендә санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашырырга (һәлак булган һәм зыян салынган урман утыртмаларын кисәргә, урманнарны чүп-чардан, пычранудан һәм башка төрле тискәре йогынтылардан чистартырга);

5) Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, № 417 карары белән расланган Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләренең 13 пунктындагы таләпләрне үтәргә;

6) РФ УК 26 ст. 2 өлешенә ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшырырга;

7) РФ УК 49 статьясының 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;

8) Россия Федерациясе Урман кодексының 60.11 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;

9) РФ УК 91 ст. 4 өлешенә ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өлешендә каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшырырга;

2.3.1 Урманнардан агач булмаган урман ресурсларын төрләре буенча әзерләү өчен файдалану нормативлары (ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре) һәм параметрлары

Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу өчен урманнардан рөхсәтле файдалануның ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре 12 таблицада китерелде.

12 таблица

Агач булмаган урман ресурслары әзерләү өчен урманнардан рөхсәтле файдалану параметрлары

№ п/п	Агач булмаган урман ресурсы төре	Үлчәү берәмлеге	Әзерләүгә ел саен рөхсәт ителә торган күләме
1	2	3	4

1.	Туз	т	14
2.	Агачларның, куакларның кайрысы	т	4,8
3.	Озын корыган ботак	мең $м^3$	12,9
4.	Ботаказык	т	15
5.	Чыршы һәм нарат ботаклары	т	15
6.	Чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токым агачлары	мең данә	5

Агач булмаган урман ресурсларының классификациясе бар, аның нигезендә ресурсларны, барлыкка килү (әзерлек) урынына, ресурсны исәпкә алу (бәяләү) ысулына, файдалану холкына карап, 3 төркемгә бүлү каралган (12.1 таблица).

12.1 таблица.

Агач булмаган урман ресурслары классификациясе

Агач булмаган урман ресурслары	Билгеләмәсе, ГОСТ, ОСТ, ТУ
Агачның биомасса компонентлары (диләнке калдыклары)	
Калын ботаклар	Нигезендә 3 см артык юанлыктагы, кәүсәдән чыгучы агачланган ян-як агач шытымнары, ГОСТ 17462-84
Нечкә ботаклар	Агач төбеннән 3 см һәм аннан азрак юанлыктагы агач ботакларыннан чыгучы аз агачланган яки агачланмаган ян-як шытымнар, ГОСТ 17462-84
Агач яшеле	Ылыслары, яфраклары, бөреләре һәм агач-куаклык үсемлекләренең агачланмаган шытымнары, түбәндәгеләрдән гайре: эт шомырты, агулы сумаха, бүре җиләге, кара аю баланы, еламсар тал, чикләвек, бук, кабар агачы, имән, чикләвек куагы – нигезендә 1 см кимрәк юанлыкта, ГОСТ 21769-84
Чыршы, каен, юкә, башка токым кайрылары	Агач материалын каплаучы кәүсәнең, калын ботакларның, нечкә ботакларның тышкы өлеше, ГОСТ 17462-84
Наратның, башка токымнарның түмәр өлеше	Сәнәгатьчелектә эшкәртүгә һәм ягулык сыйфатында файдалануга билгеләнгән агачның тамыр өлеше һәм тамырлары, ГОСТ 17462-84.
Озын корыган ботак	4 см кадәр юанлыкта нечкә агач кәүсәләре, ТУ 463-8-766-79
Урманнардан тере чагында файдалану ресурслары	
Чәер	Сагызлы матдә, ылыслы агачларны җәрәхәтләгәндә бүленеп чыга, ОСТ 13-428-82
Баррас	Куеланган (катыланган) чәер – түбән бонитетлы нарат утыртмаларын киртләгәндә бүленеп чыгучы төп продукт, ОСТ 13-197-84
Чыршы чәере	Ябышучан (уалучан) чыршы чәере, кәүсәләр зарарланганда бүленеп чыга, ТУ 13-284-80
Башка төрле урман ресурслары	
Тал һәм башка токым үрентеләре	Җиһаз ясау, үрү өчен (ТУ56-44-86), дуплау матдәләре (ГОСТ 6663-74) әзерләү һ.б. өчен файдаланыла торган агач-куаклык токымнары шытымнары.

Агач булмаган урман ресурслары	Билгеләмәсе, ГОСТ, ОСТ, ТУ
Яңа ел чыршылары	ТУ 56 РСФСР 41-81

Чыгарылган 1000 $м^3$ агачтан агач булмаган урман ресурсларының якынча беренчел продукциясен исәпләү мисалы 12.2 таблицада күрсәтелде.

12.2 таблица.

1000 $м^3$ күләмендә чыгарылган агачтан агач булмаган урман ресурсларының беренчел продукциясе (исәпләмә мисалы)

Агач булмаган урман ресурслары	Нормативлар, табигый чагылышында, $м^3$		Беренчел продукция	Продукция бирәмлегенә сарыф ителгән чимал нормасы	Ресурслардан табигый чагылышында алынган продукциянең чагыштырма авырлыгы, %	
	калдыклар барлыкка килү (потенциаль ресурслар)	файдалануга яраклы (икътисадый мөмкин ресурслар)			потенциаль	икътисадый мөмкин булган
Калын ботаклар	110	24	Технологик чимал, $м^3$	1,3	84,6	18,5
Нечкә ботаклар	90	20	Агач яшеле, т	2,7-3,3	30,0	6,7
Кайрысы	100	70	Дуплаулык кайры, т	2,1-3,6	39,2	24,8
Түмәрләр	30	15	Түмәр сагызы, т	5,4	5,6	2,8
Озын корыган ботак	110	77	Төрле токым һәм озынлыктагы чыбык-чабык, $м^3$	1,1	100,0	70,0

Агач яшеле – саф азык (ботаказык) яки терлекчелек өчен витаминлы азык продуктлары әзерләү чималы сыйфатында кулланылучы ылыслар, яфраклар (бөреләр) һәм төрле агач һәм куак токымнарының 0.8 см кадәр диаметрлы агачланмаган ботаклары (шытымнары).

Техник яшеллек – агач яшеленең эшкәртү өчен кулланылучы масса өлеше. Наратта ул агач яшеленең гомуми массасыннан 35%ын, чыршыда – 50%ын, каенда – 20 %ын тәшкил итә.

Ылыс яшеле запасларын билгеләү.

Агач яшелен әзерләү агачларны кисү нәтиҗәсендә аударылган барлык яшь төркемнәрендәге утыртмалар буенча башкарыла. Агач яшелен диаметры (d=1,3 м) кимендә 18 см булган, үсеп утыручы өлгергән өлешеннән агач кәүсәсенең 30%ы озынлыгында нәзек ботакларын кисеп алу юлы белән әзерләү рөхсәт ителә.

Агач (техник) яшеле запасларын билгеләү төбәк норматив-белешмә таблицасын кулланып башкарыла.

1 гектарда техник яшеллек запасын билгеләү өчен әлеге утыртманың 1 гектар агачларының уртача санын һәм аларның юанлык баскычлары буенча урнашуын белергә кирәк. Әгәр андый белешмәләр булмаса, 0,5 гектар зурлыгында тәҗрибә мәйданнары ясарга һәм, агачларны санап, 1 гектарга һәр юанлык баскычындагы агачларның уртача санын ачыкларга кирәк. Килеп чыккан санга бер агачтан чыккан техник яшеллек күләмен тапкырлап, аның 1 гектарлык запасын, ә аннан соң чимал базасының барлык мәйданы буенча ресурсларын да ачыклыйлар. Хисап эшләрен алып барганда шулай ук билгеле агач токымының 1 $м^3$ кәүсә массасыннан чыгучы уртача техник яшеллек саныннан чыгып та эш итәргә мөмкин.

Кабыгы, ылыс яфраклары, үзагачы, органик булмаган һәм органик агач кушылмаларының торышына карап агач яшеле ГОСТ 21769-84 таләпләренә җавап бирергә тиеш.

Терлек азыгы максатларында агач яшеле әзерләнгәндә эт шомыртын, бүре җиләген, аю баланын, еламсар талны, кабар агачын, имәнне куллану рөхсәт ителми.

Нарат һәм чыршы ботаклары запасларын билгеләү.

Пихта, нарат һәм чыршы ботаклары запаслары төбәкнең 12.3, 12.4 норматив-белешмә таблицалары ярдәмендә билгеләнә.

12.3 таблица.

Нарат ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер чыршы агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклекләр разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
12	13	12	11	10	9
16	20	18	17	15	14
20	28	25	23	21	19
24	34	31	29	27	25
28	41	38	36	32	29
32	48	44	41	37	34
36	54	48	46	42	38
40	61	56	51	48	43
44	66	60	57	52	47
48	72	67	61	56	52
52	77	72	66	60	56
56	82	76	70	66	59

12.4 таблица.

Чыршы ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер чыршы агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклекләр разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
8	10	9	8	7	7
12	21	18	16	15	13
16	38	31	44	24	20
20	63	53	29	37	31
24	86	72	60	50	42
28	125	104	80	67	56
32	150	126	105	88	67
36	195	163	125	104	87
40	229	192	146	123	103
44	269	224	172	144	110
48	289	239	200	167	128
52	331	276	232	177	148

Түмәр сагызы

Нарат түмәре сагызы дип өлгергән нарат түмәренең һәм тамырларының сәламәт, сагыз матдәләрен алу өчен чимал буларак файдаланыла торган өлеше атала. Агачларны кискәннән соң түмәрләр тора-бара бозыла башлыйлар. Бу процесс, барыннан да элек, иң аз сагызлы түмәр өлешләрен колачлый. Сагыз матдәләре агачка черүгә каршы торуда тотрыклылык бирә. Башта төчлегән өлеше һәм вак-вак тамырлары чери. Аз сагызлы түмәр өлешенең черү процессы, бер үк вакытта, алга таба түмәр сагызын әзерләүдә файдалану күзлегеннән чыгып фикер йөрткәндә, түмәрнең өлгерү процессы да булып тора.

Түмәрнең өлгерү дәрәҗәсе торышына карап билгеләнә. Төчлегән өлеше череп беткәч һәм үзәк өлешеннән җиңел каерыла башлагач, түмәрне файдалану өчен өлгергән дип санарга мөмкин. Өлгергән түмәрләр җиңел аралана һәм чистартыла. Түмәр өлгергән вакытта ул сагызлы матдәләргә байый, сагызы азрак булган түмәрләр тизрәк череп бетә. Әйтик, 15 елдан соң түмәр сагыз әзерләү өчен өлгергән дип санала, бу вакытта диләнкедә барлык түмәрләрнең 70%ы тирәсе кала. Әгәр дә әзерлек эшләре агачны кискәннән соң 25 ел узгач алып барылса, ул вакытта элеккеге диләнкедә түмәрләрнең башлангыч санынннан нибары 40%ы тирәсе генә сакланып калачак. Иң зур һәм эчендә сагыз матдәләре аеруча югары булган түмәрләр генә кала.

Агачны кискәннән соң түмәрнең җирдә утырган вакытына карап, яңа (5 яшькә кадәрге) өлгереп килүче (5-10 яшь) һәм өлгергән (10 яшьтән олы) түмәрләрне аерып чыгаралар.

Нарат сагызының өлгерү процессы туфрак-климат һәм урманчылык факторларына бәйле һәм, кагыйдә буларак, 10-15 елга кадәр дәвам итә. Көньяк районнарда өлгерү тизрәк бара, төньякта – акрынрак. Коры

туфракларда, җитәрлек дымы булган туфракларга караганда, өлгерү акрынрак бара.

Киселгән җирләрдә барыннан да бигрәк эре үзәкле түмәрләр озаграк саклана, андый түмәрләрнең саны кисеп ташланган агач сыйфатламасына бәйле.

Түмәр сагызы запасларын билгеләү.

Түмәр сагызын әзерләү буенча чимал базасы буларак түбәндәгеләр хезмәт итә:

1) саф һәм коры туфраклы торгызылмаган нарат кисентеләре;

2) нарат агачлары киселгән урыннарда 13 яшькә кадәрге, I-IV бонитет класслы, ылыслы утыртмаларда тулылыгы – 0,3-0,7 һәм яфраклы утыртмаларда 0,3-0,8 булган ылыслы һәм яфраклы яшь агачлар, махсус якланучы кишәрлекләрдән тыш;

3) рәт араларының киңлеге 2,5 метрдан артык булганда, – 40-50% дәрәҗәсендә үтеп китүчән 4-5 яшьлек нарат кисентеләрендә (тоташмаган культуралар өчен) һәм тулылыгы 0,4-0,6 булган 6-12 яшьлек урман культуралары;

4) бонитетның I-IV классларының ревизия чорына караган нарат диләнкеләре.

1 гектарда әзерләргә рөхсәт ителә торган түмәрләр саны (данә) урман культураларының булуына һәм торышына карап билгеләнә.

Әзерләнә торган түмәрләр саны:

1.	0,5 метрга кадәрге биеклектә:	5 мең данә/га кадәр	175
		5-8 мең данә/га	100
2.	0,5-1,5 метр биеклектә:	3 мең данә/га кадәр	100
		3-5 мең данә/га	75
		5 мең данә/га артык	–
3.	1,5 метрдан биегрәк булганда:	5 мең данә/га кадәр	50
		5 мең данә/га артык	–

Табигый чыгышлы яшь үрентеләре белән берлектә яфраклы токымнарны кисеп ташлау:

1 метрга кадәрге биеклектә:	чикләмәләрсез
3 метрдан биегрәк каен агачлары:	100
1,5-3 метрдан биегрәк каен агачлары:	125

Нарат агачларын иң күбе 20 ел элек кискәндә һәм 1 гектарда кимендә 50 түмәр булганда урманнарның коры дала типларының югарыда китерелгән җир категорияләрендә урманнарга таксация уздыру барышында түмәр сагызын исәпкә алу эше башкарыла. Шул ук вакытта 1 гектарга түмәрләр саны, түмәрләрнең уртача диаметры һәм сагызлылыкның өлгерү классы

(киселгәннән соң узган вакыт) исәпкә алына. Түмәр сагызының өлгергәнлек класслары 12.5 таблицада китерелде.

12.5 таблица.

Түмәр сагызының өлгергәнлек классы

Кисүдән соң узган вакыт, ел	Өлгергәнлек классы	Сагызга сыйфатлама	Түмәрләрнең өлгергәнлек классының тышкы билгеләре
1	2	3	4
1-5	I	Яшь	Төчлегән череми һәм үзәк белән бербөтенне тәшкил итә
6-10	II	Өлгереп килүче	Төчлегән күп яки аз дәрәҗәдә черегән, түмәрнең җир өстендәге өлешендә үзәгеннән көч белән аерыла, җир асты өлешендә – аерылмый
11-15	III	Өлгергән	Төчлегән сизелерлек черегән һәм үзәгеннән җиңел аерыла
16-20	IV	Картайган	Төчлегән тулысынча черегән, үзәге чери башлаган

1 гектарга түмәрләр саны тәҗрибә мәйданчыкларында тоташ санап чыгу, тасмалы санап чыгу яисә исәпкә алу адымнары (21 түмәр арасындагы аралар буенча билгеләнә торган уртача ераклык буенча) белән билгеләнә.

Түмәр сагызы ресурслары, түмәрләр саныннан һәм диаметрыннан чыгып, төбәк норматив-белешмә таблицаларын исәпкә алып билгеләнә.

Мунчала запаслары билгеләү

Нормаль юкә агачларының 1 гектарыннан мунчала чыгышы 12.6 таблицада күрсәтелде.

12.6 таблица.

Нормаль юкә агачларының 1 гектарыннан мунчала чыгышы

Уртача диаметры, см	Агачның тулылыгы							
	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
16	53	58	62	64,6	65,4	66,4	67	67,5
18	48,8	51,2	54,8	57	57,8	58,6	59,2	59,6
20	42	45,9	49,1	51,2	51,3	52,6	53,4	53,5
22	38	41,6	44,5	45,3	46,9	47,6	48	48,4
24	34,9	38,2	40,9	42,6	43,1	43,8	44,2	44,5
26	31,8	34,8	37,2	38,9	39,3	39,9	40,3	40,6
28	29,4	32,2	34,4	35,9	36,3	36,9	37,2	37,5
30	27,1	29,7	31,7	33,1	33,5	34	34,3	34,6

искәрмә. Мунчала запаслары кисүгә тапшырылучы утыртмалар өчен билгеләнә, түбәндәге формула буенча: V=0,1KxMxL, биредә V – чыккан

мунчала; К – утыртмадагы юкәнең состав коэффициенты; М – утыртма запасы; L – 1 $м^3$ юкәгә мунчала чыгышы (таблица билгесе).

Агач кайрысы

Агач үрентеләренең күпчелек төрләренең кабыгы дуплау сыйфатында күн сәнәгатендә кулланыла. Үсемлек рәвешендәге дуплау матдәләре арасында тал кайрысы беренче урыннарның берсен алып тора. Тал кайрысы белән эшкәртелгән күн эластик, йомшак һәм югары механик сыйфатларга ия була.

Талның кайбер төрләре (ак, кәҗә, уалучан, әйлән-бәйлән, кызгылт) кайрысыннан йонны, ефәкне, лайка күнен, җитен һәм мамык җепләрен буяу өчен буяулар әзерлиләр, салицил һәм гликозид алалар.Талның яшь кайрысы капчык материалы, баулар, шпагат әзерләү өчен кулланыла.

Тал кайрысының дуплау матдәләре – таннидлар – билгеле бер эрү ноктасы булмаган аморф (кристаллик булмаган) кушылмалардан гыйбарәт. Таннидлар күләменең проценты зуррак булган саен, кайрының да дуплау матдәсе буларак сыйфаты югарырак була.

Кайрыдагы таннидлар саны, асыл рәвештә, талның төренә бәйле. Таннидлыкка тәэсир итүче факторлар – үсемлекнең яше, талда кайрының урнашкан җире, әзерләү чоры, үскән урынына бәйле шартлар.

Агач рәвешендәге аеручы кыйммәте кайрыга ия булучылар булып кәҗә, уалучан, биек, саз һәм биш яфрак таллары санала, аларның кайрысында 8%тан алып 12%ка кадәр таннид бар. Агач-куак рәвешендәге төрләрдән таннидлар иң күп булганы – өчьяфрак, коры кайрылы, соры һәм йонлач таллар аерып чыгарыла. Кайрысында 7%тан кимрәк таннидлары булган тал төрләре кайрысыз төркемгә кертелгән.

Картаеп бөкеләнгән кайрыда, бер еллык яшь ботаклардагы кайрылардагы кебек үк, таннидлар бик аз күләмдә була. Талларның күпчелек төрләре өчен таннидлар 4 яшьтән 15 яшькәчә булган талларга хас. Кәүсәнең аскы өлешендәге кайрысында таннидлар өске өлешенә караганда күбрәк була.

Суты йөргәндә талда таннидлар кышкы чор белән чагыштырганда шактый күп була, тал кайрысында дуплау матдәләренең иң зур күләме суты иң зур ешлык белән йөргән чакта – май башыннан алып июль уртасына кадәрге чорда була.

Таннидларның күләменә тал үрентеләренең үсеп утыру урынына бәйле шартлар да йогынты ясый. Аеручы уңдырышлы туфраклар дуплау матдәләренең гомуми туплануына яхшы тәэмир итә.

Каен тузын исәпкә алу һәм әзерләү үзенчәлекләре

Ике төрле каен тузы әзерләнә. Сутлы килеш – үсеп утыручы агачлардан һәм шомарткыч ярдәмендә (ышкып алу) – каенның аскы өлешеннән, утыннардан һәм аударылган агачлардан. Үсеп утыручы агачлардан туз әзерләү, кисү башланырга 1-2 ел кала, урман бүлемтегендәге агачлардан

рөхсәт ителә, диаметры кимендә 12 см һәм фанер әзерләү өчен билгеләнгән махсус сортлы агачлар моңа керми.

Үсеп утыручы агачлардан каен тузын салдыру язгы-җәйге чорда, агачның кайры астына һәм материалга китә торган өлешенә зыян китермичә генә, гомуми биклегенең яртысыннан артмаган өлешендә башкарыла.

Аударылган һәм корыган агачлардан шомарткыч ярдәмендә каен тузы әзерләү урман фондының барча территориясендә ел буе башкарылырга мөмкин.

Әзерләнгән каен тузының сыйфаты «Дегет җитештерү өчен каен тузы» ТУ 13-707-83 таләпләренә җавап бирергә тиеш. Агач кәүсәсенең 1 $м^3$ күләмендәге материалыннан килограммнарда чыккан каен тузы дәрәҗәсе 12.7 таблицада китерелде.

12.7 таблица.

Каен тузы чыгышы, кәүсәле агачның 1$м^3$ кг

Сортиментлар исемлеге	Диаметры, см	Каен тузы чыгышы	
		Әле яңа сыдырылган рәвешендә	Җиңелчә-коры рәвешендә
1	2	3	4
Эре	26 һәм аннан күбрәк	6,3	3,8
Уртача	14-24	7,2	4,3
Вак	13	2,2	1,3
Утын	13 һәм аннан күбрәк	2,2	1,3

Тал кайрысының запасларын билгеләү

Тал кайрысының чимал базасы елга үзәннәрендәге һәм дымлы урыннардагы куаклы үзәннәрнең, сазланган урманнардагы, ягъни дымга мул һәм уңдырышлы туфраклы урыннардагы табигый таллыклардан гыйбарәт.

Тал кайрысын әзерләү кайрысында дуплау матдәләре 7%тан да ким булмаган талларда башкарыла (дымлылык 16%).

Агачсыман таллар: кәҗә талы – кайрының таннидлыгы 16%; уалучан, бишьяфрак – 10%.

Куаклы: соры, миндальсыман - кайрының таннидлыгы 17%; көлсыман, колаклы – 11; куе кызыл – 9.6; рус талы – 7-15; чыбыклы – 10; йонлач – 11; озын яфраклы, кара тал – 10.5; лапландия талы – 8-14; киң яфраклы – 11%. Түбән таннидлы таллар: ак тал һәм еламсар тал – кайрының таннидлыгы 6-7%.

Тал кайрысын әзерләү өчен 5 яшьлек һәм аннан олырак тал куаклары, 15 яшьлек һәм аннан олырак тал агачлары яраклы. Агач запасы кимендә 5 $м^3$/га булган, югарыда күрсәтелгән тал төрләре исәпкә алынырга тиешле.

Яңа киселгән 1 $м^3$ агачтан уртача 65 кг тал кайрысы чыга.

Тал кайрысы запаслары, 1 гектарга тал агачы запасыннан чыгып, 12.8 таблицага туры китереп билгеләнә.

12.8 таблица.

1 гектарга тал агачы запасыннан чыгып, җиңелчә-коры тал кайрысы массасы

Запас санында меңнәрчә йөз, дистәләрчә һәм берәмлек күләме, $м^3$	Кабык-кайры массасы, саннарга бүлеп т				Запас санында меңнәрчә йөз, дистәләрчә һәм берәмлек күләме, $м^3$	Кабык-кайры массасы, саннарга бүлеп т			
	меңнәр	йөзләр	дистәләр	берәмлекләр		меңнәр	йөзләр	дистәләр	берәмлекләр
	Куаклы таллар					Агачсыман таллар			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	70	7	0,7	0,1	1	60	6	0,6	0,1
2	140	14	1,4	0,1	2	119	12	1,2	0,1
3	210	21	2,1	0,2	3	178	18	1,8	0,2
4	280	28	2,8	0,3	4	238	24	2,4	0,2
5	350	35	3,5	0,4	5	298	30	3,0	0,3
6	420	42	4,2	0,4	6	357	36	3,6	0,4
7	490	49	4,9	0,5	7	416	42	4,2	0,4
8	560	56	5,6	0,6	8	476	48	4,8	0,5
9	630	63	6,3	0,6	9	536	54	5,4	0,5

Мисал: 10 гектар мәйданлы бүлемтектә куаклы талдан агач запасы – 175 м3/га. Җиңелчә-коры кайрының авырлыгы, таблица нормативларыннан чыгып, түбәндәгегә тигез: 7+4,9+0,4=12,3 т/га; 12,3 т/га*10 га=123 т.

Чыршы кайрысын исәпкә алу

Дуплау матдәләрен алу максатында чыршы кайрысын әзерләү диләнкеләрдә чыршыларны кисү чорында, сут бирү вакытында, 20 см кадәр диаметрлы өлгергән һәм картайган утыртмаларга карата башкарыла. Әзерләнгән 1 $м^3$ чыршы гачыннан уртача 40 кг дуплау кайрысы чыга.

2.3.2 Урманнардан агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыю өчен файдалану чорлары

Түмәрләр әзерләү (түмәр сагызы әзерләү)

Түмәр сагызын әзерләү теләсә нинди максатчыл билгеләнештәге, ул утыртмаларга, яңа үсеп килүче һәм яшь агачларга зарар китерә алмый торган урманнарда рөхсәт ителә.

Түмәр сагызын әзерләү ысулы (кул белән, трактор белән, шартлатып һ.б.) аренда килешүендә күрсәтелә.

Эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары ярларындагы, тау һәм чокыр сөзәклекләрендәге ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман

кишәрлекләрендә, һәм шулай ук 0,8-1,0 тулылыклы яшь агачлардан түмәр сагызы әзерләү рөхсәт ителми. Түмәр әзерләүдән калган чокырларны күмәргә һәм тигезләргә кирәк.

Туз әзерләү

Туз әзерләү эшләре кисү өчен арып чыгарылган утыртмалар арасында, чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал ызаннарында, минераллаштырылган полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман ташу юлларында һәм башка, агачларны саклау таләп ителми торган мәйданнарда) үсеп утыручы агачлардан, шулай ук сайланма һәм тоташ кисүләр уздырылганда диләнкеләрдәге яңа кисеп аударылган агачлардан рөхсәт ителә.

Үсеп утыручы агачлардан туз әзерләү язгы-җәйге һәм көзге чорда төп кабыкка зыян китерелмичә башкарыла. Шул ук вакытта әзерләү өчен кулланыла торган кәүсәнең өлеше агачның гомуми биеклегенең яртысыннан артмаска тиеш.

Ел дәвамында корыган һәм ауган агачлардан туз әзерләнә.

Агачларны туз әзерләү өчен кисү тыела.

Агач кайрылары һәм куаклар әзерлә

Агачларның кабыгын һәм кайрысын әзерләү ел дәвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла. Тал кайрысы язгы-җәйге чорда әзерләнә.

Тал кайрысын әзерләү өчен 5 яшьлек һәм аннан олырак тал куаклары, 15 яшьлек һәм аннан олырак тал агачлары яраклы.

Чыбык-чабык әзерләү

Чыбык-чабык әзерләгәндә төп башындагы диаметры 4 см кадәрле нечкә кәүсәләр, шулай ук агачларның һәм куаклыкларның киселгән ботак һәм сабак очлары җыела. Чыбык-чабык әзерләү ел дәвамында гамәлгә ашырыла.

Ботак азыгы әзерләү

Терлекләр өчен ботак азыгы дип 1,5 см кадәр юанлыктагы, яфраклы һәм ылыслы кайбер агачларның яшь ботакларыннан әзерләнгән һәм терлек азыгы буларак кулланыла торган урман материалына әйтәләр.

Ботаказыкны яфраклы токымнардан гадәттә җәен, ылыслы токымнардан – ел дәвамында әзерлиләр.

Ботаклардан терлек азыгы әзерләү сайланма һәм тоташ кисүләрне үткәргәндә кисеп аударылган агачлардан гамәлгә ашырыла.

Ботак азык әзерләү өчен яфраклы (каен, усак, өрәңге, чикләвек куагы, юкә, тирәк, корычагач һ.б.) һәм ылыслы (нигездә чыршы) токымнарының ботаклары кулланыла.

Чыршы, пихта, нарат ботаклары әзерләү

Ак чыршы, нарат, чыршы ботакларын әзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токым агачлары әзерләү

Яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) башка төрле ылыслы токым агачларын юридик затлар, гражданнар тарафыннан әзерләү Россия Федерациясе субъектлары законнарында каралган искәрмәле очракларда, РФ Урман кодексының 32 статьясының 4.1 өлеше нигезендә урман кишәрлекләрен бирмичә урман утыртмаларын сату-алу шартнамәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.

Яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршыларны һәм (яисә) ылыслы бүтән агачларны әзерләү, беренче чиратта, махсус плантацияләрдә, чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хуҗалыгы юлларында һәм яшь үрентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда) рөхсәт ителә.

Яңа ел бәйрәмнәре өчен агач әзерләгәндә чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачларны әзерләү, шул исәптән киселгән агачларның очларыннан рөхсәт ителә.

Мүк, урман түшәмәсе әзерләү

Мүк, коелган яфраклар катламын, урмандагы аяк асты япмасын, камыш әзерләү төзелеш, шулай ук авыл хуҗалыгы терлекләре өчен азык һәм асларына салу материалы сыйфатында ярдәмче материал буларак һәм компост әзерләү өчен аларны куллану максатларында башкарыла. Аларны әзерләгәндә әйләнә-тирә мохиткә зыян китерелмәскә тиеш.

Мүкне әзерләү һәм җыеп алу вакытлары урман кишәрлегенең аренда килешүендә күрсәтелә.

Бензопычкы ярдәмендә мүк әзерләү бары тик урманчылык яки урман паркы хезмәткәрләре контролендә генә башкарыла.

Урмандагы аяк асты япмасын җыю бер үк мәйданда биш елга бер мәртәбә генә рөхсәт ителә. Урмандагы аяк асты түшәмәсен җыю өлешчә, бөтен катламын алмыйча гына гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасын җыю, бу елда коелачак яфраклар һәм ылыс, шулай ук япма табигый ашлама хасил итсен өчен, җәй азагында, әмма яфраклар коела башлаганчы ук башкарылырга тиеш.

Урманнардагы табигый һәм башка объектларны саклау функциясен башкаручы түшәмәләрне җыеп алу тыела.

Агачлар әзерләү (казып алу)

Урман кишәрлекләрендә агачларны әзерләү (казып алу) I яшь классындагы ылыслы утыртмаларда, I һәм II яшь классындагы яфраклы утыртмаларга карата гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлекләрендә вак агачлардан торучы куаклыкларны әзерләү (казып алу) 20 яшькә кадәрле ылыслы һәм яфраклы утыртмалар арасында, 40 яшькә кадәрле кедр һәм орлыктан үскән каты яфраклы токым утыртмалары арасында, урта һәм артык куе һәм составында әзерләнә торган төр өстенлек итүче вак агач утыртмалары арасында гамәлгә ашырыла. Әзерләнә торган төрнең калган куаклары саны бер гектарга кимендә 1000 данә булырга тиеш.

Яфраклы токымнардан себеркеләр, ботаклар һәм куаклыклар әзерләү

Чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хуҗалыгы юлларында, печән чабу урыннарында, электр үткәргеч линияләрдә, су баскан зоналарда, автомобиль юлларына бүлеп бирелгән полосаларда, торбаүткәргечләрдә һәм яшь үрентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда), шулай ук сайланма яисә тоташ урман кискәндә диләнкеләрдә киселгән агачлардан яфраклы токымнардан (каен, усак, тал һ.б.) мунча себеркесе, себерке һәм кисәкләргә турау өчен ботаклар һәм куаклыклар әзерләнә.

Агач яшеле әзерләү

Агач яшеллегенә яфраклы һәм ылыслы токымнарның яфраклары, бөреләре, ылыслары һәм нигезендә диаметры 8 мм га кадәр булган яңа чыккан ботаклары керә.

Ылыслы-витаминлы он җитештерү өчен үзагач яшеллеген әзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләр барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Ак чыршы маен җитештерү өчен агач яшелен (пихта ботакларын) әзерләү өлгергән пихта үрентеләрендә язгы-җәйге чорда диаметры кимендә 18 см булган үсеп утыручы агачлардан тере ябалдашының бары тик 30%ы озынлыгында гына үткен корал белән кисеп алу юлы белән кулдан әзерләү рөхсәт ителә. Бу чакта ботаклар кыеклап яисә тип-тигез итеп, тирәсен мунчалалатмыйча гына киселергә, ботакларның агачта калдырылган өлешенең озынлыгы кимендә 30 см ким булмаска тиеш.

Ак чыршы ботакларын бер үк урман утыртмалары буенча әзерләү 4-5 елдан соң гына рөхсәт ителә.

Гражданнар тарафыннан үз ихтыяҗлары өчен агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыю тәртибе.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяҗлар өчен гражданнар тарафыннан әзерләү һәм җыеп алу, чыршылардан һәм яңа ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токымнардан кала, РФ УК 11 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяҗлар өчен гражданнар тарафыннан әзерләүне һәм җыеп алуны чикләү РФ УК 27 ст. белән билгеләнә.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяҗлар өчен гражданнар тарафыннан әзерләүгә һәм җыеп алуга карата РФ УК 32 ст. 1, 3 һәм 4 өл. кагылмый.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяҗлар өчен гражданнар тарафыннан әзерләү һәм җыеп алу тәртибе Россия Федерациясе субъекты законы белән билгеләнә.

Шәхси ихтыяҗлар өчен агач булмаган урман ресурсларының аерым төрләрен әзерләгәндә һәм җыйганда урман кишәрлекләреннән файдалануга карата таләпләр «Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 ел, 22 май, № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы законында билгеләнгән.

2.4. Урманнардан азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен урманнардан файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 34, 35 статьялары, 2011 ел, 5 декабрь, № 511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу кагыйдәләре, «Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 ел, 22 май, № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы законы белән регламентлана.

Азык-төлек урман ресурсларына кыргый җимешләр, җиләкләр, чикләвекләр, гөмбәләр, орлыклар, каен суты һәм башка урман ресурслары керә.

Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу гражданнар, юридик затлар тарафыннан эшкуарлык максатларында, шулай ук гражданнар тарафыннан – шәхси ихтыяҗлар өчен гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлеге максатларында азык-төлек урман ресурсларын әзерләү һәм дару үләннәрен җыеп алу урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәрге чорга төзелә.

Шәхси ихтыяҗларда азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу РФ УК 11 ст. 1 өлешенә ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Чикләрендә азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен урманнардан файдалану рөхсәт ителгән кварталлар исемлеге 5 таблицада күрсәтелде.

Гражданнарга төрләре Россия Федерациясе Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектларының Кызыл китапларына кертелгән, кыргый үсә торган гөмбәләрне һәм үсемлекләрне, шулай ук «Наркотик чаралар һәм психотроп матдәләр турында» 1998 ел, 08 гыйнвар, № 3-ФЗ федераль закон нигезендә наркотик чаралар дип танылган кыргый үләннәрне һәм гөмбәләрне әзерләү һәм җыю тыела.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен арендалаучы гражданнар һәм юридик затларның хокуклары:

1) урманнардан аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) зарурлык туганда урман инфраструктурасы төзү (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);

3) бирелгән урман кишәрлекләрендә киптергечләр, гөмбә кайнаткычлар, саклыкханәләр һәм башка вакытлы корылмалар урнаштырырга;

4) әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булу.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен арендалаучы гражданнарның һәм юридик затларның бурычлары:

1) урманнарны үзләштерү проектын төзү;

2) урманнардан урманнарны үзләштерү проекты һәм әлеге урман хуҗалыгы регламенты нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

3) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларын үтәү;

4) Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, № 417 карары белән расланган Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләренең 13 пунктындагы таләпләрне үтәргә;

5) урманнардан туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм яңадан үсеп китүенә, шулай ук су объектларына һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрне чикли торган ысуллар ярдәмендә файдалану;

6) урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен һәм урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен, шулай ук урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен үтәү;

7) урманнарда санитар иминлек тәэмин итү максатларында санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашыру (һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү, урманнарны чүп-чардан, пычраклардан һәм башка тискәре йогынтылардан чистарту);

8) ел саен урман декларациясе, шулай ук урманнардан файдалану турында хисап, урманнарны билгеләнгән тәртиптә саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

9) Россия Федерациясе законнарында каралган башка вазыйфаларны үтәү.

2.4.1. Урманнардан азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен төрләре буенча әзерләү һәм җыеп алу өчен файдалану нормативлары (ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре) һәм параметрлары

Азык-төлек урман ресурслары әзерләгәндә һәм дару үләннәре җыйганда ел саен урманнардан рөхсәтле файдалануның рөхсәт ителгән күләмнәре 13 таблицада китерелде.

13 таблица

Азык-төлек урман ресурсларын әзерләгәндә һәм дару үләннәрен җыеп алганда урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Азык-төлек урман ресурслары төре, дару үләннәре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган әзерлек күләме
Азык-төлек ресурслары			
1.	Җиләкләр: нарат җиләге	т	
	мүк җиләге	т	
	күк җиләк	т	
	кура җиләге	т	11,8
	җир җиләге	т	1,5
	кара җиләк	т	
	кызыл бөрлегән	т	
	миләш, шомырт	т	60,1
	Җәмгысе	т	73,4
2.	Гөмбәләр: ак	т	
	майлы	т	
	ал гөмбә	т	
	кызыл гөмбә	т	
	каен гөмбәсе	т	
	гөреҗдәләр	т	
	этәч гөмбәсе	т	
	баллы гөмбә	т	
	Җәмгысе	т	50,5
3.	Агач сутлары: каен	т	993
Дару чималы			
4.	Сары мәтрүшкә, икеөйле кычыткан, ландыш, аю табаны, дару ромашкасы, акбаш, эт тигәнәге, канлы үлән, песи үләне, сәдәп гөле, лапчатка, үги ана яфрагы, кыр наратбашы һ.б.	т	0,3 (коры килеш)

Җиләкләрнең, гөмбәләрнең һәм дару чималларының 60% кадәр өлеше җирле халык тарафыннан үзләштерелә.

2.4.2. Кыргый үсүче җимеш-җиләкләрне әзерләү һәм җыю сроклары

Кыргый җимешләр һәм җиләкләр әзерләү катгый рәвештә билгеләнгән вакытларда гамәлгә ашырыла.

Кыргый җимешләрне һәм җиләкләрне әзерләү чорлары уңышның массакүләм өлгерү вакыты җитүгә бәйле.

Җимеш бирә торган агачларны кисү һәм җимешләр әзерләү өчен ботакларны кискәләү тыела.

Чикләвек әзерләү.

Чикләвек әзерләү ысуллары урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендә күрсәтелә.

Чикләвек әзерләү өчен урман кишәрлекләре арендага тапшырылган гражданнар, юридик затлар чикләвек бирүче утыртмаларның саклыгын тәэмин итә.

Чикләвек әзерләгәндә агачларны һәм куаклыкларны кисү, шулай ук агачларга һәм куаклыкларга зыян сала торган ысуллардан файдалану рөхсәт ителми.

Гөмбәләрне әзерләү аларның ресурсларын саклауны тәэмин итүче ысуллар белән башкарылырга тиеш.

Гөмбәне гөмбәлеге белән өзеп алу, гөмбә җыйганда мүкне һәм урман түшәмәсен баштанаяк әйләндерү, картайган гөмбәләрне юк итү тыела.

Аеруча таралган гөмбә төрләре, аларны җыеп алу вакыты һәм урыннары 13.1 таблицада күрсәтелде.

13.1 таблица.

Аеруча таралган гөмбә төрләре, аларны җыеп алу вакыты һәм урыннары

Аталышы (гөмбә)	Җыеп алу вакыты	Җыеп алу урыны
1	2	3
Җөйле гөмбәләр	Апрель-май	Агачлары киселгән, янгын чыккан, комлы туфраклы нарат урманнарында
Кәҗә гөмбәләре	Апрель-май	Нарат һәм яфраклы токым урманнарында, куаклыкларда
Ак гөмбә	Июнь-сентябрь	Нарат, чыршы, каен һәм имән урманнарында
Сары гөмбә	Август-сентябрь	Нарат һәм сирәк шытып чыккан чыршы урманнарында
Ал гөмбә	Июнь-октябрь	Барлык урманнарда, ләкин яфраклы урманнарда күбрәк
Каен гөмбәсе	Июнь-октябрь	Каен булган бөтен җирдә үсә
Кызыл гөмбә	Июль-сентябрь	Яшь усак урманнарында һәм усак катнашмалы катнаш урманнарда
Майлы гөмбә	Июнь-октябрь	Нарат урманнарында һәм яшь вак нарат урманнарында (культураларда)
Моховик	Июнь-сентябрь	Сай торфлы-комлы туфраклардагы нарат урманнарында
Баллы гөмбә	Август-октябрь	Нарат һәм яфраклы токым, аеруча зирек түмәрләрендә
Әтәч гөмбәсе	Июнь-сентябрь	Каен, ылыслы һәм катнаш урманнардагы дымлы урыннарда
Валуй	Июль-октябрь	Барлык урманнарда

Аталышы (гөмбә)	Җыеп алу вакыты	Җыеп алу урыны
1	2	3
Гөреҗдә	Июль-октябрь	Яфраклы һәм юкә белән чикләвек куаклыклары катнашкан урманнарда
Дуңгыз гөмбәсе	Июнь-октябрь	Ылыслы һәм яфраклы урманнарда урман кырыйларында, юл буйларында, паркларда
Йөнтәс гөмбә	Июль-октябрь	Катнаш һәм каен урманнарында
Ачы гөмбә	Май-октябрь	Нарат урманнарындагы дымлы урыннарда
Шампиньон	Июль-сентябрь	Яшелчә, җиләк-җимеш бакчаларында, паркларда, болыннарда, көтүлекләрдә, чүплекләрдә

Дару үләннәрен әзерләү үсемлекләрнең үз вакытында терелүен һәм чимал запасының яңадан үсеп чыгуын тәэмин итәрлек күләмнәрдә рөхсәт ителә.

Бер үк аланда (урман утарында) дару үләннәре чималын кабат җыю бары тик билгеле бер үсемлек төренең чимал запасы тулысынча яңадан үсеп җиткәч кенә рөхсәт ителә.

Дару үләннәренең кайсы да булса төре өчен чималны кабат әзерләү чорлары турында белешмәләр булмаганда, түбәндәгеләргә таянып эш итәргә киңәш ителә:

1) берьеллык үләннәрнең чәчәк өлеше һәм җир өстендәге органнары («үләне») бер үк аланда 2 елга бер мәртәбә әзерләнә;

2) күпьеллык үләннәрнең җир өсте органнары («үләне») – 4-6 елга бер мәртәбә;

3) күпчелек дару үләннәре төрләренең җир өсте органнары – 15-20 елга бер мәртәбәдән ешрак түгел.

Төп дару үләннәре, аларны әзерләү урыннары һәм чорлары 13.2 таблицада күрсәтелде.

13.2 таблица.

Төп дару үләннәре

Үләннәрнең аталышы	Әзерләнә торган өлешләре	Әзерләү вакыты, ай	Әзерләү урыны
Саз сазанагы	Өске яшь ботаклары, яфраклары һәм җимешләре белән бергә	Август-сентябрь	Яшь нарат утыртмалары каплаган дымлы һәм юеш урыннарда
Еламсар каен	Бөреләре	Март-апрель	Утыртмалары
Ком меңьяфрагы	Чәчәкләре	Июль-август	Болын кырыйлары, калку урыннар, ярлар, коры мүклекләр һәм ак мүклекләр һәм коры наратлыклар
Җете кызыл дүләнә	Чәчәкләре һәм җимешләре	Май, август-сентябрь	Утыртмалары

Үләннәрнең аталышы	Әзерләнә торган өлешләре	Әзерләү вакыты, ай	Әзерләү урыны
Гади нарат җиләге	Яфраклары	Апрель-май	Наратлык көртмәлекләре
Дарулык песи үләне	Тамыр өлеше	Апрель, сентябрь-октябрь	Көртмәлек аланнары
Өчъяфрак	Яфраклары	Май-август	Урман кырыйлары, болыннар, түбәнге печән чабу урыннары, дымлы урыннар
Елан үләне	Тамыры	Май-сентябрь	Урман кырыйлары, болыннар, түбәнге печән чабу урыннары, дымлы урыннар
Борычлы тау үләне	Җир өстендә үсә торган өлеше	Июль-сентябрь	Юеш һәм дымлы каен утыртмалары, түбәнлектәге сазлык, сазланган печәнлекләре
Язгы утчәчәк	Җир өстендә үсә торган өлеше	Май-сентябрь	Дымлы сирәкләнгән утыртмалар, үзәннәрдәге болыннар
Биек сары чәчәк	Тамыр өлеше	Май, сентябрь	Дымлы урман кырыйлары, үзәннәр, аланнар
Дарулык кандала	Чәчәк ату чорында үсемлекнең өске өлеше	Июнь-июль	Коры болыннар, көтүлекләр, ярлар
Гади нарат	Кайрысы	Апрель-июль	Утыртмалары
Дарулык сыбызгы үлән	Чәчәк атмаучы нөсхәләренең тамыр өлешләре	Апрель, сентябрь-октябрь	Үзәнлекләр, елга буйларындагы утыртмалар
Гади мәтрүшкә	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Эч йомшарта торган эт шомырты	Җимешләре	Август-сентябрь	Ачык урыннар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Тишек яфраклы сары мәтрүшкә	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печән чабу җирләре. Урман аланлыклары һәм болыннар
Алтынбаш130	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печән чабу җирләре. Урман аланлыклары һәм болыннар
Гади балан	Кайрысы, җимешләре	Август-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
икеөйле кычыткан	Яфраклары	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, бушлыклар, дымлы һәм юеш урыннарда сирәкләнгән урманнар
Дарулык кан үләне	Тамыр өлеше	Август-сентябрь	Үзәннәрдәге сирәкләнгән урыннар, болыннар
Зирексыман эт шомырты	Кайрысы	Март-май	Елга буйларындагы һәм ярлардагы яфраклы урманнар
Сары эт шомырты	Тамыры	Май-октябрь	Сулыклар
Май ландышы	Чәчәк ату	Май-	Яфраклы һәм катнаш урманнар

Үләннәрнең аталышы	Әзерләнә торган өлешләре	Әзерләү вакыты, ай	Әзерләү урыны
	чорында үләне	июнь	
Калган	Тамыры	Апрель, сентябрь-октябрь	Яфраклы урманнар, аланлыклар
Вак яфраклы юкә	Чәчәкләре	Июнь-июль	Утыртмалары
Үги ана яфрагы	Яфраклары	Май-июль	Сазланган печәнлек урыннары
Гади кура	Җимешләре	Июль-август	Агач киселгән урыннар, сирәкләнгән утыртмалар
Гади артыш	Күркәсе-җимешләре	Сентябрь-октябрь	Ылыслы утыртма куакларында
Дарулык тузганак	Тамырлары	Май-октябрь	Печәнлекләр, көтүлекләр, ташландык урыннар, аланлыклар
Соры зирек	Тәлгәшләре	Август-октябрь	Елгалар буенда үсүче утыртмаларда
Гади гөлбадран	Чәчәкләре	Июль-сентябрь	Сирәкләнгән үләнле наратлыклар, аланлыклар, болыннар
Зур көтүче яфрагы	Яфраклары	Июль-сентябрь	Юллар буенда, аланнарда, болыннарда
Ачы әрем	Өске чәчәк атучы өлеше, яфраклары	Июнь-август	Тик яткан урыннар, юллар, ташландык урыннар
Сукыр кычыткан	Үләне	Июнь-август	Юл, яр буйларында, ташландык урыннарда
Гади миләш	Җимешләре	Сентябрь-октябрь	Яфраклы һәм катнаш урманнар
Кара карлыган	Җимешләре, яфраклары	Май-август	Елга тугайлары
Гади нарат	Бөреләре, ылысы	Май-октябрь	Ылыслы диләнкеләр
Коры үлән	Үләне	Июнь-август	Аланнар, ачыклыклар, сазлы болыннар
Гади әнис	Җимешләре	Июль-август	Болыннар, елга буйлары
Гади турак уты	Яфраклары	Май-сентябрь	Коры наратлыклар
Гади меңьяфрак	Җир өстендәге өлеше (үләне)	Май-август	Агач киселгән урыннар, аланнар, ачыклыклар, печәнлекләр
Өч чәчәкле миләүшә	Җир өстендәге өлеше (үләне)	Май-август	Урман авызлары, аланнар, урман юллары
Кыр наратбашы	Үләне	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
Чага (каен гөмбәсе)	Орылары	Гыйнвар-декабрь	Каен утыртмалары
Лобель аксыргагы	Тамыр өлеше	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, түбәнлектәге көтүлекләр һәм печәнлекләр
Өч өлешле эт	Үләне	Май-	Дымлы елга ярлары, печәнлекләр

Үләннәрнең аталышы	Әзерләнә торган өлешләре	Әзерләү вакыты, ай	Әзерләү урыны
тигәнәге		сентябрь	
Гади шомырт	Җимешләре	Июль-сентябрь	Елга тугайлары
Зур канлы үлән	Үләне	Май-август	Диләнкеләр, чүп үләне үскән урыннар
Коңгырт гөлҗимеш	Җимешләре	Август-сентябрь	Сирәкләнгән урманнар, киселгән урыннар

2.4.3. Агач сутлары әзерләгәндә нормативлар һәм параметрлар

Каен суты әзерләү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә 5 елдан да ким булмаган вакыт кала рөхсәт ителә.

Каен сутын әзерләү агач материалының техник үзлекләрен саклауны тәэмин итә торган ысуллар белән башкарылырга тиеш, бу вакытта сайланма кисүләр уздырыла, кисүгә билгеләнгән агачлардан рөхсәт ителә.

Кисеп җибәрү өчен тулылыгы 0,4 һәм бер гектарга кимендә 200 данә агачы булган, I-III бонитет классларына караган урманның сәламәт өлеше алына. Кисеп җибәргәндә күкрәк биеклегендәге диаметры 20 см һәм аннан да юанрак булган агачларны билгелиләр.

Агач тамыры башланган җирдән 20-35 см биеклектә канал бораулау эшләрен башкаралар. Агачта бер һәм аннан да күбрәк кирт салу тишекләре ясалган очракта, алар кәүсәнең бер ягында бер-берсеннән, сут бер савытка агып төшәрлек итеп, 8-15 см ераклыкта урнаштырыла.

Агач диаметрына карап, бораулана торган каналларның сан нормативлары13.3 таблицада китерелде.

13.3 таблица.

Агач кәүсәсенең диаметрына карап, бораулана торган каналларның сан нормативлары

Агачның күкрәк биеклегендәге диаметры, см	Кирт салганда каналлар саны	Искәрмә
20-22	1	Диаметры 16 см булган агачларга кисәргә бер ел калгач кирт салу рөхсәт ителә, түбәндәгечә басым нормалары булганда: 16-20 см – 1 канал 21-24 см – 2 канал 25 см һәм күбрәк – 3 канал
23-27	2	
28-32	3	
33 һәм аннан күбрәк	3	

Кирт салу чоры тәмамланганнан соң, агачларның чирләп китүен кисәтү максатларында, тишекләр сагыз пастасы белән сылап куелырга яисә агач бөке белән ябылырга һәм вар, бакча замазкасы яисә известьлы балчык белән сылап куелырга тиеш.

Калган елларда каналлар беренче елгы кисеп җибәрү каналлары дәрәҗәсендә 10 см интервал белән агач кәүсәсе әйләнесенең теге яисә бу ягына таба бораулана.

Әзерләү агачның техник сыйфатларын саклап калырлык итеп гамәлгә ашырылырга тиеш.

2.4.4. Абага-кара абага әзерләү

Абаганың яшь ботакларын әзерләү аларның үрентеләренә зыян китермәслек алымнар белән гамәлгә ашырылырга тиеш. Абаганы тамыры белән йолкып алу, яфракларына һәм тамыр үзәгенә зыян китерү тыела.

Кара абага-абага очында иң күбе өчтән артмаган, «өчәрләнгән» дип аталучы, ачылмаган яфраклары булган, бөтенлекле, зыян китерелмәгән яшь ботагы ашарга яраклы дип санала.

Җыярга яраклы яшь ботакларының оптималь биеклеге – әзерләү районына һәм үсү шартларына карап, 20-25 см алып 30-40 см кадәр. Шытымнарын нигезеннән үк ваклыйлар.

Урман абагасы чималын әзерләү бер үк кишәрлектә 3-4 ел буена алып барыла. Анары үрентеләр торгызылсын өчен тәнәфес ясарга кирәк: чималны бер мәртәбә җыйганда (бер чорга) – 2-3 ел, ике мәртәбә – 3-4 ел.

2.4.5. Урманнардан азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен файдалану чорлары

Дәүләт мөлкәтендә яисә муниципаль мөлкәттә торган урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе РФ УК 72 ст. 3 өл. нигезендә урманнарны азык-төлек урман ресурсларын әзерләү һәм дару үләннәрен җыеп алу өчен файдалану максатларында, РФ УК 36, 43-46 ст., 73.1 ст. 3 өл. 3 п. каралган очраклардан тыш, тугыз елдан кырык тугыз елга кадәрге чорга төзелә.

Урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе срогы урман хуҗалыгы регламентында урманнардан файдалану буенча каралган срокка туры китереп билгеләнә.

2.5. Урманнардан аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм сроклары

Аучылык хуҗалыгы кыргый хайваннарның популяцияләре белән рациональ идарә итү һәм ел саен продукция алу рәвешендә урманнардан комплекслы файдалануга үз өлешен кертә.

Ау «Ау турында һәм аучылык ресурсларын саклау турында һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында» 2009 ел, 24 июль, № 209-ФЗ федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнардан аучылык хуҗалыгы алып бару һәм ауны гамәлгә ашыру өчен файдалану РФ УК 25, 36 статьялары белән регламентлана.

Урманнардан аучылык хуҗалыгын алып бару өчен файдалануны хокукый җайга салу Россия ТРЭМның «Аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану кагыйдәләрен һәм Урман кишәрлекләрен бирмичә аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану очраклары исемлеген раслау турында» 2017 ел, 12 декабрь, 661 номерлы боерыгы нигезендә гамәлгә ашырыла.

Аучылык биләмәләре чикләренә хокукый режимында аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен башкару рөхсәт ителә торган җирләр кертелә.

Аучылык биләмәләре түбәндәгеләргә бүленә:

1) федераль законнарда каралган нигезләрдә юридик затлар, шәхси эшкуарлар тарафыннан файдаланыла торган аучылык биләмәләре (алга таба – беркетелгән аучылык биләмәләре);

2) ау максатларында физик затлар ирекле йөри алу хокукына ия булган аучылык биләмәләре (алга таба – гомуми файдаланудагы аучылык биләмәләре).

Гомуми файдаланудагы аучылык биләмәләре Россия Федерациясе субъектындагы аучылык биләмәләренең гомуми мәйданында кимендә егерме процентын тәшкил итәргә тиеш.

Аучылык биләмәләре ауның бер яки берничә төрен гамәлгә ашыру өчен кулланылырга мөмкин.

2.5.1. Биотехник чаралар исемлеге һәм аларны үткәрү нормалары

Ел саен үткәрелә торган биотехник чаралар күләме 13.4 таблицада китерелде.

13.4 таблица

Аучылык хуҗалыгын алып барганда урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Чараларның төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган
1	2	3	4
1.	Куяннар өчен ашату мәйданнары ясау	ДАНӘ	10
2.	Пошилар, кыр кәҗәләре өчен җимлекләр урнаштыру	ДАНӘ	17
3.	Пошилар, кабан дуңгызлары, куяннар өчен тоз салынган катырлар урнаштыру	данә/кг	15/1500
4.	Пошины, кыр кәҗәсен, куяннарны ашату өчен усак, тал кисү	кбм	50
5.	Аучы манаралары урнаштыру	ДАНӘ	–
6.	Ашату өчен печән әзерләү	тонна	10,6
7.	Чуер ташлыклар, кошларга корткычлардан арыну урыннары кору	ДАНӘ	15
8.	Кабан өчен ашату кырлары ясау	га	2

№ п/п	Чараларның төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган
1	2	3	4
9.	Ауны чикли һәм тыя торган аншлаглар, күрсәткечләр урнаштыру	ДАНӘ	15

2.5.2. Аучылык инфраструктурасы урнаштыру өчен рөхсәт ителгән объектлар исемлеге

Аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалануга урман кишәрлекләре бирелгән затларның хокуклары:

а) урманнарны үзләштерү проектына уңай дәүләти яисә муниципаль экспертиза алганнан соң һәм урман декларациясен тапшырганнан соң урман кишәрлегеннән файдалануга керешү;

б) урман законнары һәм аучылык өлкәсе һәм аучылык ресурсларын саклау законнары таләпләренә туры китереп, урман кишәрлегендә урман инфраструктурасы һәм аучылык инфраструктурасы булдыру;

в) ау өлкәсендә һәм аучылык ресурсларын саклау законнары таләпләренә туры китереп, аучылык ресурсларын карап тоту һәм ярымирекле шартларда һәм ясалма рәвештә булдырылган тереклек итү тирәлегендә үрчетү.

Ау хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре бирелеп, урманнардан файдаланучы затларның бурычлары:

а) урман кишәрлегеннән Урман кодексына, Россия Федерациясенең бүтән норматив хокукый актларына, урман хуҗалыгы регламентына, урманнарны үзләштерү проектына һәм урман кишәрлегенең аренда шартнамәсенә туры китереп файдалану;

б) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендә билгеләнгән күләмнәрдә һәм срокларда урман кишәрлегеннән файдаланган өчен аренда түләвен кертү;

в) РФ Урман кодексының 88 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнарны үзләштерү проектын төзү;

г) РФ Урман кодексының 26 статьясының 2 өлеше нигезендә ел саен урман декларациясен тапшыру;

д) РФ Урман кодексының 49 статьясының 1 өлешендә, 60 статьясының 1 өлешендә, 60.11 статьясының 1 өлешендә, 66 статьясының 1 өлешендә каралган белешмәләрне тапшыру;

е) аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен бирелгән урман кишәрлегендә янгынга каршы корылыш буенча РФ Урман кодексының 53.1 статьясының 2 өлешендә каралган чараларны гамәлгә ашыру;

ж) зарарлы организмнар таралуын кисәтү буенча РФ Урман кодексының 60.7 статьясының 1 өлешендә каралган чараларны гамәлгә ашыру;

з) аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урманнан файдаланучы зат гаебе белән өске уңдырышлы туфрак катламына, ясалма һәм табигый су чыганакларына, елгаларга, чишмәләргә зыян салынган очракта яисә юкка чыгарылганда, аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен башкару өчен бирелгән урман кишәрлеген элеккеге, максатчан билгеләнеше буенча кулланырга яраклы торышына кайтару;

и) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсен туктаткан очракта, урман кишәрлеген урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендә каралган торышында арендага бирүчегә кайтарып бирү;

к) урман законнарында, ау һәм аучылык ресурсларын саклау өлкәсендәге законнарда, ау хуҗалыгы килешүендә һәм урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендә каралган бүтән вазыйфаларны башкарырга, – ау хуҗалыгы өлкәсендәге хокуклар һәм вазыйфалар РФ ТРЭМның 2017 ел, 12 декабрь, № 661 боерыгында беркетелгән.

2.6. Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану аларның урнашкан җирләренең билгеләнеше белән аңлатыла, бу эш урман фонды җирләрендә бары тик урман хуҗалыгы мәнфәгатьләренә туры килгәндә генә рөхсәт ителә, РФ УК 38 статьясы белән регламентлана, шул ук вакытта, авыл хуҗалыгында җитештерү дип авыл хуҗалыгы продукциясен, чималын һәм азык-төлеген үстерү генә түгел, аны җитештерү, эшкәртү буенча икътисадый эшчәнлек төрләре җыелмасы да санала. («Авыл хуҗалыгын үстерү турында» 2006 ел, 29 декабрь, № 264-ФЗ федераль законның 4 ст.).

Авыл хуҗалыгында җитештерүгә гадәттә авыл хуҗалыгы чималын беренчел эшкәртү генә кертелә. Сәнәгатьтә эшкәртү авыл хуҗалыгында җитештерү дип санала алмый.

Шушы максатта, РФ УК 38 статьясының 2 өлеше нигезендә авыл хуҗалыгын алып бару өчен бирелгән урман кишәрлекләрендә умарта оялары һәм чүнникләр урнаштыру, коймалар торгызу, әвеслекләр һәм башка төрле вакытлы корылмалар, шул исәптән товарлык аквакультура (товарлык балыкчылык) башкару өчен билгеләнгәннәрен дә, ясау рөхсәт ителә.

Әлеге норма авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану кысаларында авыл хуҗалыгы продукциясен сәнәгатьтә эшкәртүне гамәлгә ашырырга мөмкинлек бирми, еш кына хәтта беренчел эшкәртергә дә.

Капиталь төзелеш объектларын төзергә кирәк булганда авыл хуҗалыгы товар җитештерүчесенә урманнардан авыл хуҗалыгы максатлары өчен генә түгел, ә агач материалы һәм башка төрле урман ресурсларын эшкәртү өчен дә урманнардан файдалану таләп ителә (РФ УК 46 ст.).

Авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдаланганда алынган продукция бер үк вакытта урман ресурсы булып та саналырга мөмкин.

Авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану урманчылык территориясендә түбәндәгеләр тарафыннан гамәлгә ашырыла:

1) гражданнар, шул исәптән әйдәүче крестьян (фермер) хуҗалыклары, бакчачылык, яшелчәчелек, терлекчелек белән шөгыльләнүче шәхси ярдәмче хуҗалыклар;

2) хуҗалык итүче ширкәтләр һәм җәмгыятьләр, җитештерү кооперативлары, дәүләт һәм муниципаль унитар предприятиеләр, бүтән коммерция оешмалары;

3) коммерциясез оешмалар, шул исәптән кулланучылар кооперативлары, дини оешмалар.

Авыл хуҗалыгы алып бару өчен гражданнар, юридик затлар урманнардан урман кишәрлекләренең аренда шартнамәләре нигезендә файдалана.

Шәхси ихтыяҗлар өчен урман хуҗалыгы эшчәнлеген гамәлгә ашыру (шул исәптән умартачылык) максатларында җир кишәрлекләре гражданнарга түләүсез нигездә файдалануга тапшырыла яисә Россия Федерациясе Җир кодексында һәм Россия Федерациясе Гражданлык кодексында билгеләнгән очракларда сервитут билгеләнә.

Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләре РФ ТРЭМның 2017 ел, 21 июнь, № 314 боерыгы белән билгеләнә. «Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында».

Әлеге Кагыйдәләрдә авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдалануның теләсә кайсы төренә кагыла торган гомуми нигезләмәләр һәм урманнарда алып барыла торган авыл хуҗалыгы эшчәнлегенең аерым төрләрен билгеләүче махсус таләпләр бар.

Авыл хуҗалыгы алып бару тыела:

су саклау зонасында урнашкан урманнарда, печән чабу һәм умартачылыктан гайре;

урман паркы зоналарында;

яшел зоналарда, печән чабу белән умартачылыктан гайре. Яшел зоналарда шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында корылмалар торгызу тыела;

шәһәр урманнарында;

тыюлыклы урман кишәрлекләрендә;

Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2 өлешендә күрсәтелгән махсус якланучы урман кишәрлекләрендә, печән чабу һәм умартачылыктан гайре.

Яклагыч полосаларның яр буе чикләрендә җирләрне казу, авыл-хуҗалыгы терлекләрен көтү һәм алар өчен җәйге аланнар, ванналар оештыру тыела.

Авыл хуҗалыгын алып бару өчен урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Файдалану төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган күләме
1	2	3	4
1	Сөрүлекләр	га	16
2	Печән чабу	га/тонна	202/141
3	Терлек көтү		
	а) урманда	мең га/баш	8,8/3260
	б) утлавыкларда	га/баш	325/217
4	Умартачылык		
	а) бал бирүчеләр, шул исәптән:		
	- юкә (III –VIII яшь класслары)	га	1261
	- печәнлекләрдә, аланлыкларда, агач киселгән урыннарда үләннәр	га	209
	б) 1 гектардан бал продуктлылыгы, шул исәптән:		
	– юкә	кг	131
	– үләннәр	кг	20
	в) умарта оялары күләмен тәэмин итү мөмкинлеге	күләме	4814

2.6.1. Печән чабу, авыл хуҗалыгы терлекләре көтү, умартачылык, төньяк боланчылык, марал үрчетү, авыл хуҗалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хуҗалыгы эшчәнлеге, балыкчылык мөмкин булган урман кишәрлекләре мәйданнары турында белешмәләр, шулай ук тиешле нормативлар

Печән чабу

Печәнлекләрне классификацияләгәндә түбәндәгеләр билгеләнә: печәнлекләрнең тибы (су баса торган, коры җирдәге, сазланган), табигыйммы ул яисә яхшыртылганмы, агач-куаклар басып китү дәрәҗәсе, печән әзерләүне кыенлаштыра торган факторлар, үләннең төп төрләре, аның проектив капламы, куелыгы, уңышлылыгы, сыйфаты. Печәнлекләр мәйданының 20%ын агач-куаклар басып алган булса, ул агач-куак басып киткән дип, 20%тан артыгын түмгәкләр каплаган булса – түмгәкле дип, табигый һәм чәчелгән үләннәр каплап алган булса – яхшыртылган печәнлекләр дип санала, анда үләннәрне механика ярдәмендә җыярга мөмкин.

Печән уңышын бәяләү: 10 ц/га һәм аннан да күбрәк – яхшы, 6-9 ц/га – уртача, 1-5 ц/га – начар.

Печән чабу җирләрен бәяләү.

Печәнлекләр өчен түбәндәгеләр кулланыла:

урман утыртылмаган диләнкеләр, ачыклыклар һәм урман җире капламаган һәм урман культуралары утыртып, урманнарны торгызу мөмкин булмаган җирләр;

яхшыртуга мохтаж, печән чабу өчен яраклы җирләр;

реконструкция өчен билгеләнмәгән, кыйммәте аз булган урман үрентеләре кишәрлекләре.

13.5 таблица.

Печән чабу җирләренә сыйфатлама

Печән чабу тибы	Урнашу урыны	Үләне	Печән чабу тибының сыйфаты
Вакытлыча дымы артып киткән коры җирләр	Сизелер-сизелмәс субүлү урыннары	Карчыга үләне, тубылгы, гравилат, тузгак кылган, башаклы үлән, түмәрлек, эт үләне, бөтнек	Уртача
Коры үзәнлекле, үзәнле – ерганаклы	Кече елга үзәннәре, үлән баскан тар яр сөзәкләре һәм төбе тигез булмаган уйсулыклар	Тимофеевка, солыча, кылчыклы үлән, төлке койрыгы, бөтнек	Яхшы
Түбән уртача-артык дымланган	Киң үзән ясаучы түбәнлекләр	Кыяклы, башаклы үлән, кузаклылар	Уртача
Сазлыкланган түбәнлекләр	Грунт сулары якын булган сазлыкланган түбәнлекләр	Дым яратучы кыяклылар, эре башаклы үләннәр	Начар

Урманнардан авыл хуҗалыгы терлекләрен көтү өчен файдалану

Терлек көтү җирләрен исәпкә алу

Махсус сакланучы табигать территорияләрендә, су саклау зоналарында, яшел зоналарда, эрозиягә каршы урманнарда һәм махсус якланучы кишәрлекләрдә урнашкан урманнардан кала, бөтен урманнарда да терлек көтү рөхсәт ителә.

Терлек көтү түбәндәгеләрдә рөхсәт ителми:

үсемлек очларына терлек буе җитмәслек булганчы (1.5-2.0 м) урман культуралары кишәрлекләрендә;

урман орлыклары үстерү, чыршы, тал, тирәк һәм чикләвек плантацияләрендә;

табигый торгызуга ярдәм итү чаралары уздырыла торган кишәрлекләрдә;

очларына терлек буе җитмәслек булганчы (1.5-2.0 м.) яшь урман утыртмаларында;

ылыслы һәм каты яфраклы токымнарны торгызу өчен билгеләнгән, урман утыртмалары белән капланмаган җирләрдә;

су һәм җир эрозиясе белән зарарлаган җирләрдә.

Авыл хуҗалыгы терлекләренең хуҗалары түбәндәгеләрне тәэмин итә:

урман культураларын, питомникларны, үзе шытып чыккан яшь урман үрентеләрен һәм башка кыйммәтле урман кишәрлекләрен зарарламас өчен киртәләп ала;

авыл хуҗалыгы терлекләрен көтүче көтә (коймалы көтүлекләрдән һәм бәйләп куюдан гайре).

Кәҗә көтү бары тик авыл хуҗалыгы терлекләренең хуҗалары тарафыннан алдан киртәләнгән урман кишәрлекләрендә һәм бәйләгән килеш кенә рөхсәт ителә.

Көтүлек категорияләре һәм аларның азык продуктлылыгы

Көтүлекләрне төрләргә бүлгәндә, төбәк шкалаларыннан файдаланып, үләннәрнең проект капланышын, төп төрләрен, аның куелыгын, өстенлек итүче үсемлек төрләрен һәм аларның сыйфатын күрсәтәләр. Алар булмаганда түбәндәгеләргә нигезләнергә мөмкин:

яхшы җирләр – яхшыртылган һәм су баса торган, кузаклы-бөртекле компонентлар (60% һәм аннан да күбрәк) өстенлек итүче кишәрлекләр; үләннең проект капламы – 60% һәм аннан да күбрәк;

начар җирләр – табигый һәм каты сабаклы үлән басып алган (60% аннан да күбрәк) (эре башаклы үлән, камышлык, ситник) кишәрлекләр; башка үлән компонентларының проект капламы 50%ка кадәр.

13.6 таблица.

Терлек көтүнең 1 баш терлеккә якынча чор нормалары, га

0.5-0.6 тулылыктагы каен өстенлек итә торган яфраклы урманнар	2
0.5 тулылыктагы саф каенлыклар	1.5
Көтүлек өчен яраклы башка урман утыртмалары (1 баш мөгезле эре терлеккә яисә 7 сарыкка)	4-5
Куаклыклар һәм шытымнар булмаган кисенте урыннарында	0.75

Умартачылык

Бал бирүче бал кортлары өчен азык сыйфатында агачлары, куаклары яисә үләнле-куаклы ярусы составында бал бирә торган үләннәре булган урман кишәрлекләре кулланыла.

Умарта ояларын һәм умарталыкларны урнаштыру өчен урман кишәрлекләре иң беренче чиратта урман читләреннән, ачык урыннарда һәм урман үрентеләре капламаган башка җирләрдән бирелә.

1000нән артык төрле күпләгән сандагы чәчәк үсемлекләреннән бал кортлары нектар һәм серкә җыя. Аларның бер ишесе – беренче дәрәҗәле, икенчеләре икенче дәрәҗәле бал бирүчеләр. Алга таба аеруча киң таралган бал бирүче үсемлек төрләренә тасвирлама ясала.

13.7 таблица.

Бал бирүче үсемлекләрнең бал продуктлылыгы

Бал бирүчеләр	Уртача чәчәк ату чорлары		Бал продуктлылыгы, кг/га
	башы (датасы)	продуктивлыгы (көн)	
1	2	3	4
Үги ана яфрагы	12.04	30-60	И*
урман чикләвеге	20.04	6-9	И*

Бал бирүчеләр	Уртача чәчәк ату чорлары		Бал продуктлылыгы, кг/га
	башы (датасы)	продуктивлыгы (көн)	
1	2	3	4
Җилдәк	20.04	30	И*
Кызыл тал	22.04	5-30	150
Даруханә күкебашы	23.04	30	И*
Кәҗә талы	28.04	10	150
Бүре җиләге	30.04	15	И*
Үрмәләк үлән	апрель	90	И*
Үткен яфраклы өрәңге	08.05	7-10	200
Мурт тал	10.05	5-10	150
Ак тал	11.05	15-20	150
Карлыган	20.05	10-20	50-140
Шомырт	21.05	12	И*
Сукыр кычыткан	24.05	45	100
чия	23.05	10-12	30-40
Сары сәрви	25.05	10-14	350
Алмагач	26.05	10-12	20-30
Дүләнә	май	15	И*
Нарат җиләге	май	30	И*
Татар өрәңгесе	май	7-10	100
миләш	май	10	30-40
Күгән	май	15	25
зелпе	май	20	И*
Гади чамбыр	май-июнь	34	140
Кара җиләк	май-июнь	30	30
Кыр шалфее	май-июнь	30-60	110
Мурт эт шомырты	06.06	14	35
Балан	11.06	30-45	И*
Урман курасы	15.06	25-40	60-100
Кырлыган	22.06	45-60	350-400
Зур яфраклы юкә	23.07	14	500-600
Ике еллык ак кандала үләне	25.06	30	200-300
җир җиләге	июнь	20	10
Тычкан борчагы	июнь-июль	30-40	180-370
Дарулык шалфей	июнь-июль	47	117-133
Сары кандала үләне	июнь-июль	30-40	150-200

Искәрмә: П*– табыш алу буенча тотрыклылык тибы билгеләнде.

13.8 таблица.

Юкә чәчәк атканда җыеп алырга мөмкин булган бал, кг/га (гомуми бал продуктлылыгыннан 30%)

Яше, ел	I-II бонитет		III бонитет		IV-V бонитет	
	тулылыгы					
	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0
20	29	32	22	25	11	14
30	115	137	86	104	65	76
40	155	187	133	162	104	126

Яше, ел	I-II бонитет		III бонитет		IV-V бонитет	
	тулылыгы					
	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0
50	190	223	169	198	137	162
60	216	248	198	227	166	191
70	227	270	205	245	184	216
80	227	270	216	259	194	230
90	205	248	209	252	187	223
100	198	230	198	230	173	198
110	176	209	173	205	137	166
120	162	190	155	184	115	137
130	140	165	133	155	97	115
140	126	148	112	133	83	97
150	108	130	94	115	68	83

Башка токым утыртмаларындагы юкәлекләрнең һәм юкәнең бал продуктлылыгы

13.9 таблица.

Нормаль юкәлекләрнең продуктлылыгы (Муратханов буенча)

Яше	Утыртмаларның тулылыгы		
	1,0-0,8	0,7-0,6	0,5-0,3
20	6.45	6.24	5.04
30	28.12	27.73	22.87
40	43.35	42.49	35.32
50	53.09	52.04	42.98
60	61.52	60.25	49.93
70	66.44	65.14	54.03
80	59.04	67.25	56.05
90	67.29	65.96	54.50
100	62.11	60.65	50.57
110	55.49	54.24	45.13
120	48.72	47.71	39.57
130	41.30	40.43	33.67
140	35.18	34.47	28.63
150	30.08	29.34	24.46

Төрле утыртмалар составындагы юкәнең бал продуктлылыгын хисаплау буенча түбәндәге формула тәкъдим ителә:

$M = N \times 0.1K \times C \times S$, биредә

M – кишәрлектә юкәнең бал продуктлылыгы;

N – 1 гектарга карата бал продуктлылыгы (табл.);

K – утыртмалар составында юкә коэффициенты;

C – юкәнең чәчәк ату озынлыгы, көннәр (14 көнгә тигез кабул ителә);

S – бүлемтек мәйданы.

Гомуми мөмкин булган нектар запасын билгеләгәндә бал кортларының нектарның иң күбе 30%ын гына җыеп алуын исәпкә алырга кирәк.

Районнарда нектар пробаларын сайлап алу һәм үсемлекләрнең һәм биләмәләрнең бал бирүчәнлеген ачыклау белән берлектә алып барылучы умарта кишәрлекләренең бал бирүчәнлеген исәпләү эше, – бары тик фәнни хезмәткәрләр яки шушы максатлар өчен әзерләнгән эзләнү экспедицияләре белгечләре тарафыннан гына башкарылырга мөмкин булган, гаҗәеп рәвештә бик катлаулы хезмәт.

Авыл хуҗалыгы культуралары үстерү

Авыл хуҗалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хуҗалыгы эшчәнлеге алып бару өчен, аларда урман торгызу эшләрен үткәргәнчегә кадәр, урманныкы булмаган җирләр, шулай ук урман утыртылмаган диләнкеләр, ачык урыннар һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган җирләр файдаланыла.

Авыл хуҗалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хуҗалыгы эшчәнлеген алып бару өчен кулланыла торган урман кишәрлекләрендә химик һәм биологик препаратлар «Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турында» 1997 ел, 19 июль, № 109-ФЗ федераль закон нигезендә кулланыла.

Әлеге өлештә авыл хуҗалыгы алып бару өчен урманнардан файдалануның гамәлдәге хокукый җайга салынышына урманнарда авыл хуҗалыгы эшчәнлеген гамәлгә ашыручы затларга түбәндәге бурычлар йөкләнү турындагы нормалар өстәмә булып санала:

1) гражданнарның сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә зыян салынуга юл куймау;

2) урманнардан файдаланганда туфрак эрозиясен туктату, урманнарның торышына һәм аларны торгызуга карата, шулай ук су һәм башка төрле объектларга тискәре йогынтыны булдырмау яисә чикләү.

Урманчылык территориясендә төньяк боланчылык, марал үрчетү, балыкчылык гамәлгә ашырылмый.

2.6.2. Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен файдалану параметрлары

14 таблица

Урманнардан авыл хуҗалыгы алып бару өчен рөхсәтле файдалану параметрлары

№ п/п	Файдалану төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган күләме
1	2	3	4
1.	Сөрүлекләр	га	46
2.	Печән чабу	га	329/230
3.	Авыл хуҗалыгы терлекләре көтү		

№ п/п	Файдалану төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган күләме
1	2	3	4
	а) урманда	мең га/баш	–
	н) утлавыкларда, җәйләүләрдә	га/баш	59
4.	Умартачылык		
	а) бал бирүчеләр:		
	– юкә	га	8376
	– үләннәр	га	507
	б) бал продуктлылыгы, шул исәптән:		
	– юкә	кг/га	100
	– үләннәр	кг/га	100
	в) умарта оялары күләмен тәэмин итү мөмкинлеге	күләме	1850

2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Россия Федерациясе урман законнары нигезендә фәнни-тикшеренү эшчәнлеген һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре дәүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, башка фәнни оешмаларга, белем бирү оешмаларына арендага бирелә.

Урман кишәрлекләрендә урманнарны, табигатьнең бүтән компонентларын өйрәнү, алардан файдалану, аларны саклау, яклау торгызу өлкәсендә укыту-тәҗрибә базасы объектлары (полигоннар, урман табигатен өйрәнү, урманнарны исәпкә алу алымнарына, урман үрентеләрен кисүгә, урманнарны торгызуга өйрәтү һәм башка чаралар өчен тәҗрибә мәйданчыклары), укучыларга тәҗрибәдә ныгыту өчен махсус белемнәр һәм күнекмәләр бирү өчен урман инфраструктурасының кирәкле объектларын төзү һәм алардан файдалану урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалануга керә.

Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану әлеге Урман хуҗалыгы регламенты һәм урманнарны үзләштерү проекты нигезендә тормышка ашырыла.

Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеге, мәгариф эшчәнлеге өчен файдаланучы дәүләт учреждениеләре, муниципаль учреждениеләр, башка фәнни оешмалар, мәгариф оешмалары хокуклы:

урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартлары нигезендә урманнардан файдалануны гамәлгә ашырырга;

мәгариф эшчәнлеге, фәнни-тикшеренү эшчәнлеге гамәлгә ашырыла торган территорияне чикли торган махсус тамгалар, мәгълүмати һәм бүтән төрле күрсәткечләр куярга;

фәнни һәм мәгариф максатларында урман агачларын кисәргә;

Россия Федерациясе Урман кодексының 13 статьясындагы 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясау;

фәнни-тикшеренү, тәҗрибә-конструкторлык эшләре нәтиҗәләрен эштә сынау-тикшереп карау һәм гамәлгә кертү максатларында урманнардан файдалану, саклау, яклау, яңарту буенча тәҗрибәләр эшчәнлеген гамәлгә ашырырга;

урманның экологик системасына йогынтысын өйрәнү өчен химик, биологик һәм башка төрле чараларга сынаулар уздырырга;

фәнни һәм укыту-тәҗрибә базасы объектлары булдырырга һәм алардан файдаланырга;

әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булырга.

Урманнарны фәнни-тикшеренү эшчәнлеге һәм мәгариф эшчәнлеге өчен файдаланганда түбәндәге очраклар булмаска тиеш:

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

тапшырылган урман кишәрлеген һәм аннан читтәге территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеге мәйданын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәэмин итә:

урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

җитештерү эшчәнлеге барышында җимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын, аншлагларны, урманнар территориясен төзекләндерү элементларын торгыза;

әлеге затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын, урман янгыннарын булдырмый калу, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрә.

Россия Федерациясе законнарына ярашлы рәвештә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган, җир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйле объектларны тиешле эшләрне үтәү чорлары тәмамлану белән консервацияләүне яисә юк итүне һәм күрсәтелгән объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү өчен файдаланылган җирләрне рекультивацияли;

сейсмик разведка эшләрен планлаштыру һәм үткәрү, шулай ук хәрәкәт составын һәм йөкләрне яңа урынга күчерү максатларында квартал ызаннары, урман юллары билгеләнгән һәм урман утыртмалары белән капланмаган башка җирләрдән максималь рәвештә файдалануны.

Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан рөхсәтле файдалану вакытлары әлеге Урман хуҗалыгы регламентының гамәлдә булу вакыты белән чикләнә.

Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеге, мәгариф эшчәнлеге өчен файдаланучы дәүләт учреждениеләре, муниципаль учреждениеләр, башка фәнни оешмалар, мәгариф оешмалары хокуклы:

урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартлары нигезендә урманнардан файдалануны гамәлгә ашырырга;

мәгариф эшчәнлеге, фәнни-тикшеренү эшчәнлеге гамәлгә ашырыла торган территорияне чикли торган махсус тамгалар, мәгълүмати һәм бүтән төрле күрсәткечләр куярга;

фәнни һәм мәгариф максатларында урман агачларын кисәргә;

РФ УК 13 ст. 1 өл. нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясарга;

фәнни-тикшеренү, тәҗрибә-конструкторлык эшләре нәтиҗәләрен эштә сынау-тикшереп карау һәм гамәлгә кертү максатларында урманнардан файдалану, саклау, яклау, яңарту буенча тәҗрибәләр эшчәнлеген гамәлгә ашырырга;

урманның экологик системасына йогынтысын өйрәнү өчен химик, биологик һәм башка төрле чараларга сынаулар уздырырга;

фәнни һәм укыту-тәҗрибә базасы объектлары булдырырга һәм алардан файдаланырга;

әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булырга.

Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеге, мәгариф эшчәнлеге өчен файдаланучы дәүләт учреждениеләре, муниципаль учреждениеләр, башка фәнни оешмалар, мәгариф оешмалары бурычлы:

РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзү;

урманнарны үзләштерү проекты нигезендә урманнардан файдаланырга һәм урманнарны саклау, яклау, торгызу буенча чаралар уздырырга; урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларын үтәргә;

урманнардан туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм яңадан үсеп китүенә, шулай ук су һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрне чикли торган ысуллар һәм технологияләр ярдәмендә файдалану;

урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

РФ УК 26 ст. 2 өл. ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшыру;

РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;

РФ УК 60 ст. 1 өл. нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшырырга;

РФ УК 91 ст. 4 өл. ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өл. каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшырырга;

2.8. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

2.8.1. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары

Рекреация эшчәнлеге РФ УК ял итү, туристлык, физкультура-савыктыру һәм спорт эшчәнлеген оештыруга кагылышлы эшчәнлек буларак карала.

Урманнардан мондый файдалану (РФ УК 41 ст.) урман кишәрлекләре бирүне таләп итә, әмма урман ресурсларын җыймауны күз алдында тота торган эшчәнлек төренә кертелә, бирелгән урман кишәрлекләрендә кирәкле урман инфраструктурасы, шул исәптән вакытлы корылмалар булдырыла, территория төзекләндерелә (РФ УК 41, 13 ст.).

Рекреация эшчәнлеген оештыру үзенчәлекләре 2012 ел, 21 февраль, № 62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрендә (алга таба – Кагыйдәләр) бәян ителә.

Урманчылык урманнары ландшафтларының төркемнәре һәм типлары буенча түбәндәгечә бүленгән, аның күрсәткечләре 14.1 таблицада китерелде.

14.1 таблица.

Ландшафт төркемнәре һәм типлары

Төркемнәре	Типлары	Урман ябалдашының гомуми йомыклыгы
1	2	3
Ябык	Горизонталь йомык агачлар	1,0-0,6
	1,5 метрдан артыграк биеклектә булган шытымнар һәм урманчык ярусын исәпкә алып, вертикаль йомылган агачлар	1,0-0,6
Яртымачык	Агачларын тигез урнаштырып сирәкләнгән, сирәк шытымлы һәм 1,5 метрдан артмаган үрентеләре булган яисә алардан башка урман	0,5-0,3

	Агачларын тигез урнаштырып сирәклəнгән, сирәк шытымлы һәм 1,5 метрдан артмаган үрентеләре булган яисә алардан башка урман	0,5-0,3 (төркемнәрдә-0,7-0,6)
	1,5 метрдан биегрәк үрентеләр	0,5-0,4
Ачык	Сирәклекләр, биеклегенә бәйсез рәвештә куаклар сирәк кенә шытып чыга башлаган, берән-сәрән агачлары булган кишәрлекләр	0,2-0,1
	Урман яки куаклыклары торгызылган урыннар, 1,5 метрга кадәр (куелыгына бәйсез рәвештә)	
	Агач-куаклык үсемлекләре булмаган кишәрлекләр	

Урманда рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру түбәндәгеләрнең сан күрсәткечләре ярдәмендә бәяләнә:

1) рекреацион файдалану ешлыгы;

2) рекреация басымы, рөхсәт ителгән рекрация басымы;

3) объектның рекреация сыешлыгы.

Рекреация басымы билгеле бер вакыт эчендә (сәгать, көн, ай, чор, ел) урманнарның бер берәмлек мәйданында (1 гектарда) ял итүче кешеләр саны белән билгеләнә.

Аерым урман кишәрлекләре, бигрәк тә автомобиль юлларына, бакчачылык ширкәтләренә, ял йортларына һәм башка төрле савыктыру холкындагы учреждениеләргә тоташып үсүче нарат һәм нарат-каен урманнары юигрәк тә көчәйтелгән рекреация басымына дучар була. Шәһәр урманнарында һәм аларга янәшә торучы территорияләрдә рекреация басымының һәм тулаем алганда антропоген йогынтының төп төрләре булып түбәндәгеләр санала:

1) шәһәр халкының кышын һәм җәен урманнарда йөрүләре;

2) спорт белән шөгыльләнүләр;

3) урманнарда пикниклар;

4) кыргый үсемлекләр (гөмбәләр, җиләкләр) әзерләү;

5) су коену һәм комлыкта кызынулар;

6) турист походлары;

7) пионер лагерьларында һәм ял йортларында сезонлы оештырылган ял;

8) бакчачылык һәм яшелчәчелек белән шөгыльләнү;

9) сәнәгый һәм көнкүреш калдыкларыннан чүплекләр;

10) оештырылмаган шәхси транспорт тукталышлары.

Рөхсәт ителә торган рекреация басымы – шактый вакыт аралыгында мондый йогынты нәтиҗәсендә урман биогеоценозларының үзлегеннән торгызылу үзенчәлекләреннән артып китмәгән басым. Ул гадәттә бик аз зәгыйфьләнүләргә китерә һәм биогеоценозларының аерым элементларына сизелер-сизелмәс үзгәрешләр кертә, аның төзелешен һәм вазыйфаи

тотрыклылыгын үзгәртми. Антропоген йогынты нәтиҗәләрен бетерү өчен максатлы урманчылык катышуы таләп ителми.

Урман утыртмаларына иң көчле рекреация басымы елның җылы вакытына туры килә, гәрчә кайбер спорт төрләре кышын да гамәлгә ашырыла.

Түбәндә урман кишәрлекләрен бәяләү, утыртмаларга рөхсәт ителүче рекреация басымы шкалалары һәм урман кишәрлекләрен рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен арендага тапшырганда урман кишәрлекләрен әзерләгәндә территорияләрне төзекләндерү буенча файдалану зарурлыгы булган якынча нормалары китерелә.

14.1.1 таблица.

Урман тирәлегенең рекреация деградациясен бәяләү шкаласы

Кишәрлеккә сыйфатлама	Рекреация деградациясе стадияләре
1	2
Урман тирәлеге бозылу күренешләре юк, агачлар һәм куаклар үсеше нормаль, аларда механик бозылулар юк; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге) тереклек итәргә сәләтле. Мондый урман тибына хас булган мүк һәм үлән капламы; аяк асты түшәмәсе (сыгылмалы) бозылмаган. Рекреацияне җайга салу таләп ителми.	1
Урман тирәлеге сизелер-сизелмәс үзгәргән һәм агачлар һәм куаклар үсеше начарланган, аларда берән-сәрән механик бозылулар бар; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге) яшәрлек, уртача куелыкта, 20%ка кадәр зарарланган һәм кипкән нөсхәләре бар. Мүк белән проект капланышы – 20%ка кадәр, үлән капламы – 50%ка кадәр (шулардан 1/10 – болын үсемлекләре); аяк асты урман япмасы бераз бозылган,туфрак һәм аяк асты урман япмасы тыгызланган; агачларның аерым тамырлары шәрәләнгән, туфракның 5%ка кадәр мәйданы минераль өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген җайга салу таләп ителә.	2
Урман тирәлеге шактый үзгәргән һәм агачлар һәм куаклар үсеше зәгыйфьләнгән, кәүсәләр 10% ка кадәр механик зарарланган; шытып чыкканнары һәм куаклары (бер үк яшьтәге) зәгыйфьләнгән, уртача куелыкта яисә сирәк, 21-50% зарарланган һәм зәгыйфьләнгән нөсхәләр. Агачларның кәүсәләре тирәсендә мүк, аларның проект капламы 70-60% (шулардан 2/10 – болын үсемлекләре, чүп үләннәре күренә). Түшәмә һәм туфрак җитәрлек тыгызланган, тамырлары шәрәләнгән агачлар бик күп, мәйданның 6-40%ында туфракның минерал өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген актив җайга салу таләп ителә.	3
Агач-болын тибындагы урман тирәлеге бик нык үзгәргән, агачлар шактый зәгыйфьләнгән, кәүсәләре 11-20% ка кадәр механик зарарланган; шытымнары һәм үрентеләре тереклек итәргә сәләтле түгел (башлыча чәчәклекләрдә), сирәк яисә бөтенләй юк, 50% артык нөсхәләре зарарланган яки корыган. Мүкләр бөтенләй юк, үләннең проект капламы 59-40% (шул исәптән 1/2 өлешенә кадәр болын үсемлекләре һәм чүп үләннәре тәшкил итә). Тамырлары	4

Кишәрлеккә сыйфатлама	Рекреация деградациясе стадияләре
1	2
шәрләнгән агачлар күп, ачык урыннарда аяк асты түшәмәсе юк, мәйданының 41-60% өлешендә туфрак минерал өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген катгый рәвештә чикләү зарури	
Урман тирәлеге деградацияләнгән; агачлары сирәкләнгән, чәчәклек-болын тибында, агачлары нык зәгыйфьләнгән яисә корый, 20%тан артык өлеше механик зарарланган; шытымнары, үрентеләре, мүкләре, аяк асты түшәмәсе юк, үләннең проект капламы 10%ка кадәр (шул исәптән 3/4 өлешендә диярлек болын үсемлекләре һәм чүп үләннәре), күп агачларның тамырлары шәрләнгән һәм зарарланган. Мәйданының 60%ыннан артык өлешендә туфрагы минерал өлешенә кадәр тапталган. Рекреация рөхсәт ителми.	5

14.1.2 таблица.

Кишәрлеккә санитар-гигиена бәяләмәсе шкаласы

Кишәрлеккә (бүлемтеккә) сыйфатлама	Санитар-гигиена бәясе классы (балл)
Кишәрлекнең торышы яхшы санитар хәлдә, һавасы чиста, аэрациясе яхшы,техноген шау-шулар, канэчкеч бөҗәкләр, үтеп чыкмаслык булып үскән куе үсемлекләр юк. Хуш исләр, урман авазлары, матур төсләр бар.	1
Кишәрлек шактый яхшы санитар хәлдә, бераз гына чүпләнгән, берән-сәрән кипкән агачлар бар, һава бераз пычрак, вакыт-вакыт техноген шау-шулар була яисә бөтенләй юк	2
Кишәрлек начар санитар хәлдә, черегән агач белән тулган, чүпләнгән. Чүп өелгән урыннар, карьерлар һәм чокырлар бар, һава бик нык пычранган (шул исәптән начар исләр килә). Җилле, бик күләгәле урын, техноген шау-шулар югары дәрәҗәдә, кан эчкеч бөҗәкләр бик күп, артык дымлы, үтеп чыкмаслык куелыклар бар	3

Искәрмә: билге кишәрлекнең санитар торышын даими рәвештә күзәтүләр нәтиҗәсендә бирелә.

14.1.3 таблица.

Утыртмаларның биологик тотрыклылыгын бәяләү шкаласы

Тотрыклылык класслары	Агымдагы коелу процессларының күләме һәм сыйфатламасы (корый торган агачлар һәм саф коры-сары)	Гомуми кору күләме (2 нче һәм 3 нче торыш төркеме агачлары + чүп-чар белән тулу)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлегенең торышы
1	2	3	4	5
1 – тотрыклы	2%ка кадәр (урта	5%ка кадәр	Юк яки берән-	Зәгыйфьләнмәгән

Тотрыклылык класслары	Агымдагы коелу процессларының күләме һәм сыйфатламасы (корый торган агачлар һәм саф коры-сары)	Гомуми кору күләме (2 нче һәм 3 нче торыш төркеме агачлары + чүп-чар белән тулу)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлегенең торышы
1	2	3	4	5
	өлешендә 1,3 м диаметрлы агачлар хисабына)		сәрән зәгыйфьләнү очраклары	
2 – тотрыклылыгы зәгыйфьләнгән	Корып кубу күләме табигый кору күләменнән 2 һәм аннан күбрәк мәртәбә артып китә (уртасына якын өлешендә 1,3 м диаметрлы агачлар хисабына)	6%-40%	Массакүләм рәвештә таралырга мөмкиннәр һәм күпләгән санда	Кагыйдә буларак, зәгыйфьләнгән, тулылыгы тигез түгел яки түбән
Бони-тотрыклылыгы буенча	Агымдагы коелу процессларының күләме һәм сыйфатламасы (корый торган агачлар һәм саф коры-сары)	Гомуми кору күләме (2 нче һәм 3 нче торыш төркеме агачлары + чүп-чар белән тулу)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлеге торышы

Искәрмә:

2 нче биологик тотрыклылык классына караган агачлыкларда – сайланма, 3 нчедә тоташ санитар кисүләр үткәрелә (башка хуҗалыкка бәйле әмерләр булмаганда).

2 нче һәм 3 нче биологик тотрыклылык классларына карый торган утыртмаларның суммар мәйданы санитар торышы канәгатьләндерерлек булмаган утыртмалар мәйданын тәшкил итә.

Үтүчәнлек:
1 – яхшы
2 – уртача
3 – начар

Күрүчәнлек:
1 – яхшы
2 – уртача
3 – начар

14.1.4 таблица.

Кишәрлеккә эстетик бәяләмә шкаласы

Классы,	Утыртмалары	Ачык урыннар
1	2	3

Классы,	Утыртмалары	Ачык урыннар
1	2	3
1	Озын һәм киң ябалдашлы, сәламәт һәм матур куаклары һәм уртача куелыкта шытымнары булган I-II бонитет класслы ылыслы һәм яфраклы утыртмалар. Яхшы үтеп керүчәнлекле, чүпләнмәгән кишәрлек	1,0 га кадәр мәйданы (ачыклыклар, аланнар), яхшы дренажланган әйбәт һәм коры туфрак; катлаулы, борылмалы чикләре булган 1 гектардан 3 гектарга кадәр мәйданлы, яхшы билгеләнгән рельефлы, декоратив урман авызлары булган кишәрлекләр, берән-сәрән декоратив агачлары яисә формалашкан агач-куак төркемнәре; декоратив үсемлекләр белән әйләндереп алынган, ярлары күренеп торган зур булмаган матур сулыклары бар
2	Составында 5 берәмлек зирек һәм усак катнашындагы III бонитет классына караган утыртмалар, – ябалдашларының киңлеге һәм зурлыгы уртача, куе, яшь үрентеләре белән куаклыклары җәберләнгән булганда. Кишәрлек өлешчә чүп-чар белән тулган (гектарына 5 куб метрга кадәр)	Чикләренең конфигурациясе гади рәвешле булган зур күләмле ачык урыннар; вак декоратив үсемлекләр белән әйләндереп алынган сулы урыннар; агач үсми торган, куаклыклар басып алган кишәрлекләр
3	Зирек һәм усак, шулай ук IV-V бонитет класслы ылыслылар өстенлек иткән үрентеләр. Агачларның ябалдашлары начар үсеш алган. Чүп-чар һәм коры-сары белән тулу дәрәҗәсе: гектарына 5 куб метр һәм аннан да күбрәк	Урман утыртылмаган киселгән урыннар, сөрүлекләр, электрүткәргеч линияләр, хуҗалыклар, сазлыклар һәм башка ачык мәйданнар, декоративлыгы түбән булган сулыклар

Искәрмә:

Ачык ландшафтларны эстетик бәяләү түбәндәге күрсәткечләрне исәпкә алып уздырыла:

1) җирлектәге торышы, туфрагының дымлылыгы, үтеп йөрүчәнлек дәрәҗәсе;

2) кишәрлекнең зурлыгы һәм конфигурациясе;

3) урман кырыйларының һәм җирлекнең, әйләнә-тирәдәге ачык урыннарның гүзәллеге;

4) агачларның һәм куакларның берән-сәрән яисә зур булмаган төркемнәре булу һәм аларның урнашу холкы;

5) үлән һәм мүк капламының сыйфаты;

6) сулыкларның күләме һәм конфигурациясе, ярларының һәм әйләнә-тирәсендәге үсемлекләрнең холкы, су өслегенең ял итүчеләр өчен коенырга мөмкин булуы, сулыкның санитар торышы һәм ял итү һәм коену өчен аннан файдалану мөмкинлеге.

Ял итү өчен табигать ландшафтларын тәртипсез һәм системасыз файдалану, төзекләндерү элементлары булмау туфрак өстендәге капламны

бозуга, урман тирәлеген пычратуга һәм урман бергәлекләренең (урман фитоценозының) гомуми зәгыйфьләнүенә китерә. Территорияне төзекләндерү – кешенең табигатькә тискәре йогынтысын минимумга китерү мөмкинлеген бирә торган бердәнбер цивилизацияле алым.

Урман тирәлеге, әгәр дә ул рекреация өчен алдан әзерләнмәгән булса, гектарына 10 кеше дәрәҗәсендәге басым булганда җимерелә башлый. Шуңа күрә вазыйфаи зоналар буенча урнаштырыла торган рекреация объектларының табигать тирәлеген бозмыйча гына ял итү мөмкинлеге тудыра торган мәйданчыклары булырга тиеш. Рекреация басымына карап, урман кишәрлекләреннән ял итү өчен файдалану режимы түбәндәгечә булырга мөмкин:

1) ирекле – гектарына 5 кешелек басым булганда (тыныч ял итү өчен аз төзекләндерелгән зона);

2) уртача-җайга салына торган – гектарына 6-20 кешелек басым булганда (актив ял итү өчен рекреация объектлары белән җитәрлек дәрәҗәдә тәэмин ителгән зона);

3) катгый рәвештә җайга салына торган – гектарына 20 кешедән артык басым туры килгәндә (актив ял итү өчен аерым урман кишәрлекләре, алар максималь рәвештә төзекләндерелгән булырга тиеш).

14.1.5 таблица.

Рекреация билгеләнешендәге урманнарда төп хуҗалык чаралары һәм урманнардан файдалану төрләре

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлыгына бәйле
I. Урман хуҗалыгы чаралары				
1.	Урманнарны тәрбияви кисүләр, түбәндәге максатларда:			
	Ландшафтларны рәвешкә китерү	+	+	–
	Азкыйммәтле үсемлекләрне юк итү	+	+	+
	Табигый яңартылуга булышу	+	+	+
	Үрентеләрне тәрбия кылу	+	+	+
	Гамәлдәге һәм ясалган урман ландшафтларын тәрбия кылу	+	+	+
	Утыртмаларның рәвешен үзгәртү һәм яңарту	+	+	–
2.	Реконструкция кисүләре	+	+	–
3.	Башка төрле кисүләр, түбәндәге максатларда:			
	Ачык ландшафтлар ясау, ерактагы күренешләрне чистарту	+	–	–
	Күренә торган урыннарда рекреацияләү ягыннан караганда тулы булмаган үсемлекләрне юкка	+	–	–

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлыгына бәйле
	чыгару			
	Ял итү һәм төзекләндерү объектларын төзү өчен мәйданнарны чистарту	+	+	–
	Ачык ландшафтларны һәм күренеп тора торган урыннарны тәрбия кылу	+	+	–
4.	Агачлар һәм куаклыклар утырту, түбәндәге максатларда:			
	Ландшафтларны рәвешкә китерү	+	+	–
	Урманның санитария-гигиена үзенчәлекләрен һәм утыртмаларның тотрыклылыгын арттыру	+	+	–
	Урманны торгызу	–	+	+
	Ремизлар ясау	–	–	+
	Утыртмаларны реконструкцияләү	+	+	–
6.	Ачык урыннарда үлән капламын карап тоту	+	+	–
7.	Табигать саклау чаралары	+	+	+
8.	Санитар-яклау чаралары, ш.и. санкисүләр	+	+	+
9.	Янгынга каршы чаралар	+	+	+
10.	Урманга хилафлык килүләрне һәм ял итүчеләр тарафыннан урманга зыян салынуларны профилактикалау	+	+	+
II. Биотехника чаралары һәм фаунаны саклау				
1.	Хайваннарның тереклек итү шартларын яхшырту	–	–	+
2.	Ашату мәйданнары ясау һәм хайваннарны ашатып тору	–	+	+
3.	Оялыклар ясау һәм элеп кую	+	+	+
4.	Урман хуҗалыгы эшләрен регламентлау һәм чикләмәләр кертү	–	–	+
III. Территорияне төзекләндерү				
1.	Юл-сукмак челтәрләре, ясалма корылмаларга автотукталышлар ясау	+	+	–
2.	Рекреация маршрутларын төзү	+	+	–
3.	Күзәтү нокталарын һәм карау мәйданнарын ясау	+	+	–
4.	Ял итү мәйданнары ясау һәм аларны җиһазлау	+	+	–
5.	Кече архитектура рәвешләрен һәм урман-парк җайланмаларын төзү	+	+	–

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлыгына бәйле
	һәм урнаштыру			
6.	Визуаль мәгълүмат	+	+	+
7.	Күрсәтмәле агитация	+	+	–
8.	Куну урыны булган, җәйге, стационар типтагы ял урыннары ясау һәм җиһазлау	+	–	–
9	Төзекләндерү объектларын карау, аларны ремонтлау	+	+	+
	IV. Урманнан файдалану			
1.	Өлгергән һәм картайган утыртмаларны кисү	–	–	–
2.	Урман торгызуга бәйле агач кисүләр	–	–	–
3.	Печән чабу	+	+	–
4.	Терлек көтү	–	–	–
5.	Җиләкләрне, гөмбәләрне, чикләвекләрне һәвәскәр җыю	+	+	–
6.	Дару чималын һәвәскәр җыю	+	+	–
7.	Умартачылык	–	–	–

Искәрмә: «+» тамгасы – файдалану рөхсәт ителә;
«-» тамгасы – файдалану рөхсәт ителми.

2.8.2. Рекреация эшчәнлегенә бәйле зона кварталларының һәм (яки) аларның өлешләре исемлеге

Кишәрлек урманчылыклары буенча рекреация эшчәнлеге зонасының кварталлар исемлеге әлеге регламентның 5 нче таблицасында китерелде.

2.8.3. Рекреация эшчәнлегенә бәйле зона территориясен вазыйфаи зоналарга бүлү

Рекреацияләү зоналары вазифаи зоналарга түбәндәгечә бүлгәләнә:

1. интенсив файдалануга бәйле;
2. уртача файдалануга бәйле;
3. оешкан рәвештә ял итүгә бәйле;
4. резерватлы;
5. заказниклар;
6. катгый режимлы;
7. хуҗалык.

2.8.4. Урман кишәрлекләрендә вакытлы төзелгән корылмалар исемлеге һәм аларны төзекләндерү нормативлары

14.1.6 таблица.

Рекреация билгеләнешендәге урманнарда территорияне төзекләндерү нормалары (гомуми мәйданның 100 га буенча)

№ п/п	Төзекләндерү элементларының аталышы	Яшел зона		Аларның чикләрендә туристлык маршрутлары (1 чм маршрутка)
		Актив ял	Һава сулап йөрү	
1	2	3	4	5
1.	Гравийлы, йөри торган өлеше 4,5 м (чм) киңлегендә булган машина белән килү юллары	0,15	0,02	–
2.	Биләмәләр эчендәге гравийлы, өслеге 3 м (чм) киңлегендә булган юллар	1,8	0,5	–
3.	15 машинага исәпләнгән, грунтлы, гравий белән вак таш кушылган автотукталышлар (данә)	0,25	0,03	–
4.	Җәяүләп йөри торган сукмаклар (чм)	–	0,04	–
5.	4 урынлы утыргычлар (данә)	18	3	1
6.	6 урынга исәпләнгән пикник өстәлләре (данә)	7	0,6	–
7.	Яңгырдан ышыклану урыннары (данә)	1,5	0,2	0,2
8.	Азык әзерләү урыннары (данә)	3,5	0,5	0,6
9.	Чүплек савытлары (данә)	30	–	–
10.	Чүп җыю җайланмалары (данә)	3,5	–	–
11.	Бәдрәфләр (данә)	0,18	–	–
12.	Спорт һәм уен мәйданчыклары, м^2	37	–	5
13.	Елгаларда һәм сулыкларда су коенып, кызына торган урыннар, м^2	90	15	–
14.	Пляж кабиналары (данә)	0,18	0,02	–
15.	Беседкалар (данә)	0,17	–	–
16.	Күрсәткечләр (данә)	1,5	0,2	0,4
17.	Күренеш нокталары (данә)	0,7	0,1	0,3
18.	Коелар һәм чишмәләр (данә)	0,02	0,01	0,1
19.	Туристларга палаткалар кую урыннары, м^2	50	–	20

2.8.5. Урманнардан рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану параметрлары һәм чорлары

Урманнарда рекреацияләү эшчәнлеге урман законнарының хокукый-норматив актлары нигезендә расланган Урманнардан рекреацияләү

эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләре белән регламентлана, аларда түбәндәгеләр карала:

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен аерып чыгарыла торган урман кишәрлекләренең зурлыгын билгеләгәндә, урман утыртмаларына зыян салынмау шартларын үтәп, урман экосистемаларына карата булган оптималь рекреация басымына таянып эш итәргә кирәк;

урманнардан ял итүне, туристлык, физкультура һәм спорт эшчәнлеген оештыру максатларында рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланучы затлар туристлык станцияләрен, туристлык сукмакларын һәм трассаларын ясарга, мәдәни-массакүләм чараларны, җәяүләп, велосипедта һәм чаңгыда шууларны, сынлы сәнгать белән шөгыльләнүләрне, кызыксындыргыч һәм экологик экскурсияләр үткәрүне оештырырга, аерым спорт төрләре буенча асылы урманда ярышлар үткәрүгә туры килә торган спорт ярышларын, физкультура-спорт фестивальләрен һәм күнегүләр ясау өчен җыелышуларны, шулай ук аерым рекреацияләү эшчәнлеге төрләрен оештырырга мөмкин;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә табигый ландшафтлар, хайваннар дөньясына караган объектлар, су объектлары сакланырга тиешле;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану әйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зыян китерми торган ысуллар ярдәмендә башкарыла;

вакытлыча корылмаларны, физкультура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмаларын вакытлыча урнаштыру барыннан да элек агачсыз һәм куаксыз урыннарда, ә мондый урыннар булмаганда – артык кыйммәтле булмаган агачлар белән капланган, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә, әгәр бу хәл Татарстан Республикасы урман планында билгеләнгән булса;

халыкка масскүләм ял итү өчен, кече архитектура рәвешләрен урнаштыру һәм ял итү һәм тәмәке тарту урыннарын ясау юлы белән, уңайлы шартлар тудыру урман экосистемаларының экология шартларына тискәре рекреация йогынтысын киметергә мөмкинлек бирәчәк.

урман сукмакларыннан һәм гидротехника корылмаларыннан гайре, капиталь төзелеш объектларын урнаштырмыйча гына, урманчылык территориясендә рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру рөхсәт ителә.

Рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре дәүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшырылырга, башка затларга – арендага бирелергә мөмкин.

Урман кишәрлекләреннән рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланганда Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, № 417 карары белән расланган Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре һәм Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2017 ел, 20 май, № 607 карары белән расланган Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре таләпләре үтәлешен тәэмин итәргә кирәк.

Янгын чыгу куркынычы янаган чорда урманнар территориясендә рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашырганда массакүләм чаралар үткәрү бары тик җирле үзидарә органнары белән килештереп, файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә учак ягу һәм чүп җыю урыннары булдыру шарты белән рөхсәт ителә.

Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланучы затларның хокуклары:

урманнардан файдалануны урман кишәрлеген бирү турындагы документларга, шул исәптән урман кишәрлегенең аренда шартнамәсенә, урман кишәрлеген даими (вакытын чикләмичә) файдалануга тапшыру турында карарга туры китереп гамәлгә ашырырга;

Россия Федерациясе Урман кодексының 13 статьясындагы 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясау;

Россия Федерациясе Урман кодексының 41 статьясының 2 өлеше һәм 21 статьясының 7 өлеше нигезендә урман кишәрлекләрендә вакытлы корылмалар торгызу һәм аларны төзекләндерү;

тиешле урман кишәрлекләрендә физкультура, спорт һәм спорт-техник корылмалар торыгызырга, әгәр Россия Федерациясе субъекты территориясендә урманнарны үзләштерү планында (Россия Федерациясе субъектының урман планында) урманнарны үзләштерү буенча планлаштырылган зоналар билгеләнгән булса, аларның чикләрендә рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру буенча объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү күздә тотылса;

башка хокуклардан файдаланырга, әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә.

Вакытлыча корылмаларны, физкультура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмаларын вакытлыча урнаштыру барыннан да элек агачсыз һәм куаксыз урыннарда, ә мондый урыннар булмаганда – артык кыйммәтле булмаган агачлар белән капланган, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә.

Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланучы затларның бурычлары:

РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзү;

урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

урман кишәрлегенең аренда шартнамәсендәге һәм урман кишәрлеген даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшыру турында карарда билгеләнгән шартларны үтәү;

урманнардан туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм яңадан үсеп китүенә, шулай ук су һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрне чикли торган ысуллар һәм технологияләр ярдәмендә файдалану;

РФ УК 21 ст. 6 өл. нигезендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган гидротехника корылмаларын төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү өчен файдаланылган җирләрне рекультивацияләү;

урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

РФ УК 26 ст. 2 өл. ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшыру;

РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;

РФ УК 60 ст. 1 өл. нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

РФ УК 91 ст. 4 өлешенә ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өлешендә каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшыру;

Россия Федерациясе законнарында каралган башка йөкләмәләрне үтәү.

2.9. Урманнардан урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү билгеле бер максатчан токымга карый торган урман үрентеләре үстерүгә бәйле эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Билгеле бер (максатчан токымнарга) токымга караган урман утыртмаларына ясалма үстерелгән, билгеләнгән сыйфатламаларына ярашлы агач үстерү алар хисабыннан тәэмин ителә торган урман утыртмалары кертелә. Урман плантацияләре урман фонды җирләрендә һәм башка категория җирләрендә (урман утыртмалары капламаган җирләрдә һәм урманныкы булмаган җирләрдә) ясалырга мөмкин. Урман плантацияләрендә урман утыртмаларын кисү һәм урман утыртмаларына кирт салу эшләрен башкару чикләмәләрсез рөхсәт ителә (РФ УК 42 ст.).

Гражданнарга, юридик затларга урман плантацияләрен ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен урман кишәрлекләре – РФ УК нигезендә, җир кишәрлекләре – җир законнары нигезендә арендага тапшырыла.

Дәүләт мөлкәтендә яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе урман плантацияләре ясау максатларында РФ УК 72 ст. 3 өлеше нигезендә ун елдан алып кырык тугыз елга кадәр төзелә.

Плантация ясау максатларында түбәндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми: су саклау зоналарында урнашкан урманнарны; табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны; кыйммәтле урманнарны; махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны.

Баулы урманчылыгы территориясендәге урман фонды җирләрендә урман плантацияләре юк.

2.10. Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен һәм дару үләннәрен үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләре һәм дару үләннәре үстерү өчен файдалану тәртибе «Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләре һәм дару үләннәре үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 ел, 5 декабрь, № 510 Рослесхоз боерыгы белән расланган.

Урман җимешләре, җиләкләр, декоратив үсемлекләр һәм дару үләннәре үстерү (РФ УК 39 ст.) җимешләр, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре һәм башка шуңа охшаш урман ресурслары алуга бәйле эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Үстерү өчен файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә вакытлы корылмалар урнаштыру рөхсәт ителә.

Җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман фонды җирләре составындагы урмансыз җирләр, шулай ук урман булып җитешмәгән диләнкеләр, аланнар һәм урман культураларын утырткачыга кадәр урманның табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман утыртмалары белән капланмаган җирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшкә яраклы үзлеге беткән торфлыклар һ.б.) җирләр файдаланыла.

Җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен үзгәртеп коруга билгеләнмәгән, азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланылырга мөмкин.

РФ УК 60.15 статьясы нигезендә Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләреннән җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану тыела.

Яклаучы урманнардан һәм урманнардагы махсус яклана торган кишәрлекләрдән җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләре һәм дару үләннәре үстерү өчен файдалану тыела.

Азык-төлек урман продукциясен плантациядә үстерү перспективалары

Кыргый азык-төлек һәм дару үләннәре өлкәсендә шактый гына табигый запаслар булуга карамастан, соңгы 20-30 елда кайбер төр җиләкләрне, җимеш бирә торган үсемлекләрне һәм гөмбәләрне ясалма үстерү тенденциясе барлыкка килде. Моның сәбәбе – плантацияләрдә үстерелгән продукциянең үзкыйммәте халыктан җыелган шул ук төр кыргый үсемлекләрне сатып алу бәяләренә караганда кимрәк чыга.

Плантацияләрдә барлык төр эшләрне дә бергә туплап һәм механикалаштырып була, шул исәптән әзерләүне дә, бер берәмлек мәйданнан

уңышны арттырып, һава шартларына бәйлелекне бетереп, селекция өчен шартлар тудырып, продукциянең сыйфатын арттырып була.

Аз гына чыгымнар белән табигый шартларда иң продуктив үсемлекләрне сайлап алырга һәм аларда җимеш бирү һәм эксплуатацияләү (ягъни культуралаштыру) өчен оптималь шартлар тудырырга мөмкин.

Культивацияләнергә мөмкин булган һәм культураны гамәлгә керткәндә үзлекләрен югалтмый торган үсемлек төрләре плантацияләрен булдыру максатка ярашлырак.

Өлкә шартлары түбәндәге плантацияләрне ясау өчен яраклы: кара миләш (арония), сырганак, гөлҗимеш, кара карлыган һәм башка азык-төлек үсемлекләре, дару үләннәре, гөмбәләрдән – шампиньон плантацияләре.

Хәзерге вакытта, сатып алу бәяләре бик югары булганда, акчаны плантацияләр булдыруга тотарга тәкъдим итәргә мөмкин.

Гөлҗимеш плантацияләре өчен иң яхшы туфрак – озак су баса торган елгаларның үзәннәрендәге органик матдәләргә бай кара туфрак һәм куе соры урман туфрагы. Плантацияләр ясау өчен сөргәннән, гектарына 100 т органик, 160 кг фосфор, 80 кг калий ашламалары кертелгәннән соң 3х1,5 м итеп казылган чокырларга яки буразналарга гөлҗимеш утырту эше башкарыла, шушы рәвешле башкарылган плантацияләрнең уңыш бирү дәрәҗәсе гектарына 5,0 тоннага җитә.

Урманчылыкларда ясалма алым белән гади вешенка гөмбәсе үстерергә мөмкин. Бер тонна гөмбә җитештерү өчен лабораторияләрдә үстерелә торган инокулянт йоктырырга һәм плантациягә 25-30 см озынлыктагы һәм 22 см диаметрлы 700 усак кисәге утыртырга кирәк, өч ел эчендә бер тонна гөмбә алырга мөмкин булачак.

2.11. Урманнардан урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман утыртмаларының утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү РФ Урман кодексының 39.1 ст. һәм 2011 ел, 19 июль, № 308 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә урманнарны торгызу һәм урман үрчетү максатларында гамәлгә ашырыла торган эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт.

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман кишәрлекләре дәүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, башка затларга арендага тапшырыла.

Урман утыртмаларының утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә теплицалар, башка корылмалар һәм төзелмәләр кору рөхсәт ителә (РФ УК 39.1 ст. 2 өлеше).

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалану урманчылыкның яисә урман паркының урман хуҗалыгы регламентлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ УК 24 статьясындагы 2 өлеше нигезендә урманнардан файдаланучы гражданнарның, юридик затларның урман хуҗалыгы регламентын һәм урманнарны үзләштерү проектын үтәмәве урман кишәрлегенең аренда шартнамәсен вакытыннан алда туктату, шулай ук урман кишәрлегеннән даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукын мәҗбүри туктату өчен нигез була.

Урманнардан файдалану урман кишәрлекләрен биреп яки бирмичә, урман ресурсларын алып яки алмыйча гамәлгә ашырыла.

Урманнардан файдаланучы гражданнар, юридик затлар РФ УК 25 статьясында каралган тәртиптә, гражданлык законнары нигезендә үзагачка һәм алынган башка урман ресурсларына карата милекчелек хокукына ия булалар.

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалану РФ УК 27 статьясы нигезендә чикләнергә мөмкин.

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары һәм бурычлары

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары:

1) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) РФ УК 13 статьясындагы 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясау;

3) РФ УК 39.1 ст. 2 өл. нигезендә тапшырылган урман кишәрлекләрендә теплицалар, башка корылмалар һәм төзелмәләр урнаштыру;

4) әгәр дә аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булу.

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның бурычлары:

1) РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзергә;

2) урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

3) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларын үтәү;

4) урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалануны туфрак эрозиясе барлыкка килүне чикли торган, урманнарны алга таба торгызуга карата, шулай ук су объектларына һәм башка табигать объектларына тискәре йогынтыны юкка чыгара яки чикли торган ысуллар ярдәмендә гамәлгә ашыру;

5) урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

6) РФ УК 26 ст. 2 өл. нигезендә ел саен урман декларациясе тапшыру;

7) РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшыру;

8) РФ УК 60 ст. 1 өл., РФ УК 91 ст. 4 өл., РФ УК 91 ст. 2 өл. шул ук пункты нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

9) РФ УК 91 ст. 2 һәм 4 өл. нигезендә билгеләнгән тәртиптә документлаштырылган мәгълүматларны дәүләт урман реестрына тапшыру;

10) Россия Федерациясе законнарында каралган башка йөкләмәләрне үтәү.

Урман үрентеләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалануга карата таләпләр

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды җирләре составындагы урман белән капланмаган җирләрне, шулай ук урмансыз диләнкеләрне, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган, урман урнашкан бүтән категория җирләре файдаланыла.

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең яхшыртылган һәм сортлы орлыклары, яки, әгәр андый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренең нормаль орлыклары кулланыла.

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең районнарга бүленмәгән орлыкларын, шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемекләре орлыкларын, чәчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела.

Россия Федерациясе Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 60.15 статьясы нигезендә тыела.

2.12. Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман кишәрлекләреннән җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен (РФ УК 43 ст.) файдалану РФ УК 21 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ УК 21 статьясы нигезендә җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен урманнардан файдаланганда урман фонды җирләрендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйле объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору

һәм эксплуатацияләү рөхсәт ителә. Урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла. Урман урнашкан башка категория җирләрендә җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйле объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү башка федераль законнарда билгеләнгән очракларда шушы җирләрнең максатчан билгеләнешенә туры китереп рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасын төзүгә бәйсез объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү буенча башка барлык очраклардагы кебек үк, эшләр тәмамланганнан соң файдаланылган җирләр рекультивацияләнергә тиеш (РФ УК 21 ст. 6 өлеше).

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын әзерләү өчен дәүләт мөлкәтендә яисә муниципаль мөлкәттә торучы урман кишәрлекләре арендага тапшырыла, әлеге РФ Урман кодексының 43 ст. 2, 3 өлешләрендә каралган очраклардан тыш.

Дәүләт хакимияте органнарының, җирле үзидарә органнарының әлеге РФ Урман кодексының 81-84 статьялары нигезендә билгеләнгән вәкаләтләренә туры китереп бирелгән рөхсәтләре нигезендә урман фонды җирләрендә урман кишәрлеген бирмичә генә җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкарырга рөхсәт ителә, әгәр мондый эшләрне башкару урман утыртмаларын кисүгә, капиталь төзелеш объектларын төзүгә китереп чыгармаса (РФ УК 43 ст. 3 өл.).

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе ун елдан кырык тугыз елга кадәр төзелә һәм аукцион үткәрүне таләп итми. Әлеге статьяның 2 өлешендә каралган гариза килгән көннән соң утыз көннән артып китмәгән чорда дәүләт хакимияте органы, җирле үзидарә органы үзләренең РФ Урман кодексының 81-84 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләре чигендә килгән гаризаны карыйлар һәм урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен төзүдән баш тарту өчен нигезләр булу-булмавын тикшерәләр һәм күрсәтелгән карау һәм тикшерү нәтиҗәсендә урман кишәрлегенең арендаторы булып торучы гражданин яисә юридик зат белән мондый урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен сатулар уздырмыйча төзү турында яисә әлеге статьяның 2 өлешендә каралган шартларның берсе генә булса да үтәлмәгәндә мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карар кабул итәләр. Мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карарда тиешле карар кабул итүнең барлык нигезләре булырга тиеш (РФ Урман кодексының 72 ст. 3 өлеше һәм 74 ст. 3 өлеше).

Урман кишәрлекләренең күрсәтелгән аренда чоры җир асты байлыклары турындагы законнарның таләпләрен исәпкә алып билгеләнә.

«Җир асты байлыклары турында» 1992 ел, 21 февраль, № 2395-1 РФ законының 10 статьясында җир асты кишәрлекләре файдалануга билгеле бер вакытка бирелә дип билгеләнә:

№ 2395-1 РФ законының 10 статьясында җир асты кишәрлекләре файдалануга билгеле бер вакытка бирелә дип билгеләнә:

геологик өйрәнү өчен – 5 елга кадәр вакытка;

файдалы казылмалар табу өчен – файдалы казылма ятмаларын эшләүне җир асты байлыкларыннан нәтиҗәле файдалануны һәм саклауны тәэмин итә торган техник-икътисадый нигезләмәдән чыгып исәпләнә торган файдалы казылма ятмаларын эшкәртү чорына;

җир асты суларын табу өчен – 25 елга кадәр вакытка;

җир асты кишәрлекләреннән файдалану хокукын вакытыннан алда туктатканда тапшырылган җир асты кишәрлекләреннән кыска вакытлы файдалану хокукы нигезендә файдалы казылмалар табу өчен – бер елга кадәр вакытка;

әлеге Законның 2.3 статьясының беренче өлешендәге 1 пунктында күрсәтелгән һәм әлеге Законның 10.1 статьясының 6 пунктындагы сигезенче абзацы нигезендә бирелә торган җирле әһәмияттәге җир асты байлыклары кишәрлекләрендә гомумтаралган файдалы казылмаларны разведкалау һәм табу, – гомуми файдаланудагы автомобиль юлларын төзү, үзгәртеп кору, аларны капиталь ремонтлау һәм карап тоту буенча тиешле эшләрне башкару срогына.

Җир асты байлыклары кишәрлекләре җир астында файдалы казылмаларны табуга бәйле булмаган корылмаларны төзү һәм эксплуатацияләү өчен, калдыклар күмүгә бәйле җир асты корылмаларын төзү һәм эксплуатацияләү, нефть һәм газ саклау урыннарын төзү һәм эксплуатацияләү, тау токымнары пластларында иярчен суларны һәм җир асты байлыкларыннан файдаланучылар тарафыннан углеводород чималын разведкалаганда һәм тапканла эш һәм технологик ихтыяҗлар өчен файдаланылган суларны урнаштыру өчен, шулай ук махсус саклана торган геологик объектларны урнаштыру һәм башка максатлар өчен срогы чикләнмичә тапшырылырга мөмкин.

Файдалы казылма ятмаларын эзләү һәм бәяләү яки эшләп чыгару эшләрен төгәлләү яисә ликвидацияләүгә бәйле чараларны башкару зарурлыгы булган очракта, җир асты байлыкларынннан файдаланучы тарафыннан лицензия шартларын бозу очраклары булмау шарты белән, шушы җир асты байлыкларыннан файдаланучының инициативасы белән җир асты байлыкларыннан файдалану чорлары озынайтыла.

Продукция бүлеге турында килешү шартларында җир асты байлыкларыннан файдалану срогын озайту тәртибе күрсәтелгән килешүдә билгеләнә.

Җир асты байлыкларыннан файдалану сроклары әлеге җир асты байлыклары кишәрлекләреннән файдалануга лицензияләрне дәүләт теркәвенә алган вакыттан башлап исәпләнә.

РФ УК 20 ст. 2 өлеше нигезендә урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдаланганда алынган үзагачка Россия Федерациясенең милекчелек хокукы билгеләнә.

Җир асты байлыкларыннан файданучылар агач әзерләүне гамәлгә ашыруны күздә тоткан очракларда, алар аны Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2009 ел, 23 июль, № 604 карарында каралган тәртиптә рәсмиләштерергә тиеш. Моның өчен урман кишәрлеге бер үк вакытта төрле максатларда файдалану өчен тапшырылырга мөмкин.

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләү өчен урманнардан файдалану тәртибе Россия Федерациясе Урман хуҗалыгы министрлыгының 2010 ел, 27 декабрь, № 515 боерыгы белән расланган.

Бу норматив-хокукый актта урман кишәрлеген бирмичә генә эшләр алып баруга рөхсәт бирү процедурасы билгеләнгән.

Урман фонды җирләрендә урман кишәрлеге тапшырылмыйча җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен җир асты байлыкларыннан файдаланучы (алга таба – Мөрәҗәгать итүче) Тәртипнең 3 пунктында күрсәтелгән дәүләт хакимияте органнарына яки җирле үзидарә органнарына язмача гариза тапшыра, анда түбәндәгеләр күрсәтелә:

Мөрәҗәгать итүче хакында белешмәләр:

тулысынча һәм кыскартылган аталышы һәм оешу-хокукый рәвеше, урнашкан җире һәм почта адресы, банк реквизитлары – юридик зат өчен;

фамилиясе, исеме, атасының исеме (соңгысы – булган очракта), яшәү урыны буенча адресы, шәхесен таныклаучы документ белешмәләре, – шәхси эшкуар булып торучы граждан өчен;

2) планлаштырылган эшләрне башкару өчен кирәкле урман фонды җирләренең урнашкан урыны һәм мәйданы, урманнардан файдалану нигезләмәсе һәм җир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару вакыты.

Гаризага Мөрәҗәгать итүче исеменнән эш йөртүче затның вәкаләтләрен таныклаучы документ теркәлә (зарурлык булганда).

Дәүләт хакимияте органнары һәм җирле үзидарә органнары ведомствоара мәгълүмати хезмәттәшлек юлы белән түбәндәге документларны ала:

- юридик затка карата Юридик затларның бердәм дәүләт реестрыннан өземтә;

- физик затка карата Шәхси эшкуарларның бердәм дәүләт реестрыннан өземтә;

- салым органында исәпкә куелу турында белешмәләр;

- җир асты байлыкларыннан файдалануга лицензиянең яисә дәүләт ихтыяҗлары өчен җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга дәүләт контракты булуы турында белешмәләр.

Гариза 30 көн эчендә карала һәм аталган эшләрне башкаруга рөхсәт бирү турында карар кабул ителә.

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшкәртү өчен эшләр башкару максатларында җир асты байлыкларыннан файдалану Россия Федерациясе субъектының Урман планы һәм

урманчылыкның (урман паркының) урман хуҗалыгы регламенты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләү өчен урманнардан файдалану тәртибендә җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйле объектларны урнаштыру максатларында, барыннан да элек, урмансыз җирләрнең, ә урман кишәрлегендә андый җирләр булмаганда – агачлар киселгәч, үрентеләре торгызылмаган, янгын булган җирләрнең, бушлыкларның, ачык урыннарның, шулай ук түбән тулылыктагы һәм әллә ни кыйммәтле булмаган урман утыртмалары үсә торган мәйданнарның файдаланылуы күздә тотыла. Аталган максатлар өчен башка төрле урман кишәрлекләреннән файдалану җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйле объектларны урнаштыруның башка вариантлары мөмкин булмаган очракта гына рөхсәт ителә.

Җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйле объектларны урнаштыру биләнүче һәм янәшә торучы территорияләрдә эрозия процессларының үсешенә юл куймаска тиеш.

РФ УК 21 ст. 1 өл. 1-4 п.п. каралган максатларда (шул исәптән авария-коткару эшләрен уздыру максатларында), шул исәптән гражданнарның куркынычсызлыгын тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыруга билгеләнгән саклык зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында, агачларны, куакларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр рөхсәт ителә.

Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:

бульдозер ярдәмендә агачлар аудару һәм урман кишәрлекләрен агач үсемлекләреннән чистарту, чик буе полосаларын һәм урман авызларын агач калдыклары белән чүпләү, урман авызындагы агач кәүсәләрен һәм скелет тамырларын зарарлау, җәйге чорда яңа киселгән үзагачларны махсус чараларсыз гына урманда саклау;

урман утыртмаларын суга батыру һәм озак итеп су бастыру;

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач, көнкүреш һәм бүтән калдыклар, чүпләр белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеге мәйданын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлегеннән читтәге юллардан гайре ирекле маршрутлар буенча узуы.

Урман-парк зоналарында файдалы казылма ятмаларын эшләү тыела.

Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү максатларында файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәэмин итә:

файдаланыла торган урманнарны һәм аның янәшәсендәге урман кырыйларын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, сәнәгать, агач кисүдән калган, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, чүп-чарлардан даими рәвештә чистартып торуны;

җитештерү эшчәнлеге барышында җимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын, аншлагларны, урманнар территориясен төзекләндерү элементларын торгызуны;

Россия Федерациясе законнарына ярашлы рәвештә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган, җир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйле объектларны тиешле эшләрне үтәү чорлары тәмамлану белән консервацияләүне яисә юк итүне һәм күрсәтелгән объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү өчен файдаланылган җирләрне рекультивацияләүне;

аталган затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын һәм урман янгыннарын юкка чыгару, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрелүне;

сейсмик разведка эшләрен планлаштыру һәм үткәрү, шулай ук хәрәкәт составын һәм йөкләрне яңа урынга күчерү максатларында квартал ызаннары, урман юллары биләгән һәм урман утыртмалары белән капланмаган башка җирләрдән максималь рәвештә файдалануны.

2.13. Урманнардан сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү, аларны эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 44 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

Сусаклагычларны, башка төрле ясалма су объектларын, шулай ук гидротехника корылмаларын, диңгез портларын, диңгез терминалларын, елга портларын, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану су законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ Су кодексының 1 статьясы су объекты дип табигый яисә ясалма сулыкны, су агып төшү урынын яисә суларның даими яисә вакытлыча җыелып торучы су режимының характерлы рәвешләренә һәм сыйфатларына ия булган бүтән су объектын аңларга киңәш итә.

Ясалма су объектларының төрләре: сусаклагычлар, буалар һәм каналлар.

Урман хуҗалыгында сусаклагычлар һәм буалар асылда кече һәм уртача зурлыктагы елгаларда, шулай ук инешләрдә аларның урманүткәрү сәләтен көчәйтү, урман әзерләүне һәм җитештерүнең бүтән төрен су белән тәэмин итү өчен корыла һәм файдаланыла.

Урман хуҗалыгында каналлар корыту, сугару, су бастыру һ.б. максатларында булдырыла һәм эксплуатацияләнә. Аерым очракларда сал агызу каналлары ясалырга һәм эксплуатацияләнергә мөмкин.

Шул ук максатларда гидротехника корылмалары булдырыла һәм эксплуатацияләнә, аларга «Гидротехника корылмаларының куркынычсызлыгы турында» 1997 ел, 21 июль, № 117-ФЗ федераль законның 3 ст. нигезендә түбәндәгеләр керә:

плотиналар, гидроэлектростанция бadmin биналары, суташлагыч, суҗибәргеч һәм сучыгаргыч корылмалар, тунельләр, каналлар, насос станцияләре, суда йөзүче шлюзлар, судно күтәрткечләр;

сусаклагычларның, елгаларның ярларын һәм төбен төбен су басудан һәм җимерелүдән саклау өчен билгеләнгән корылмалар; сәнәгый һәм авыл хуҗалыгы оешмаларының сыек калдыкларын саклагычларны чикләп торучы корылмалар (дамбалар);

каналларда су ашалудан саклау җайланмалары;

су ресурсларыннан файдалану һәм суларның һәм сыек калдыкларның тискәре йогынтысын бетерү өчен билгеләнгән башка төрле корылмалар, биналар, җайланмалар һәм объектлар, «Су белән тәэмин итү һәм су агызу турында» 2011 ел, 07 декабрь, № 416-ФЗ федераль законда каралган кайнар су белән тәэмин итүнең үзәкләштерелгән системасы объектларыннан тыш.

Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану РФ УК 21 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла. Файдалануның әлеге төре урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзүгә, үзгәртеп коруга һәм эксплуатацияләүгә бәйле.

Урманнардан күрсәтелгән максатларда файдаланганда агачларны, куакларны, лианаларны кисү рөхсәт ителә, шул исәптән гражданнарның иминлеген тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклык һәм санитар-яклау зоналарында (РФ УК 21 ст. 5 өл.).

РФ УК 21 ст. 4 өлеше нигезендә гидротехника корылмалары су законнарына туры китереп консервацияләнергә яисә ликвидацияләнергә тиеш.

Су объектын файдалануга тапшыру турындагы карарны әзерләү һәм кабул итү кагыйдәләре Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2006 ел, 30 декабрь, № 844 карары белән расланган.

Дәүләт мөлкәтендә һәм муниципаль мөлкәттә торучы урман кишәрлекләре сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай

ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм эксплуатацияләү өчен даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, арендага яисә түләүсез сроклы файдалануга тапшырылырга мөмкин.

РФ УК 72 статьясының 3 өлеше һәм 74 статьясының 3 өлеше нигезендә күрсәтелгән урман кишәрлекләре атап үтелгән максатларда дәүләт хакимияте органнары яисә җирле үзидарә органнары карарлары нигезендә, аукционнар уздырмыйча гына, бер елдан алып кырык тугыз елга кадәрге чорга арендага тапшырыла. Гариза килгән көннән соң утыз көннән артып китмәгән чорда дәүләт хакимияте органы, җирле үзидарә органы үзләренең РФ УК 81-84 ст. билгеләнгән вәкаләтләре чигендә килгән гаризаны карыйлар һәм урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен төзүдән баш тарту өчен нигезләр булу-булмавын тикшерәләр һәм күрсәтелгән карау һәм тикшерү нәтиҗәсендә урман кишәрлегенең арендаторы булып торучы гражданин яисә юридик зат белән мондый урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен сатулар уздырмыйча төзү турында яисә РФ УК 74 ст. 2 өлешендә каралган шартларның берсе генә булса да үтәлмәгәндә мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карар кабул итәләр. Мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карарда тиешле карар кабул итүнең барлык нигезләре булырга тиеш.

Урман фонды җирләрендә урнашкан урманнардан шушы рәвешле файдаланганда алынган үзагачка карата милекчелек хокукы Россия Федерациясенеке була (РФ УК 20 ст. 2 өлеше).

2.14. Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану РФ УК 45 ст. нигезендә регламентлана.

РФ Урман кодексының 9 ст. нигезендә урманнардан даими (вакытын чикләмичә) файдалану хокукы, чит урман кишәрлекләреннән чикләнгән рәвештә файдалану хокукы (сервитут), урман кишәрлекләрен арендага алу хокукы, шулай ук урманнардан түләүсез файдалану хокукы гражданлык законнарында, концессия килешүләре турында Россия Федерациясе законнарында, дәүләти-хосусый партнерлык, муниципаль-хосусый партнерлык турында Россия Федерациясе законнарында һәм җир законнарында, «Дәүләт мөлкәтендә яки муниципаль мөлкәттә торучы һәм Россия Федерациясе субъектларының Ерак көнчыгыш федераль округы составына керүче территорияләрендә урнашкан җир кишәрлекләрен гражданнарга бирү үзенчәлекләре турында һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында» федераль законда каралган нигезләрдә һәм тәртиптә барлыкка килә һәм туктатыла, әгәр әлеге Кодекста башкача каралмаган булса.

Урманнардан электртапшыру, элемтә линияләре, юллар, торбаүткәргечләр һәм линияле башка объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану Россия урман хуҗалыгы агентлыгының 2011 ел, 10 июнь, № 223 боерыгы белән расланган Кагыйдәләрдә регламентлана.

Линияле объектлар төзү максатларында, барыннан да элек, урмансыз җирләр, ә урман кишәрлегендә андый җирләр булмаганда – кисүләрдән соң торгызылмаган кишәрлекләр, янгыннан калган җирләр, бушлыклар, ачык урыннар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман утыртмалары үсә торган җирләр файдаланыла.

Линияле объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү биләнгән һәм янәшә торучы территориядә эрозия процессларын арттырмаска тиеш.

Автомобиль юллары һәм тимер юллар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдаланганда җир өсте һәм туфрак эче агынтысын боза торган, юллар буендагы урман кишәрлекләрен су бастыра яки сазландыра торган очраклар булмаска тиеш.

Линияле объектлардан файдалану максатларында (шул исәптән авария-коткару эшләрен уздыру максатларында) шул исәптән гражданнарның куркынычсызлыгын тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыруга билгеләнгән саклык зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында, агачларны, куакларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр рөхсәт ителә.

Урманнардан линияле объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә һәм тиешле саклык зонасында урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

тапшырылган урман кишәрлеген читтә янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеге мәйданын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлегеннән читтә һәм тиешле саклык зонасындагы юллардан гайре ирекле, билгеләнмәгән маршрут буенча узуы.

Линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү максатларында урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәэмин итә:

тапшырылган урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

эшчәнлек барышында җимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, шлюзларны, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын торгыза;

аталган затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын һәм урман янгыннарын юкка чыгара, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрә;

Линияле объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдаланганда җимерелгән яисә пычранган җирләр Россия Федерациясе законнары таләпләренә ярашлы рәвештә рекультивацияләнергә тиеш.

Линияле объектларның саклык зоналарында барча киңлеге буйлап эрозия арту куркынычы барлыкка килгәндә туфрак катламы бозылган урыннарда үлән чәчү һәм (яки) куаклыклар утырту юлы белән җирләргә рекультивация уздырылырга тиеш.

Уртак файдаланудагы автомобиль юлларын һәм тимер юлларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарның (шушы юллар буйларындагы яклаучы полосалар) хокукый режимы РФ УК 102 ст. белән регламентланган.

Урман фонды җирләрендә һәм энергетика җирләренә кертелмәгән башка категория урманнары үсә торган җирләрдә электртапшыру линияләре төзү өчен кирәкле урман фонды җир кишәрлегенең (җир кишәрлегенең бер өлешенең) зурлыгы Электр челтәрләренә хезмәт күрсәтүче һава электртапшыру линияләре һәм элемтә линияләре баганалары урнаштыру өчен җир кишәрлекләренең зурлыкларын билгеләү кагыйдәләренең (РФ Хөкүмәтенең 2003 ел, 11 август, № 486 карары белән расланган) 6 пункты нигезендә исәпләп чыгарыла.

Җир кишәрлегенең, шул исәптән көчәнеше 10 кВ артмаган һавадан электртапшыру линияләре баганалары (электр челтәренә хезмәт күрсәтүче элемтә линияләре баганалары) урнаштыру өчен җир кишәрлегенең җир өслегендә багананың аркылы кисеменә тигез булган контур мәйданы буларак минималь зурлыгы билгеләнде.

Көчәнеше 10 кВ артмаган һавадан электртапшыру линиясе баганасын урнаштыру өчен урман кишәрлегенең минималь зурлыгы түбәндәгечә билгеләнә:

җир өслегендә багана проекциясе контурыннан 1 м торган контур мәйданы (тарттырып торучы җайланмалардагы баганалар өчен – тарттыргычларны да кертеп), – авыл хуҗалыгы билгеләнешендәге җир кишәрлекләре белән чиктәш булган, ригельләрен урнаштыру тирәнлеге 0,8 м артмаган баганалар урнаштыру өчен билгеләнгән җир кишәрлекләреннән кала, барлык категориядәге җирләрнең җир кишәрлекләре белән чиктәш торучы җир кишәрлекләре өчен;

җир өслегендә багана проекциясе контурыннан 1,5 м торган контур мәйданы (тарттырып торучы җайланмалардагы баганалар өчен – тарттыргычларны да кертеп), – авыл хуҗалыгы билгеләнешендәге җир кишәрлекләре белән чиктәш торучы, ригельләрен урнаштыру тирәнлеге 0,8 м артмаган баганаларны урнаштыру өчен билгеләнгән җир кишәрлекләре өчен.

330 кВ һәм аннан югарырак көчәнешле, конструкциясендә җиргә беркетелеп куела торган таягы (тарттырып торучы җайланмасы) кулланыла торган һавадан электртапшыру линияләре баганасын урнаштыру өчен аерып

алынган җир кишәрлекләренең минималь зурлыкларын барлык категориядәге җирләрнең җир кишәрлекләре белән чиктәш торучы җир кишәрлекләре өчен (авыл хуҗалыгы билгеләнешендәге җирләрдән тыш) җир өслеге дәрәҗәсендә һәм таяныч җайланмасының (тарттырып торучы җайланмасының) тышкы контурларыннан – 1 м һәм авыл хуҗалыгы билгеләнешендәге җир кишәрлекләре белән чиктәш торучы җир кишәрлекләре өчен 1,5 м торучы контурлар мәйданы буларак билгеләргә рөхсәт ителә.

Һавадан электртапшыру линиясе баганаларын (электр челтәрләренә хезмәт күрсәтүче элемтә линияләре баганаларын) урнаштыру өчен җир кишәрлекләренең билгеле бер зурлыклары баганаларны җиргә беркетү зарурлыгыннан, баганаларның зурлыкларыннан һәм типларыннан, грунтларның терәк була алу сәләтеннән һәм тотрыклылыгын һәм иминлекле эксплуатацияләнүен тәэмин итү максатында багана мәйданчыгын инженерия ягыннан төзекләндерү зарурлыгыннан чыгып билгеләнә.

Энергетика объектлары оешмалары эшчәнлеген тәэмин итү (РФ Җир кодексының 89 ст.) максатларында һәм электр хуҗалыгы объектларының һәм электр энергетикасының электр энергетикасы турында Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән бүтән объектларының куркынычсыз һәм аварияләрсез функцияләвен, ышанычлы эксплуатацияләнүен тәэмин итү өчен, әлеге урман кишәрлекләре составына кергән җирләрнең категориясенә бәйсез рәвештә, җир кишәрлекләреннән файдалануда махсус шартлары булган саклык зоналары билгеләнә.

Мондый саклык зоналарын билгеләү һәм тиешле җир кишәрлекләреннән файдалану тәртибе РФ Хөкүмәтенең «Электр челтәрләре хуҗалыгы объектларының саклык зоналарын һәм мондый зоналарның чикләрендә урнашкан җир кишәрлекләреннән файдалануда махсус шартлар билгеләү тәртибе турында» 2009 ел, 24 февраль, № 160 карары белән билгеләнә (алга таба – Җир кишәрлекләренең саклык зоналарын һәм алардан файдалануңа махсус шартлар билгеләү кагыйдәләре). Электр энергетикасы объектларының саклык зоналары чикләрендә җир кишәрлекләреннән файдалану буенча махсус шартларны үтәүгә күзәтчелек федераль дәүләт энергетика күзәтчелеге буенча функцияләр йөкләнгән федераль башкарма хакимият органы тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Саклык зоналарында электртапшыру линияләрен һәм электр хуҗалыгының башка объектларын эксплуатацияләүдә куркынычсыз шартлар тәэмин итү һәм аларга зыян салыну мөмкинлеген юкка чыгару максатларында территорияләрдән файдалануда махсус шартлар билгеләнә.

Саклык зоналары челтәр оешмалары хисабыннан кисәтү тамгалы урнаштыру юлы белән маркаланырга тиеш, әлеге тамгаларда саклык зонасының зурлыгы, тиешле челтәр оешмасы турында мәгълүматлар, шулай ук Җир кишәрлекләренең саклык зоналарын һәм алардан файдалануда махсус шартлар билгеләү кагыйдәләрендә билгеләнгән чикләмәләрне үтәү зарурлыгы күрсәтелә.

Саклык зоналары чикләрендә челтәр оешмалары белән килештерү турында язмача рөхсәттән башка юридик һәм физик затларга түбәндәгеләр тыела:

биналар һәм корылмалар төзү, капиталь ремонтлау, үзгәртеп кору яки сүтү;

тау, шартлату, мелиоратив эшләр, шул исәптән җирләрне вакытлыча су бастыруга бәйле эшләр;

агачлар һәм куаклыклар утырту һәм кисү;

төпне тирәнәйтә, туфрак сосу һәм төяү-бушату эшләре, балык, судагы башка хайваннарны һәм үсемлекләрне су төбеннән тоту кораллары белән табу, сугару урыннары ясау, боз вату һәм әзерләү (электр тапшыру буенча су астындагы кабель линияләренең саклык зоналарында);

йөк белән яки йөктән башка вертикаль буенча иң биек ноктасыннан сулыклар аша электртапшыруның һава линияләре үтә торган урынның иң түбән ноктасына кадәр озынлыгы, шул исәптән ташу вакытында суның максималь күтәрелү дәрәҗәсен исәпкә алып, минималь дәрәҗәдә мөмкин булган озынлыктан азрак тәшкил иткән судноларның үтүе;

йөк белән бергә яки йөктән башка юл өслегеннән исәпләгәндә 4,5 метрдан биекрәк озынлыкта булган машиналарның һәм механизмнарның үтүе (электртапшыруның һава линияләрен саклау зоналарында);

0,3 метрадан тирәнрәк урында җир эшләре (сөрелә торган җирләрдә 0,45 метрдан тирәнрәк булган урыннарда), шулай ук грунт планлаштыру (электртапшыру буенча җир астындагы кабель линияләренең саклык зоналарында);

су агынтысының биеклеге 3 метрдан артып киткән очракта авыл хуҗалыгы культураларына су сибү (электртапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында);

биеклеге 4 метрдан артып китә орган авыл хуҗалыгы машиналарыннан һәм җайланмаларыннан файдаланып, кырда авыл хуҗалыгы эшләрен башкару (электртапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында) яки кырда җир сөрүгә бәйле авыл хуҗалыгы эшләрен башкару (электртапшыруның кабель линияләрен саклау зоналарында).

Челтәр оешмалары һәм бүтән затлар саклык зоналарында челтәр оешмасы белән килештерү турында язмача карар алмыйча эшләр башкарылу фактларын ачыклаган очракта, аталган затлар федераль дәүләт энергетика күзәтчелеген гамәлгә ашыручы федераль башкарма хакимият органына мондый фактларның булуы турында гариза җибәрә, шулай ук Россия Федерациясе законнары нигезендә судка һәм (яки) тиешле хокук бозулар турында эшләрне карау өчен вәкаләтле булган башкарма хакимият органнарына мөрәҗәгать итәргә хокуклы.

Гамәлләр башкаруны килештерү турында язмача рөхсәт алу өчен мәнфәгатьле затлар язмача гариза белән электр хуҗалыгының тиешле объектларын эксплуатацияләү өчен җаваплы булган челтәр оешмасына (аның филиалына, вәкиллегенә яисә структур бүлекчәсенә) кирәкле эшләрне

гамәлгә ашыра башлар алдыннан 15 эш көненнән соңга калмыйча мөрәҗәгать итә.

Челтәр оешмасы гариза килгән датадан соң 2 көн эчендә аны карый һәм тиешле эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү (килештерүдән баш тарту) турында карар кабул итә.

Эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү (килештерүдән баш тарту) турында язмача карар мөрәҗәгать итүчегә тапшырыла яки почта аша кулга тапшыру турында белдереп җибәрелә. Мөрәҗәгать итүчегә шулай ук челтәр оешмасы тарафыннан кабул ителгән карар турында факсимиль яки электрон элемтә чараларыннан файдаланып та хәбәр ителә, әгәр шушы рәвешле хәбәр итү зарурлыгы гаризада күрсәтелгән булса.

Әгәр тиешле эшләрне гамәлгә ашыру норматив хокукый актларда билгеләнгән таләпләрне бозса һәм тиешле электр челтәрләре хуҗалыгы объектлары эшенә хилафлык китерергә мөмкин булса, эшләрне килештерүдән баш тарту рөхсәт ителә. Баш тарту нигезле булырга һәм мөрәҗәгать итүченең тиешле эшләрне башкаруы (тиешле гамәлләрне гамәлгә ашыруы) нәтиҗәсендә бозылачак норматив хокукый актларның нигезләмәләренә сылтамаларны үз эченә алырга тиеш.

Саклык зоналарында эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү турында карар алган затлар аларны электр челтәрләре хуҗалыгы объектларын саклауны тәэмин итә торган шартларны үтәп гамәлгә ашырырга тиеш.

Саклык зоналарында шартлату эшләрен башкаруны килештерү турында язмача карар бу эшләрне башкаручы затлар билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелгән, шартлату эшләрен башкарганда норматив хокукый актларда билгеләнгән куркынычсызлык кагыйдәләрендә каралган техник документацияне (проектларны, паспортларны һ.б.) тапшырган очракта гына бирелә.

Биналар һәм корылмалар төзүне, капиталь ремонтлауны һәм үзгәртеп коруны килештерү турында язмача карар алынган очракта, күрсәтелгән гариза белән бер үк вакытта челтәр оешмасына тиешле объектларга карата эшләнгән проект документациясе дә җибәрелә. Шәһәр төзү эшчәнлеге турында законнар нигезендә мондый документацияне эшләү зарури булмаган очракта, мондый гариза белән бер үк вакытта төзергә планлаштырылган объект параметрлары (үзгәртеп корганда аның параметрларын үзгәртү) турында, шулай ук төзү, үзгәртеп кору һәм ремонтлау буенча эшләрнең сроклары һәм күләмнәре турында белешмәләр дә тапшырыла. Биналар һәм корыламалар төзүне, үзгәртеп коруны һәм ремонтлауны гамәлгә ашыруда мәнфәгатьле затлардан бүтән документларны һәм белешмәләрне таләп итү рөхсәт ителми.

Челтәр оешмаларының саклык зоналарында эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү турында язмача карар бирүдән баш тартуына карата судка шикаять белдерелергә мөмкин.

Көчәнеше 1000 вольтка кадәрге электр челтәрләре хуҗалыгы объектлары өчен билгеләнгән саклык зоналарында, әлеге Кагыйдәләрнең 10

пунктында каралган эшләрдән тыш, челтәр оешмасы белән килештерү турында язмача карардан башка тыела:

а) балалар өчен һәм спорт мәйданчыклары, стадионнар, базарлар, сәүдә нокталары, кыр станнары, терлек өчен җәйләүләр, гаражлар һәм барча төр машиналар һәм механизмнар өчен тукталышлар, бакча һәм дача җир кишәрлекләре, яшелчәчелек, бакчачылык һәм дача коммерциясез оешмалары, торак, шул исәптән индивидуаль, төзелеше объектлары урнаштыру (электр тапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында);

б) теләсә нинди, шул исәптән ягулык-майлау материалларын туплау яки урнаштыру;

в) суднолар, баржалар һәм йөзә торган краннар өчен причаллар урнаштыру, суднолардан якорьлар ташлау һәм аларның бирелгән якорьлар, чылбырлар, лотлар, сөйрәткеләр һәм трал белән узуын гамәлгә ашыру (электр тапшыру буенча су асты кабель линияләре урнашкан саклык зоналарында).

Федераль дәүләт энергетика күзәтчелеген гамәлгә ашыручы федераль башкарма хакимият органы саклык зоналарында әлеге Кагыйдәләрнең 8 һәм 9 пунктларында тыелган эшләрнең гамәлгә ашырылу фактларын яисә челтәр оешмасы белән килештерү турында язмача карар алмыйча әлеге Кагыйдәләрнең 10 һәм 11 пунктлары күздә тотыкан эшләрнең башкарылу фактларын ачыклаган очракта, күрсәтелгән органдагы вәкаләтле вазыйфаи затлар Россия Федерациясе законнары нигезендә тиешле административ хокук бозулар турында беркетмәләр төзи.

Саклык зоналарында электр хуҗалыгы объектларының иминлекле эшләвен бозарга мөмкин булган, шул исәптән аларның җимерелүенә яисә юкка чыгуына китереп чыгарырга һәм (яки) гражданнарның гомеренә, сәламәтлегенә һәм физик яки юридик затларның мөлкәтенә зыян китерергә мөмкин булган, шулай ук экологиягә зыян салырга һәм янгыннар китереп чыгарырга мөмкин булган теләсә нинди эшләрне башкару тыела, шул исәптән:

а) электр тапшыру буенча һава линияләре үткәргечләренә һәм баганаларына предметлар атарга, шулай ук электр тапшыру буенча һава линияләре баганалары буйлап үрмәләп менәргә;

б) электр челтәрләре хуҗалыгы объектларына үтү һәм килү буенча норматив-техник документлардагы таләпләргә туры китереп төзелгән урыннар чикләрендә теләсә нинди объектларны һәм предметларны (материалларны) урнаштырырга, шулай ук электр челтәрләре хуҗалыгы объектларына үтеп керүгә комачауларга мөмкин булган теләсә нинди эшләрне, моны эшләү өчен кирәкле үтеп керү яисә килү мөмкинлекләрен булдырмыйча, уздырырга һәм корылмаларны торгызырга;

в) бүленеш корылмалары һәм подстанцияләренең әйләндереп алынган территорияләре чикләрендә һәм биналарында булырга, бүленеш корылмаларының һәм подстанцияләренең ишекләрен һәм люкларын ачарга, электр челтәрләрен яңача тоташтыруны һәм тоташтыруны башкарырга (әлеге таләп билгеләнгән тәртиптә рөхсәт ителгән эшләрне башкаручы

хезмәткәрләргә кагылмый), кертү һәм бүлү җайланмаларының, подстанцияләрнең, электр тапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналары чикләрендә, шулай ук электр тапшыру буенча кабель линияләренең саклык зоналарында учак ягарга;

г) чүплекләр урнаштырырга;

д) суга торган механизмнар белән эшләр башкарырга, 5 тоннадан авырлыклы әйберләр ташларга, зәһәр һәм тутык матдәләрен һәм ягулык-майлау материалларын ташлау һәм бушату рөхсәт ителми (электр тапшыру буенча җир асты кабель линияләренең саклык зоналарында).

Көчәнеше 1000 вольттан артык булган электр челтәрләрехуҗалыгы объектлары өчен билгеләнгән саклык зоналарында, әлеге Кагыйдәләрнең 8 пунктында каралган эшләрдән тыш, тыела:

а) теләсә нинди, шул исәптән ягулык-майлау материалларын туплау яки урнаштыру;

б) балалар өчен һәм спорт мәйданчыклары, стадионнар, базарлар, сәүдә нокталары, кыр станнары, терлек өчен җәйләүләр, гаражлар һәм машиналарның һәм механизмнарның барлык төрләре өчен тукталышлар ясау, билгеләнгән тәртиптә рөхсәт ителгән эшләрне башкармаучы кешеләрне күпләп туплый торган теләсә нинди чараларны уздыру (электр тапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында);

в) теләсә нинди очкыч аппаратлардан файдалану (очыртып җибәрү), шул исәптән һава елланнарын, очкыч аппаратларның спорт модельләрен (электр тапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында);

г) суднолардан якорьлар ташлау һәм аларның бирелгән якорьлар, чылбырлар, лотлар, сөйрәткеләр һәм трал белән узуын гамәлгә ашыру (электр тапшыру буенча су асты кабель линияләре урнашкан саклык зоналарында);

д) краннарының уклары күтәртелгән килеш судноларның һәм башка механизмнарның узып китүен гамәлгә ашыру (электр тапшыру буенча һава линияләренең саклык зоналарында).

Техник хезмәт күрсәтү буенча план (регламент) эшләре
электр челтәрләре хуҗалыгы объектларына карата җир кишәрлекләре милекчеләренә (җирдән файдаланучыларга, җир хуҗаларына, арендага алучыларга) алдан хәбәр итеп гамәлгә ашырыла.

Хәбәрләмә язмача рәвештә почта аша кулга тапшыру турында белдерү белән җибәрелә. Хәбәрләмәне җибәрү билгеләнгән тәртиптә язмача корреспонденцияне җибәрү буенча билгеле бер контроль чорларны исәпкә алып, тиешле эшләрне башлап җибәрү датасына кадәр 7 эш көненнән соңга калмыйча алынуын тәэмин итәрлек чорда гамәлгә ашырыла, аварияләрне туктату яисә ликвидацияләү буенча эшләр искәрмәле очраклар булып тора. Хәбәрләмдә эшләрнең озынлыгы, шулай ук эчтәлеге күрсәтелә.

Электр хуҗалыгы объектларының аварияләрсез функцияләнүен һәм эксплуатацияләнүен тәэмин итү өчен саклык зоналарында челтәр оешмалары яисә челтәр оешмалары белән тиешле шартнамәләр нигезендә гамәл кылучы оешмалар тарафыннан түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) күрсәтелгән зоналар урман биләмәләрендә һәм яшел утыртмаларда урнашкан очракта һавадан электртапшыру линияләре буйлап һәм подстанцияләрнең һәм бүлү җайланмалары периметры буйлап урман ызаннары салына һәм карап тотыла;

б) агачлар һәм куаклыклар ябалдашларына кадәр рөхсәт ителгән минималь аралык чикләрендә киселә һәм игәүләнә, шулай ук аву куркынычы янаган агачлар кисеп атыла.

Урман ызаннарын карап тотканда челтәр оешмалары түбәндәгеләрне тәэмин итәргә бурычлы:

а) урман ызаннарын урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре таләпләре нигезендә янгыннан ышанычлы торышта карап тотарга;

б) урман ызаннары киңлеген, агачларны (куакларны) кисеп ату яисә ябалдашларын кискәләү юлы һәм башка төрле ысуллар белән, электр хуҗалыгы объектларын төзү проектларында һәм Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән тәртиптә билгеләнә торган таләпләрдә каралган зурлыкларда карап тотарга;

в) урман ызаннарында үсүче, биеклеге 4 метрдан артып китүче агачларны (урман утыртмаларын) кисәргә яисә ябалдашларын кискәләргә.

Кагыйдәләрнең 21 һәм 23 п. каралган очракларда агачларны (куаклыкларны һәм бүтән утыртмаларны) кисү эше зарурлык очрагына карап, урман кишәрлекләрен алдан бирмичә генә гамәлгә ашырыла. Челтәр оешмалары яисә челтәр оешмалары белән тиешле шартнамәләр нигезендә эшләүче оешмалар вәкаләтле дәүләт хакимияте органнары РФ УК 49 статьясы нигезендә урманнардан файдалану турында хисаплар тапшыра.

Урман фонды җирләрендә саклчык зоналары электртапшыру буенча һава линияләре буйлап җир кишәрлеге өслегенең һәм һава киңлегенең (электртапшыру буенча һава линияләре баганаларының биеклегенә туры килгән биеклектә) вертикаль параллель яссылыклар белән чикләнгән, электртапшыру линиясенең һәр ягында кырый үткәргечләрдән түбәндәгечә ераклыкларда үзләренең читкә тайпылмаган торышында торучы бер өлеше рәвешендә билгеләнә:

Көчәнешнең проектта каралган номинал классы, кВ	Ераклыгы, м
1 кадәр	2 (биналарның стеналары, конструкцияләр һ.б. буйлап үзтотышлы яки изоляцияләнгән үткәргечле линияләр өчен саклык зонасы мондый линияләрдән норматив хокукый актларда билгеләнгән минималь мөмкин аралык белән билгеләнә)
1-20	10 (5 – торак пунктлары чикләрендә урнаштырылган үзтотышлы яки изоляцияләнгән үткәргечле линияләр өчен)
35	15
110	20
150, 220	25
300, 500, +/- 400	30
750, +/- 750	40

1150	55

Элемтә, радио элемтәсе, телевидение, информатика белән тәэмин итү максатларында (космик элемтәдән тыш) тиешле инфраструктура объектлары урнаштыру өчен җир кишәрлекләре бирелә (РФ ҖК 91 ст.), түбәндәгеләрне дә кертеп:

1) балансында радиорелейлы, һава, кабельле элемтә линияләре һәм тиешле читләштерү полосалары булган эксплуатацион элемтә предприятиеләре;

2) кабельле, радиорелейлы һәм һавадагы элемтә линияләре һәм кабельле һәм һава элемтә трассаларындагы радиофикация линияләре һәм элемтә линияләренең радиофикациясе һәм тиешле саклык зоналары;

3) җир астындагы кабельле һәм һава элемтә һәм радиофикация линияләре һәм элемтә линияләренең тиешле саклык зоналары;

4) элемтәнең кабель линияләрендә хезмәт күрсәтелми торган җир өсте һәм җир асты көчәйткеч пунктлары һәм тиешле саклык зоналары;

5) спутник элемтәсенең җир өсте корылмалары һәм инфраструктурасы.

«Элемтә турында» 2003 ел, 7 июль, № 126-ФЗ федераль законда элемтә линияләре тапшыру линияләре, элемтәнең физик чылбырлары һәм линияле-кабельле корылмалары буларак билгели, элемтә челтәрләренең һәм элемтә корылмаларының саклык зоналарын билгели.

Җирләрдән элемтә максатларында файдалануга кагылышлы мәсьәләләр РФ Хөкүмәтенең 1995 ел, 9 июнь, № 578 карары белән расланган Россия Федерациясе элемтә линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрендә билгеләнгән.

Кабель һәм һава элемтә линияләре һәм радиофикация линияләре трассаларында файдаланылуында махсус шартлары булган саклык зоналары билгеләнә:

урмансыз урыннарда торак пунктларыннан читтә урнашкан элемтәнең җир астындагы кабель һәм һава линияләре һәм радиофикация линияләре өчен, – әлеге линияләр буйлап урнашкан җир кишәрлекләре рәвешендә, алар элемтәнең җир астындагы кабеле трассасыннан яки элемтәнең иң кырый һава үткәргечләреннән һәм радиофикация линияләреннән һәр яклап кимендә 2 метрда торучы параллель турылар буларак билгеләнә;

элемтәнең диңгездәге кабель линияләре һәм суднолар йөри торган һәм сал агыза торган елгалар, күлләр, сусаклагычлар һәм каналлар (арыклар) аша узганда элемтә кабельләре өчен, – су өслегеннән су төбенә кадәр бөтен тирәнлеге буенча су тирәлеген тәшкил итүче кишәрлек рәвешендә, ул диңгездәге кабель трассасыннан һәр ягыннан 0,25 диңгез миленә тигез булган ераклыкта яки елгалар, күлләр, сусаклагычлар һәм каналлар (арыклар) кичүендә һәр ягыннан 100 метрга тигез булган ераклыкта торучы параллель өслекләр буларак билгеләнә;

җир өслегендә һәм җир астында элемтәнең кабель линияләрендә хезмәт күрсәтелми торган ток көчәйткеч һәм регенерация пунктларында, –

җир кишәрлекләре рәвешендә, алар көчәйткеч һәм регенерация пунктлары урнашкан үзәктән яки алар тирәли вал салыну чикләреннән кимендә 3 метр ераклыкта һәм җиргә беркетү контурларыннан кимендә 2 метр ераклыкта торучы йомык линияләр белән билгеләнә.

Кабель һәм һава элемтә линияләре трассаларында урман биләмәләрендә һәм урман утыртмаларында түбәндәгечә урман ызаннары ясалырга тиеш:

агачларның биеклеге 4 метрдан кимрәк булганда – һава элемтә линияләренең һәм радиофикация линияләренең кырый үткәргечләре арасында кимендә плюс 4 м киңлегендә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 2шәр метр);

утыртмалар биеклеге 4 метрдан биегрәк булганда – һава элемтә линияләренең һәм радиофикация линияләренең кырый үткәргечләре арасында кимендә плюс 6 м киңлегендә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 3әр метр);

элемтә кабеле трассасы буйлап – кимендә 6 метр киңлектә (элемтә кабеленнән һәрьяклап 3әр метр);

элемтә линияләренең һәм корылмаларының, радиофикация линияләренең һәм корылмаларының саклык зоналарындагы барлык эшләр эшләрне башкару һәм кабул итү кагыйдәләре буенча гамәлгә норматив документларны үтәп башкарыла.

Элемтә линияләре трассалары даими рәвештә куаклыклардан һәм агачлардан чистартылырга, янгынга каршы куркынычсыз торышта тотылырга, ызаннарның билгеләнгән киңлеге үзгәртелмичә тотылырга тиеш. Элемтә линияләре үткәргечләренә һәм элемтә линияләре баганаларына куркыныч тудыра торган агачлар билгеләнгән тәртиптә агач кисү билетларын (ордерларын) рәсмиләштереп, кисеп атылырга тиеш.

Урман биләмәләре һәм урман утыртмалары буенча уза торган кабель һәм һава элемтә линияләре ёщм радиофикация элемтәсе өчен ызаннар шушы элемтә линияләре белән эш итүче предприятиеләрнең көче белән янгын куркынычы күзлегеннән караганда иминлекле торышта тотылырга тиеш.

Әгәр гамәлдәге кабельле һәм һава элемтә линияләре трассалары тыюлыклар, беренче төркем урманнары һәм махсус сакланучы башка территорияләр буйлап узса, махсус сакланучы кишәрлекләрнең (сирәк һәм югала баручы хайван төрләрен ашату урыннары, кыйммәтле балык токымнарының уылдык чәчү урыннары һ. б.) вазыйфаи әһәмиятен кимету күренеше булмаганда гына урман ызаннары ясау рөхсәт ителә.

Паркларда, бакчаларда, тыюлыкларда, шәһәрләр һәм торак пунктлар тирәсендәге яшел зоналарда, кыйммәтле урман биләмәләрендә, кыряклагыч урман утыртмаларында, автомобиль юллары һәм тимер юллар буендагы яклаучы урман полосаларында, елгалар һәм каналлар буендагы, күлләр һәм башка сулыклар тирәсендәге тыюлыклы урман полосаларында ызаннар ясау утыртмаларның торышына мөмкин кадәр аз зыян китереп һәм аларның яклау үзенчәлекләре югалмаслык итеп башкарылырга тиеш. Ызаннарда куаклыклар һәм яшь агачлар киселмәскә (кабельле элемтә линияләренең ызаннары

гайре), йомшак туфракларда, текә урыннарда (15 градустан югары) һәм сулар белән юыла торган урыннарда түмәрләр казып алынмаска тиеш.

Элемтә линияләре һәм радиофикация элемтәләре белән эш итүче предприятиеләргә саклык зоналарында түбәндәгеләр рөхсәт ителә:

үз хисабыннан юллар, килә торган юллар, күперләр һәм элемтә линияләренә һәм радиофикация линияләренә эксплуатацияле хезмәт күрсәтү өчен кирәкле башка корылмаларны җир милекчеләре (җир хуҗалары, җирдән файдаланучылар, арендаторлар) белән килештерелгән шартларда төзү, соңгылары әлеге предприятиеләргә элемтә корылмаларына эксплуатацияле хезмәт күрсәтү өчен шартлар тудырудан баш тартырга хокуклы түгел;

элемтә линияләрен һәм радиофикация линияләрен ремонтлау өчен, алга таба күмеп, чокырлар, траншеялар һәм нигез чокырлары казу;

урман биләмәләре аша уза торган элемтә линияләрендә һәм радиофикация линияләрендә аварияләр булганда, алга таба билгеләнгән тәртиптә агач кисү билетларын (ордерларын) биреп һәм әлеге линия трассаларына янәшә урнашкан җирләрдә алга таба кисү калдыкларын чистарту шарты белән аерым агачларны кисеп ату.

РФ Җир кодексының 90 ст. 6 өлешенә ярашлы рәвештә, трубаүткәргеч оешмаларының эшчәнлеген һәм әлеге өлкә объектларының эксплуатацияләнүен тәэмин итү максатларында, түбәндәгеләр өчен җир кишәрлекләре бирелергә мөмкин:

1) нефтьүткәргечләр, газүткәргечләр, башка төрле трубаүткәргеч системасындагы җир өсте объектларын урнаштыру;

2) трубаүткәргеч транспортның җир өсте һәм җир асты биналарын, корылмаларын, җайланмаларын һәм башка төрле объектларын эксплуатацияләү, карап тоту, төзү, үзгәртеп кору, ремонтлау өчен кирәкле җир өсте объектларын урнаштыру.

«Россия Федерациясендә газ белән тәэмин итү турында» 1999 ел, 31 март, № 69-ФЗ федераль законның 28 ст. нигезендә урманнардагы газ белән тәэмин итү системасы объектлары (аларга газүткәргечләр дә керә) белән эш итүче оешмаларның бурычларына түбәндәгеләр керә:

газ белән тәэмин итү системасының саклык зоналарын янгын куркынычы янамаган торышта карап тоту;

газ белән тәэмин итү системасының саклык зоналарында һәм мондый зоналардан читтә Россия Федерациясе урман законнарында билгеләнгән тәртиптә планлаштырылган эшләрне башкару, агачларны (куакларны) кисү.

РФ Хөкүмәтенең 2000 ел, 20 ноябрь, № 878 карары белән расланган Газ бүлү челтәрләрен саклау кагыйдәләрендә саклык зоналары – файдалануда махсус шартлары булган, газүткәргеч трассалары буйлап һәм газ бүлү челтәренең башка объектлары тирәли билгеләнә торган, аның нормаль шартларда эксплуатацияләнүен һәм аңа зыян салыну мөмкинлеген юкка чыгара торган территорияләр карала.

Саклык зоналары урманнар буйлап уза торган поселокара газүткәргеч трассалары буйларында, – газүткәргечнең һәр ягыннан 3әр м, 6 м киңлегендәге ызаннар рәвешендә билгеләнә.

Газүткәргечләрнең җир өслегендәге өлешләре өчен агачлар белән газүткәргеч арасы газүткәргечне эксплуатацияләү вакытында агач биеклегеннән ким булмаска тиеш.

Газ бүлү челтәрләренең саклык зоналары урманнар буенча һәм агач-куак үсә торган урыннардан узганда газ бүлү челтәрләренең эксплуатация оешмалары үз хисабына:

газ бүлү челтәрләренең саклык зоналарын (ызаннарны) янгыннан имин торышта карап тотарга;

ызаннарның чикләре буйлап кимендә 1,4 м киңлегендәге минераллаштырылган полосалар ясарга;

һәр 5-7 чакрым саен янгынга каршы техника узып йөрерлек юллар ясарга тиеш.

Мондый саклык зоналарында һәм алардан читтә эшләр башкару Россия Федерациясе урман законнары белән билгеләнгән тәртиптә башкарылырга тиеш.

Авария очракларында эксплуатацияләү оешмасына, соңыннан акт рәсмиләштерү шарты белән, техника һәм материаллар китертү өчен иң кыска маршрут буенча газ бүлү челтәрләренә килергә рөхсәт ителә.

Аталган эшләрне урманнар һәм агач-куак үсемлекләре аша уза торган газүткәргечләрдә уздырганда, соңыннан бер айлык срокта урман кисү билетларын рәсмиләштереп һәм киселгән урыннарны кисек агач калдыкларыннан чистартып, агачларны кисү рөхсәт ителә.

Урман фонды җирләрендә газ бүлү челтәрләренә ремонт ясау, аларга хезмәт күрсәтү яисә аварияләрнең нәтиҗәләрен бетерү эшләрен башкарганнан соң эксплуатацияләү оешмасы бу җирләрне башлангыч хәленә кайтарырга (рекультивацияләргә) һәм аларны акт буенча милекчесенә, хуҗасына, җир кишәрлегеннән файдаланучыга яисә аның тарафыннан вәкаләт бирелгән затка тапшырырга тиеш.

Газ белән тәэмин итү системасы объектында авария, һәлакәт барлыкка килгән очракта мондый системаның милекчесе яки аның тарафыннан вәкаләт бирелгән оешма кирәкле көчләрне һәм чараларны авария, һәлакәт урынына каршылыксыз китерү хокукына ия һәм территориясе буйлап кирәкле көчләрне һәм чараларны китерү гамәлгә ашырылган җир кишәрлеге милекчесенә китерелгән барлык зыянны тулы күләмендә капларга тиеш.

Газ белән тәэмин итү системасы объектларына тоташып торучы җир кишәрлекләрендә мондый объектларны куркынычсыз эксплуатацияләү максатларында газүткәргечләрнең саклык зоналары билгеләнә. Аталган җир кишәрлекләренең хуҗалары аларны хуҗалык өчен файдаланганда, газ белән тәэмин итү системасының милекче булган оешма яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән оешма белән килештермичә, газ белән тәэмин итү системасы объектларына кадәр билгеләнгән минималь аралыклар чигендә нинди дә булса биналар, төзелмәләр, корылмалар төзи алмыйлар; мондый хуҗалар белән тәэмин итү системасының милекче булган оешмага яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән оешмага газ белән тәэмин итү системасы объектына хезмәт

күрсәтү һәм аны төзәтү, анда барлыкка килгән аварияләрне, һәлакәтләрнең нәтиҗәләрен бетерү эшен башкаруда каршылык тудырырга хокуклы түгел.

2.15. Урманнардан агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын яклаучы урманнарда һәм урманнарның махсус якланучы кишәрлекләрендә урнаштыру рөхсәт ителми.

Агач материалы һәм бүтән урман ресурслары эшкәртү өчен урман кишәрлекләреннән файдалану РФ УК 46 ст. белән регламентлана, Татарстан Республикасының урман планы һәм урманчылыкның урман регламенты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнардан агач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдаланучы затларның хокуклары:

РФ УК 13 ст. 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкасы) булдыру;

РФ УК 14 ст. 1 өлеше нигезендә агач эшкәртү инфраструктурасы (әзерләнгән агач материалын эшкәртү объектлары, биоэнергетика объектлары һәм башкасы) булдыру;

урман фонды җирләрендә РФ УК 21 ст. 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү;

Россия Федерациясе Урман кодексында каралган бүтән хокукларны гамәлгә ашыру.

Урманнардан агач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдаланучы затларның бурычлары:

урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе яки Россия Федерациясе Урман кодексының 46 статьясы нигезендә урман кишәрлеген даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшыру турында карар шартларын үтәү;

Россия Федерациясе Урман кодексының 88 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнарны үзләштерү проектын төзү;

урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

Россия Федерациясе Урман кодексының 50.1 статьясында каралганча, агач материалын исәпкә алуны гамәлгә ашыру;

урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрендә, урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләрендә, урманнарны тәрбияләү кагыйдәләрендә билгеләнгән таләпләрне үтәү;

Россия Федерациясе Урман кодексының 26 статьясының 2 өлеше нигезендә ел саен урман декларациясен тапшыру;

Россия Федерациясе Урман кодексының 49 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшыру;

Россия Федерациясе Урман кодексының 60 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

Россия Федерациясе Урман кодексының 91 статьясының 4 өлеше нигезендә Россия Федерациясе Урман кодексының 91 статьясының 2 өлешендә каралган документлаштырылган мәгълүматларны дәүләт урман реестрына тапшыру;

Россия Федерациясе Урман кодексында каралган бүтән бурычларны үтәү.

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын урнаштыру максатларында, барыннан да элек, урмансыз җирләр, ә урман кишәрлегендә андый җирләр булмаганда – кисүләрдән соң торгызылмаган кишәрлекләр, янгыннан калган җирләр, бушлыклар, ачык урыннар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман утыртмалары үсә торган җирләр файдаланыла.

Бүтән урман кишәрлекләреннән күрсәтелгән максатларда файдалану күрсәтелгән объектларны урнаштыруның башка вариантлары булмаганда рөхсәт ителә.

Агач материалы һәм бүтән урман ресурслары эшкәртү өчен урманнардан файдалану кагыйдәләре РФ ТРЭМның «Урманнардан агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2014 ел, 01 декабрь, № 528 боерыгында билгеләнә.

2.16. Урманнардан дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнар дини оешмалар тарафыннан РФ УК 47 ст. һәм «Вөҗдан иреге һәм дини берләшмәләр турында» 1997 ел, 26 сентябрь, № 125-ФЗ федераль закон нигезендә дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдаланылырга мөмкин.

Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә дини һәм хәйриячелек билгеләнешендәге биналарны, корылмаларны, төзелмәләрне торгызу рөхсәт ителә (РФ УК 47 ст. 2 өлеше).

Дәүләти яки муниципаль мөлкәттә булган урман кишәрлекләре дини оешмаларга дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен түләүсез нигездә файдалануга тапшырыла.

Урман ресурсларын әзерләү һәм җыю, авыл хуҗалыгын алып бару һәм башка төрле шундый эшчәнлек дини оешмалар тарафыннан аларга тапшырылган урман кишәрлекләрендә РФ УК 32, 34, 34,38 ст. нигезендә гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Урманнардан шушы рәвешле файдалану урман кишәрлекләрен тапшырып, әмма урман ресурсларын алмыйча гамәлгә ашырыла.

Урманнардан дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдаланучы субъектлар дип һәм, әлбәттә инде, тиешле урман кишәрлекләренә карата милекчелек хокуклары субъектлары дип дини оешмалар дип игълан ителә.

«Намус иреге турында һәм дини берләшмәләр турында» 1997 ел, 26 сентябрь, № 125-ФЗ федераль законның 8 статьясы нигезендә Россия

Федерациясе гражданнарының, Россия Федерациясе территориясендә даими рәвештә һәм законлы нигезләрдә яшәүче бүтән затларның бергәләп гыйбадәт кылу һәм динне тарату максатларында төзелгән һәм законда билгеләнгән тәртиптә юридик затлар буларак теркәлгән ирекле берләшмәсе дини оешма дип таныла.

Юридик зат статусына ия булмаган дини берләшмәләргә, шулай ук дини төркемнәргә һәм аларда катнашучыларга дини максатларда урманнарны файдалану өчен тапшыру каралмаган. «Юридик затларны һәм шәхси эшкуарларны дәүләт теркәвенә алу турында» 2001 ел, 08 август, № 129-ФЗ федераль закон нигезендә дини оешмалар дәүләт теркәвенә алынырга тиеш (намус иреге һәм дин тоту иреге турындагы законнарда билгеләнгән дини оешмаларны дәүләт теркәвенә алу тәртибен исәпкә алып).

РФ УК 47 статьясының 3 өлешенә ярашлы рәвештә, дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлекләре дини оешмаларга дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен түләүсез нигездә файдалануга тапшырыла.

РФ УК 25 ст. билгеләнгән эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре арендага, даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшырылган затлар эшчәнлекне Дәүләт экспертизасы нәтиҗәләре буенча уңай бәяләмә алган урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашыра.

2.17. Урманнарны саклауга, яклауга һәм торгызуга карата таләпләр

2.17.1. Урманнарда янгын куркынычсызлыгы чараларына, урманнарны радиоактив матдәләр белән пычранудан һәм тискәре башка йогынтыдан саклауга карата таләпләр

Урманнарны янгынга каршы кору, шул исәптән янгынга каршы билгеләнгән юлларны төзү, үзгәртеп кору һәм карап тоту, урман ызаннары салу, янгынга каршы чокырлар казу түбәндәгечә башкарыла:

туфрак тыгызлыгы 1дән алып 5 Ки/км^2 һәм 5тән башлап 15 Ки/км^2 тәшкил иткән цезий-137 белән пычранган зоналарда һәм 0,15тән башлап 1 Ки/км^2 кадәр һәм 1дән башлап 3 Ки/км^2 тәшкил иткән стронций-90 белән пычранган барлык урман үсә торган зоналарда һәм урманлы районнарда – туфрагы, агачлары һәм урманның башка компонентлары радиоактив пычрануга бәйле рәвештә билгеле бер төзәтмәләр һәм чикләмәләр белән;

Россия Федерациясенең Европа өлешендәге ылыслы-киң яфраклы урманнарның урманлы районында туфрагы тыгызлыгы 15тән 40 Ки/км^2 башлап 40 Ки/км^2 артык тәшкил иткән цезий-137 белән пычранган зоналарда һәм 3 Ки/км^2 югары тәшкил иткән стронций-90 белән пычранган Көньяк-Урал урман районында – махсус эшләнгән проектлар буенча җирле үзидарә органнары рөхсәте нигезендә, санитар-эпидемиология күзәтчелегенең территориаль үзәкләре һәм әйләнә-тирә мохитне саклау органнары киңәшләрен исәпкә алып.

Уртак файдаланудагы, урман кишәрлекләре һәм киптерелгән торфлыклар аша уза торган магистраль юллар буенда тәмәке тартуны һәм ачык ут куллануны тыя торган аншлаглар һәм тамгалар урнаштырыла. Алар буйлап киңлеге кимендә 3 метрлы минераллаштырылган полосалар ясала. Авыл хуҗалыгы биләмәләре булган урман биләмәләре чикләре буйлап та, шулай ук һәлак булган урман кишәрлекләре тирәли дә шундый ук полосалар салына. Алар тузан барлыкка килүне булдырмас өчен туфрак артык дымланган чорларда булдырыла һәм яңартылып тора.

Урманнарны янгыннардан саклау РФ УК 51, 53 статьялары, «Янгын куркынычсызлыгы турында» 1994 ел, 21 декабрь, № 69-ФЗ федераль закон, Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2007 ел, 30 июнь, № 417 карары белән расланган Россия Федерациясе урманнарында янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре урманнарны саклаганда, яклаганда һәм яңадан үстергәндә, урманнарда бүтән эшчәнлекне гамәлгә ашырганда, шулай ук гражданнар урманнарда булганда урманнарда янгын куркынычсызлыгын тәэмин итүгә карата бердәм таләпләр урнаштыра һәм дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары, шулай ук юридик затлар һәм гражданнар өчен үтәү өчен мәҗбүри булып тора.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре һәр урман районы өчен Россия Федерациясе ТРЭМ тарафыннан билгеләнә.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгын тәэмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) урманнарны янгынга каршы төзекләндерү, шул исәптән янгынга каршы билгеләнештәге юлларны, урманнарны саклау һәм яклау буенча авиация эшләрен үткәрү максатларында самолетларга, вертолетларга утыру мәйданчыкларын төзү, үзгәртеп кору һәм карап тоту, ызаннар, янгынга каршы аралыклар ясау;

б) урманнарда янгыннарны кисәтү һәм сүндерү системаларын, чараларын булдыру, шушы системаларны һәм чараларны карап тоту, шулай ук янгын чыгу куркынычы югары булган чорда ягулык-майлау материаллары запасларын формалаштыру;

в) урманнарда янгын чыгу куркынычын һәм урман янгыннарын мониторинглау;

г) урман янгыннарын сүндерү планнарын эшләү;

д) урманнардагы янгыннарны сүндерү;

е) урманнарда янгын куркынычсызлыгы буенча бүтән чаралар.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгының санап үтелгән чаралары дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары тарафыннан, аларның вәкаләтләре чикләрендә, РФ УК 81-84 статьялары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгы буенча гомуми таләпләр

Кар катламы эреп беткән көннән башлап көзге тотрыклы яңгырлы һава торышы урнашканчыга кадәрге яисә кар капласы барлыкка килгәнчегә кадәрге чорда урманнарда түбәндәгеләр тыела:

а) ылыслы яшь урманнарда, янгын булып узган, зыян салынган урын кишәрлекләрендә, торфлыкларда, агачлар киселгән (диләнкеләрдә), агач кисү калдыкларыннан һәм әзерләнгән агачтан чистартылмаган урыннарда, үләне корыган урыннарда, шулай ук агачларның ябалдашлары астында учак ягу. Киңлеге кимендә 0,5 метрлы минераллаштырылган полоса (ягъни туфракның минерал өлешенә кадәп чистартылган) белән әйләндереп алынган бүтән урыннарда учаклар ягу рөхсәт ителә. Киселүдән калган агач калдыкларын яндырып бетергәннән соң яисә учактан башка максатта файдалангач, учак урыны әйбәтләп туфрак белән күмелергә яисә пыску күренеше тулысынча юкка чыкканчыга кадәр су сибелергә тиеш;

б) янып торган шырпы, тәмәке төпчекләре һәм тәмәке төрепкәсеннән көл, пыяла (пыяла шешәләр, банкалар һәм башкалар) ташлау;

в) ау вакытында ягулык яисә пыскып торучы материаллардан тыккычлар куллану;

г) бензин, керосин яисә башка ягулык матдәләре сеңгән материалларны (кәгазь, тукыма, пәҗи, мамык һәм башкалар) шуның өчен махсус каралмаган урыннарда калдыру;

д) двигатель эшләп торганда эчке янулы двигательләр бакларына ягулык салу, туклану системасы төзек булмаган двигательле машиналардан файдалану, шулай ук ягулык салына торган машиналар янәшәсендә тәмәке тарту яисә ачык уттан файдалану.

е) торфлыкларда ачык ялкын белән эшләр башкару.

Кар катламы эреп беткән көннән башлап тотрыклы көзге яңгырлар чоры яки кар катламы барлыкка килгәнчегә кадәрге чорда урманга янәшә торучы территорияләргә ия булган, алардан файдаланучы һәм (яки) алар белән эш итүче дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары, учреждениеләр, оешмалар, оешу-хокук формасына һәм мөлкәт формасына бәйсез рәвештә бүтән юридик затлар, крестьян (фермер) хуҗалыклары, иҗтимагый берләшмәләр, шәхси эшкуарлар, вазыйфаи затлар, Россия Федерациясе гражданнары, чит ил гражданнары, гражданлыгы булмаган затлар урманнан кимендә 10 метр киңлектәге полосада аның коры үлән үсемлекләреннән, камыл калдыкларыннан, ауган агачлардан, кисенте калдыкларыннан, чүп-чардан һәм янучан башка материаллардан чистартылуын тәэмин итә яисә кимендә 0,5 метр киңлегендәге янгынга каршы минераллаштырылган полоса белән яки янгынга каршы башка төрле киртә белән урманны аерып ала.

Урманнарны көнкүреш, төзелеш һәм бүтән төрле калдыклар белән чүпләү тыела.

Торак пункттан чыгарылган чүпне яндыру урман янәшәсендә бары тик махсус билгеләнгән урыннарда гына түбәндәге шартлар булганда рөхсәт ителә:

а) чүп яндыру урыннары (чокырлар яисә мәйданчыклар) түбәндәгечә ераклыкта урнашырга тиеш, кимендә:

1) ылыслы урманнан яисә аерым үсеп утыручы ылыслы агачлардан һәм яшь агачлардан 100 метр;

2) яфраклы урманнан яисә аерым үсеп утыручы яфраклы агачлардан һәм яшь агачлардан 50 метр;

б) чүп яндыру урыны тирәсендәге территория (чокырлар яисә мәйданчыклар) 25-30 метр радиуста корыган агачлардан, ауган агачлардан, кисек калдыкларыннан, башка ягулык материалларыннан чистартылган һәм һәрберсенең киңлеге кимендә 1,4 метр булган ике катлы минераллаштырылган полосалар белән, ә коры туфраклардагы ылыслы урман янәшәсендә һәрберсенең киңлеге кимендә 2,6 метр, аралары 5 метр булган ике катлы минераллаштырылган полосалар белән әйләндереп алынган булырга тиеш.

Урманнарда янгын чыгу куркынычы чорында чүп яндыру бары тик һава торышына карап һәм җаваплы затлар контролендә генә рөхсәт ителә.

Урманнарга, яклаучы һәм урман утыртмаларына турыдан-туры тоташа торган һәм кимендә 0,5 метр киңлегендәге янгынга каршы минераллаштырылган полоса белән аерып алынмаган җир кишәрлекләрендә туз, урман түшәмәсе, коры үлән һәм башка янучан урман материалларын яндыру тыела.

Урманчылыкта янгын куркынычсызлыгын күзәтүне һәм тикшереп торуны оештыру буенча чаралар исемлеге

№	Чара төре	Уздыру чоры
1	Янгын куркынычы чорына әзерләнү буенча урманнан файдаланучыларны, аларның янгынга каршы җайланмалар, инвентарь белән тәэмин ителешен тикшереп тору.	10 апрельгә кадәр
2	Диләнкеләрнең, юл яны полосаларының, электртапшыру линияләренең агач кисү калдыкларыннан һәм ауган агачлардан, урманчылыкның барча территориясендә әзерләнгән агачлардан чистартылуын тәэмин итү	янгын куркынычы янаган чор башланганчыга кадәр
3	Гамәлдәге янгынга каршы чокырларны тиешле торышка китерү, чүп-чардан һәм корыган үсемлекләрдән чистарту, янгынга каршы билгеләнгән юлларны ремонтлау һәм төзү.	Апрель-сентябрь

4	Янгын сакчылары көче белән җир өсте маршрутлары һәм патрульлек итү тәртибе билгеләү, аларны транспорт, янгын сүндерү һәм элемтә чаралары белән тәэмин итү.	Янгын куркынычы янаган чорда
5	Торак пунктларында ирекле янгын дружиналары оештыру, дружина әгъзаларын янгын сүндерүнең гади ысулларына өйрәтү.	Янгын куркынычы янаган сезон алдыннан
6	Урман фондына илтүче юлларда динамиклар белән җиһазланган автомобильләр ярдәмендә гражданнарга урманда янгын куркынычсызлыгы буенча чараларны үтәү турында мөрәҗәгать тапшыруны оештыру, бәйрәм һәм ял көннәрендә кизү торулар оештыру.	Янгын куркынычы янаган чорларда
7	Автомобиль транспортына урман фондына керүне чикли торган юл билгеләре урнаштыру.	Янгын куркынычы чыгу югары торган чорларда
8	Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре үтәлүен тикшереп торуны көчәйтү	Янгын куркынычы янаган чорда
9	Урманнарны янгыннардан саклау һәм урманга карата сакчыл караш буенча пропагандалауны көчәйтү.	Апрель-сентябрь
10	Ылыслы урман диварларыннан 100 метрдан кимрәк аралыкта һәм яфраклы утыртмалар диварыннан 50 метрдан кимрәк аралыкта печән, салам өюне тыю.	Янгын куркынычы янаган чорда
11	Урман кварталларын авыл хуҗалыгы формированиеләренә беркетү (кушымта)	май
12	Барлыкка килгән урман янгыны турында хәбәр итүне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда
13	Җирдән һәм һавадан урманнарны патрульләүне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда

Урманчылык мәйданы янгын чыгу куркынычы классларына бүленеше 14.2 таблицада китерелде.

14.2 таблица

Урманчылык мәйданын янгын чыгу куркынычы классларына бүлү

мәйданы, га

№ п/п	Кишәрлек урманчылыгы	Янгын чыгу куркынычы классы					Җәмгысе	Урта класс
		I	II	III	IV	V		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Баулы	1053,1	6269,1	635,6	2104,1	1015,1	10978	2,6
2.	Кандыз	879,3	7265,1	966,2	2043,0	1305,4	12459	2,6
Урманчылык буенча барлыгы:		1932,4	13534,2	1502,8	4147,1	2320,5	23437,0	2,6
%		8,2	57,8	6,4	17,7	9,9	100	2,6

Янгын чыгу куркынычының уртача классы тулаем алганда 2,6 тәшкил итә.

Урманнарда янгыннар килеп чыгуга бәйле куркыныч дәрәҗәсе «Урманнарның табигый янгын чыгу куркынычы классификациясен һәм, һава шартларына карап, урманнарда янгын чыгу куркынычы классификациясен раслау турында» 2011 ел, 05 июль, № 287 Рослесхоз боерыгына нигезләнеп бәяләнде.

Шкала, токым составы үзенчәлекләрен, туфрак дымлылыгын, урман утыртмаларының яшен һәм торышын исәпкә алып, туфраклы-типологик принцип буенча төзелде.

14.2.1 таблица.

Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясе

Урманнарның табигый янгын куркынычы классы	Ут элү объекты (кисүләрдән соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз киңлекләрнең характерлы типлары)	Мөмкин булган янгын төрләре, аларны барлыкка китерергә һәм җәелдерергә мөмкин булган чор шартлары һәм озынлыгы
I (бик югары табигый янгын куркынычы)	Ылыслы яшь агачлар. Тоташ кисү урыннары: мүкле, арчанлы, кылганлы һәм коры урыннар буенча кисүләр (бигрәк тә чүпләнгән). Мүкле һәм арчанлы наратлыклар. Зәгыйфьләнгән, корып баручы һәм бик зарарланган агачлыклар (корыган агачлар, агачларын җил-буран аударган, кисеп бетерелмәгән урыннар), аерым агачларны калдырып, тоташ кисү урыннары, югары һәм бик югары интенсивлыктагы сайлап алып кисү урыннары, янгын булып, чүпләнгән урыннар.	Янгын чыгу куркынычы югары торган чор дәвамында – аскы өлештә, агачлар үсә торган урыннарда – өске өлештә янгыннар булырга мөмкин. Кылганлы һәм үләнле бүтән коры урыннарда агач киселгән җирләрдә бигрәк тә язын, ә кайбер районнарда көзен янгын чыгу куркынычы аеруча зур була.
II (табигый янгын куркынычы – югары)	Нарат җиләкле, нарат шытымнары яисә уртача куелыктагы артыш куаклыклары булган наратлыкларда. Кедрлы-җиргә җәелеп үсә торган куаклы яфраклы агачлар.	Янгын куркынычы югары булган чор дәвамында аскы өлештә; өске өлештә – янгыннар максимумнары чорында (янгын чыгу саны яисә янгын элеп алган мәйдан әлеге район өчен күпьеллык күрсәткечләрдән артып китә торган чор дәвамында).
III (табигый янгын куркынычы – уртача)	Ачы җиләкле наратлыклар һәм кара җиләклекләр, нарат җиләкле яфраклылар, барлык типтагы кедрлыклар, сфагналы, нарат җиләкле чыршылыклар һәм ачы җиләклекләр.	Аскы һәм өске янгыннар җәйге максимум чорында булырга мөмкин, ә кедрлыкларда, моннан тыш, язгы һәм бигрәк тә көзге максимумнарда.
IV (табигый янгын куркынычы – аз дәрәҗәле)	Тубылгылы һәм озын мүкле тоташ кисү урыннары (аеруча чүпле). Үләнле тип урманнары шартларында наратлыклар, карагачлыклар һәм яфраклы агач токымнары урманнары.	Янгын чыгу (беренче чиратта аскы) күренешләре үләнле тип урманнарында, тубылгылы һәм озын мүкле кисү урыннарында язгы һәм көзге

Урманнарның табигый янгын куркынычы классы	Ут элү объекты (кисүләрдән соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз киңлекләрнең характерлы типлары)	Мөмкин булган янгын төрләре, аларны барлыкка китерергә һәм җәелдерергә мөмкин булган чор шартлары һәм озынлыгы
	Катлаулы нарат һәм чыршы урманнары, юкәле, чикләвекле, имәнле, чыршылы урманнар – кара җиләклекләр, сфагналы һәм озын мүкле нарат урманнары, елга буйларында үсә торган һәм сфагналы кедр урманнары, каен-мүк җиләге урманнары, кымызлыклы, кара җиләкле һәм сфагналы урманнар, усаклы-кымызлыклы һәм кара җиләкле, куе урманнар.	максимумнар чорында; башка тип урманнарында һәм озын мүкле кисүләрдә җәйге максимум чорында күзәтелергә мөмкин.
V (табигый янгын куркынычы юк)	Озын мүкле чыршы, каен һәм усак урманнары, сфагнумлы һәм елга буйларында үсә торган чыршы урманнары. Төрле типтагы зireклекләр.	Янгын бары тик аеруча начар шартларда (дәвамлы корылык) гына чыгарга мөмкин.

Искәрмә: Янгын чыгу куркынычы түбәндәге урманнар өчен бер класска югарырак билгеләнә:

төзелеше яисә бүтән үзенчәлекләре аскы янгын кинәт кенә өске янгынга күчү мөмкинлеге булган ылыслы урман үрентеләре өчен (ылыслы агачларның биек куе шытымнары булган токымнары, агачларның һәм куакларның ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган урман үрентеләре, шактый гына чүпләнү һ.б.);

табигый янгын чыгару куркынычы югары булган урман утыртмалары әйләндереп алган коры урыннарда зур булмаган урман кишәрлекләре өчен;

гомуми файдаланудагы автомобиль юллары һәм тимер юллар янәшәсендәге урман кишәрлекләре өчен.

Куе шытымнары булган яисә ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган кедрлыклар II класслы янгын куркынычына кертелә.

Урманнарда һава торышына карап янгын куркынычы классификациясе

1. Һава торышына карап, урманнарда янгын чыгу куркынычын классификацияләү урманнарда янгын чыгу куркынычына йогынты ясый торган метеорологик шартларга карап, тиешле территориядә урман янгыннары чыгу (мөмкинлеге) дәрәҗәсен билгели.

2. Классификацияләү (бәяләү) максатлары өчен метеорология (һава торышы) шартларын характерлый торган комплекслы күрсәткеч кулланыла.

3. Комплекслы күрсәткеч зурлыгына карап, урманнарда һава торышына бәйле рәвештә янгын чыгу куркынычы классы билгеләнә.

Комплекслы күрсәткеч һәр көн саен 12-14 сәгатьләрдә билгеләнә.

4. Россия Федерациясе субъектларында һава торышына карап, урманнарда янгын чыгу куркынычының иөбәк класслары (алага таба – төбәк класслары) гамәлдә, алар түбәндәгеләрне билгели:

комплексллы күрсәткечне исәпләп чыгару методикасын;

янгын чыгу куркынычы классы чикләрен;

явым-төшемнәрне исәпләп чыгару методикасын.

Төбәк классларын куллану турындагы карар Федераль урман хуҗалыгы агентлыгы боерыгы нигезендә рәсмиләштерелә һәм төрле вакыт чорлары өчен аерым билгеләнергә мөмкин.

5. Төбәк класслары билгеләнмәгән төбәкләр өчен, һава торышына карап, урманнарда янгын чыгу куркынычының таблицада күрсәтелгән федераль класслары билгеләнә.

6. Һава торышына карап, урманнарда табигый янгын чыгу куркынычы классын исәпләп чыгару формуласы һава температурасын (t°) һава температураларының һәм яңгырсыз n көн эчендә чык ноктасының (ул) аермасына тапкырчыгышы суммасы рәвешендә билгеләнә (яңгырсыз чорда 3 мм артыграк явым-төшем төшкән көн беренче көн дип санап):

$$КП = \underset{N}{\overset{1}{SUM}} [t° (t° - ул)]$$

14.2.2 таблица.

Урманнарда һава торышына карап, янгын чыгу куркынычының федераль класслары

Урманнардагы янгын чыгу куркынычы классы	Комплексллы күрсәткеч зурлыгы	Янгын чыгу буенча куркыныч дәрәҗәсе
1	2	3
I	0 … 300	Юк
II	301 … 1000	Аз
III	1001 … 4000	Уртача
IV	4001 … 10000	Югары
V	10 000 артык	Гадәттән тыш

РФ Хөкүмәтенең «Урманнарны янгынга каршы кору чаралары турында» 2011 ел, 16 апрель, № 281 карарына, «Урманнарны янгынга каршы кору нормативлары раслау турында» 2012 ел, 27 апрель, № 174 боерыгына таянып, регламентта табигый һәм икътисадый шартларны, урманнарның пирологик сыйфатламаларын, янгынның потенциаль чыганакларын исәпкә алып, янгынга каршы чаралар комплексы билгеләнде.

Урманнарны янгынга каршы кору чараларына түбәндәгеләр кертелә:

урман юлларын чистарту, аларның янгынга каршы минераллаштырылган полосаларын яңарту;

янгынга каршы сулыкларны һәм су белән тәэмин итү чыганакларына килү юлларын эксплуатацияләү;

РФ УК 11 ст. нигезендә урманнарда гражданнар ял итә торган зоналарны төзекләндерү;

янгынга каршы киртәләр кору һәм карап тоту, яфраклы урман кырыйларын кору;

урманнарда янгын куркынычсызлыгы чаралары турында мәгълүматы булган стендлар һәм башка тамгалар урнаштыру.

шлагбаумнар кую һәм эксплуатацияләү, янгын куркынычсызлыгын тәэмин итү максатларында, урманнарда гражданнарның булуын чикләүне тәэмин итәрлек киртәләр кору.

Янгынга каршы кору чараларының ел саен башкарыла торган күләме 14.2.3 таблицада күрсәтелде.

14.2.3 таблица.

Янгынга каршы кору буенча чаралар күләме

№ п/п	Чараларның аталышы	Үлчәү берәмлеге	Таләп ителә торган күләме
1	2	3	4
1. Кисәтү чаралары			
1.1	Даими күргәзмәләр һәм витриналар	данә	-
1.2	Даими стендлар	данә	–
1.3	Кисәтүче аншлаглар	данә	12
1.4	Авыл хуҗалыгы формированиеләре вәкилләре белән киңәшмәләр	данә	Зарурлыкка карап даими
1.5	Шлагбаумнар урнаштыру	данә	24
1.6	Ял итү һәм тәмәке тарту урыннарын оештыру	данә	70
2. Янгыннар таралуны чикләү чаралары			
2.1	Янгынга каршы киртәләр, чокырлар ясау	км	–
2.2	Янгынга чыдам аланчыклар ясау	км	–
2.3	Яфраклы токымнардан полосалар ясау	км	–
2.4	Полосаларны чүп-чардан һәм ылыс шытымнарыннан чистарту	км	–
2.5	Минераллаштырылган полосалар ясау	км	68
2.6	Урман ызаннары буйлап минераллаштырылган полосалар ясау	км	15
2.7	Янгынга каршы аралыкларны, чокырларны карап тоту	км	–
2.8	Минераллаштырылган полосаларны карап тоту	км	264
3. Юллар төзелеше			
3.1	Янгынга каршы юллар төзелеше	км	–
3.2	Күперләр төзелеше	данә	–
3.3	Янгынга каршы билгеләнештәге юлларны ремонтлау	км	–
3.4	Кордоннарны ремонтлау	данә	–
4. Элемтә оештыру			
4.1	Элемтә линияләре төзү	км	–
4.2	Элемтә линияләрен ремонтлау	км	–
4.3	Радиостанцияләр (кәрәзле элемтә) сатып алу	данә	–
4.4	Телефоннар урнаштыру	данә	–
5. Дозор-сак хезмәте			

№ п/п	Чараларның аталышы	Үлчәү берәмлеге	Таләп ителә торган күләме
1	2	3	4
5.1	Метеорология пунктлары оештыру	данә	–
5.2	Вакытлы янгын сакчыларын яллау	кеше	-
5.3	ЯХС биналары төзү	данә	–
	6. Янгыннарга каршы көрәш чаралары		
6.1	I типлы ЯХС оештыру	данә	–
6.2	II типлы ЯХС оештыру	данә	–
6.3	Янгынга каршы инвертарь пунктларын оештыру	данә	3
6.4	III типлы ЯХС оештыру	данә	–
6.5	Ясалма сулыклар төзү	данә	–
6.6	Сулыкларга килә торган юллар ясау	данә	–
6.7	Ирекле янгын сүндерүче дружиналар оештыру	исәбе/кеше	3/30
	7. Янгынга каршы җайланмалар сатып алу		
7.1	Урман-янгын машинасы	данә	1
7.2	Кече урман-патруль комплексы	данә	3
7.3	Күчмә мотопомпалар	данә	4
7.4	Ранецлы ут сүндергечләр	данә	8
7.5	Янгынга каршы капрон җиңсә	п.м.	-
7.6	МП-800 мотопомпалары	данә	–
7.7	Бензопычкылар	данә	–
8.	Янгын чыгу куркынычын мониторинглау		

Урманнарны янгыннардан саклаганда эш урыннары урнаштыру һәм планлаштыру нормативлары 14.2 таблицада китерелде.

14.2.4 таблица.

Урманнарны янгыннардан саклаганда эш урыннарын урнаштыру һәм планлаштыру нормативлары

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1.	**Гомуми нормативлар**	
1.1	Урман фондын урман янгыннары районнарына бүлү:	
	– җир өстендә саклау районнары – җир өстендәге авиапатруль сагындагы районнар	Янгыннарны ачыклау һәм сүндерү җир өсте чаралары белән гамәлгә ашырыла Янгыннарны авиация ярдәмендә ачыклау, җир өсте көчләре һәм чаралары белән сүндерү
1.2	Янгын куркынычлылыгы дәрәҗәсе буенча урман фонды кишәрлекләрен бәяләү	
	– югары – уртача – түбән	Үсеп китү урыны шартлары буенча – 1-2 класслар, һава шартларына карап – 4-5 класслар 3 класс (ике очракта да) Үсеп китү урыны шартлары буенча – 4-2 класслар, һава шартларына карап – 1-2 класслар
1.3	Урманнарның фактта яну чоры (янгын куркынычы тудыручы һава торышы чоры)	Һава торышы буенча янгын куркынычының 2-5 класска кадәрге көннәре

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1.4	Билгеле бер урманчылык буенча янгын чыгу куркынычы чорының фактик озынлыгын билгеләү (киш. урманчылыгы буенча)	Кар катламы кузгалу һәм барлыкка килү. 10 һәм аннан күбрәк ел дәвамында урманнарның фактик януының максималь һәм уртача озынлыгы. Җирле шкалалар буенча һава торышының янгын чыгу куркынычы дәрәҗәсе – һава торышының 2 класслы янгын куркынычы башлану һәм бетүнең иң соңгы һәм уртача даталары
1.5	Урманнарның чагыштырмача янучанлыгы	Янгыннарның уртача еллык мәйданын урман фонды мәйданына бүлүдән килеп чыккан зурлык
1.6	Урман янгыннарының зурлыклары: – зур – исәпкә алырлык	 Мәйданы 25 га артык Теләсә нинди мәйданда урман фонды территориясе янып китү
1.7	Янгын куәте – түбән – уртача – югары	 Ялкын биеклеге 0.5 м һәм аннан түбәнрәк Ялкын биеклеге – 0.6-1.0 м 1.0 метрдан биегрәк
2.	**Җир өстендәге сак районнарында урманнарны янгынга каршы планлаштыру нормативлары:**	
2.1	Янгын куркынычы янаган зур ылыслы токым биләмәләрен планлаштыру	Өске һәм түбәнге янгыннарга таралуга каршы киртә, шулай ук барлыкка килгән янгыннарны локальләштергәндә терәк линияләре буларак хезмәт итүче янгынга каршы табигый яки ясалма киртәләр һәм аралыклар белән 2-12 мең гектаргача мәйданлы зур йомык блокларга бүлү (аларның янгын чыгу куркынычы дәрәҗәсенә һәм урман хуҗалыгы интенсивлыгына карап). Аларда уртак юл челтәрләренә керү урыны булган юллар салалар
2.2	Урман биләмәләре территориясендә янгынга каршы табигый киртәләр сайлау	Су баса торган киң тугайлары булган зур күлләр һәм елгалар, яфраклы токымнар өстенлек иткән урман кишәрлекләре (составы буенча кимендә 7 берәмлек), урманнар һәм янучан материаллар капламаган кишәрлекләр
2.3	Янгынга каршы ясалма киртәләр һәм аралыкларсайлап алу	Тимер юл трассалары һәм автомобиль юллары, электр тапшыру линияләре һәм торбаүткәргечләр һ.б. һәр ягы буйлап мөмкин булган саен 50-60 метр киңлектәге яфраклы агачлык полосасын утырталар. Киртәләрнең гомуми киңлеге – 120-150 метр. Яфраклы полосаларның урманга карап торган тышкы ягы буенча 1,4 метр киңлектәге минполосалар булдырыла, ә әгәр дә яфраклы полосалар янгын куркынычы буенча 1 һәм 2 классына карауЧы кишәрлекләргә якын урнашса – бер-берсеннән 5-10 метр ераклыктагы ике минполоса булдырыла. Яфраклы полосаларны утырту мөмкин булмаган ылыслы урман утыртмалары территориясе (урман бүлемтеге сәбәпле) чокырның һәр ягыннан киңлеге 120-150 м булган полосаларда янучан материаллардан (агач материалы чүбеннән, ылыслы шытымнардан, янгын куркынычы булган урманчыклардан, ылыслыларның

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
		1,5-2,0 метрга кадәрле аскы ботакларыннан һ.б.) даими рәвештә чистартып торыла. Ылыслы урманның мондый полосаларын янәшә урнашкан урманнан чиклиләр һәм буйлы юнәлештә һәр 20-30 метр саен 1.4 метр киңлектәге минполосалар белән аералар. Мондый төп каршылыкларның гомуми киңлеге (чокыр яки юлларның киңлеге белән берлектә) – 260-320 метр.
2.4	Янгынга каршы өстәмә киртәләр һәм аралыклар ясау	2.2 һәм 2.3 пунктларда күрсәтелгән киртәләр тиешле күләмдә булмаган очракта, блок буйлатып йомык боҗра булдыру өчен аларда юллар һәм һәр ике як буйлап яфраклы полосалар булдырып, чокырлар казыйлар
2.5	Уртача интенсивтагы урман хуҗалыгы алып барыла торган зоналарда урнашкан, янып китү дәрәҗәсе югары булган аеручы кыйммәтле ылыслы токым биләмәләрен планлаштыру	2-12 мең га (2.1 п. кара) кадәр мәйданлы эре блокларны һәм биләмәләрне, үз чиратында, уртасыннан, зурлыгы буенча, мәйданы 400-1600 гектарлы йомык блокларны киртәләр (чокырлар, ялкынга каршы саклагычлар) ярдәмендә 2.2-2.4 пунктларда бәян ителгән тәртиптә аералар. Шул ук вакытта киң кулланылыштагы (тимер юл, шоссе) юлларның һәр ягы буенча яфраклы полосаларны (хуҗалары көче белән) 30-50 м киңлектә, ә башка чокырлар, шул исәптән кварталлардагы урман юллары буйлап һәр ягыннан 10-15 метр киңлектә булдыралар. Ылыслы агачлыкларның чокырга янәшә торучы аеруча кыйммәтле биләмәләрендә (яфраклы полосалар ясау мөмкинлеге булмаганда) киңлеге 100 м полосаларны һәр яклап янучан материаллардан чистарталар һәм, 2.3 п. күрсәтелгәнчә, һәр 20-30 м саен буйдан-буйга минполосалар ясыйлар. Яфраклы токымнардан мондый эчке (өстәмә) ышыкларның киңлеге 60-100 м булырга тиеш, ылыслы токымнардан – 200 м., урман ызаннары буйлап – 20-30 м (чокырларның һәм урман ызаннары киңлеген исәпкә алмыйча)
2.6	Яшел зона урманнарында һәм 1 төркемдәге башка урманнарда ылыслы культураларның һәм яшь урманнарның эре кишәрлекләрен планлаштыру	Аларны я/к билгеләнгән минполосалар яисә юллар ярдәмендә 25 гектарлы блокларга бүләләр, һәр ягында яфраклы яшь агачлардан һәм куаклыклардан 10 метр киңлегендәге полосалар ясала. Үзәге буйлап гади юл белән берлектә каплавычның гомуми киңлеге – 30 метр. Әгәр яфраклы полосалар утырту мөмкинлеге булмаса, ул чакта аралыкка янәшә торучы ылыслы агачларда һәр ягыннан 100 м. киңлегендәге полосаларда янучан материалны алып ташларга, шулай ук һәр 20-30 метр саен (2.3 п. к.) буйлы минполосалар салырга кирәк.
2.7	Поселоклар янәшәсендә ылыслы урманнар планлаштыру	Урман биләмәсе тирәли янгынга чыдам, киңлеге кимендә 150 метрлы яфраклы урман кашаклары булдырыла. Мондый урман кашакларының ике чиге буйлап 2.5 метрдан тар булмаган киңлектәге минполосалар ясала. Яфраклы урман авызлары булдыруы мөмкин булмаса, поселокка якын урнашкан ылыслы урман полосаларында 250-300 м киңлектә янучан материалларны тулысынча алып бетерәләр һәм алар буйлап һәр 50 м саен буйлы минполосалар салалар

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)	
		(2.3 п. кара).	
2.8.	Яклаучы миниполосаларны бульдозерлар, тракторлар, туфрак эшкәртүче һәм башка төрле кораллар ярдәмендә туфрак өстендәге каплам төренә һәм куәтенә бәйле рәвештә салганда:		
	– лишайниклардан һәм яшел мүкләрдән – җиләклекләрдән һәм арчаннан – көчле үлән капламы булганда һәм чүпләнгән кишәрлекләрдә минималь киңлеге – блоклар һәм ылыслы биләмәләр эчендә (п.п. 2.1, 2.5 - 2.7)	1,0 метрдан 1,5 метрга кадәр 1,5 метрдан 2,5 метрга кадәр 2,5 метрдан 4.0 метрга кадәр 1.4 м (бер мәртәбә ПКЛ-70 сукасы уза) Корылмалар, урман культуралары, табигый шытып чыккан урманнар биләгән мәйданнар тирәсендә, ылыслы, яфраклы урман үрентеләрендә уза торган агач ташу юллары буйларында, миниполосалар дәвамы буларак, булдырылган янгынга каршы барьерларда һәм ылыслы урман үрентеләрендә, шулай ук кирәк булган башка урыннарда	Бары тик терәк сыйфатында гына хезмәт итә алалар, полоса киңлеге түбәнге ялкын телләренең мөмкин булган биеклеге икеләтә артык булу хисабына
	– янгын куркынычы янаган чорга калдырылган урман продуктлары һәм кисенте калдыклары булган коры туфраклардагы тигезлекле ылыслы урманнарның диләнкеләрендә	Урман әзерләүчеләр ярдәме белән урман бүлемтекләре минполосалар белән әйләндереп алына. Моннан тыш, 25 га зуррак мәйданлы диләнкеләр аркылы минполосалар белән 25 га артмаган кишәрлекләргә бүленергә тиеш. Аларга агач өеп кую урыннары шулай ук аерым йомык минполосалар белән, ә ылыслы кисенте урыннарында бер-берсеннән 5-10 м ара белән шундый ике полоса белән әйләндереп алына	
	– тимер юллар, шосселар һәм агач ташу юллары буйларында (алар карый торган оешмалар ярдәмендә)	Алар буйларындагы полосаларны (агач ташу өчен – һәр ягыннан 10 м) янгын сезоны эчендә ауган агачлардан, агач чүпләреннән һәм башка тиз кабынып китүчән материаллардан чистартып торыла. Минераллаштырылган полосаларны чигерелгән полосаларның тышкы ягы буйлап салалар, ылыслы утыртмаларда коры туфракта – бер-берсеннән 5 метр ераклыкта ике минеральләштерелгән полоса салына. Шушындый ук шартларда минполосалар белән юл буйларында яткан шпаллар өемнәрен һәм кар саклау щитларын, агач күперләрне, стационар платформаларны, торак йортларны һәм юлларны карап йөрүчеләр будкаларын әйләндереп алалар, учак ягу рөхсәт ителгән урыннар, урманда ял итү һәм тәмәке тарту урыннары, урманнарда эшләр башкарганда ЯММ саклау урыннары тирәли, янгын куркынычы урман промыселлары мәйданчыклары тирәли (күмер ягу, сагыз, дегет эшкәртү һәм башкалар), арадаш һәм төп чәер складлары тирәли, авыл хуҗалыгы җирләре чикләре буйлап әйләндереп алалар.	
2.9	Янгын куркынычы сезонында янгынга каршы аермалар кору:		

<table>
<tr><th>№ п/п</th><th>Күрсәткечләр</th><th colspan="2">Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)</th></tr>
<tr><td></td><td>– урманда агач саклыханәләре тирәли</td><td colspan="2">Саклыкханәләрне ачык урыннарда түбәндәге аралыкта урнаштыралар: яфраклы урман диварларыннан складлаштыру урыннары мәйданы 8 га – 20 м кадәр, 8 га һәм аннан да күбрәк – 30 м, ылыслы һәм катнаш урман диварларыннан складлаштыру урыннары мәйданы 8 га – 40 м, 8 га аннан да күбрәк – 60 м.
Саклыкка кую урыннары һәм күрсәтелгән янгынга каршы аермалар янучан материаллардан чистартыла</td></tr>
<tr><td></td><td>– торф табучы предприятиеләр тирәли</td><td colspan="2">Тирә-яктагы урман массивларыннан 75-100 метр киңлектәге эчке кырыеннан йомык сууткәргеч каналлы чокырлар белән аералар. Чокыр полосасында ылыслы агачларны, шулай ук 8 м кадәр биеклектәге яфраклы агачларны кисәләр һәм янучан башка материалларны алалар</td></tr>
<tr><td>2.10</td><td colspan="3">Янгын сүндерү сулыклары ясау: урман янгыннары килеп чыгу мөмкинлеге булган урыннан ерак урнашкан су чыганакларын урнаштыру:</td></tr>
<tr><td rowspan="7"></td><td>Утыртмаларның янгын куркынычына утырт.</td><td>Ераклыгы, чм</td><td>Бер сулыктан су белән тәэмин ителүче утыртмалар мәйданы, га</td></tr>
<tr><td>1</td><td>2-4</td><td>500</td></tr>
<tr><td>2</td><td>2-8</td><td>2000-5000</td></tr>
<tr><td>3-5</td><td>8-12</td><td>5000-10 000</td></tr>
<tr><td>– янгын сүндерү өчен табигый су чыганакларын әзерләү</td><td colspan="2">Аларга килү юлларын төзекләндерү, янгын автоцистерналары һәм мотопомпалар белән су алу өчен махсус мәйданчыкларны җиһазландыру, зарурлык очракларында сулыкларны тирәнәйтү яки буалар ясау</td></tr>
<tr><td>– янгын сүндерү буенча ясалма сулыклар төзү</td><td colspan="2">«Росгипролес» институтының типлаштырылган проектлары буенча, янгын куркынычы югары булган урман массивларында аларда табигый су чыганаклары булмаганда, яхшыртылган автомобиль юллары янында, алардан сулыкларга кадәр килү юллары салынган булырга тиеш</td></tr>
<tr><td>– янгынга каршы сулыкта нәтиҗәле су запасы</td><td colspan="2">Җәйге иң эссе чорда кимендә 100 куб $м^3$</td></tr>
<tr><td>2.11</td><td>Урман юллары ясау:</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td></td><td>– юл челтәрләренең гомуми калынлыгы (куелыгы)</td><td colspan="2">Кимендә 6 км – 1000 га гомуми мәйданга, шул исәптән янгын куркынычы түбән булган һәм янгын тиз таралмый торган урман үрентеләре өстенлек иткән кварталларда юллар челтәре куелыгы 6 км/мең га рөхсәт ителә, янгын куркынычы югары булган урман үрентеләре өстенлек иткән кварталларда ул бу күрсәткечтән артык булырга тиеш</td></tr>
</table>

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	– урман хуҗалыгы юллары	Урман янгыннары белән көрәш өчен түгел, урман хуҗалыгы ихтыяҗлары өчен кирәкле юллары булган кишәрлекләрдә урман хуҗалыгы интенсив алып барыла торган үзләштерелгән урманнарда корыла. 5 категория гомуми файдаланудагы юлларга тиңләштерелә һәм 3 типка бүленә. 1 типлы урман хуҗалыгы юллары: бер полосалы, полосаларның гомуми киңлеге – 8 м, юл кырые киңлеге – 1,75 м. Исәпләп чыгарылган хәрәкәт тизлеге – 60 км/сәг, сикәлтәле урыннарда 40 км/сәг кадәр кими
	– янгынга каршы билгеләнеш юллары	Урман хуҗалыгы буенча 3 типлы билгеләнеш юлларына карыйлар, җир капламының киңлеге – 4,5 м, юл кырыйлары киңлеге – 0,5 шәр м. Аларны гамәлдәге урман юллары челтәрләренә өстәмә коралар, автотранспорт янгын буенча куркыныч саналган урыннарга һәм сулыкларга үтеп керә алсын өчен. Аларга шулай ук табигый грунт юллары, квартал урман юллары һәм төрле трассалар кертелә
2.12	Көчләрне һәм чараларны янгын сүндерү урынына илтеп җиткерү вакыты	Янгын күренгәннән соң 3 сәгатьтән дә артмаска тиеш. Янгын куркынычы югары булган кишәрлекләр өчен А – 0,5-1,0 сәгатьтән дә артмаска тиеш
2.13	Янгын урынына бару юлына китә торган вакытны исәпләп чыгарганда юлларның, сукмакларның яисә җәяүлеләр узып йөрерлек урыннарның сикәлтәлеген һәм җир өсте рельефын исәпкә алу өчен аларны озынайту коэффициентлары	
	– 1 типлы урман хуҗалыгы юллары өчен	Тигез җирлектә – 1,1; таулыклы җирлектә – 1.25
	– 3 типлы урман хуҗалыгы (янгынга каршы) юллары өчен	Тигез җирлектә – 1,15; таулыклы җирлектә – 1.65
2.14	Янгын сүндерүче хезмәткәрнең хәрәкәт тизлеге	Гадәттә 1-3 км/сәг (автомобиль юлыннан коралларын күтәреп янгын урынына килгәндә)
2.15	Җир өсте патруль маршрутларын планлаштыру нормативлары:	
2.15.1	Урнаштыру урыннары	Агач-куаклар аз булган урыннарда (15% һәм аннан да түбән) һәм территория буйлап вак урман кишәрлекләре урнашканда. Кыр саклау урман үрентеләрен, чокырлар һәм балкалар буйлап үрентеләрне саклаганда яшел зоналар урманнарында, урман паркларында һәм башкаларда. Стационар күзәтү пунктларыннан күзәтүгә һәм авиапатрульгә өстәмә рәвештә – агач материалы әзерләү урыннарында, төрле объектлар төзү урыннарында һәм трассаларда, ял зоналарында, елгалар һәм күлләр ярлары буйлап, янгын куркынычы югары булган урыннарда
2.15.2	Патруль маршрутының озынлыгы	Транспорт төренә, юллар торышына һәм саклана торган кишәрлекне карап чыгу санына бәйле рәвештә
2.15.3	Янгын куркынычы булган кишәрлекләрдә урман-янгын патруленең хәрәкәт тизлеге	
	– мотоцикллар, машиналар һәм башка транспорт чаралары	Гомуми файдаланудагы шоссе юллары буйлап – 30 км/сәг артык, урман юллары буйлап – 15-20 км/сәг.

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	– моторлы көймәләрдә һәм катерларда	Урмансыз киңлекләрдә юл хәрәкәте иминлеге кагыйдәләре нигезендә арттырылырга да мөмкин Су юллары буйлап – 15-20 чм/сәг чигендә
2.16	Җирлектә урман янгыннары чыгуга күзәтчелек пунктларын урнаштыру нормативлары:	
2.16.1	Манараларның әйләнә-тирәлектән биеклегенә бәйле рәвештә максималь күзәтү радиусы (бик яхшы күренүчәнлек шартларында): – манаралар биеклеге, м – күзәтү радиусы, чм	10 15 20 25 30 35 40 12 15 17 19 21 23 24
2.16.2	Манараларны оптималь урнаштыру	Калку җирләрдә – бер-берсеннән 10-12 км. ерак түгел, ә тигез җирдә – 5-7 км. Янгын чыгу ихтималы мөмкин булган районда аның урынын 2-3 пункттан почмак үлчәү инструменты (буссоль һ.б.ш.) һәм бинокль ярдәмендә төгәл аныклау исәбеннән. ПТУ-59 телевидение корылмасының күзәтү радиусы 8 чм кадәр (күзәтче югары күтәрелмичә дә). Видеоконтроль җайланмасын һәм идарә пультын мачтадан 1 чм кадәр ераклыктагы теләсә нинди ябык бинага урнаштыралар, ә кабельнең озынлыгы 1 чм алып 3 чм кадәр булганда линия көчәйткече тоташтырырга кирәк.
2.16.3	Манараларны (чаралар җитешмәгәндә) рөхсәт ителгәнчә урнаштыру	35 м биеклеге типлаштырылган металл вышка начар һава шартларында 10-12 чм, ә яхшы шартларда 20 чм кадәр араны күрергә мөмкинлек бирә. Шуңа күрә аларны минималь күренүчәнлектән икеләтә күбрәк ераклыкта (20-24 чм) урнаштыралар. ПТУ-59 телевидение корылмасының күзәтү радиусы - 10-15 чм кадәр.
2.16.4	Күзәтү манараларының хезмәт итү вакыты: – агач – 10 ел – металл – 30 ел	Манараларның хакы бертигез диярлек
2.17	Янгын-химия станцияләрен планлаштыру һәм урнаштыру нормативлары:	
2.17.1	ЯХС оештыруның максатка ярашлылык күрсәткечләре (урманнарны янгыннан саклауны оештыру планнарына ярашлы рәвештә)	Беренче чиратта, беренче өч класслы янгын куркынычына караган кыйммәтле урманнары, һәр 1000 га урман фондына гомуми озынлыгы 6 чм ким булмаган транспорт юллары һәм су юллары булган урман хуҗалыкларында
2.17.2	Һәр ЯХС тирәсендә беркетелә торган урманнар территориясе радиусы: – юл челтәрләре яхшы торышта булган очракта – канәгатьләндерерлек – сыйфатлы түгел	Иң күбе 40 чм Иң күбе 30 чм Иң күбе 20 чм

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
2.17.3	ЯХС бинасын урнаштыру өчен урын сайлау	Урманның янгын куркыныч белән янаган һәм янучан кишәрлекләренә мөмкин кадәр якында, беркетелгән территория үзәгендә, урман хуҗалыгы (урманчылык) конторасына, цехларга, түбәнге агач саклыкханәләренә, күп кешеләр эшли торган бүтән хуҗалыкларга, төп транспорт юлларына, сулыкларга якын җирдә. Берничә варианттан бу шартлардагы иң мөһим таләпләрнең күпчелегенә туры килә торганын сайлыйлар. Техника һәм урман янгыны бригадалары гадәттә бер пунктта туплана, ләкин кирәк булганда ЯХС тармаклары ике я күбрәк пунктта да урнашырга мөмкин (зур булмаган ерак, янгын куркынычлы урманчылыкларда яисә аерым ЯХС оештыру максатка ярашсыз булган аймакларда).
3.	**Урманнарны янгыннардан авиация патруле белән саклау эшләрен планлаштыру нормативлары**	
3.1	Төбәктә маршрут линияләрен урнаштыру: – авиапатрульлек иткәндә	Бер-берсенә һәм күзәтелә торган кишәрлекнең озын ягына параллель итеп Бер-берсеннән иң күбе 60 чм, ә маршруттан күзәтү кишәрлеге чигеннән – иң күбе 30 чм
3.2	Очыш биеклеге: – урманнарны янгыннардан авиация ярдәмендә саклаганда	Оптималь биеклек – 600 м. Һәр аерым очракта куелган бурычның үзенчәлекләре, җирле очыш шартлары, аппаратның техник характеристикасы, аның герметик кабинасы булу-булмау белән билгеләнә (АН-24 самолетыныкы – 7000 м кадәр).
	– авиация белән патрульлек итүне урманнарның санитар торышына гомуми күзәтчелек белән бергә алып барганда	Урманның аерым кишәрлекләрен җентекләп күзәтү өчен самолетта очыш 200 м кадәр, вертолетта очыш 100 м кадәр түбәнәя (урындагы рельефны һәм анда биек элементлар булуны исәпкә алып).
3.3	Авиация белән партульләгәндә янгын урынын билгеләү төгәллеген бәяләү:	
	– бик яхшы – яхшы – канәгатьләндерерлек – канәгатьләндерерлек түгел	Хатасыз 0.5 чм кадәр хилафлык белән 0,5 чм башлап 1.0 чм кадәр хилафлык белән 1 чм артык хилафлык белән
3.4	Янгын мәйданын югарыдан билгеләүнең төгәллеге	Иң күбе 30% дәрәҗәсендә хилафлык җибәрү рөхсәт ителә
3.5	Парашютчы-янгын сүндерүчеләрне төшерү урыннарына һәм андагы шартларга таләпләр:	
	– очыш биеклеге – җирдән җил тизлеге – җиргә утыру өчен ачык мәйданнарның зурлыгы – сикерүне тыю	Кимендә 800 м (парашют тибына карап) Иң күбе 8 м/с Кимендә 75x75 (урман яланнары, кипкән сазлыклар, басулар һ.б., ә алар булмаганда – биеклеге 20 м кадәр булган куаклар һәм агачлар) Кисентеләргә, урман янган җирләргә, җил еккан агачлыкларга, шулай ук югары вольтлы линияләр тирәсенә
3.6	Авиация белән сакламалы урманнар территориясендә урман хуҗалыклары башкара торган эш урыннары һәм кишәрлекләр планлаштыру нормативлары:	

<table>
<tr><th>№
п/п</th><th>Күрсәткечләр</th><th colspan="2">Нормативлар
(оптималь күрсәткечләр)</th></tr>
<tr><td>3.6.1</td><td>Авиация хәбәрләрен кабул итү пунктлары оештыру:
– урнаштыру урыны</td><td colspan="2">Урманчылык, ЯХС кишәрлек урманчылыклары, авыл хакимиятләре, колхоз, совхоз конторлары янында, телефоны һәм радиоэлемтәсе булган торак пунктларда</td></tr>
<tr><td></td><td>– аларны патруль самолетлары (вертолетлары) өчен тану билгеләре белән җиһазлау</td><td colspan="2">Кизү тору оештырылган өй түбәләренең ике кыегында да ак майлы буяу яисә бур белән, гарәп цифрлары белән пунктның номеры языла. Цифрларны яңа ышкылган тактадан да ясарга мөмкин.
Саннарның зурлыгы: биеклеге буенча – 2.5-3.0 м, киңлеге буенча – 0.75 м</td></tr>
<tr><td>3.6.2</td><td colspan="3">Патруль самолетларына һәм вертолетларына яхшы ориентлашу шартлары булдыру максатыннан өстәмә-ясалма ориентирлар кору:</td></tr>
<tr><td></td><td>– ориентирларның типлары һәм урыннары</td><td colspan="2">Урман территориясендә булган корылмалар (кордоннар, аучы өйләре, бараклар һ.б.ш.). Алар булмаса, ачык урыннарда (кимендә 100х100 м) җирдә каезланган киртәләрдән (каезланмаган каен киртәләрдән) куышлар, ике кыеклы түбәләр корыла яисә 7 м кадәр биеклектәге нык утыртылган колгаларга ак флаглар эленә.</td></tr>
<tr><td></td><td>– аларга тану билгесе кую</td><td colspan="2">Корылма яисә куыш түбәсенең ике яки кыегына да, бөтен озынлыгына, квартал (аймак) номеры яки патруль картасының шартлы шакмагы төшерелә.
Билгенең биеклеге – кимендә 3 м, иңе – кимендә 0.75 м.</td></tr>
<tr><td>3.6.3.</td><td colspan="3">Вертолетлар эшли торган төбәкләрдә төшеп утыру мәйданчыклары сайлау һәм җиһазлау:</td></tr>
<tr><td></td><td>– билгеләнеше</td><td colspan="2">Ягулык салу, янгын сүндерү көчләрен һәм чараларын алу һәм төшерү, хәбәрләр кабул итү пунктлары һ.б.</td></tr>
<tr><td></td><td>– урнаштыру урыны</td><td colspan="2">Янгыннар еш кабына торган яисә янгын куркынычы югары булган урман масивларында</td></tr>
<tr><td rowspan="2"></td><td rowspan="2">– вертолетларга очу һәм утыру өчен мәйданнарның минималь зурлыклары (килүләрне исәпкә алуның эш мәйданы)</td><td>Вертолет типлары</td><td>Тигезлекле җирлек, м</td></tr>
<tr><td>МИ - 6
МИ - 8
МИ - 4
МИ - 2
МИ - 1А</td><td>50 х 50
30 х 30
30 х 30
16 х 16
16 х 16</td></tr>
<tr><td></td><td>– күтәрелү һәм төшү (һавадан килү) юнәлешендәге киртәләр
– биеклеге 0,5 м югары (МИ-2, МИ-1А, Ка-26 өчен) һәм 1 м югары киртәләр урнаштыру (МИ-6, МИ - 8, МҺӘМ - 4 өчен)</td><td colspan="2">Барлык комачаулар мәйданчык чигеннән үз биеклегеннән икеләтә ераграк торырга тиеш

Мәйданчык чигеннән кимендә 10 м ераклыкта</td></tr>
</table>

Урманнардан файдаланганда барлыкка килгән очракта урман янгыннарын кисәтү һәм аларны тиз арада локальләштерү максатында урманнардан файдалану урыннарында янгын сүндерү буенча кирәкле күләмдә чараларның булуы күздә тотыла.

Россия Табигать министрлыгының «Урман янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары төрләрен, әлеге чаралар белән урманнардан файдаланучы затларның тәэмин ителү нормативларын, урманнардан файдаланганда урман

янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары булу нормаларын раслау турында» 2014 ел, 28 март, № 161 боерыгы нигезендә агач материалы әзерләүне гамәлгә ашыручы юридик һәм физик затларның янгын сүндерү чаралары тупланган пунктларда тиешле янгын техникасы, кирәк-яраклар һәм инвентарь булырга тиеш.

Урманчылык территориясендә 10-50 мең гектар мәйданда янгын техникасына, җайланмасына, кирәк-яракларга һәм инвентарьларга ихтыяҗ турында белешмәләр 14.2.5 таблицада күрсәтелде.

14.2.5 таблица.

Урман хуҗалыгын алып баручы урман фондын биләүчеләрне урман янгыннарын сүндерү җайланмалары һәм чаралары белән тәэмин итү нормалары

№ п/п	Янгын сүндерү җиһазлары, инвентарьлары һәм чаралары	Үлч. бер.	Урманчылык мәйданы 10-50,0 мең гектар булганда чаралар саны	Искәрмә
1	2	3	4	5
1.	Янгын сүндерү буенча мобиль чаралар: (шул исәптән кече урман-патруль комплексы яисә янгын-техника комплекты белән коралланган, яхшы үтеп керүчән җиңел автомобиль (коткару җайланмасыннан тыш)	данә	1	-
2.	Минутына 100дән 800 л кадәр су тапшыручы, янгын-техника кораллары белән тәэмин ителгән янгын мотопомпасы (янгын мотопомпасы буенча эксплуатация күрсәтмәсе (паспорты) нигезендә)	данә	2	
3	Сабанлы яки бүтән туфрак эшкәртә торган кораллы тракторлар	данә	3	
4	Янгын кирәк-ярагы: Алына торган цистерналар, 1000-1500 л сыйдырышлы резин су савытлары	данә	1	
6	Күп җиргә үтеп керә ала торган бортлы автомобиль яисә вездеход	данә	1	
7	Басымлы янгын җиңсәләре комплекты (мотпомпа документациясендә каралган сыйфатламалары белән)	пог. м	200	
8	Өстәмә: Элдерү аппаратлары (АЗ һ.б.)	данә	3	
9	Торфлы көпшәләр	комплект	3	Урман кишәрлекләрендә торф ятмалары булган очракта
10	Янгын коралы: Һаваөрдергечләр	Данә	3	
11	Бензопычкылар	Данә	2	
12	Ранецлы урман сиптергечләре (янгынга каршы ранецлар)	Данә	9	
13	- балталар	данә	3	
	- көрәкләр	данә	10	

№ п/п	Янгын сүндерү җиһазлары, инвентарьлары һәм чаралары	Үлч. бер.	Урманчылык мәйданы 10-50,0 мең гектар булганда чаралар саны	Искәрмә
1	2	3	4	5
14	Бидоннар яисә эчә торган су өчен канистрлар	данә	2	
15	10-15 л сыйдырышлы су китерү савытлары	данә	2	
16	Элемтә һәм хәбәрләшү системалары Электромегафоннар		2	
17	Үзең белән йөртә торган радиостанцияләр, ультракыска-дулкынлы (УКВ) һәм кыска дулкынлы (КВ) диапазонлы	данә	2	Тотрыклы кәрәзле элемтә булмаганда
18	Янгын сүндерүче матдәләр: Юешләткечләр, күбекясагычлар	ДАНӘ	12	
19	Беренче ярдәм аптечкасы	данә	урман янгыннары таралуга юл куймау чараларында катнашучы һәр 5 кешегә 1әр	
20	Индивидуаль яра бәйләү пакетлары	данә	урман янгыннарын сүндерү һәм аның таралуына юл куймау чараларында катнашучы затлар саны буенча	
21	Урман янгыннары таралуга юл куймау чараларында катнашучы затларның хосусый саклану чаралары: Кизү өчен махсус кием (саклагыч каскалар, саклагыч күзлекләр, сулыш алу һәм күрү органнарын яклау чаралары, янгынга каршы торучы тукымадан тегелгән плащлар, энцефалит костюмнар, кирза итекләр (ботинкалар), брезент җиңсәләр)	комп.	урман янгыннары таралуга юл куймау чараларында катнашучы затлар саны буенча	

Искәрмә: Һәр транспорт чарасына өстәмә күздә тотыла: балта - 1 данә, гади лом - 1 данә, чиләк (яисә су китерү савыты 10-15 л) - 1 данә, янгын сүндергеч - 1 данә.

2.17.2. Урманнарны яклауга карата таләпләр (санитар-савыктыру чараларының, урманнарны яклау буенча профилактика чараларының, зарарлы организмнарның чыганакларын ликвидацияләү чараларының, шулай ук вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы билгеләгән башка чараларның нормативлары һәм параметрлары)

Гражданнарның урманнарда булуын һәм аларга транспорт чаралары керүне чикләгәндә, шулай ук урманнарда санитар куркынычсызлык тәэмин итү максатларында билгеле бер эшчәнлек төрләрен уздырганда түбәндәге чаралар гамәлгә ашырыла:

эшләр уздырылган районда урманнардан файдаланучы затларга чаралар уздыруга бәйле рәвештә урманнарда булуны вакытлыча тыю турында әлеге эшләр башланырга 10 көн калгач кулга тапшыру турында белдереп хәбәр ителә;

массакүләм мәгълүмат чаралары аша (газеталар, радио, телевидение, листовкалар) урманнарда булуны вакытлыча чикләү турында җирле халыкка җиткерелә, чараларны уздыру максатлары, урман корткычларыннан якланырга тиешле урман кишәрлекләрен препаратлар белән эшкәртү (алга

таба – эшкәртү) чорлары, җәмәгатьчелек иминлеге буенча чаралар һәм җирле халык, төрле предприятиеләр һәм оешмалар, үзләренең милекчелек формаларына бәйсез рәвештә, үтәргә тиешле зарури карантин кагыйдәләре турында мәгълүмат җиткерелә;

чаралар уздырылган вакыт өчен дәүләт хакимияте органнарында, җирле үзидарә органнарында җәмәгатьчелек белән элемтәгә керү һәм гражданнарның сорауларына җавап бирү өчен «кайнар линия» телефоны оештырыла;

эшкәртелә торган кишәрлек чикләреннән (җир өсте эшкәртелгәндә) 300 метр ераклыкта һәм (авиация ярдәмендә эшкәрткәндә) 500 метр ераклыкта эшләр уздыру урыннарында бердәй кисәтү аншлаглары урнаштырыла. 1х1,5м зурлыгындагы аншлагларга кисәтүле язулар теркәлә: «Сак булыгыз! Пестицидлар кулланылды. (Дата) башлап (дата) кадәр кешеләрнең йөрүе, гөмбә җыю, терлек көтү, җимешләр, җиләкләр, дару үләннәре җыю тыела»;

эшкәртелергә тиешле урман кишәрлекләре уза торган, аркылы узу һәм узып китү, шулай ук терлек куу өчен юллар ябыла;

эчә торган су чыганакларын препаратлар эләгүдән саклау чаралары күрелә;

эшкәртелергә тиешле урман кишәрлекләрендә урманнардан файдалануның барлык төрләре туктатыла.

Урманнарны зарарлы организмнардан яклау РФ УК 60.1-60.10 статьялары һәм «Үсемлекләр карантины турында» 2014 ел, 21 июль, № 206-ФЗ федераль закон, Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2017 ел, 20 май, № 607 карары белән расланган Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны яклау зарарлы организмнарны (үсемлекләрне, хайваннарны, билгеле бер шартларда урманнарга һәм урман ресурсларына зарар китерерлек авыру кузгатучы организмнарны) ачыклауга һәм алар таралуны булдырмауга юнәлдерелә, карантин объектларга кертелгән зарарлы организмнар чыганаклары барлыкка килгән очракта, аларны локальләштерүгә һәм бетерүгә.

Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре урманнарны зарарлы организмнардан, шулай ук зарарлы йогынтыдан яклауның бердәм тәртибен һәм шартларын, шулай ук урманнарда санитар иминлек тәэмин итүгә юнәлдерелгән урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен билгели.

Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре һәр урман районы өчен Россия Федерациясе Табигать ресурслары министрлыгы тарафыннан билгеләнә.

Урманнарда санитар иминлекне тәэмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

1) урман-яклау районнарына бүленеш;

2) дәүләт урман-патологик мониторинг;

3) урман патологиясенә тикшеренүләр уздыру;

4) зарарлы организмнар таралуны кисәтү;

5) урманнарда янгын куркынычсызлыгы буенча бүтән чаралар.

Арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә санитар-савыктыру чаралары шушы кишәрлекләрнең арендаторлары тарафыннан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләрен Россия Федерациясе Хөкүмәте билгели.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр урманнарда дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләрен, шулай ук урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында башка мәгълүматларны исәпкә алып уздырыла.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр җир өсте һәм (яисә) дистанцион методларны кулланып, – урманнарның санитар һәм урман-патологик торышына зарури төгәл бәяне тәэмин итүче визуаль һәм кораллы ысуллар белән уздырыла.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләрне уздыру тәртибе, урман патологиясе буенча тикшеренү актының формасы вәкаләтле башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнә.

Зарарлы организмнар таралуны кисәтү түбәндәгеләрнең уздырылуын үз эченә ала:

1) урманнарны яклау буенча профилактика чаралары;

2) санитар-савыктыру чаралары, шул исәптән һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү;

3) вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы билгеләгән башка чаралар.

Даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, арендага тапшырылган урман кишәрлекләрендә зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча күрсәтелгән чаралар урманнарны үзләштерү проекты нигезендә урманнардан файдаланучы затлар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашыру нәтиҗәсендә Татарстан Республикасы Урман планына, урманчылыкның, урман паркының урман хуҗалыгы регламентына үзгәрешләр кертелә, РФ УК 60.7 статьясының 1 өлешендә күрсәтелгән чараларны гамәлгә ашыру рөхсәт ителми:

1) әгәр мондый чаралар урман патологиясе буенча тикшерүнең тиешле актында каралмаган булса;

2) вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы урман патологиясе буенча тикшерүнең тиешле актын гамәлдән чыгару турында яки аңа үзгәрешләр кертү турында күрсәтмә җибәрсә;

3) РФ Урман кодексының 60.6 статьясының 3 өлеше нигезендә урман патологиясе буенча тикшерү акты дәүләт хакимияте органының яки җирле үзидарә органының «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге рәсми сайтында урнаштырылганнан соң егерме көн эчендә.

Урманнарда зарарлы организмнарның чыганакларын юк итү түбәндәге чараларны үз эченә ала:

1) зарарлы организмнарның чыганакларын тикшерү;

2) зарарлы орзанизмнарны юкка чыгару яисә күләмен киметү, шул исәптән химия препаратлары белән;

3) зарарлы организмнар белән зарарланган урман утыртмаларының токым һәм яшь составларын җайга салу максатларында урман утыртмаларын кисү.

РФ УК 60.8 статьясының 3 өл. буенча зарарлы организмнарның чыганакларын бетергәндә чаралар уздыру барышында әзерләнгән агач материалы күләме файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләменә кертелми.

Зарарлы организмнарның чыганакларын юкка чыгару буенча чараларны гамәлгә ашыру нәтиҗәләре буенча ТР урман планына, урманчылыкның, урман паркының урман хуҗалыгы регламентына үзгәрешләр кертелә.

Дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары үзләренең РФ УК 81-84 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләре чигендә гражданнарның урманнарда булуын һәм аларга транспорт чаралары белән үтеп керүне, урманнарда билгеле бер эш төрләрен уздыруны чиклиләр.

РФ УК 60.6 ст. 4 өлешенә, Россия ТРЭМның «Урман патологиясе буенча тикшеренүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе буенча тикшеренү акты формасын раслау турында» 2016 ел, 16 сентябрь, № 480 боерыгына ярашлы рәвештә урман патологиясе буенча тикшеренү (алга таба – УПТ) урманнарда дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләрен, шулай ук урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында башка мәгълүматларны исәпкә алып уздырыла.

УПТ уздыру дәүләт хакимияте органнары яисә җирле үзидарә органнары тарафыннан РФ УК 81-84 статьяларында билгеләнгән үзләренең вәкаләтләре чикләрендә яисә гражданнар, шул исәптән урманнардан файдаланучы шәхси эшкуарлар һәм юридик затлар тарафыннан тәэмин ителә.

Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре нигезендә урманнардан файдалануны, урманнарны саклауны, яклауны һәм яңадан җитештерүне гамәлгә ашыручы гражданнар һәм юридик затлар корткычлар, авырулар, тискәре торыш, байтак дәрәҗәдә яисә массакүләм зарарлану яисә зыян күрү билгеләрен ачыклаган очракта мондый хәл ачыкланган датадан соң бишкөнлек чорда бу хакта вәкаләтле органнарга хәбәр итәргә бурычлы.

Мәгълүмат язмача яисә электрон рәвештә, ачыкланган зарарлану урынын (зыян күрү билгеләрен тасвирлап), зарар салыну сәбәбен, агачларның зарарланган токымын, зарарланган урынның якынча мәйданын һәм гариза бирүченең элемтә белешмәләрен: фамилиясен, исемен, ата исемен (булган очракта) һәм телефонын күрсәтеп җибәрелә.

Мәгълүмат вәкаләтле органнар тарафыннан аны алган вакыттан 30 көнлек чорда тикшерелә.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр җир өсте һәм (яисә) дистанцион, урманнарның санитар һәм урман-патологик торышына зарури төгәл бәяне тәэмин итүче визуаль һәм кораллы ысуллар белән уздырыла.

УПТ урман кишәрлекләренең хәзерге санитар (төрле торыштагы категория агачларының санына карап билгеләнә торган сыйфатлама) һәм

урман-патологик торышы (зарарлы организмнарның санына һәм алар агачларга салган зыян дәрәҗәсенә карап билгеләнә торган сыйфатлама) турында мәгълүмат алу, шулай ук зарарлы организмнар таралуын кисәтү буенча чараларны нигезләү һәм билгеләү максатларында уздырыла.

УПТ урман утыртмаларында вегетация чорында яфрак (ылыс) чыккан вакыттан алып сезонлы дехромация (начар табигый һәм антопоген факторлар йогынтысы нәтиҗәсендә ылысларның яисә яфракларның төсе үзгәрә башлау) башланган вакытка кадәр уздырыла.

Составы буенча мәңге яшел чиста урман утыртмаларында, шулай ук җилдән зыян күргән (җил аударган, давыл еккан) һәм өске ягыннардан зарарланган урман утыртмаларында УПТ ел дәвамында уздырыла.

Татарстан Республикасы урман планында һәм урман хуҗалыгы регламентында УПТ күләмнәре күрсәтелми һәм ел саен билгеләнә, шул исәптән дәүләт урман-патологиясе мониторингы белешмәләрен һәм урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турындагы башка мәгълүматларны исәпкә алып.

Визуаль ысул белән УПТ урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында дәүләт урман-патологик мониторинг, урманнарны яңадан җитештерүгә дәүләти мониторинг, урманнарда янгын куркынычы һәм урман янгыннары буенча мониторинг нәтиҗәсендә алынган мәгълүматлар, шулай ук вәкаләтле органнардан, гражданнардан, шул исәптән шәхси эшкуарлардан һәм юридик затлардан алынган мәгълүматлар нигезендә планлаштырыла.

Кораллы ысул белән УПТ визуаль ысул белән яисә башка чыганаклардан алынган мәгълүматлар буенча УПТ нәтиҗәсендә санитар-савыктыру чаралары (алга таба – ССЧ) уздыру таләп ителгән урман кишәрлекләрендә планлаштырыла.

Визуаль ысул белән УПТ җир өсте һәм (яисә) дистанцион методларны кулланып гамәлгә ашырыла.

Кораллы ысул белән УПТ бары тик җир өсте методыннан файдаланып кына уздырыла.

УПТ барышында түбәндәгеләр башкарыла:

урман утыртмаларына зыян салыну (яисә аларның һәлак булу) сәбәпләре билгеләнә, шулай ук аварияле агачлар ачыклана;

зарарланган урман кишәрлекләренең урнашкан урыны һәм чикләре билгеләнә;

урман кишәрлекләренең агымдагы санитар һәм урман-патологик торышы билгеләнә;

зарарлы организмнар таралуын кисәтү буенча чаралар, шул исәптән урманнарны яклау буенча профилактика чаралары, шулай ук иң беренче чиратта рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә, кыйммәтле урманнарда агитация чаралары (алга таба – чаралар) билгеләү.

Торышы буенча бердәй булган бүлемтекләрнең мәйданнары таксация тасвирламасында күрсәтелгән тиешле бүлемтекләрнең мәйданнарын кушу юлы белән билгеләнә, ә таксация тасвирламалары булмаган очракта,

сурәтләнә торган урман кишәрлекләренең чик координаталарына нигезләнеп исәпләп чыгарыла.

Бүлемтекнең санитар һәм урман-патологик торышы бертөрле булмаганда, билгеләнгән чаралар өчен бертөрле сыйфатламаларга ия булган өлеше (урман-патологик бүлемтеге) тасвирлана. Урман-патологик бүлемтекнең көчле урман-патология куркынычы булган зонадагы минималь мәйданы – 0,1 гектар; уртача урман-патология куркынычы булган зонада – 0,5 гектар; өлешчә урман-патология куркынычы булган зонада – 1 гектар.

УПТ гамәлгә ашыру нәтиҗәләре буенча РФ Табигать министрлыгының «Урман патологиясе буенча тикшерүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе буенча тикшерү актының формасын раслау турында» 2016 ел, 16 сентябрь, № 480 боерыгына 2 нче кушымтада китерелгән формада урман патологиясе буенча тикшерү акты төзелә.

Урман патологиясе тикшерү уздырылганда тикшерелә торган урман-патологик бүлемтек буенча, зарурлык булганда урман-патологик бүлемтеге буенча таксация сыйфатламасы билгеләнә, агачларның зәгыйфьләнү һәм һәлак булу сәбәпләре, кору холкына, торыш категорияләренә яки ашалу дәрәҗәсенә карап агачларның утыртмалар запасындагы % бүленеше (зарарланган урман кишәрлегендә зарарлану билгеләре күренеп торган агачларның процентларда чагылдырылган өлеше яки агачларның аерым өлешләренә зыян салыну дәрәҗәсе), шулай ук агачларның зарарлану билгеләре һәм әлеге билгеләр күзәтелгән зыян салынган агачларның өлеше билгеләнә.

Урман кишәрлекләренең Урман патологиясе буенча тикшерүләр уздыру тәртибенең 7 пунктында күрсәтелгән, урман кишәрлекләренең санитар һәм (яки) урман-патологик торышы начарлануга китергән санитар һәм урман-патологик торышы сыйфатламалары үзгәргәндә, УПТ яңадан уздырыла.

Кораллы ысул белән УПТ урман кишәрлекләренең зыян салынган чикләрен, һәлак булган яисә зыян салынган урман утыртмаларының мәйданнарын төгәл билгеләү һәм чаралар уздыру өчен кирәкле документация әзерләү максатында уздырыла.

Кораллы ысул белән УПТ барышында җир өсте методын кулланып түбәндәгеләр башкарыла:

зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләре ачыклана һәм аларның чикләре билгеләнә;

зыян салынган һәм һәлак булган урман кишәрлекләренең (агачларның) мәйданын һәм пространстволы урнашуын ачыклау;

агачлар санала;

урман утыртмаларына зыян салыну яки аларның һәлак булу сәбәпләрен, авария хәлендәге агачларның (агачның тоташ яисә бер өлеше авуга китерергә мөмкин булган һәм халыкка яисә дәүләт милкәтенә һәм гражданнарның һәм юридик затларның милкәтенә зыян салырга мөмкин булган (структур җитешсезлекләре булган (тишек-тошыклар, черегән урыннар, тамыры өзелгән урыннар, куркыныч рәвештә сыгылган) агачларны) структур җитешсезлекләрен ачыклау;

чаралар билгеләнә.

Урман утыртмалары арасында аварияле агачлар булганда, физик затларга, физик затларның һәм юридик затларның мөлкәтенә, дәүләт милкенә зыян салыну яки линияле һәм башка төрле объектларның куркынычсыз эксплуатацияләнүенә куркыныч булу шартында урман патологиясе буенча тикшерү уздырыла. Аварияле агач келәймә белән тамгалана яки башкача маркалана.

Геодезик кораллар ярдәмендә зыян күргән һәм һәлак булган урман кишәрлекләре чикләрен билгеләр алдыннан рекогносцировка ысулы белән (урман кишәрлегенең кирәкле параметрларын беренчел бәяләү) чикләр билгеләнә.

Зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләренең чикләрен билгеләү урман кварталы чикләрендә башкарыла, бу вакытта урман кишәрлеге чикләренә таксация сыйфатламалары, санитар һәм урман-патологик торышы буенча охшаш булган берничә урман-таксация бүлемтеге кертелергә мөмкин.

Зарарланган һәм һәлак булган урман кишәрлекләренең чикләре чатларын теркәү өчен үсүче агачлар файдаланырга мөмкин, аларга тиешле тамагалар ясала (юнып алына, лента асыла, буяла).

Навигация җайланмалары ярдәмендә зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләре чикләре буйлап сыйфатлы нокталарның географик координаталары билгеләнә.

Агачларны яңадан санап чыгу тоташ (һәр агач буйлап) (булган барлык агачларны санау) санап чыгу методы, тасмалап санау (тар полосаларда (тасмаларда) агачларны тоташ санап чыгу), түгәрәкләп реласкопик мәйданчыклар белән (агачларны реласком ярдәмендә файдаланып карау мәйданында санап чыгу), даими радиуслы түгәрәк мәйданчыклар белән (даими яисә үзгәрүчән радиуслы түгәрәк рәвешендәге файдаланып карау мәйданчыкларында агачларны санау) гамәлгә ашырыла. 3 га кадәрге урман кишәрлекләрендә агачлар тоташ исәпләп чыгу юлы белән санала.

Агачлар санау турында мәгълүмат агачлар сану исемлегенә (урман патологиясе буенча тикшеренү актына 2 нче кушымта) кертелә.

Агачларны санау нәтиҗәләре буенча урман кишәрлегендәге агачның гомуми запасыннан процентларда һәм тулаем алганда урман кишәрлеге өчен торыш категорияләре буенча агач токымнарына бүлү эше башкарыла. Һәр агач категориясе һәм урман кишәрлеге өчен торышы буенча уртача исәпләнгән категориясе билгеләнә.

Җил аударган, давыл еккан, кар сындырган, янгын нәтиҗәсендә ауган агачлары 50% артык булган урман утыртмаларында УПТ визуаль ысул белән уздырыла, ә җитешмәгән мәгълүматлар таксация тасвирламаларыннан күчереп алына.

Кораллы ысул белән УПТ нәтиҗәләре буенча Урман патологиясе буенча тикшеренү актында торыш категорияләре буенча агачларны сайлап алу проценты, чаралар билгеләү, урман утыртмасына салынган зыян

дәрәҗәсе, урман утыртмаларының зарарлану һәм һәлак булу сәбәпләре күрсәтелә.

УПТ нәтиҗәләре буенча урман патологиясе буенча тикшерену акты (алга таба – акт) төзелә.

Актның беренче бите теләсә нинди ысул белән УПТ уздырылганда тутырыла.

УПТ ысулына карап, актның тиешле бүлекләре һәм кушымталары тутырыла.

Актның һәр тутырылган бүлеге һәм кушымтасы УПТ уздыру буенча эшләрне башкаручылар тарафыннан имзалана.

УПТ уздыру өчен билгеләнгән кишәрлекләр реестрына кисүгә билгеләнгән агачларны санау турында актка 2 нче кушымтада күрсәтелгән формада исемлекләре һәм актка 3 нче кушымтада күрсәтелгән формада диләнке абрисы кушып куела.

Имзаланганнан соң 2 эш көне эчендә акт раслау һәм бастырып чыгару өчен вәкаләтле органнарга җибәрелә.

Кушымталары белән бергә акт килгән көннән соң 10 эш көне эчендә вәкаләтле органнарны актны карыйлар һәм кисәтүләр булмаганда аны раслыйлар.

Раслаган көннән соң 3 эш көненнән соңга калмаган чорда, акт кушымталары белән берлектә дәүләт хакимияте органының яисә җирле үзидарә органының «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге рәсми сайтында урнаштырыла, федераль законнарда әйләнеше чикләнгән мәгълүматлардан торучы актлардан тыш.

Урман патологиясе буенча тикшерү нәтиҗәләре буенча урман патологиясе буенча тикшерү акты төзелә, ул дәүләт хакимияте органы яки җирле үзидарә органы тарафыннан аларның әлеге Кодексның 81-84 статьялары нигезендә билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә раслана һәм расланган көненнән соң өч эш көне узганчы «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә дәүләт хакимияте органының яисә җирле үзидарә органының рәсми сайтында урнаштырыла һәм, ведомствоара электрон хезмәттәшлек буенча бердәм системадан яки уртак файдаланудагы мәгълүмат-телекоммуникация челтәрләреннән, шул исәптән "Интернет" челтәреннән файдаланып, көчәйтелгән квалификацияле электрон имза белән имзаланган электрон документ рәвешендә Россия Федерациясе Хөкүмәте вәкаләт биргән федераль башкарма хакимият органына җибәрелә (РФ УК 60.6 ст. 3 өлеше).

Актны кушымталары белән берлектә рәсми сайтта урнаштыру чоры 2 ел тәшкил итә.

РФ УК 60.7 ст., РФ ТРЭМ «Зарарлы организмнар таралуын кисәтү чараларын гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 2016 ел, 12 сентябрь, № 470 боерыгына ярашлы рәвештә ССЧ урман утыртмаларының санитар торышын яхшырту, зарарлы организмнар таралу куркынычын киметү, урман утыртмалары өчен үзләренең максатчан вазыйфаларын тәэмин итү, шулай ук тискәре факторларның (зыянлы организмнар, ялкын

йогынтысы, һава шартлары, туфрак-климат факторлары һәм башкалар, урманнарның тотрыклылыгына яки максатчан вазыйфасына зыян сала торган биотик һәм абиотик факторлар) йогынтысыннан зыянны киметү максатларында уздырыла.

Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү, леквидлы булмаган агач материалыннан, шулай ук аварияле агачлардан җыештыру ССЧ була.

Аренда шартнамәсе, урман кишәрлегеннән даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукы нигезендә урманнардан файдаланучы затлар тарафыннан уздырылырга планлаштырылучы ССЧ төрләре һәм күләмнәре турында белешмәләр урман декларациясендә чагылдырыла.

Файдалануга тапшырылмаган урман кишәрлекләрендә ССЧ күләмнәрен планлаштыру урманчылыкның (урман паркының) урман хуҗалыгы регламентында дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләре һәм УПТ мәгълүматлары нигезендә чагылдырыла.

ССЧ күләмнәрен ел кварталлары буенча бүлгәндә урман утыртмаларының зарарлану дәрәҗәсе һәм вакыты, агач токымының, зарарлы бөҗәкләрнең һәм чир барлыкка китерүчеләрнең биологиясе исәпкә алына. Йогышлы чир таралуны булдырмау өчен тоташ һәм сайланма кисүләрне барыннан элек кышкы чорда уздырырга кирәк.

ССЧ 4 һәм 5 бонитетлы урман утыртмаларында планлаштырылмый, әлеге агачлыкларда зарарлы организмнарның чыганаклары барлыкка килгән очраклардан тыш, шулай ук әлеге бонитет агачлары өстенлек иткән урман кишәрлекләрендә дә планлаштырылмый.

ССЧ теләсә нинди максатчан билгеләнештәге урманнарда һәм яклаучы урманнарның барлык категорияләрендә планлаштырыла, тыюлыклы кишәрлекләрдән тыш.

ССЧ өчен урман утыртмаларында (яфраклы һәм карагайлы) (утыртмалар составында 30% һәм аннан күбрәк) диләнкеләрне аерып чыгару вегетация чорында башкарыла (җилдән (җил аударган, давыл еккан – 5 «а», «б» һәм 6 «а», «б» торыш категориясенә караган агачлар) һәм өске янгыннардан зыян күргән урман кишәрлекләреннән тыш).

ССЧ уздыру өчен диләнкеләрнең күләме лимитланмый.

Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү тоташ (һәлак булган һәм зарарланган утыртмалар өчен) һәм сайланма (зарарланган утыртмалар өчен) санитар кисүләр формасында уздырыла.

Яшь агачлыкларда эшкә яраклы агач өлгереп җиткәнче, орлыклык агачлар булган очракта, сайланма санитар кисүләр уздырыла һәм (яисә) леквидлы булмаган агач материалы җыеп алына.

Диләнкеләрне санитар тоташ һәм сайланма кисүләр өчен аерып чыгару РФ ТРЭМның 2016 ел, 13 сентябрь, № 474 боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү кагыйдәләре (алга таба – Кагыйдәләр) нигезендә короллы ысул белән уздырыла торган УПТ нәтиҗәләре буенча башкарыла.

Тоташ һәм сайланма санитар кисүләргә билгеләгәндә зарури тәртиптә 5-6 нчы категория торышындагы агачлар сайлап алына. Җил аударган, давыл еккан һәм кар сындырган агачлар 5-6 нчы категория торышына кертелә.

Түбәндәге очракларда торыш категорияләрендәге агачларны тоташ һәм сайланма санитар кисүгә билгеләү рөхсәт ителә;

торышы буенча 4 нче категориягә караган ылыслы токым агачлары;

торышы 3-4 нче категориягә караган (бик нык зәгыйфьләнгән һәм корый башлаган) агачлар тамыр гөмбәчеге белән зарарланган очракта (наратлыкларда), усак агачлары – усак сорыкорты белән зарарланган һәм караманың төрле агачлары голланд чире белән зарарланганда кисүгә билгеләнә;

эксплуатация урманнарында: кәүсәләрендә ачыктан-ачык черү күренешләре булган агачлар (кайрылары, сорыкорт җисемнәре, кәүсәнең 2/3 өлешеннән артыгын колачлый торган кабык ярыклары); кайрысына пошилар һәм башка төрле хайваннар кәүсәсенең өчтән бер өлешеннән артык җирендә зыян салган чыршы һәм пихта агачлары;

урман янгыннары булган урман утыртмаларында: тамыр муены кимендә ¾ кәүсә өлешендә янган агачлар (бу вакытта кимендә 100 агач янында тамыр муенын казып карау мәйданнары булу мәҗбүри) яки кәүсәсенең кимендә ¾ өлешендә кайры кисәге корыган агачлар (казып карау мәйданнарының булуы шулай ук мәҗбүри);

кайрылары пошилар һәм башка хайваннар тарафыннан кәүсәсенең өстән бер өлешеннән артык җирендә зарарланган яки кәүсә әйләнәсенең яртысыннан артык өлешендә тамыр корткычлары урнашкан ылыслы токым агачлары.

Ылыс һәм яфрак кимерүче бөҗәкләр белән зыян салынганда агачларны сайланма һәм тоташ санитар кисүләргә сайлап алу ылыслар (яфраклар) үз халәтенә кайту чоры тәмамланганнан соң башкарыла.

Сайланма санитар кисүләрне уздырганнан соң урман утыртмаларының тулылыгы минималь мөмкин булган, агачларның аларның якланганлык категорияләренә яисә максатчан билгеләнешенә туры килә торган вазыйфаларны үтәү сәләтен тәэмин итүче күрсәткечләрдән түбәнрәк булырга тиеш түгел (әлеге Кагыйдәләргә кушымта).

Санитар кисү әгәр 0,1 һәм аннан күбрәк гектарда бөтен агачлар киселсә, тоташ булып санала. Әгәр зәгыйфьләнү билгеләре булмаган агачлар бирелгән бүлемтек мәйданының яртысыннан артыграгында булса, тоташ санитар кисүләрне уздыру тыела.

Тоташ санитар кисүләр кисүгә тиешле агачларны җыештырганнан соң тулылыгы агачларның якланганлык категорияләренә яисә максатчан билгеләнешенә туры килә торган вазыйфаларны үтәү сәләтен тәэмин итүче чик зурлыклардан түбәнәя торган урман утыртмаларында уздырыла (РФ ТРЭМның 2016 ел, 19 сентябрь, № 474 боерыгы белән расланган кагыйдәләргә кушымта). Агачларның фактик тулылыгын исәпләү УПТ уздырганда тәэмин ителә.

Сайланма һәм тоташ санитар кисүләрдән соң калган агач калдыклары яндырылырга, мульча белән капланырга яисә агач материалы эшкәртү өчен билгеләнгән урыннарга алып чыгылырга тиеш.

Җил аударган, давыл еккан һәм башкача зарарланган агачлар барлыкка килгән урыннарда һәлак булган агачларның гомуми запасыннан 90% артык өлеше ликвидлы булмаган агач тәшкил иткәндә ликвидлы булмаган агач материалы җыештырып алына.

Иң беренче чиратта ликвидлы булмаган агачлар табигый һәм башка объектларны яклаучы вазыйфаларын башкаручы урманнарда, шулай ук кыйммәтле урманнарда җыештырыла. Башкача максатчан билгеләнештәге һәм яклаучы урманнарның башка категорияләрендәге җирләрдә ликвидлы булмаган агачны җыештыру урманнарда зарарлы организмнарның чыганаклары барлыкка килү яисә янгын куркынычы булган очракларда башкарыла.

ССЧ гамәлгә ашыру нәтиҗәләре буенча Татарстан Республикасы урман планына, урманчылыкның урман хуҗалыгы, урман паркы регламентына үзгәрешләр кертелә.

Санитар-савыктыру чаралары нормативлары һәм параметрлары 15 таблицада күрсәтелде.

15 таблица.

Санитар-савыктыру чараларының нормативлары һәм параметрлары

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле агачларны җыештыру	Ликвидсыз агачларны җыештыру	җәмгысе
			Барлыгы	Шул исәптән				
				Тоташ санитар кисү	Сайланма санитар кисү			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Урманчылык буенча барлыгы								
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га кбм	680,5 29,3	92,7 10,9	587,8 18,4		40,1	720,6 29,3
2	Кисү яисә җыештыру чоры	ел						
3	Ел саен файдалану күләме:	-						
	Мәйданы	га						
	Сайлана торган запас: Тамыр	мең м3						
	Ликвидлы	мең м3						
	Эшкә яраклы	мең м3						
Шул исәптән хуҗалыклар буенча:								
Ылыслы								
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га кбм	59,3 2,4	–	59,3 2,4	–	-	59,3 2,4
2	Кисү яисә җыештыру чоры	ел						
3	Ел саен файдалану күләме:	-	–	–	–	–	–	-
	Мәйданы	га						
	Сайлана торган запас: Тамыр	мең м3						
	Ликвидлы	мең м3						
	Эшкә яраклы	мең м3						
Каты яфраклы								
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га кбм	51,6 1,7	–	51,6 1,7	–	-	51,6 1,7
2	Кисү яисә җыештыру чоры	ел						
3	Ел саен файдалану күләме:	-	–	–	–	–	–	-
	Мәйданы	га						
	Сайлана торган запас: Тамыр	мең м3						
	Ликвидлы	мең м3						
	Эшкә яраклы	мең м3						
Йомшак яфраклы								
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га кбм	476,9 14,3	92,7 10,9	476,9 14,3	-	40,1	609,7 25,2

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле агачларны җыештыру	Ликвидсыз агачларны җыештыру	җәмгысе
			Барлыгы	Шул исәптән				
				Тоташ санитар кисү	Сайланма санитар кисү			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Кисү яисә җыештыру чоры	ел						
3	Ел саен файдалану күләме:	-	–	–	–	–	–	-
	Мәйданы	га						
	Сайлана торган запас: Тамыр	мең м3						
	Ликвидлы	мең м3						
	Эшкә яраклы	мең м3						

Искәрмә: Санитар-савыктыру чараларының күләменә урман патологиясе буенча тикшерүләр акты уздырылгач үзгәрешләр кертелә («Урманнарны зарарлы организмнардан яклауны җайга салуны камилләштерү өлешендә РФ Урман кодексына үзгәрешләр кертү турында» 2015 ел, 30 декабрь, 455-ФЗ номерлы федераль закон буенча).

Урманны яклау буенча чаралар күләме корткычларның яңа чыганаклары һәм урман авырулары барлыкка килүгә бәйле рәвештә һәм утыртмаларның санитар торышы үзгәрүгә карап үзгәртелергә тиеш.

РФ ТРЭМның «Зарарлы организмнар таралуны кисәтү чараларын гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 2016 ел, 12 сентябрь, № 470 боерыгы нигезендә профилактика чаралары урманнарның тотрыклылыгын арттыруга һәм урманга булган тискәре йогынтыны туктатуга юнәлдерелгән.

УПТ нәтиҗәләре профилактика чараларын планлаштыру нигезе булып тора. Профилактика чараларын планлаштыру нәтиҗәләре урман хуҗалыгы регламентларында һәм урманнарны үзләштерү проектларында чагылдырыла.

Профилактика чаралары урман хуҗалыгы һәм биотехника өлешләренә бүленә.

Урман хуҗалыгы буенча профилактика чараларына түбәндәгеләр керә:

- тискәре чорларда (корылык, бөҗәкләр зыян салу) урман утыртмаларының тотрыклылыгын арттыру өчен ашламалар һәм минерал өстәмәләр куллану;

- агачларны дәвалау иң беренче чиратта рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә гамәлгә ашырыла. Агачларны дәвалау корый башлаган һәм зарарланган аерым ботакларын кисүдән, гөмбәчекләрне юкка чыгарудан, яраларны дәвалаудан, куышларны санацияләүдән гыйбарәт.

- зарарлы организм чаганаклары барлыкка килүне туктату өчен пестицидлар һәм биологик чаралар куллану, иң беренче чиратта, кыйммәтле урман кишәрлекләрендә яисә питомникларда чыганакның үсеш алуы буенча башлангыч фазаның фаразый күрсәткечләре нигезендә гамәлгә ашырыла. Бу вакытта Россия Федерациясе территориясендә куллану өчен рөхсәт ителгән, «Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән имин эш итү турында» 1997 ел, 19 июль, № 109-ФЗ федераль законның 3 статьясында каралган Пестицидларның һәм агрохимикатларның дәүләт каталогына кертелмәгән пестицидларны куллану рөхсәт ителми.

Биотехника буенча профилактика чаралары булып түбәндәгеләр тора:

бөҗәк белән тукланучы кошларның һәм бөҗәк белән тукланучы башка хайваннарның тереклек итү һәм үрчү шартларын яхшырту;

энтомофаг бөҗәкләрнең тереклек итү урыннарын саклау, аларны чыгару, күчерү һәм интрудукцияләү;

нектар бирүче үләнле үсемлекләр чәчү.

Бөҗәк белән тукланучы кошларның һәм бөҗәк белән тукланучы башка хайваннарның тереклек итү һәм үрчү шартларын яхшырту аларны саклаудан, оялау өчен агачлар һәм куаклар утыртудан, сыерчык оялары һәм агач оялар элүдән, ашатудан, ремизлар (агач яисә куак үсемлекләреннән файдалы кошларга ышыклану һәм ашату урыннары булып хезмәт итүче полосалар яисә чәчәклекләр) утыртудан, урманда су чыганакларын саклаудан һәм булдырудан гыйбарәт.

Нектар бирә торган үләнле үсемлекләр утырту урман кишәрлекләренә турыдан-туры якын урнашкан, зарарлы бөҗәкләрнең чыганаклары барлыкка

килә торган җирләрдә яисә әлеге урман кишәрлекләре кырыйларында башкарыла.

Агитация (башка) чараларына түбәндәгеләр керә:

халык белән әңгәмә кору;

белем бирү учреждениеләрендә ачык дәресләр уздыру;

аншлаглар һәм плакатлар элү;

массакүләм мәгълүмат чараларында мәгълүмат материаллары урнаштыру.

15.1 таблица.

Зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча профилактика һәм башка төрле чараларның параметры

Чараларның аталышы	Үлчәүләрнең берәмлеге	Чараларның күләме	Уздыру чоры	Чараның ел саен башкарыла торган күләме
1	2	3	4	5
1. Профилактик				
1.1. Урман хуҗалыгы				
Урман патологиясе ягыннан тикшерү	га	20000	15.05 башлап 15.10 кадәр	2000
Туфрак казу эшләре	чокыр	2000		200
Яңа киселгән агачларны (аучылык агачларын) сайлау	$м^3$	Зарурлыкка карап		
1.2 Биотехник				
Оялыклар ясау	данә мең га	1	15.05 башлап 15.10 кадәр	ел саен
Оялыкларны ремонтлау	данә мең га	1		
Парсыз ефәк күбәләгенә, яшел имән яфрактөргечена каршы аттрактлы тозаклар куллану	данә	Зарурлыкка карап		
Кырмыскалыкларны киртәләп алу	киш. урман. данә	5	15.05 башлап 15.10 кадәр	5
2. Башка чаралар				
Корткыч һәм авыру чыганаклары барлыкка килүне күзәтеп тору	мең га	21,5	15.05 башлап 15.10 кадәр	21,5
Яклау почмаклары оештыру	данә	2	15.05 башлап 15.10 кадәр	1
Ликвидсыз агачларны җыештыру (ел саен)	га	2000	15.05 башлап 15.10 кадәр	200

15.2 таблица

Зарарлы организмнарның чыганакларын юкка чыгару чараларының параметрлары

Чараның аталышы	Үлчәү берәмлекләре	Чараның күләме	Уздыру чоры	Чараларның ел саен башкарыла торган күләме
Урман патологиясе ягыннан тикшерү	Га	20000	10	2000
Көрәшнең җир өсте чаралары	Га	Чыганаклары барлыкка килүгә карап		

15.3 таблица.

Агачларның торыш категорияләре шкаласы

Агачларның торышы буенча категориясе	Агачларның тышкы билгеләре	
	ылыслы	яфраклы
1 – сәламәт (зәгыйфьләнү билгеләреннән башка)	ябалдашы куе (әлеге токым, яшь һәм үсеш шартлары өчен); ылыслары (яфраклары) яшел; быелгы үсентесе нормаль зурлыкта	
2 – зәгыйфьләнгән	ябалдашы сирәкләнгән; ылыслары ачык яшел төстә; үрентесе кечерәйгән, ләкин яртысыннан артыгракка түгел; аерым-аерым ботаклары корыган	ябалдашы сирәкләнгән; яфраклары ачык яшел; үрентесе кечерәйгән, ләкин яртысыннан артыгракка түгел; аерым-аерым ботаклары корыган; берән-сәрән сулы шытымнар
3 – нык зәгыйфьләнгән	ябалдашы челтәрле; ылыслары ачык яшел, тонык; үрентесе зәгыйфь, гадәтинең яртысыннан кечерәк; ябалдашының 2/3 өлешенә кадәр ботаклары корыган; трут гөмбәләре җисемнәре яисә аларга хас булган тишекләр	ябалдашы челтәрле; яфраклары вак, ачык яшел; үрентесе зәгыйфь, гадәтинең яртысыннан кечерәк; ябалдашының 2/3 өлешенә кадәр ботаклары корыган; сулы шытымнары бик күп; трут гөмбәләре җисемнәре яисә аларга хас булган тишекләр
4 – корый баручы	ябалдашы нык челтәрле; ылыслары соры, саргылт яисә сары яшел; үрентесе нык зәгыйфь яисә юк; ботакларының 2/3 өлеше корыган	ябалдашы нык челтәрле; яфраклары вак, сирәк ачык яшел яисә саргылт; үрентесе нык зәгыйфь яисә юк; ботакларының 2/3 өлеше корыган
5 – саф коры-сары	ылысы соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы өлешчә купкан	яфраклары шиңгән яисә юк; түбән өлешләрендә ботаклары сакланган, кайрысы өлешчә кубып төшкән

Агачларның торышы буенча категориясе	Агачларның тышкы билгеләре	
	ылыслы	яфраклы
5 (а) – җил ярдәмендә яңа ауган	ылысы яшел, соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы гадәттә тере, кәүсәсе ауган яисә сыгылган, тамырларының 1/3 артык өлеше кубарылган	яфраклары яшел, шиңгән, яисә формалашмаган; кайрысы гадәттә тере, кәүсәсе ауган яисә сыгылган, тамырларының 1/3 артык өлеше кубарылган
5 (б) – давыл ярдәмендә яңа егылган	ылыслары яшел, соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы сынган җирдән аскы өлештә тере, ябалдаш озынлыгының 1/3 түбән өлешендә кәүсәсе сынган	яфраклары яшел, шиңгән, яисә формалашмаган; кайрысы сынган җирдән түбән өлешендә гадәттә тере, ябалдаш озынлыгының 1/3 түбән өлешендә кәүсәсе сынган
6 – иске коры-сары	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсә корткычлар чыгып очкан; кәүсәсендә агач боза торган гөмбәләр мицелие, тышкы ягында трут күбәләкләре җисемнәре	
6 (а) – җил ярдәмендә ауган иске агачлар	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсәсе ауган яисә тамырларының 1/3 өлеше белән сыгылган; кәүсә корткычлар очып чыккан	
6 (б) – давыл ярдәмендә ауган иске агачлар	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсәсе ябалдашының 1/3 өлешеннән түбән җирдә сынган; кәүсә корткычлар сынган урыннан өске өлештә очып чыккан; сынган урыннан түбән җирендә булырга мөмкин: тере кайры, сулы шытымнар, икенчел ябалдаш, яңа гына оялаган кәүсә корткычлар	
7 – аварияле агачлар	агачның тулаем яисә бер өлешенең авуына китерергә һәм халыкка яисә дәүләт мөлкәтенә һәм гражданнар мөлкәтенә зыян салырга мөмкин булган структур җитешсезлекләре булган агачлар (тишек-тошыклары, черегән урыннары бар, тамырлары өзелгән, куркыныч хәлдә сыгылган)	

Җил, буран, кар аударган агачларны, вакытын күрсәтеп, аерым исәпкә алалар.

Яңадан санап чыкканда төрле категориядәге агачларга зарарлы организмнар оялау һәм, зарарлануы ачык күренеп торса, авырулар белән зарарлану дәрәҗәсе күрсәтелә. Зарарлы организмнар барлыкка килгән урыннарда агачларны ылыслары һәм яфраклары яңадан үсеп чыккан чордан соң яңадан санап чыгалар, моңа кадәр, зарурлык килеп чыкканда, ылысларның (яфракларның) нибары ашалу дәрәҗәсе генә процентларда (1 – зарарланмаган, 2 – аз күләмдә зарарланган – 25%тан ким дәрәҗәдә, уртача – 25-50%, бик нык – 50-75%, тулысынча –75%тан артык) исәпкә алына.

2.17.3. Урманнарны яңадан үстерүгә карата таләпләр

Киселгән, һәлак булган, зарар күргән урманнар торгызылырга тиешле.

РФ УК 61 ст. 2 өлеше нигезендә урманнарны торгызу түбәндәгеләрне үз эченә ала:

1) урман орлыкчылыгы;

2) урман торгызу;

3) урманнарны тәрбия кылу;

4) урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне урман утыртмалары били торган җирләргә кертү.

Урман орлыкчылыгы «Орлыкчылык турында» 1997 ел, 17 декабрь, № 149-ФЗ федераль законга һәм РФ Урман кодексының 65 ст. ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урман орлыкчылыгы максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

1) урман-орлык районнарына бүлү;

2) урман орлыкчылыгы объектларын (урман-орлык плантацияләрен, даими урман-орлык кишәрлекләрен һәм шуңа охшаш объектларны) булдыру һәм аерып чыгару;

3) урман үсемлекләре орлыкларының федераль фондын формалаштыру;

3.1) урман үсемлекләре орлыкларының иминият фондларын формалаштыру һәм файдалану;

4) урман үсемлекләре орлыкларына карата орлыкчылык контроле;

5) урман үсемлекләре орлыкларын җитештерү, әзерләү, эшкәртү, саклау, сату, транспорт белән күчерү һәм куллану буенча башка чаралар.

Урманнарны торгызганда урман үсемлекләренең яхшыртылган һәм сортлы орлыклары яки, мондый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренең нормаль орлыклары кулланыла.

Урманнарны торгызганда районлаштырылмаган урман үсемлекләре орлыкларын, шулай ук чәчүлек һәм башка сыйфатлары тикшерелмәгән урман үсемлекләре орлыкларын куллану рөхсәт ителми.

Урманның төп агач токымнарының районлаштырылган урман үсемлекләре орлыкларын куллану тәртибе һәм урман орлыкчылыгы объектларын (урман-орлык плантацияләрен, даими урман-орлык кишәрлекләрен һәм шуңа охшаш объектларны) булдыру һәм аерып чыгару кагыйдәләре вәкаләтле федераль башкарма хакимияте органы тарафыннан билгеләнә.

Урман торгызу РФ УК 61, 62 ст., РФ ТРЭМның 2016 ел, 29 июнь, № 375 боерыгы белән расланган Урман торгызу кагыйдәләренә (алга таба – Урман торгызу кагыйдәләре) ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урман торгызу киселгән, һәлак булган, зыян күргән урманнарны торгызу максатларында гамәлгә ашырыла. Урманнарны торгызу урман үрентеләрен торгызуны, урманнарның биологик күптөрлелеген, аларның файдалы үзлекләрен саклап калуны тәэмин итәргә тиеш.

Урман торгызу урманнарны табигый, ясалма яки катнаш торгызу юллары (алга таба – урман торгызу ысуллары) белән гамәлгә ашырыла.

Урманнарны табигый торгызу (алга таба – табигый урман торгызу) табигый процесслар нәтиҗәсендә дә, урман торгызылуга ярдәм итү чаралары белән дә: урмандагы агач токымнарының үсентесен саклау яки урман утыртмаларын кисү, туфракны минераллаштыру, киртәләү юлы белән (алга таба – табигый урман торгызуга ярдәм итү) гамәлгә ашырыла.

Урманнарны ясалма торгызу (алга таба – ясалма урман торгызу) урман культуралары булдыру юлы белән гамәлгә ашырыла: чәчкеннәр, үрентеләр утырту, шул исәптән ябык тамыр системасы белән, саплар утырту яки урман үсемлекләре орлыкларын чәчү, шул исәптән азкыйммәтле урман утыртмаларын реконструкцияләгәндә дә.

Урманнарны катнаш торгызу (алга таба – катнаш урман торгызу) табигый һәм ясалма урман торгызу ысулларын берләштерү хисабыннан гамәлгә ашырыла.

Урманнарны торгызу түбәндәгеләр белән тәэмин ителә:

1) агач материалы әзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә – шушы урман кишәрлекләренең арендаторлары тарафыннан;

2) урман кишәрлекләрендә, агач материалы әзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләреннән тыш, – Татарстан Республикасы Урман хуҗалыгы министрлыгы тарафыннан РФ Урман кодексының 81-84 ст. нигезендә билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә.

Урманнарны торгызу өчен билгеләнгән һәр урман кишәрлегендә урманнарны торгызу гамәлләре урманнарны торгызу проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман торгызу проектын төзегәндә түбәндәгеләр уздырыла:

урман кишәрлеген тикшерү;

урман торгызу ысулын проектлау;

урман кишәрлеген бүлеп чыгару.

Урман кишәрлеген урманнарны табигый, ясалма һәм катнаш торгызу буенча эшләрне проектлау өчен бүлеп чыгарганда аның урман кварталы чикләренә, юлларга һәм даими башка ориентирларына бәйләнешле геодезик сурәте төшерелә

Урман торгызу проектында түбәндәгеләр булырга тиеш:

урманчылыкның урман кишәрлеге (урман паркы) урнашкан урынга сыйфатлама (урман кишәрлегенә сыйфатлама, квартал номеры, бүлемтек номеры, урман кишәрлеге мәйданы);

урман кишәрлегендә урман үсү шартларына сыйфатлама (шул исәптән рельефы, гидрологик шартлары, туфрагы);

киселгән урынга сыйфатлама (мәйдан берәмлегендә киселгән түмәрләр саны, кисенте калдыкларыннан һәм ауган агач материалларыннан чистарту торышы, калдырылган агачларның һәм куаклыкларның сыйфаты һәм урнашуы, туфракның кәсләнү һәм минераллашу дәрәҗәсе);

урман агач токымнарының булган үсентесенә һәм шытымнарына сыйфатлама (токымнарның составы, уртача яше, уртача биеклеге һәм мәйдан берәмлегендә агачларның һәм куаклыкларның саны, аларның урман

кишәрлеге мәйданы буйлап урнашуы, урман утыртмаларының торышы һәм аны бәяләү);

урман торгызуның проектланучы ысулын нигезләү, төп урман агач токымы (токымнары), торгызыла торган урманнарның токым составы, яклаучы урманнарның һәм урмандагы махсус сакланучы кишәрлекләрнең төрле категорияләрендә эшләр башкару үзенчәлекләрен исәпкә алып;

урман торгызу эшләрен башкару сроклары һәм технологияләре (методлары);

урман торгызу өчен файдаланыла торган утырту материалына карата таләпләр;

урман торгызу эшләрен тәмамланган дип тану өчен мәйданнары урман утыртмалары били торган җирләргә кертелергә тиешле яшь агачларга карата таләпләр (төп урман булдыручы токым агачларының яше, күләме, уртача биеклеге).

Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү максатларында түбәндәге чаралар күрелә:

урман үрентеләре ябалдашлары астында шытып чыккан урман үрентеләренең яшәргә сәләтле, әлеге табигый-климат шартларында яңа урман үрентеләре булдырырга сәләтле төп урман агач токымнары (алга таба – төп урман агач токымнары) буынын (шытымны) саклап калу. Ике яшькә кадәрге агач үрентеләре (үзлегеннән үсеп чыккан) яшь агачларга кертелми;

урман утыртмаларын кискәндә төп урман агач токымына карауучы яшәргә сәләтле шытымны һәм үрентеләрне (2,5 метрдан биегрәк нөсхәләрне) саклау;

урман утыртмалары булмаган мәйданнарда төп урман агач токымына карауучы үрентеләрне тәрбияләү (үсентене җиргә утырту, шытымны кысалап алу, шытымнарны сирәкләү, ашлама кертү, гербицидлар белән эшкәртү);

өлгергән һәм картайган утыртмаларны кисү планлаштырылган урыннарда һәм киселгән урыннарда туфрак өслеген минераллаштыру;

орлыклык агачлар, чәчәклекләр һәм төркемнәр калдыру;

мәйданнарны киртәләү;

агачларның тамырдан бөркүен киметү (арборицид инъекцияләре яисә бөҗралап алу).

Кыйммәтле урман агач токымнарының урман утыртмалары шытымнарын саклау чаралары урман утыртмаларын кисү белән бер үк вакытта гамәлгә ашырыла. Мондый очракларда кисүләр башлыча кар өсли кыйммәтле урман агач токымнары шытымнары һәм яшь агачлары санын урман бүлемтеге биргәндә каралганнан күбрәк юк итүдән һәм зарарлаудан саклауны тәэмин итәрлек технологияләр кулланып гамәлгә ашырыла. Кисүләр уздырганнан соң шытымнарны һәм яшь агач токымнарын кисек калдыкларыннан, сынган һәм зарарланган урман утыртмаларыннан арындыру юлы белән аларны карау уздырыла.

Кисүләр уздырганда урман үрентеләрен яшәргә сәләтле нарат, чыршы, ак чыршы, имән, бук, корычагач һәм үзләренә туры килә торган табигать-

климат шартларындагы кыйммәтле агач токымнарының бүтән урман үрентеләре шытымнары һәм яшь агачлары сакланып калырга тиеш.

Урманда ылыслы токым утыртмаларының үсеп китәргә сәләтле шытымы һәм үсентесе түбәндәге билгеләр белән сыйфатлана: ылыслары куе, яшел яки куе яшел төстә, ачыктан-ачык күренеп тора торган бożралану күренеше, төркемнәрдә кәүсә биеклегенең 1/3 өлешенә кадәр аралыкта ябалдашы очланып тора яки симметрик рәвештә конус сыман куе яки уртача куелыкта яки кәүсәнең 1/2 биеклегенә кадәр – бертөрле урнашкан, биеклеге буенча үрентеләре соңгы 3-5 ел эчендә юкка чыкмаган, өске өлешендәге бөреләренең үсеше ябалдашның өске яртысындагы ян-як ботаклар бөреләре белән тигез (яки күбрәк тә), кәүсәләре туры, зыян күрмәгән, кайрысы шома яки вак кабырчыклы, лишайниксыз.

Каты яфраклы токымнарга караучы урман утыртмаларының үсеп китәргә сәләтле шытымы ябалдашындагы яфракларының нормаль, биеклеге һәм кәүсә диаметры буйлап пропорциональ үсеш алуы белән сыйфатлана.

Мәйданнарны киртәләү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү яңа чыккан урман үрентеләренә һәм шытымнарына кыргый яисә йорт хайваннары зарар китерү куркынычы булган очракларда планлаштырыла һәм гамәлгә ашырыла.

Туфракны минеральләштерү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү урман үрентеләренең кыйммәтле агач токымнары орлыклары чыганаклары (якындагы урман үрентеләре, аерым орлык агачлары яисә аларның төркемнәре, чәчәклекләре, полосалары, тулылыгы 0,6 дан артык булмаган урман үрентеләре ябалдашлары астындагы кисергә керешелә торганнары) булган мәйданнарда гамәлгә ашырыла.

Хуҗалык эшчәнлеге чикләнгән режимдагы урманнарда, шул исәптән милли парклардагы урманнарда, табигать тыюлыкларында урманнарны табигый торгызуга ярдәм итүнең башка чаралары, алар тиешле территорияләрне саклау режимын бозарлык булмаса гына, гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Табигый урман торгызуга ярдәм итеп уздырылган чараларның нәтиҗәләре, алар урман утыртмалары үсүче җирләргә кертелергә тиешле мәйданнардагы яшь агачларга карата Урман торгызу кагыйдәләрендә билгеләнгән критерияләргә һәм таләпләргә җавап биргән очракта, җитәрлек дип табыла.

Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү чараларының нәтиҗәлелеген исәпкә алу эшләр башкарылганнан соң кимендә ике ел узгач гамәлгә ашырыла.

Шытымнар саны Урманнарны торгызу кагыйдәләре белән билгеләнгәнннән кимрәк булганда, урманнарны ясалма яисә катнаш торгызуның өстәмә чаралары карала.

Урманнарны ясалма торгызу хуҗалык өчен кыйммәтле урман агач токымнарын урманнарны табигый торгызуны тәэмин итү мөмкин булмаганда яисә урманнарны катнаш торгызу максатка ярашсыз булганда, шулай ук урман культуралары һәлак булган урман кишәрлекләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман культураларын булдыру өчен урман кишәрлеген әзерләгәндә шуннан соңгы барлык технологик гамәлләрне сыйфатлы үтәү өчен, шулай ук янгын куркынычын киметү һәм урман культураларының санитар торышын яхшырту өчен шартлар тудыру чаралары гамәлгә ашырыла.

Урман культуралары булдыру өчен урман кишәрлеген әзерләү түбәндәгеләрне үз эченә ала:

урман культураларының яисә туфрак эшкәртү полосаларының булачак рәтләре линияләренә марка салу һәм техника эшләү өчен куркыныч булган урыннарны билгеләү;

мәйданны ауган агачлардан, ташлардан, кирәксез агач үсемлекләреннән, вак түмәрләрдән, корыган агач кәүсәләреннән тоташ яисә полосалап (өлешчә) чистарту;

техника узуга комачаулый торган түмәрләрне казып алу яисә аларның биеклеген техника йөрешенә комачауламаслык дәрәҗәдә киметү;

урман кишәрлеге өслеген планлаштыру, зарурлык булганда мелиоратив эшләр алып бару, авышлыкларда террасалар кисү;

зарурлык булганда – зарарлы туфрак организмнары белән башлангыч көрәш.

сазланган, артык юеш туфракларда – корыту чараларын уздыру.

Урман кишәрлекләре өслеген чистартканда һәм планлаштырганда туфракның өске уңдырышлы катламын максималь саклау тәэмин ителергә тиеш.

Туфракны эшкәртү алымнары урманнарны ясалма торгызуны проектлаганда табигать-климат шартларына, туфрак типларына һәм бүтән факторларга бәйле рәвештә сайлап алына һәм урман торгызу проектында күрсәтелә.

Туфракны эшкәртү барлык кишәрлекләрдә (тоташ эшкәртү) яисә аның бер өлешендә (өлешчә эшкәртү) механик, химик яисә термик алымнар белән гамәлгә ашырыла. Нигезе, техника кулланып, туфракны механик эшкәртү була.

Тоташ мехник эшкәртү барча территориясендә техника эшенә комачау итәрлек каршылыклары булмаган урман кишәрлекләрендә уздырыла (сөзәклек урыннарының текәлеге 6 градуска кадәр булганда һәм туфракта су һәм җил эрозиясе күзәтелмәгәндә).

Туфракны өлешчә механик эшкәртү полосалап сукалау, полосаларда яки мәйданчыкларда туфракны минераллаштырып яки йомшартып, буразналар яки транешеяләр ясап, микроүрләр (пластлар, түтәлләр, «кикрикләр», калкулыклар) ясап, чокырлар әзерләү юлы белән гамәлгә ашырыла.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үрентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан (катнаш культуралар) булдырылырга мөмкин.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үрентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан булдырылырга мөмкин.

Бар булган юлдаш агач токымы җирле урман агач токымнарыннан һәм куак токымнарыннан сайлап алганда аларның төп урман агач токымына йогынтысын исәпкә алырга кирәк.

Урмандагы агач һәм куак токымнарына караган юлдаш агачлар урман культураларына нигездә аларның рәтләрен төп урман агачы токымы рәтләре белән чиратлаштыру юлы белән яисә төп һәм юлдаш токым буыннарын рәттә аралаштыру юлы белән кертелә.

Урман культураларын булдыруның төп ысулы утырту материалының төрле төрләре белән гамәлгә ашырыла торган утыртудан гыйбарәт. Урман культураларын утыртуны су һәм җил эрозиясенә дучар булган туфракларда, артык дымлы туфракларда һәм утырту урыннарын чүп үләннәре бик тиз басып китә торган кишәрлекләрдә, шулай ук дымы җитәрлек булмаган урман үсү шартларында гамәлгә ашырырга кирәк (Рослесхозның 2011 ел, 10 ноябрь, № 472 боерыгы).

Зарарлы организмнар таралу чыганакларында утыртуның (чәчүнең) башлангыч куелыгы һәм урман культураларының токым составы махсус тикшеренүләр нигезендә билгеләнә.

Урман культураларын утырту һәм чәчү туфракка ашламалар, үсемлекләрне яклау чаралары кертү, шулай ук туфракны яхшырта торган махсус үләннәр чәчү белән бергә алып барылырга мөмкин.

Күп очракларда урман культураларын утыртуның һәм чәчүнең иң яхшы срогы – яз башы, бөреләр уяна башлаганчы.

Туфрак өслеген үләннәр һәм агач-куак үсемлекләре сырып алмасын, туфракта дым җыелсын өчен урман культураларын агротехник карау уздырыла.

Агротехник карауга түбәндәгеләр кертелә:

үсемлекләрне үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юып алып китүдән һәм җил белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә төзәткәләү;

культуралар рәтләрендә һәм рәт араларында үлән һәм агач үсемлекләрен юк итеп, туфракны көпшәкләндерү;

урман культураларын өстәү, минераль ашламалар белән тукландыру һәм урман культураларына су сибү.

Урман хуҗалыгы буенча карауга түбәндәгеләр керә:

үлән һәм кирәксез агач үсемлекләрен юк итү һәм чыгуларын булдырмый калу;

Урман зонасында агротехник һәм урманны карау эшләре төп урман токымына караган урман утыртмаларының үсеше кимүне туктату максатында уздырыла. Урман-дала зонасында агротехник карау туфрактагы дымны туплауга һәм сакчыл сарыф итүгә юнәлдерелгән.

Урман һәм дала зоналарында агротехник һәм урманны карау эшләре төп урман токымына караган урман утыртмаларының үсеше кимүне туктату максатында уздырыла. Урман-дала зонасында агротехник карау туфрактагы дымны туплауга һәм сакчыл сарыф итүгә юнәлдерелгән.

Чүп үләннәренә һәм агач үсемлекләренә каршы көрәш буенча химик чараларны куллану Россия Федерациясенең пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турындагы законнары нигезендә рөхсәт ителә.

25 тән алып 85 процентка кадәр яшәп китүче урман утыртмалары (утыртылган яки чәчелгән күләм процентларыннан тере үсемлекләре яки шытымнар күләме белән) өстәлергә тиешле.

Өстәмәләр төп токым агачларының әлеге Кагыйдәләрнең 1-32 нче кушымталарына 1 нче таблицаларда билгеләнгән күләмнәрен тәэмин итәрлек күләмдә китерелә.

Урманнарны катнаш торгызу кыйммәтле урман агач токымына карауучы урман утыртмаларын табигый торгызуы мөмкин булмаган урман кишәрлекләрендә утырту һәм чәчү юлы белән гамәлгә ашырыла.

Катнаш рәвештә урман торгызылганда мәйдан берәмлегендә урмандагы төп агач токымын утыртуның (чәчүнең) беренчел куелыгы бар булган яшәргә сәләтле шытым һәм урманның төп агач токымы үрентеләренең күләменнән чыгып билгеләнә. Урманның төп агач токымының культивацияләнә торган үрентеләренең һәм шытымнарының гомуми саны махсус тикшеренүләр нигезендә билгеләнгән нормадан азрак булырга тиеш түгел.

Урман үрентеләренең ябалдашы астында урманнарны катнаш торгызу санитар-гигиена функцияләрен арттыру максатларында башлыча яшел зоналарда, эрозиягә каршы һәм башка яклаучы урманнарда уздырыла.

Урман үрентеләре ябалдашлары астында урманнарны катнаш торгызу урман культураларының башлангыч куелыгы махсус тикшерүләр нигезендә билгеләнгән норманың кимендә 50%ын тәшкил итәргә тиеш.

Үсеп китүчәнлеге кимендә 25% булган урман культуралары һәлак булган дип санала.

Урман үрчетү РФ Урман кодексының 63 ст., РФ ТРЭМның 2012 ел, 10 гыйнвар, № 1 боерыгы белән расланган Урман үрчетү кагыйдәләренә (алга таба – Урман үрчетү кагыйдәләре) ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетү урман фонды җирләрендә һәм элегрәк су, җил һәм башка туфрак эрозиясен булдырмау, саклык урманнарын булдыру максатында һәм урманнарның потенциалын арттыруга бәйле башка максатларда урманнар үскән башка төр категория җирләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетүгә түбәндәгеләр карый:

урман фонды җирләре составындагы урман булмаган җирләрне урманлаштыру (сазларны киптерү, авыл хуҗалыгы куллануыннан чыгарылган җирләрне, чокырларны рекультивацияләү һ.б.);

авыл хуҗалыгы билгеләнешендәге җирләрдә, сәнәгать, транспорт җирләрендә, су фонды җирләрендә һәм башка категория җирләрендә саклык урман утыртмалары булдыру;

сәнәгать эшчәнлеге аркасында бозылган җирләрне рекультивацияләгәндә урман утыртмаларын булдыру;

шифаханә-курорт зоналарда һәм башка объектларда урман утыртмалары булдыру.

Урман үрчетү куелган максатлар, җир кишәрлекләре туфракларының урман үсү үзлекләренә, агач һәм куак токымнарының урман хуҗалыгы-биологик үзенчәлекләренә нигезләнеп гамәлгә ашырыла һәм түбәндәгеләрне тәэмин итәргә тиешле:

җирләрне һәм объектларны начар факторлардан сакларга;

территориянең урманлы өлешен арттырырга һәм әйләнә-тирә мохиттәге шартларны яхшыртырга.

Урман үрчетү ясалма урман утыртмаларын үрентеләрне, чәчкечләрне, ботакларны утырту яки орлыкларны чәчү ысуллары белән башкарыла.

Урман үрчетү максатларында булдырылучы урман утыртмаларының төп төрләре кырсаклагыч һәм агынтыкөйләүче урман полосалары булып тора.

Көтүлекләрдә микроклиматны яхшырту, көтүлекләрнең продуктлылыгын арттыру, хайваннарны начар климат шартларыннан саклау өчен урман-мелиоратив утыртмалар утыртыла.

Автомобиль һәм тимер юллар читләрендә, һәм шулай ук аларның сак зоналарында урман утыртмалары юлларны кар һәм ком каплаудан саклау, якын-тирәдә урнашкан авыл хуҗалыгы биләмәләренә авыр металлар керүне булдырмый калу өчен утыртыла.

Рекультивацияләнергә тиешле җирләрдә урман үрчетү рекультивациянең техник этабын үткәргәннән соң әлеге җирләрнең биологик рекультивациясе (планлаштыру, уңдырышлы туфрак катламын салу, чокыр казылган җирләрне террасалау һ.б.) максатында урман утыртмалары утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Су саклау зоналарында һәм су объектларының яр буе сак полосаларында урман үрчетү аларның ярлары ишелүдән, чүпләнүдән, ләм белән капланудан һәм су ресурсларының арыклануыннан саклау максатында яр ныгыткыч һәм башка урман утыртмаларын утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Торак пунктлар урнашкан җирләрдә урман үрчетү әйләнә-тирә мохитне яхшырту максатларында рекреация йөкләренә, сәнәгать ташландыклары йогынтысына һәм башка начар факторларга карата тотрыклы булган урман утыртмаларын утырту юлы белән башкарыла.

Урман үрчетү буенча башкарылучы эшләрнең методлары һәм технологияләре урман үрчетү проектлары белән билгеләнә. Урман үрчетү проекты булдырылган урман үрчетү объектларының торышына карата урман үрчетү буенча эшләрне тәмамланган дип табу өчен конкрет бәяләмә критерийларын (урманмелиоратив утыртмаларның яше, агачларның уртача озынлыгы, ябалдашларның йомыклык күрсәткечләре, мәйдан берәмлегендә яшәргә яраклы булган агачларның һәм куакларның саны һ.б.) үз эченә алырга тиеш.

Урман утыртмалары иң әһәмиятле (төп) агач яки куак токымнарыннан яисә берничә әһәмиятле һәм тыгыз бәйләнешле агач һәм куак токымнарыннан булдырыла ала.

Иң әһәмиятле агач токымы җирле урман хасил итүче токымнардан, ә уңай тәҗрибә булган очракта – интродукцияләнгәннәрдән сайлап алына. Ул урман үрчетү максатларына туры килергә һәм җир кишәрлегендәге урман үсү үзенчәлекләренә ярашырга тиеш.

Тыгыз бәйләнешле агач токымнарын һәм куакларны сайлап алу аларның төп токымга карата йогынтысыннан чыгып башкарыла.

Урман үрчетү буенча урман утыртмаларын булдыруның төп методы утырту булып санала, ул төрле утырту материалларны белән башкарыла ала. Утырту өчен чәчкечләр һәм үрентеләр, һәм шулай ук ботаклар кулланыла. Су һәм җил эрозиясенә дучар булган туфракларда, артык дымлы туфракларда һәм утырту урыннарын чүп үләннәр бик тиз басып китә торган кишәрлекләрдә, шулай ук дымлылык булмаган районнарда гамәлгә ашырырга кирәк. Селекцион утырту материалы кулланылганда агачлар бары тик утыртыла гына.

Утырту материалы утырту алдыннан аны кибүдән һәм зыянлы организмнар белән зарарланудан саклау, һәм шулай ук яшәргә яраклылыгын һәм үсеш тизлеген арттыру өчен төрле матдәләр белән эшкәртелергә мөмкин.Утырту өчен чәчкечләр һәм үрентеләр, һәм шулай ук ботаклар кулланыла.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы (мәйдан берәмлегенә булган уртырту яки чәчүлек урыннары саны) һәм утырту урыннарының урнашуы агачларның һәм куакларның үсү дәрәҗәсенә карап, начар факторларга карата тотрыклы булган, аеруча озын гомерле һәм урман үрчетү максатларына туры килүче урман утыртмаларының формалашуына ярдәм итәргә тиеш.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы һәм утырту урыннарын сайлау төп агач токымының төренә, урман зонасына, урман үсү шартларының тибына, урман үрчетү методына һәм максатларына, файдаланылучы утырту материалының тибына карап билгеләнә.

Агач һәм куак токымнарын утырту һәм чәчү туфракка ашлама, үсемлекләрне зыянлы организмнардан саклау чараларын кертеп, һәм шулай ук киләчәктә аларны ашлама буларак, печән әзерләү һәм башка максатларда куллану буенча үлән чәчү белән үрелдерелергә мөмкин.

Утыртылган урман үсемлекләрен яки (чәчкән очракта) аларның шытымнарын карап тоту агротехник (агротехник карап тоту) һәм урманчылык (урманчылык карап тотуы) ысуллары белән башкарыла.

Агротехник карап тоту, кагыйдә буларак, агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла һәм түбәндәгечә тәэмин ителә:

үсемлекләрне үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юдырып алып китүдән һәм җил белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә тазарту;

үлән үсемлекләрен механик юл аша бетерү белән берлектә туфракны көпшәкләндерү;

үләнле үсемлекләрне химик чаралар белән юк итү;

өстәмәләр (үлгән, тамырланмаган үсемлекләр урынына агачлар һәм куаклар утырту), минераль, органик ашламалар белән тукландыру һәм су сибү (планлаштырыла һәм махсус чаралар кебек үткәрелә).

Агротехник карап тотуның максаты – үләнле һәм кирәкле булмаган агач үсемлекләрен бетерү.

Карап тоту ысулларының, алымнарының күләме, аларның кабатланучанлык чорлары яки агротехник карап тотуларны үткәрүнең озынлыгы (утыртканнан соң узган еллар саны) урман үсү шартларының типларыннан, культивацияләнүче агач һәм куак токымнарының биологик үзенчәлекләреннән, туфракны эшкәртү ысулыннан, урман утыртмаларын утырту методыннан, кулланылучы утырту материалының зурлыгыннан һәм башка үзенчәлекләреннән чыгып билгеләнә.

Чүп үләннәренә һәм агач үсемлекләренә каршы көрәш буенча химик чараларны куллану Россия Федерациясенең пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турындагы законнары нигезендә рөхсәт ителә.

Минерал һәм органик ашламалар, кагыйдә буларак, ярлы (комлы, су белән юылган, киптерелгән, рекультивацияләнгән һәм б.ш.), үлән үсемлекләренә үсеп китү мөмкинлеге булмаган туфракларга кертелә.

25 тән алып 85 процентка кадәр яшәп китүче урман утыртмалары (утыртылган яки чәчелгән күләм процентларыннан тере үсемлекләре яки шытымнар күләме белән) өстәлергә тиешле. Тере үсемлекләр яки шытымнар кишәрлек мәйданы буйлап тигез урнашмаган урман утыртмалары теләсә нинди җайлашып китүләрдә дә өстәлә.

Өстәгән вакытта утырту материалының яше культивацияләнүче үсемлекләрнең яшенә яраклашырга тиеш.

Урман үрчетү максатларында утыртылган урман утыртмаларын урманчылык карап тотуы чүп булып саналган, зәгыйфьләнгән, һәлак булган агач үсемлекләрен һәм сәламәт агач һәм, калганнары яхшы үсеп китсен өчен, куакларның өлешен даими кисеп торудан, урман үрчетү максатларында файдалы вазыйфалар үтәвен тәэмин итүче утыртмаларны формалаштырудан гыйбарәт.

Урманчылык карап тотуы культивацияләнүче агач һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла.

Агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганнан соң аларны карап тоту Россия Федерациясе урман законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Әгәр дә утыртылган урман утыртмалары урман үрчетү проектында куелган критерийларга туры килә икән, ул чакта урман үрчетү объектларын булдыру буенча эшләр төгәлләнгән дип санала.

Урманнарны тәрбия кылу РФ УК 64 ст., РФ ТРЭМның «Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен раслау турында» 2017 ел, 22 ноябрь, № 626 боерыгына (алга таба – Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләре) ярашлы рәвештә регламентлана.

Урманнарны тәрбия кылу эшләре урманнарны урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе, урман кишәрлегеннән даими (вакыты чикләнмичә)

файдалану хокукы яки урман кишәрлегеннән түләүсез нигездә файдалану хокукы нигезендә файдаланучы затлар тарафыннан яки дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары тарафыннан үзләренең Россия Федерациясе Урман кодексының 81-84 статьяларында, Россия Федерациясе Урман кодексының 19 статьясында билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә (алга таба – дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары) гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урманнарны тәрбия кылу эшләре әлеге Кагыйдәләргә туры китереп, чара төрләре буенча Россия Федерациясе субъектларының урман планнарында, урманчылыкларның (урман-паркларның) урман хуҗалыгы регламентларында, урманнарны үзләштерү проектларында күрсәтелгән күләмнәрдә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны карап тоту чараларына урман утыртмаларын тәрбия кылу максатларында уздырыла торган кисүләр; агроурман-меолиоратив чаралар; бүтән чаралар, шул исәптән урман утыртмаларын яңарту; урман утыртмаларының формасын үзгәртү; урман утыртмаларын реконструкцияләү; урманнарны урманчылык-урман яклау буенча тәрбияләү; урманның яңарышын, шытымнарын һәм утыртмаларның башка кыйммәтле компонентларын (тәрбия объектларын) карау; урманнарны рекреацион-ландшафт тәрбияләү; урманнарны тәрбия кылуның ярдәмче төрләре; урманнарны карауның махсус төрләре керә.

Урманнарны карау чаралары эксплуатация урманнарының максатчан билгеләнешен, яклаучы урманнарның һәм махсус якланучы урман кишәрлекләренең категорияләрен исәпкә алып гамәлгә ашырыла.

Эксплуатация урманнарында урманнарны тәрбия кылу чаралары урманнарның продуктлылыгын арттыруга, югары сыйфатлы агач материалы һәм агач булмаган урман ресурслары алуга юнәлдерелгән.

Эксплуатация урманнарында ясалма һәм табигый барлыкка килгән, агач материалына ихтыяҗ зур булган максатчан агач токымнарына карата тәрбияви чаралар башкарыла. Максатчан агач токымнары Россия Федерациясе субъектының урман планында агач материалын җитештерү структурасына һәм аңа булган ихтыяҗга ясалган анализ нигезендә билгеләнергә тиеш.

Яклаучы урманнарда һәм махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урманнарны карау чаралары тирәлек урманнарның хасил итүче, су саклаучы, яклаучы, санитар-гигиена, савыктыру һәм файдалы функцияләрен саклауга һәм торгызуга юнәлдерелгән.

Яклаучы урманнар һәм урманнарның махсус якланучы кишәрлекләре өчен максатчан токымлы агачлар булып яклаучы урманнарның һәм махсус яклана торган урман кишәрлекләренең максатчан билгеләнешенә җавап бирә торган агач токымнары санала.

Урманнарны карау буенча уздырылган чараларның сыйфатлылыгын һәм нәтиҗәлелеген бәяләү дәүләт хакимияте органнары, җирле үзидарә органнары тарафыннан, Россия Табигать министрлыгының 2016 ел, 27 июнь, № 367 боерыгы (Россия Юстиция министрлыгында 2016 елның 29

декабрендә теркәлгән, теркәлү номеры: 45040) белән расланган Диләнкеләрне карау тәртибенә туры китереп, диләнке эшләре тәмамланганнан соң диләнкеләрне караганда, Россия Табигать министрлыгының «Дәүләт урман реестрына документлаштырылган мәгълүматларны кертүгә һәм аны үзгәртүгә нигез булган документларның исемлеген, формасын һәм аларны әзерләү тәртибен раслау турында» 2013 ел, 11 ноябрь, № 496 боерыгы белән расланган тәртиптә дәүләт урман реестрына мәгълүмат керткәндә һәм аны үзгәрткәндә гамәлгә ашырыла.

Урман утыртмаларын тәрбияләү максатларында уздырыла торган кисүләр түбәндәге нәтиҗәләргә ирешү өчен гамәлгә ашырылырга тиеш:

урман утыртмаларының яшь структурасын һәм токым составын яхшырту өчен;

урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру өчен;

урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру, урманнарның саклаучы, су саклаучы, санитар-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү өчен;

урманнарның биологик төрлелеген бер дәрәҗәдә тоту һәм торгызу өчен;

утыртмаларның продуктлылыгын (ресурс потенциалын) арттыру өчен;

техник яктан өлгергән агач материалы үстерү вакытларын кыскарту өчен;

агач материалы ресурсларын рациональ файдалану өчен.

Урман утыртмаларының яшенә һәм карап тоту максатларына карап, урманнарны тәрбиявикисүләренең түбәндәге төрләре башкарыла:

яшь агачларның табигый һәм сыйфат составын һәм максатчан агачларның яисә максатчан агач токымнарының үсү шартларын яхшыртуга юнәлдерелгән тонькландырулар;

урман утыртмаларының куелыгын көйләүгә һәм төп агач токымы агачларының үсеш шартларын яхшыртуга, һәм шулай ук урман утыртмаларының токым һәм сыйфат составын формалаштыруны дәвам иттерүгә юнәлдерелгән тазартулар;

урман утыртмалары арасында иң яхшы ашачларның кәүсләре һәм ябалдашлары формалашсын өчен уңайлыклы шартлар тудыруга юнәлдерелгән сирәкләү кисүләре;

иң яхшы агачларның үсүе, аларның үсеш алуын арттыру, утыртмаларның структурасы формалашуын дәвам иттерү (төгәлләү) өчен уңайлыклы шартлар тудыруга юнәлдерелгән аркылы кисүләр;

өлгергән һәм картайган агачлар арасында аларны максатчан вазыйфаларын нәтиҗәле үти алырлык торышта саклау, сыйфатлы агач материалы туплау, уңыш бирүчәнлекне арттыру максатларында уздырыла торган урман агачларын саклау кисүләре;

картайган, өлгергән һәм максатчан функцияләрен югалта башлаган өлгереп килүче агачлар арасында урманның яңартылуына булышлык күрсәтүгә һәм урман утыртмаларын тәрбия кылу максатларында уздырылган агач кисүләргә бәйле рәвештә барлыкка килгән яшь перспективалы ашачлар

үсеше өчен уңайлыклы шартлар тудыру максатларында урман утыртмаларын яңарту кисүләре;

формалашып беткән урта яшьле һәм олырак яшьтәге агачлар арасында утыртмада урман элементларын тәшкил итүче әйберләрнең бәрабәрен җайга салу һәм максатчан токымлы агачларның, үрентеләрнең, ярусларның үсешенә уңайлыклы шартлар тудыру юлы белән, утыртмалараларның составын, төзелешен тамырдан үзгәртү максатында урман утыртмаларын үзгәртеп формалаштыру кисүләре;

кыйммәтле, урман хасил итүче токымнарны утырту, чәчү, урманның табигый яңартылуына булышлык күрсәтү чараларын уздыру өчен шартлар әзерләү буенча аз кыйммәтле урман утыртмаларын яисә аларның бер өлешен юкка чыгару максатларында уздырыла торган реконструкция кисүләре;

урман-парк ландшафтларын формалаштыруга, саклауга, яңартуга, үзгәртүгә һәм аларның эстетик, савыктыру кыйммәтләрен һәм тотрыклылыгын арттыруга юнәлдерелгән ландшафт кисүләре;

берән-сәрән агачларны, шул исәптән үз вазыйфаларын үтәгән орлыклык агачларны кисүләр тоныкландырулар, чистарту кисүләре барышында гамәлгә ашырылырга тиеш, шулай ук, әгәр тоныкландыру, чистарту барышында үтәлмәгән булса, аерым чара буларак башкарылырга тиеш.

Яклаучы урманнарда урман утыртмаларын саклау кисүләрен, урман утыртмаларын яңарту кисүләрен, урман утыртмаларының формаларын үзгәртеп кисүләрнең, реконструкция кисүләрен, ландшафт кисүләрен, сирәкләү кисүләрен, аркылы кисүләрне уздыра башлаганчыга кадәр 30 көн алдан аталган кисүләрне гамәлгә ашырачак зат урманнарны тәрбия кылу проектын, тиешле дәүләт хакимияте органының, җирле үзидарә органының «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге рәсми сайтында урнаштыру өчен, дәүләт хакимияте органына, җирле үзидарә органына җибәрә.

Урманнарны тәрбия кылу проектын төзегәндә түбәндәгеләр уздырылырга тиеш:

урман кишәрлеген тикшерү;

урман кишәрлегенең җирлектәге чикләрен билгеләү.

Урманнарны тәрбия кылу проектында түбәндәгеләр булырга тиеш:

Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләренә ярашлы рәвештә урманнарны карау буенча чаралар төренең (төрләренең) аталышы;

эшләрне уздыру, аларның нәтиҗәләрен исәпкә алу һәм бәяләү этаплары һәм чорлары;

урманчылыкның урман кишәрлеге (урман паркы) урнашкан урынга сыйфатлама (урман кишәрлегенә сыйфатлама, яклаучы урманнарның категориясе, квартал номеры, бүлемтек номеры, урман кишәрлеге мәйданы);

урман кишәрлегендә урман үсү шартларына сыйфатлама (шул исәптән рельефы, гидрологик шартлары, туфрагы);

урманнарны тәрбия кылу буенча чараларны уздыра башлаганчыга кадәр утыртмаларга башлангыч сыйфатлама;

урманнарны карау буенча чараларның төп сыйфатламалары (кисү ешлыгы, ябалдашларның минималь йомыклыгы, кисем мәйданнары суммасы, киселә торган агачларның күләме);

утыртманың киселә торган өлешенә сыйфатлама;

башкарыла торган технологик операцияләрне, диләнке элементлары (технологик полосалар, сөйрәнмәләр, технологик (төяү) пунктлары) буенча аларны башкару эзлеклелеген күрсәтеп, эшләрне башкару технологияләрен тасвирлау;

урманнарны тәрбия кылу буенча чараларны уздыра башлаганчыга кадәр утыртмаларга проектта каралган сыйфатлама.

Урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне РФ Урман кодексының 64.1 ст. нигезендә урман утыртмалары биләгән җирләргә кертү
(2014 ел, 12 март, № 27-ФЗ федераль закон белән кертелде)

Урман утыртмалары вәкаләтле федераль башкарма хакимияте билгеләгән критерияләргә һәм таләпләргә җавап биргән очракта, урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне урман утыртмалары били торган җирләргә кертү дәүләт хакимияте органнары һәм җирле үзидарә органнары тарафыннан аларның РФ УК 81-84 ст. нигезендә билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман торгызу өчен билгеләнгән җирләрне урман утыртмалары били торган җирләргә кертү тәртибе һәм тиешле акт формасы вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнә.

Яшь агачларны карау һәм урманнарны карау буенча тәрбия кылуга бәйле булмаган бүтән чараларның нормативлары һәм параметрлары 16 таблицада китерелде.

16 таблица

Яшь агачларны карау һәм урманнарны карау буенча тәрбия кылуга бәйле булмаган бүтән чараларның нормативлары һәм параметрлары

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хуҗалык (ылыслы, каты яфраклы, йомшак яфраклы)	Агач токымы	Мәйданы, га	Киселә торган запас, м³	Кабатлану чоры	Еллык күләме		
							Мәйданы, га	Киселә торган запас м³	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тоныкландыру		ылыслы	Нарат	7,7	20	5	1,5	4	3
		Җәмгысе		**7,7**	**20**	**5**	**1,5**	**4**	**3**
		каты яфраклы	Имән	21,9	130	5	4,4	26	6
			Т/кәүс. имән	9,7	100	5	1,9	20	11
			Өрәңге	20,9	170	5	4,2	34	8
		Җәмгысе		**52,9**	**400**		**10,5**	**80**	**8**
		йомшак яфраклы	Каен	6,4	30	5	1,3	6	5
		Җәмгысе		**6,4**	**30**	**5**	**1,3**	**6**	**5**
Барлыгы		**66,6**	**450**		**13,3**	**90**	**7**		
тазартулар		ылыслы	Нарат	152	2690	10	15,2	269	18
			Чыршы	11,8	160	8	1,5	20	13
			Карагач	21	350	10	2,1	35	17
		Җәмгысе		**184,4**	**3200**		**18,8**	**324**	**17**
		каты яфраклы	Имән	20	390	5	4	78	20
			Өрәңге	140,1	1940	5	28	388	14
		Җәмгысе		**160,1**	**2330**		**32**	**466**	**15**
		йомшак яфраклы	Каен	6,2	130	5	1,2	26	22
			Усак	58,3	1250	5	11,7	250	21

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хуҗалык (ылыслы, каты яфраклы, йомшак яфраклы)	Агач токымы	Мәйданы, га	Киселә торган запас, $м^3$	Кабатлану чоры	Еллык күләме		
							Мәйданы, га	Киселә торган запас $м^3$	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			Юкә	0,9	20	5	0,2	4	20
		Җәмгысе		**65,4**	**1400**		**13,1**	**280**	**21**
Барлыгы		**410,3**	**6930**		**63,9**	**1070**	**17**		
Яшь үрентеләр арасында караулар барлыгы									
		ылыслы	Нарат	159,7	2710		16,7	273	16
			Чыршы	11,8	160		1,5	20	13
			Карагач	21	350		2,1	35	17
Җәмгысе				**192,5**	**3220**		**20,3**	**328**	**16**
		каты яфраклы	Имән	41,9	520		8,4	104	12
			Т/кәүс. имән	9,7	100		1,9	20	11
			Өрәңге	161	2110		32,2	422	13
Җәмгысе				**212,6**	**2730**		**42,5**	**546**	**13**
		йомшак яфраклы	Каен	12,6	160		2,5	32	13
			Усак	58,3	1250		11,7	250	21
			Юкә	0,9	20		0,2	4	20
Җәмгысе				**71,8**	**1430**		**14,4**	**286**	**20**
Урманчылык буенча барлыгы				**476,9**	**7380**		**77,2**	**1160**	**15**
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча									
Тонықландыру	**Баулы**	ылыслы	Нарат	5,6	20	5	1,1	4	4
		Җәмгысе		**5,6**	**20**	**5**	**1,1**	**4**	**4**
		каты яфраклы	Имән	10,4	50	5	2,1	10	5
			Т/кәүс. имән	9,7	100	5	1,9	20	10
			Өрәңге	15,1	130	5	3,0	26	9

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хуҗалык (ылыслы, каты яфраклы, йомшак яфраклы)	Агач токымы	Мәйданы, га	Киселә торган запас, $м^3$	Кабатлану чоры	Еллык күләме		
							Мәйданы, га	Киселә торган запас $м^3$	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Җәмгысе		**35,2**	**280**		**7,0**	**56**	**8**
		йомшак яфраклы	Каен	4,7	20	5	0,9	4	4
		Җәмгысе		**4,7**	**20**	**5**	**0,9**	**4**	**4**
Тоныкландыру, барлыгы				**45,5**	**320**		**9,0**	**64**	**7**
тазартулар	**Баулы**	ылыслы	Нарат	72,3	1050	10	7,2	105	27
			Чыршы	3,1	50	8	0,4	6	15
			Карагач	9,8	190	10	1,0	19	19
		Җәмгысе		**85,2**	**1290**		**8,6**	**130**	**15**
		каты яфраклы	Имән	4,1	30	5	0,8	6	7
			Өрәңге	91,4	1130	5	18,3	226	12
		Җәмгысе		**95,5**	**1160**		**19,1**	**232**	**12**
		йомшак яфраклы	Каен	6,2	130	5	1,2	26	21
			Усак	40,8	780	5	8,2	156	19
			Юкә	0,9	20	5	0,2	4	20
		Җәмгысе		**4,7**	**930**		**9,6**	**186**	**19**
Барлыгы чистартулар				**228,6**	**3380**		**37,3**	**548**	**15**
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы				**274,1**	**3700**		**46,3**	**612**	**13**
Тоныкландыру	**Кандыз**	ылыслы	Нарат	**2,1**	**-**	**5**	**0,4**	**–**	**–**
		Җәмгысе		**2,1**	**-**	**5**	**0,4**	**–**	**-**
		каты яфраклы	Имән	**11,5**	**80**	**5**	**2,3**	**16**	**7**
			Өрәңге	**5,8**	**40**	**5**	**1,2**	**8**	**7**
		Җәмгысе		**17,3**	**120**		**3,5**	**24**	**7**

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хуҗалык (ылыслы, каты яфраклы, йомшак яфраклы)	Агач токымы	Мәйданы, га	Киселә торган запас, $м^3$	Кабатлану чоры	Еллык күләме		
							Мәйданы, га	Киселә торган запас $м^3$	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		йомшак яфраклы	Каен	1,7	10	5	0,4	2	6
		Җәмгысе		**1,7**	**10**	**5**	**0,4**	**2**	**6**
Тонықландыру, барлыгы				**21,1**	**130**		**4,3**	**26**	**6**
тазартулар	**Кандыз**	ылыслы	Нарат	79,7	1640	10	8,0	164	21
			Чыршы	8,7	110	8	1,1	14	13
			Карагач	11,2	160	10	1,1	16	14
		Җәмгысе		**99,6**	**1910**		**10,2**	**194**	**19**
тазартулар	**Кандыз**	каты яфраклы	Имән	15,9	360	5	3,2	72	23
			Өрәңге	48,7	810	5	9,7	162	17
		Җәмгысе		**64,6**	**1170**		**12,9**	**234**	**18**
		йомшак яфраклы	Усак	17,5	470	5	3,5	94	27
		Җәмгысе		**17,5**	**470**	**5**	**3,5**	**94**	**27**
Барлыгы чистартулар				**181,7**	**3550**		**26,6**	**522**	**20**
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы				**202,8**	**3680**		**30,9**	**548**	**18**
Урманнарны карау (агроурманмелиоратив чаралар уздыру юлы белән)									
Урманнарны карау буенча башка чаралар, шул исәптән:									
аз кыйммәтле урман утыртмаларын реконструкцияләү									
агач токымнарының									

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хуҗалык (ылыслы, каты яфраклы, йомшак яфраклы)	Агач токымы	Мәйданы, га	Киселә торган запас, $м^3$	Кабатлану чоры	Еллык күләме		
							Мәйданы, га	Киселә торган запас $м^3$	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
җимеш бирүен карау									
агач ботакларын кискәләү									
урманнарны ашлау									
урман кырыйларын карау									
чыбылдыкны карау									
урманнарны кирәксез урман үсемлекләрен юкка чыгару юлы белән карау									
Башка чаралар									

РФ ТРЭМның «Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен раслау турында» 2017 ел, 22 ноябрь, № 626 боерыгында билгеләнгән өстенлек итүче һәр токым буенча үсеп китүчәнлек шартларының типларын, карап тотканчыга кадәр составы буенча утыртмаларның төркемен, бонитет классларын күрсәтеп, карап тоту буенча кисү режимының нормативлары, караганнан соң чыбылдыкның минималь тоташлыгы, агачлар саны яисә массасы буенча сайлап алу проценты 16.1 таблицада китерелде.

16.1 таблица.

Токым һәм сыйфат составын яхшырту максатларында Россия Федерациясенең Европа өлеше урман-дала районындагы урман типлары төркемнәре буенча төп урман булдыручы утыртмаларны карап тоту буенча кисү режимнарының нормативлары

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Нарат утыртмалары, саф һәм 2 берәмлеккә кадәр юкә катнашмалы	мүкле (III-IV)	8-10	0,9	15-20	0,9	15-20	8С2 Б
			0,7	6-10	0,7	10-15	
	нарат җиләкле (II-I)	5-10	0,8	20-25	0,8	20-25	(8-9) С
			0,6	6-8	0,6	8-10	(1-2) Б
		5-10	0,8	25-30	0,8	25-30	(9-10) С
	катлаулы (I-Ia)		0,6	5-7	0,6	7-10	(1-+) Б
		5-10	0,9	20-25	0,9	20-25	(8-9) С
	кара җиләкле (I-II)		0,7	6-8	0,7	8-10	(1-2) Б
	озын мүкле (III)	8-10	0,9	20-25	0,9	15-25	8С2Б
			0,7	6-10	0,7	8-10	
1.2. Составында нарат өстенлек итүче наратлы-яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	мүкле (III-IV)	4-7	0,9	20-30	0,9	20-30	(7-8) Н
			0,6	6-8	0,7	10-15	(2-3) К
	нарат җиләкле (II-I)	3-6	0,7	30-50	0,7	30-50	(8-9) Н
			0,5	4-6	0,5	8-12	(1-2) К
		3-5	0,6	35-60	0,6	30-50	(8-10) Н
	катлаулы (I-Ia)		0,4	3-5	0,4	8-12	(0-2) К
		3-6	0,7	30-50	0,7	30-50	(7-9) Н
	кара җиләкле (I-II)		0,5	4-6	0,5	8-12	(1-3) К
		4-7	0,8	30-40	0,8	25-35	(6-8) Н
	озын мүкле (III)		0,6	5-7	0,6	8-12	(2-4) К
1.2.1. Составында 3-4 берәмлек нарат һәм 6-7 яфраклы катнашындагы наратлы-яфраклы	нарат җиләкле (II-I)	3-5	0,7	35-60	0,7	35-60	(6-8) С
			0,4	3-5	0,4	8-10	(2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,6	40-70	0,6	40-60	(6-9) С
			0,3	3-5	0,4	8-10	(1-4) Б
	кара җиләкле (I-II)	3-5	0,6	40-70	0,6	40-50	(6-8) С
			0,3	3-5	0,4	8-10	(2-4) Б
	озын мүкле (III)	4-6	0,7	30-50	0,7	30-45	(5-7) С
			0,5	4-6	0,5	8-12	(3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (7	нарат җиләкле	3-5	0,6	40-60	0,7	40-60	(5-8) С
			0,4	3-6	0,4	10-15	(2-5) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
берәмлектән артык яфраклы, агачлар саны җитәрлек булганда кимендә 3 нарат)	катлаулы	3-5	0,5 0,3	40-70 3-5	0,6 0,4	40-60 10-15	(6-9) С (1-4) Б
	кара җиләкле	4-6	0,6 0,4	40-70 4-6	0,6 0,4	40-50 10-15	(5-8) С (2-5) Б
	озын мүкле	4-7	0,7 0,4	30-60 5-7	0,7 0,5	30-45 8-12	(4-7) С (3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							
2.1. Чыршы утыртмалары: саф һәм 2 берәмлеккә кадәр яфраклы катнашында	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,6	15-30 5-8	0,8 0,6	15-30 6-8	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы-яфраклы, составында чыршы өстенлек итүче: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2.1. Составында 3-4 берәмлек чыршы һәм 6-7 яфраклы катнашындагы чыршылы-яфраклы	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	50-60 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чик. юк	чик. юк 4-6	чик. юк	чик. юк. 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара җиләкле (I-II)	4-6	чик.	чик.	чик.	40-	(7-8) Е

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
булган яфраклы-чыршылы	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	юк чик. юк.	юк 4-6 чик. юк 4-6	юк чик. юк.	50/100 4-8 40-50/100 4-8	(2-3) Б (Ос) (>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Чиста һәм 2 берәмлеккә кадәр башка токымнар катнашындагы имән утыртмалары	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-35 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	10-15	–	–	0,8 0,7	20-35 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б.ток.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	0-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Ол. ч., б.ток.
3.2. 5-7 берәмлек составында имән күпчелек тәшкил иткән катнаш утыртмалар (йомшак яфраклы һәм каты яфраклы	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	4-6	0,7 0,5	30-45 3-5	0,7 0,5	35-40 4-6	(7-9) Д (1-3) Лп, Яс, Е
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	4-6	0, 7 0, 6	25-35 3-5	0,7 0,6	25-35 4-6	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
токымнар белән)							ток.
	Дымлы имәнлекләр	4-6	0,7	30-40	0,7	30-40	(7-8) Д
	зур үләнле (II-III; I)	4-6	0,5	3-5	0,5	4-6	(2-3) Лп, Ч, б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	4-6	0,7 0,5	30-35 3-5	0,7 0,5	30-35 4-6	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-40 3-5	0,7 0,6	30-40 4-6	(7-9) Д (1-3) Ол. ч., б.ток.
3.2.1. Составында 3-4 берәмлек имән катнашулы катнаш утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	3-5	0,7 0,4	40-60 3-5	0,7 0,4	40-60 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	3-5	0,7 0,5	30-50 3-4	0,7 0,5	30-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	3-5	0,7 0,4	40-50 3-5	0,7 0,4	40-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Юкәле дымлы имәнлекләр (III-IV; II)	3-5	0,7 0,5	40-50 3-5	0,7 0,5	40-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә	3-5	0,7	40-60	0,7	40-60	(6-7) Д

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
	торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)		0,5	3-5	0,5	4-6	(3-4) Ол. ч., б.ток.
3.3. Йомшак яфраклы агачлар өстенлек итүче һәм составында кимендә 3 берәмлек, ләкин имән өстенлек итүче агачлыкларны формалаштыру өчен җитәрлек күләмдә имән катнаша торган катлаулы утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	2-4	0,6 0,3	50-80 3-5	0,6 0,3	50-70 4-6	(5-7) Д (3-5) б.т.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) Ол. ч, б.ток.
4. Каен утыртмалары							
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	нарат җиләкле-чәчбайлы (II-I)	10 - 12	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы вак үләнле (II-I)	8-12	–		>0,8 0,7	20-30 5-10	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	кара җиләкле-вак үләнле (II-III)	8-12	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	озын мүкле (III-IV)	12 - 15	–	–	>0,8 0,7	15-20 5-10	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	25-35 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	20-30 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (С)

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы / тәрбия кылгач	кисү ешлыгы, запасы буенча % / кабатланучанлыгы (ел)	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы / тәрбия кылгач	кисү ешлыгы, запасы буенча % / кабатланучанлыгы (ел)	
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) Е
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымнар	катлаулы вак үләнле (II-I)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	кара җиләкле-вак үләнле (II-III)	6 - 8	0.8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	катлаулы киң үләнле (Iа-I)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) Е, С (0-+)Ос
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	6 - 8	0,8 0,6	20-35 5	0,8 0,6	20-35 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
4.3. Каенлы-чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – чыршының икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Iа-I)	4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	4 - 6 4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) К (0-3) Ч II яр. (Үр.)10 Ч
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) К (0-3) Ч II яр. (Үр.)10 Ч
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчә	катлаулы вак үләнле (II-I)	10 - 15	–	–	>0,8 0,6	30-40 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е,

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
башка токымнар катнашында							Б
	кара җиләкле-вак үләнле (III-II)	10 - 15	–	–	0,8 0,6	30-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-12	–	–	>0,8 0,6	30-40 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	8-12	–	–	0,8 0,6	30-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-I)	8-12	–	–	0,8 0,7	25-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
5.2. Усаклы-чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4 - 8	0,8 0,5	30-45 4-6	0,8 0,5	35-45 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
	кара җиләкле-киң үләнле (I-II)	4 - 8	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б II яр. (Пдр) 10Е
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-I)	4 - 8	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
6. Юкә утыртмалары							

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
6.1. Күп максатларга, шул исәптән агач материалы алу өчен билгеләнгән утыртмалар							
6.1.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-25 5-7	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	10-15	–	–	0,8 0,7	25-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б.ток.
6.1.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	20-30 4-6	0,8 0,6	25-30 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,5	30-40 4-6	0,8 0,5	30-40 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, б.ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатланучанлыгы (ел)	
							Д, б.т.
6.2. Умартачылык (нектар бүлемтеге) максатларында үстерелә торган утыртмалар							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	5-7	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-8	10 Лп башк. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-7	10 Лп башк. ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	5-7	0,8 0,5	25-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	10 Лп башк. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,7 0,5	20-30 5-8	10 Лп башк. ток.
6.2.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	кара җиләкле-вак үләнле (III-IV)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	4-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	20-45 5-8	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
	кара җиләкле-киң үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	(9-10) Лп (0-1) башк. ток.
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф кара зирек утыртмалары һәм составында	Елга буенда үсә торган эре үләнле кара зireклекләр (II-I)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(7-10) Ол. ч. (0-3) Е, Д

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәҗәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклыгы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			тәрбия кылгач	кабатлануӵанлыгы (ел)	тәрбия кылгач	кабатлануӵанлыгы (ел)	
башка йомшак яфраклы токымнар катнашында	Кара зиреклек сазлыклы-зур үләнле (III-II)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-25 5-7	10 Ол. ч., башк. ток. б.
7.2. Кара зирек өстенлек итүче һәм составында башка кыйммәтле токымнар булган катнаш утыртмалар	Елга буенда үсә торган эре үләнле кара зиреклекләр (II-I)	8-10	0,7 0,6	25-35 3-5	0,8 0,6	25-35 4-6	(6-8) Ол. ч., (2-4) Е. Д. др. п.
8. Тирәк утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы тирәк утыртмалары		2-4	0,8 0,7	20-30 3-4	0,8 0,7	20-30 4-5	
9. Чәчбай утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы чәчбай утыртмалары		3-4	0,8 0,7	15-25 3-4	0,8 0,7	20-25 3-5	

Искәрмә:

1. Кисүләрнең максималь ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0гә тигез булган утыртмалар өчен китерелде. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, кисәк тотрыклылык кимү куркынычы янаганда һәм башка начар шартларда, шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен тәрбия кылганда кисүләрнең ешлыгы, әлбәттә, кими.

2. Запас буенча технологик коридорларны 5-7%ка кисеп чыкканда һәм кирәкмәгән агачларны күп күләмдә юк итү зарурлыгы булганда ешлыкны арттыру рөхсәт ителергә мөмкин.

Урман торгызу һәм урман үрчетү буенча чаралар үткәрү таләп ителгән мәйданнарның зурлыклары 17 таблицада күрсәтелде.

17 таблица.

Урман торгызу һәм урман үрчетү буенча чараларның нормативлары һәм параметрлары

Күрсәткечләр	Урман үсемлекләре капламаган җирләр				Тоташ кисү диләнкеләре	Урман үрчетү	Барлыгы	Ел саен башкарыла торган күләм
	Көекләр һәм һәлак булган уртыртмалар	киселгән урыннар	ачык урыннар	җәмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Урманчылык буенча барлыгы								
Урман торгызуга мохтаҗ урыннар, барлыгы:	50,2	140,8	210,8	401,8	1150,0	-	1551,8	155,2
Шул исәптән түбәндәге ысуллар белән: ясалма (урман культуралары булдыру), барлыгы	44,6	107,3	162,7	314,6	560,0	-	874,6	87,5
Катнаш, барлыгы	–	–	–	–	–	–	–	-
Табигый урман торгызу, барлыгы	5,6	33,5	48,1	87,2	590,0	-	677,2	67,7
ш.и. шытым саклау	-	7,7	-	7,7	69,0	-	76,7	7,7
үрентеләрне тәрбия кылу	-	–	–	–	–	–	–	–
Минераллаштыру	–	–	–	-	159,0	-	159,0	15,9
табигый үстерү	5,6	25,8	48,1	79,5	362,0	-	441,5	44,1
шул исәптән кишәрлек Баулы кишәрлеге урманчылыгы								
Урман торгызуга мохтаҗ урыннар, барлыгы:	25,9	50,6	61,3	137,8	150,0	-	287,8	28,8
Шул исәптән түбәндәге ысуллар белән: ясалма (урман культуралары булдыру), барлыгы	20,3	35,7	25,9	81,9	106,0	-	187,9	18,8
Катнаш, барлыгы	–	–	–	–	–	–	–	-
Табигый урман торгызу,	5,6	14,9	35,4	55,9	44,0	-	99,0	10,0

Күрсәткечләр	Урман үсемлекләре капламаган җирләр				Тоташ кисү диләнкеләре	Урман үрчетү	Барлыгы	Ел саен башкарыла торган күләм
	Көекләр һәм һәлак булган уртыртмалар	киселгән урыннар	ачык урыннар	җәмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
барлыгы								
ш.и. шытым саклау	-	7,7	-	7,7	5,0	-	12,7	1,3
үрентеләрне тәрбия кылу	-	–	–	–	–	–	–	–
Минераллаштыру	–	–	–	-	2,0	-	2,0	0,2
табигый үстерү	5,6	7,2	35,4	48,2	37,0	-	85,2	8,5
Кандыз кишәрлеге урманчылыгы								
Урман торгызуга мохтаҗ урыннар, барлыгы:	24,3	90,2	149,5	264,0	1000,0	-	1264,0	126,4
Шул исәптән түбәндәге ысуллар белән: ясалма (урман культуралары булдыру), барлыгы	24,3	71,6	136,8	232,7	454,0	-	686,7	68,7
Катнаш, барлыгы	–	–	–	–	–	–	–	-
Табигый урман торгызу, барлыгы	–	18,6	12,7	31,3	546,0		577,3	57,7
ш.и. шытым саклау	-	–	–	-	64,0	-	64,0	6,4
үрентеләрне тәрбия кылу	-	–	–	–	–	–	–	–
Минераллаштыру	–	–	–	-	157,0	-	157,0	15,7
Табигый урман торгызу	-	18,6	12,7	31,3	325,0	-	356,3	35,6

Искәрмә: Тоташ кисүләр буенча ел саен файдалануга рөхсәт ителә торган диләнке күләме үзләштерелмәгән очракта, урман торгызу чараларының күләме үзгәртелергә мөмкин.

Урман культураларын булдыру технологиясе туфрак-типологик шартларга бәйле. Технологиянең нигезе сыйфатында урманчылык һәм урман хуҗалыгын механикалаштыру буенча Россиякүләм фәнни-тикшеренү институты тарафыннан эшләнгән урман торгызу буенча хисап-технологик карталар киңәш ителә.

Урман культураларын булдыруның иң ышанычлы ысулы утырту булып санала.

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру 17.1 таблицада китерелде.

17.1 таблица.

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1. Эш урыннарын рациональ сайлап алу билгеләре 1.1. Яраклаша алырдай яшь агач булганга карап	
Торгызылган дип түбәндәге кишәрлекләрне санарга:	
Йомшак яфраклы хуҗалыкта	1 гектарга кимендә 5 меңданә шытымнары яисә орлык нөсхәләре мәйдан буенча чагыштырмача тигез урнашканда
Каты яфраклы тәбәнәк кәүсәле хуҗалыкта	1 гектарга каты яфраклылар токымнарының шытымнары белән 400-600 данә түмәр булганда (400 данәдән ким булса – торгызу канәгатьләнерлек түгел)
Вак шытым	0,5 м кадәрге нөсхәләре гомуми санынннан 2/3 өлешеннән күбрәк булганда
Эре шытым	1,5 м кадәрге нөсхәләре гомуми санынннан 1/3 өлешеннән күбрәк булганда
1.2. Урман культурасы мәйданнарының категориясе буенча:	
Тоташ сөрүне рөхсәт итә торган	Бушлыклар, ачыклыклар, аланнар һәм авыл хуҗалыгы әйләнешеннән төшеп калган мәйданнар, киселгән урыннар һәм черегән яисә казып алынмаган түмәрләре булган иске янгын урыннары
Туфракны полосалар һәм буразналар рәвешендә өлешчә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Киселгән урыннар, төп һәм икенчел токымнар белән торгызылмаган янгын урыннар, 1 гектаргага артык дымлы 500 түмәргә кадәр, 600 түмәргә кадәр – яңа һәм коры туфракларда
Туфракны буразналар яисә мәйданчыклар рәвешендә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Шул ук мәйданнар, әмма аларда тиешенчә 500дән артык һәм 600 түмәр
Туфракны өлешчә эшкәртүне таләп итә торган	Киселгән урыннар, төп токым белән канәгатьләнмәслек дәрәҗәдә торгызылган яисә йомшак яфраклылар белән (соры зирек, фаут усагы һәм башкалар) яисә сирәкләнгән үрентеләр
1.3. Кишәрлек урнашу рельефы буенча:	
Оптималь	Диңгез өслегеннән 500 метрга кадәр биеклектәге һәм 5 градуска кадәр тигезлек шартлары
Тракторлар кереп йөри ала торган (иминлек күзлегеннән)	6-12 градус авышлыгы (гомуми билгеләнештәге тракторлар базасында агрегатлар белән эшкәртү: көпчәкле – 8 градустан да артмаган авышлыкларда, башмаклы – 12 градустан да артмаган)
1.4. Гидрологик шартлар буенча (дым күп яратмый торган агач токымнары өчен)	
Оптималь.	Туфрак-грунт сулары кимендә 30 см тирәнлектә яткан дренажланган туфраклар (мөмкин булса – туфракны эшкәртмичә, ә кирәк чакта – полосаларны фреза яисә сука белән йомшарту, буразналар яру)
Рөхсәт ителә	Дымы вакытлыча артып киткән туфраклар (түтәлләр һәм

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	катламнар рәвешендә микрокалкулыклар әзерләгәннән соң)
	Дымы артып киткән туфраклар (дренаж каналлары ярып яисә киптергәннән соң туфракны катламнар белән әзерләү)
Рөхсәт ителми	Йомык тирән сөзәк чокыр кишәрлекләре (киптерү юлы белән артык дымны чыгару кыенлашкан)
1.5. Урман культуралары эшләре башкарылырга тиешле кисүләрне планлаштыруга таләпләр	
Кисү калдыклары	Яндырылырга яисә 3 м киңлектәге тыгыз параллель валларга куелырга тиеш. Кисек калдыклары гомуми мәйданның 20%тан артмаган өлешен биләргә тиеш (вариант: кисек калдыклары бик күп булмаганда, ягъни 1 гектарга 15 скл. куб. м булганда, кисү бүлемтекләре буйлап тигез урнаштырылырга мөмкин)
Агач	Барлык агач материалы урман культуралары эшләре башланганчы тулысынча алып бетерелергә тиеш.
Агач материалының өске складлары һәм йөк төяү мәйданнары били торган мәйдан	10 гектардан кимрәк булган диләнкеләрдә ул гомуми мәйданның 10%тан артмаган өлешен биләргә тиеш. Барлык кисү урыннарында ул урманнар торгызу эшләрен уздырырга яраклы хәлгә ктерелергә тиеш (агач материалын тулысынча җыеп алу, шул исәптән аска салынганнарын, кисек калдыкларын, бульдозер белән микрорельефны тигезләү һәм башкалар)
Урман бүлемтекләрен машина белән эшкәртү барышында минераллаштырылган туфрак өслеге күләме:	
а) урман культуралары булдырылырга тиешле	Көлсу авыр балчык һәм суглин дымлы туфракларда (кара җиләкле, озын мүкле наратлыклар һәм чыршылыклар) – урман бүлемтекләре мәйданының 20%ы. Коры комлы туфракларда (лишайниклы наратлыклар) – урман бүлемтекләре мәйданының 15%тан артмаган өлеше.
б) табигый яңартылырга тиешле	Көлсу комлы яхшы дренажланган туфраклардагы тигезлек урманнарында (нарат җиләкле наратлыкларда) 15-20% өлешен минеральләштерү рөхсәт ителә (үзлегеннән орлыкларын чәчүне тәэмин итеп). Табигый яңартылуга ярдәм итү өчен бүлеп бирелгән кисү урыннарында туфракны минеральләштерү гомуми мәйданның кимендә 20-30%ында уздырылырга тиеш (шытымнарны саклап калу шарты белән).
Түмәрләрнең биеклеге	Диаметрының 1/3ыннан артмаган, диаметры 30 сантиметрдан нечкәрәк, 10 сантиметрдан артмаган
1 гектарга түмәрләр саны – 600 данәдән артык	Җир белән тигез өлештә алдан түмәрләрне казып чыгармыйча, чистартмыйча, кисеп алмыйча сукалар, фрезалар, урман утырту машиналары, культиваторлар белән эшләү рөхсәт ителми. Эре утырту материалларын механикалаштырылган утырту алдыннан полосалап казып алу юлдаш һәм куак токымнары үрентеләре белән капланган кисүләр урыннарында аеруча нәтиҗәле була

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	(полосаларның киңлеге 2 м)
1.6. Кишәрлекләрне урман культуралары фондына кертүнең рөхсәт ителмәгән билгеләре	
Урманга бәйле	Хуҗалык өчен кыйммәтле токымнар белән табигый рәвештә канәгатьләнерлек яңара торган мәйданчыклар
Техник-икътисадый	Су бастырылырга яисә корылмалар куелырга тиешле җирләр. Хуҗалык йогынтысы өчен мөмкин булмаган, күләме һәм әһәмияте буенча зур булмаган, аерым урнашкан, ерак урнашкан, урман культуралары булдыру өчен икеләтелгән чыгымнар таләп итүче мәйданнар
туфракның тамырлар үтеп керерлек тыгыз катлам тирәнлеге буенча	Иң күбе: катнаш урманнарда – чыршы өчен 50 см һәм нарат өчен 80 см; киң яфраклы урманнарда – чыршы өчен 60 см һәм нарат өчен 120 см
2. Кишәрлекләр конфигурациясе һәм күләме	Туры почмаклы яисә трапеция сыман, агрегатлар эшләү өчен уңайлы. Эре массивлар рәвешендә, мөмкин кадәр тигез яклы
3. Кишәрлекне җирлектә беркетү	Урман культуралары эшләрен алып бару өчен бүлеп бирелгән барлык мәйданнар почмак үлчәү рәвешендә фотога төшерелгәннән соң, сызыклары кисешкәш җирләрдә (кишәрлек яклары) баганалар утырту юлы белән шушы урында беркетелә. Баганалар озынлыгы 2 м, диаметры 12-16 см булырга һәм багананың өске очында төрге белән ике мәртәбә ышкып алып ясалган чокырда (яңагында) тиешле язу ясалырга тиеш.
	Барлык кишәрлекләр сызымда квартал челтәренә бәйләп, ачык визирлар яисә табигый чикләр белән чикләнгән булырга тиеш. Урман культуралары проектына теркәлүче сызымнарда шулай ук утырту материалын казып кую чокырларның кайда урнашуы, техника туктап тору урыннары, буразналар, борылып китүче полосалар юнәлеше һәм эшкәртелми торган мәйданнар (юллар һ.б.) ачык билгеләнергә тиеш. Сызымнар 1:10000 масштабында төзелә, кишәрлек мәйданы 0,1 гектарга кадәр төгәллек белән исәпләнә.
	Фотога төшерү белән бергә (урман культураларын булдыру буенча билгеләнгән алымнарга бәйле рәвештә) мәйданны урында һәм сызымда үсү шартлары буенча бер үк төрле кишәрлекләргә, шулай ук блокларга (әгәр янгынга каршы чокырлар казу зарур булса) кишәрлекләргә алдан бүлгәләү гамәлгә ашырыла.
4. Урманчылык территориясендә урман культураларын, предприятиеләр урнаштыру	Кишәрлекләр урман культуралары эшләрен төрләре һәм аларны башкару чорлары буенча мөмкин кадәр бер урында, ахыр чиктә якындагы кварталларда (блокларда) тупланган булырга тиеш. Моның өчен мондый блоклар җыелмасын алдан әзерләп куялар, алар өчен (туфрак өлгерү срокларын исәпкә алып) эшләрне башкару графикларын һәм техника (эш урыннары) хәрәкәте өчен барлык урманнар торгызу эшләре буенча уртак итеп тә, иң мөһимнәре өчен аерым да рациональ маршрутлар әзерлиләр (агачлар утырту, туфракны әзерләү, урман культураларын карау, питомник кору һәм утырту материалларын казып алу һ.б.).
5. Техника өчен туктап	Эшкәртелергә тиешле кишәрлекләр (блоклар, кварталлар)

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
тору урыннарын һәм тиешле эшләр башкару сезонына эшчеләрне яшәү өчен урнаштыру	мөмкин кадәр территория үзәгендә иң ерак урнашканыннан 10 километрдан ла артык булмаган җирдә урнашырга тиеш. Эшләр күп булып та, эшчеләрне һәр көн саен эш урыннарына илтү мөмкин булмаганда яисә моны нинди дә булса сәбәпләр аркасында башкару мөмкин булмаганда, аларның техник туктап тора торган урыннар янәшәсендә күчмә йортларда, кыр лагерларында яисә торак пунктта вакытлыча яшәүләрен оештыралар.
6. Кишәрлектә утырту материалы өчен чокыр урнаштыру (алмашка чәчкеч запасы кузовы булмаган тракторлар өчен)	Чәчкеннәрне утыртканда аларны китерүнең максималь аралары 50 метрдан артмаска тиеш. Казып кую өчен калкулыктагы, су басмый торган, җил һәм кояш тими торган, туфрагы җиңел булган урыннар сайлап алына
7. Урман культуралары кишәрлекләрендә эш урыннарын урнаштыру:	
Туфрак кулдан эшкәртелеп	Бер-берсенә 3 м якын түгел
Киселгән агачларны һәм куакларны кулдан җыю	Куак кискечләр эшли торган урыннан 30 метрдан якын түгел
2 куак кискечнең берьюлы эшләве	Бер-берсенә 60 м якын түгел
Ике һәм аннан да күбрәк агрегат бер үк вакытта туфрак эшкәрткәндә	Сөзәклек буенча – бер-берсеннән кимендә 60 м ераклыкта (бер үк вертикаль буенча техника һәм кешеләр эшләү рөхсәт ителми). Горизонталь буенча – кимендә 30 м ераклыкта.
Тамырлары казып алына торган теләсә нинди эшләр башкару барышында	Тамырказыгычтан кимендә 50 м ераклыкта
Урманнарны механикалаштырылган утыртуда	Агрегат артыннан төзәтеп йөрүче эшчеләр аңардан 10 метрдан да якын түгел. Агрегат борылып киткәндә, башка җиргә күчкәндә, каршылыкларга тап булганда үрентеләр утыртучылар трактор туктаганнан соң тракторчы сигналы буенча эш урыннарыннан китәргә тиеш. Агрегат хәрәкәттә вакытта аларга аннан тушәргә, аңа утырырга яисә утырту материалын тутырырга рөхсәт ителми. Берничә агач утырту агрегаты бер үк кишәрлектә берьюлы эшләгәндә бер-берләреннән 20 метрдан да якын булмаска тиеш.
8. Кишәрлекләрдә эшләү урыннарын (чокырлар, буразналар, полосалар) урнаштыру:	Мөмкин кадәр туры сызык буйлап бер-беренә параллель урнашкан кишәрлекнең озын ягы буенча
Чокыр-чакырлы рельефлы урында	Чокырлар авышлыкта аркылы урнашырга тиеш
Дымлы туфракларда (кара җиләкле урманнарда) һәм дымлы (озын мүкле) туфракларда	Туфракны киптерү максатларында сулар агып төшү юнәлеше буенча (сөзәклек буенча), аларны табигый су агып төшү чокырларына яисә гамәлдәге мелиоратив челтәрләргә кушып, буразналар яралар

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
9. Полосалар үзәкләре арасындагы ераклык (буразналар, культуралар рәтләре):	
Туфракны өлешчә эшкәрткәндә	Төп токымны утыртуның әлеге урман үсү районы өчен билгеләнгән санын тәэмин итәргә һәм кирәк булганда агрегаталар (катоклар һәм башкалар) өчен булачак культуралар рәтләре арасында (киңлеге кимендә 3 метрлык) узып йөрү урыннары салынырга тиеш.
Рәтләр арасындагы ераклык	Нарат культуралары өчен – 3-4 м, чыршы өчен – 4 м, карагай өчен – 5 м якын, кедр өчен – 6 м якын (тамырларын казып алганда нарат һәм чыршы өчен 5 м кадәр арттырылырга мөмкин)
10. Культуралар рәтләрендә утырту материаллары арасындагы ераклык:	
Чәчкеннәр	0,50-0,75 м
Эре утырту материалы (үрентеләр)	0,75-1,50 м (зурлыгына һәм токымына карап)
11. Урман культураларының 1 гектарына башлангыч куелык (урман утыртканда):	
Уңайлы үсү шартларындагы кисүләрдә	Кимендә 4 мең данә
Аеруча коры урыннарда	7-8 мең данәгә кадәр
12. 1 гектарга карата нарат культураларының куелыгы:	
Туфракны өлешчә әзерләгәндә	8 мең данәгә кадәр
Тоташ	10-20 мең данәгә кадәр
Хрущевланган мәйданчыкларда һәм кайры асты кандаласы чыганакларында	15-20 мең данә
Азкыйммәте утыртмаларны өлешчә реконструкцияләгәндә	Урман культураларының оптималь куелыгыннан кимендә 50%
13. Урман культуралары өстәмәләре	Чәчкеннәр һәм утыртмалар шактый корыганда (10%тан артыграк)
14. Урман культуралары исәптән төшереп калдырылырга тиеш	Үсеп китүләре 25%тан ким булганда (комнарны беркетә торган токымнардан тыш)
15. Урманнарның табигый яңару чоры	3-5 ел (һәрбер урман хуҗалыгы районы өчен аерым билгеләнә)

Урман агач токымнарының утырту материалына һәм урманнарны ясалма һәм катнаш торгызганда булдырылган, мәйданнары урман үсемлекләре белән капланган җирләргә кертелә торган яшь агачлар сыйфатына карата таләпләр 17.2.1 таблицада китерелде.

17.2.1 таблица.

Урман агач токымының утырту материалына һәм мәйданнары урман утыртмалары били торган җирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыкларга карата критерийлар һәм таләпләр

Агач токымнар	Утырту материалына таләпләр			Мәйданнары урман утыртмалары били торган җирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыкларга карата критерийлар һәм таләпләр			
	Яше, кимендә, ел	Тамыр башланган җирдә кәүсә диаметры, кимендә, мм	Кәүсә озынлыгы, кимендә, см	урман типлары төркеме яки урман үсү шартлары типлары	яше (яшь агачлык-лыкларга карата, ясалма яисә катнаш ысул белән булдырылган) кимендә, ел	Төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	Төп токым агачларының уртача биеклеге, кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
Россия Федерациясе Европа өлеше Урман-дала районы							
Еламсар каен (сөялле)	1-2	2,0	20	Саф һәм дымлы катнаш наратлык	5	2,0	1,3
Ботаклы-чатаклы имән	1-2	4,0	15	Ундырышлы һәм балчыклы туфракта үсүче коры урманнар	7	1,5	0,9
				Ундырышлы һәм балчыклы туфракта үсүче саф урманнар	7	1,5	1,1
				Дымлы һәм	7	1,5	1,3

Агач токымнар	Утырту материалына таләпләр			Мәйданнары урман утыртмалары били торган җирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыкларга карата критерийлар һәм таләпләр			
	Яше, кимендә, ел	Тамыр башланган җирдә кәүсә диаметры, кимендә, мм	Кәүсә озынлыгы, кимендә, см	урман типлары төркеме яки урман үсү шартлары типлары	яше (яшь агачлык-лыкларга карата, ясалма яисә катнаш ысул белән булдырылган) кимендә, ел	Төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	Төп токым агачларының уртача биеклеге, кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
				балчыклы туфракта үсүче коры урманнар			
Европа чыршысы (гади)	2-3	2,0	12	Саф һәм дымлы Былчыклы һәм уңдырышлы балчыксыл туфракта үсә торган киң яфраклы токым урманнары	7	1,5	0,7
Сукачев һәм Себер карагайлары	1-2	2,5	15	Комлы һәм балчыклы туфракта үсүче саф урманнар	5	1,5	1,4
Гади нарат	2	3,0	10	Коры нарат урманнары, комлы һәм балчыклы туфракта үсүче саф урманнар	6	2,2	1,1
				Саф һәм коры наратлык, комлы һәм балчыклы туфракта	6	2,0	1,3

Агач токымнар	Утырту материалына таләпләр			Мәйданнары урман утыртмалары били торган җирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыкларга карата критерийлар һәм таләпләр			
	Яше, кимендә, ел	Тамыр башланган җирдә кәүсә диаметры, кимендә, мм	Кәүсә озынлыгы, кимендә, см	урман типлары төркеме яки урман үсү шартлары типлары	яше (яшь агачлыклыкларга карата, ясалма яисә катнаш ысул белән булдырылган) кимендә, ел	Төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	Төп токым агачларының уртача биеклеге, кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
				үсүче урманнар			
Ак тирәк	1	3,0	15	Былчыклы һәм ундырышлы туфракта үсүче дымлы урманнар	4	0,8	2,5
Гади һәм ланцетлы (яшел) корычагач	1	2,0	12	Балчыклы туфракта үсүче саф урманнар һәм имәнлекләр	6	2,0	1,7

Кыйммәтле урман агач токымнарын табигый торгызуга бәйле рәвештә урманнарны торгызу алымнары 17.2.2 таблицада китерелде.

17.2.2 таблица.

Кыйммәтле урман агач токымнарының табигый торгызылуына карап, урманнарны торгызу алымнары

Урман торгызу ысуллары	Агач токымнары	Урман типлары төркеме, урман үсү шартлары типлары	Яшәргә сәләтле шытым һәм үсенте саны, 1 га мең данә
Урман-дала зонасы			
Россия Федерациясе Европа өлеше Урман-дала районы			

Шытымнарны саклау чаралары ярдәмендә урманнарны табигый торгызу	Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы туфрак урманнары	60тан артык
	Имән	Нык коры һәм коры имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары	3,0 артык
		Саф имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары, дымлы һәм тугай имәнлекләре	2,0 артык
Туфракны минеральләштерү юлы белән урманнарны табигый торгызу яисә урманнарны катнаш торгызу	Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы туфрак урманнары	1,5 – 4,0
		Саф нарат, комлы туфрак һәм имән-нарат урманнары	0,5 – 2,0
		Дымлы нарат, комлы туфрак һәм имән-нарат урманнары	0,5 – 1,5
	Имән	Нык коры һәм коры имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары	2 – 3,0
		Саф имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары, дымлы һәм тугай имәнлекләре	1 – 2,0
Ясалма урман торгызу	Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы туфрак урманнары	1,5 ким
		Саф нарат, комлы туфрак һәм имән-нарат урманнары, дымлы нарат, комлы туфрак һәм имән-нарат урманнары	0,5 ким
	Имән	Нык коры һәм коры имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары	2,0 дән ким
		Саф имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары, дымлы һәм тугай имәнлекләре	1,0 дән ким

Урманнарны торгызу эшләренә исәпләү-технология карталары сыйфатламасы
№ 2 хисапнамә-технология картасы

Урман культураларын җитештерү өчен иске янгыннан калган урыннардагы урман кисүләрдән калган хрущевланган комлы һәм комлы кәсле туфракларда май хрущының тотрыклы чыганакларында стандарт чәчкеннәр утырту өчен (лишайниклы, кылганлы, арчанлы, болынлы, кырлыгынлы-паллы, кисүләрнең төрле үләнле типлары).

2-5 урман үсү районнары.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Җитештерү операцияләре комплексы	Исәптә тотылган агрегат һәм эшләр күләме	Механизмнар һәм хезмәткәрләр эше	
			маш./смена	кеше/көн
1	2	3	4	5
1.	Төпләрне чыгару һәм иске түмәрле мәйданнарны чистарту	С-100, К-2А, 100 түмәр	0,20 / 0,20	0,20
2.	Туңга сөрер алдыннан тоташ бөркүле гексохлоран кертү	ДТ-20, тук. с-ка, 10 мең кв. м.	0,10 / 0,10	0,10 / 0,10
3.	20-25 см дан кимрәк булмаган тирәнлеккә туфракны тоташ туңга сөрү	ТДТ-40М, ПКЛ-70, 10 МЕҢ Кв. М	0,67 / 0,67	0,67
4.	Утырту алдыннан үләннәре бетерү белән катламнарны тәлинкәле тырма белән эшкәртү	ТДТ-40М, БДТ-25	0,10 / 0,10	0,10
5.	2 еллык чәчкеннәрне 05х1,5 м итеп, параллель урнаштырып утырту	ТДТ-40М, СБН-ЛМД, 10 МЕҢ. Данә	0,73 / 0,73	0,73 / 2,55
6.	2-2-2=6 карау еллары буенча рәтләр арасындгы үләннәрне юк итеп, туфрак йомшарту	ДТ-20, ДЛХН-6, 46 КВ	3,26 / 3,26	3,26 / -
7.	0,5 м киңлектәге полоса буйлап үләннәрне юк итеп һәм түбәндәгечә еллар буенча туфрак йомшарту: 2+1=3 тәрбия	Китмән, 11,5 мең кв. м	-	11,50
	Җәмгысе		5,06	19,21

Түмәрсез мәйданнарда 1 нче операция үткәрелми. Кара пар буенча туфракны әзерләгәндә ГХЦГ кертү нормасы ике мәртәбә кими.Ачык киңлекләрдә сөрү яклаучы аралар калдыру юлы белән башкарыла, соңыннан аларны культуралар утырткач 3-4 елдан соң культивациялиләр.

№ 3 хисапнамә-технология картасы
Сукалаган буразналар төбенә орлыктан үрчетелгән чәчкеннәрне урман кисүләрдә утыртып, нарат культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: яңа наратлыклар һәм коры наратлыклар А2, В2 (нарат җиләкле һәм урман ландышы-нарат җиләкле наратлыклар).

Туфраклары: көлсу, кәсле-көлсу, комлы һәм комсыл.

Кисенте урыннары: 1 гектарга түмәрләре 900 данәгә кадәр булган яңа гына, кисекләрдән яхшы чистартылган, болынлы, кылганлы һәм кылганлы-паллы типлар.

1 га киткән чыгымнар

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина маркалары	Үлч. берәмлеге	Чыгым күләме
1	2	3	4	5
1.	Туфракны 10-15 см тирәнлектәге буразналар ясап, үзәкләре арасын 3,0 м – 3,33 чм ара калдырып эшкәртү	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) ПКЛ-70	маш/см. маш/см.	0,33 0,33
2.	4,44 мең данә чәчкенне вакытлыча казып кую	–	кеше/сәг.	4,48
3.	Рәттә 0,5 м саен буразна төбенә механикалаштырылган утырту – 3,33 км. Ике еллык нарат чәчкеннәре	ЛХТ-55 (ТДТ-40М) СУН-3 (СБН-1а)	маш/см. маш/см.	0,40 0,40
4.	Рәтләр арасындагы шытымнарны юк итеп, туфракны йомшарту юлы белән культураларны дүрт мәртәбә (1-2-1) карау (3,33 х 4 = 13,32 км)	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) КЛБ-1,7	маш/см.	1,20 / 1,20

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар
ЛХТ-55 тракторы (ТДТ-40М, СУН-3)	маш/см.	1,93
ПКЛ-70 сукасы	- // -	0,33
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	1,20
СБН-1А урман утырту машинасы	- // -	0,40
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	11,74
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	6,66

№ 5 хисапнамә-технология картасы
Чәчкеннәрне урман кисүләрдә буразна төбенә утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: яңа коры наратлыклар В3-2 һәм яңа, дымлы урманлыклар - С2, С2-3, С2-Д2 (куаклы ачы җиләк, катлаулы, кара җиләкле-ачы җиләкле, нарат җиләкле-кара җиләкле).

Туфраклары – көлсу һәм кәсле-көлсу, кәсле, соры урман, начар көлсу комлы, ярым балчыклы.

Киселгән урыннар – 1 гектарга түмәрләре 900 данәгә кадәр булган, агач кисекләреннән чистартылган яңа, кылганлы, паллы, болынлы, кура җиләкле, эре үләнле типлары.

Төп токымнар: нарат, чыршы, чиста рәтләр белән карагай.

Нарат культуралары коры наратлыкларда проектлана, чыршы һәм карагай – коры урманчыкларда һәм коры наратлыкларда.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектәге буразналар ясап, үзәкләре арасын 3,5 м – 2,86 чм ара калдырып эшкәртү а) I районда б) II-IV районнарда	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) ПКЛ-70 ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) ПКЛ-70	м/см м/см м/см м/см	0,29 0,29 0,34 0,34	0,29 0,29 0,34 0,34	0,29 0,29 0,34 0,34
2.	Буразналарны һәм пластларны ике мәртәбә утырту алдыннан эшкәртү – 2,86х2= 5,72 км	ЛХТ-55 (тдт-40м, сун-3) КЛБ-1.7	м/см м/см	0,51 0,51	0,51 0,51	0,51 0,51
3.	3,82 мең данә чәчкенне вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		кеше/сәг.	3,86	3,86	3,86
4.	Рәттә 0,75 м саен буразна төбенә чәчкеннәрне механикалаштырылган утырту – 2,86 чм. а) I районда Ике еллык чәчкеннәр б) II-IV районнарда	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) СБН-1А ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см м/см к/сәг мең д. м/см м/см	0,34 0,34 6,23 3,82 0,40 0,40	0,34 0,34 6,23 3,82 0,40 0,40	0,34 0,34 6,23 3,82 0,40 0,40

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
	Ике еллык чәчкеннәр	СБН-1А	к/сәг мең д.	7,21 3,82	7,21 3,82	7,21 3,82
5.	Рәтләр арасындагы һәм янындагы шытымнарны юк итеп, туфракны йомшарту юлы белән культураларны механикалаштырылган карау: Наратлыкларда – дүрт мәртәбә (0-1-2-1)-2,86 х 4=11,44 Ылыслылар урманчыкларында – биш мәртәбә (1-2-1-1) 2,86 х 14,3 км	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7 ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см м/см м/см	1,03 1,08 1,29 1,29	1,03 1,08 1,29 1,29	1,03 1,08 1,29 1,29
6.	Туфракны йомшартып һәм 50 см киңлектә буразналардагы чүп үләннәрне юк итеп, киң яфраклы урманнарда һәм урман-дала зоналарында культураларны кул белән карау: Ылыслы урманчыкларда – дүрт мәртәбә (1-2-1)-1430 х 4 = 5720 кв. м Ылыслыкларда – дүрт мәртәбә (01-2-1)-1430 х 4=5720 кв. м.		к/сәг к/сәг	38,05 50,74	53,2 70,93	85,8 114,4

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар					
		коры наратлыклар			чыршылыклар һәм грудлар		
		җиң.	урт.	авыр	җиң.	урт.	авыр
ЛХТ-55 тракторы (ТДТ-40М, СУН-3)	маш/см.	2,17	2,17	2,17	2,43	2,43	2,43
ПКЛ-70 сукасы	- // -	0,29	0,29	0,29	0,29	0,29	0,29
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	1,03	1,03	1,03	1,29	1,29	1,29
СБН-1А урман утырту машинасы	- // -	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	10,09	10,09	10,09	10,09	10,09	10,09
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	3,82	3,82	3,82	3,82	3,82	3,82

№ 6 хисапнамә-технология картасы
Урмансыз бушлыкларда, янгыннан калган урыннарда һәм түмәрсез яки түмәрләре саны аз (1 гектарга 1 данәгә кадәр) һәм үлән капламы зәгыйфь булган урман кисүләр урыннарында чәчкеннәр утыртып, нарат һәм каен катнаш нарат культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: коры һәм саф наратлыклар, саф катнаш наратлыклар А1, А2, В3 (лишайниклы, арчанлы, нарат җиләкле).

Туфрагы – көлсу, кәсле-көлсу, комлы һәм комсыл.

Кисентеләре – лишайниклы, арчанлы, кырлыганлы-паллы типларныкы.

Төп токымы: нарат. Иярчен токымы – каен

Культуралар схемасы. 1. С – С – С – С 2. С – С – С – С – 5 рәт
С – С – С – С Б – Б – Б – Б – 1 рәт

2 схема каенны яңарту мөмкинлеге булмаган шартларда кулланыла.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машиналарның һәм җайланмаларның маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	җиңел
1	2	3	4	5	6
1.	Полосалар күчәрләре буенча 2,5 м саен урман фрезасы белән туфракны йомшарту	Т-74 (ДТ-75)	м/см	0,19	0,19
2.	5,33 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү		к/сәг	5,38	5,38
3.	Рәттә 0,5 м саен буразна төбенә механикалаштырылган утырту 4 чм а) 1 районда 2-3 еллые чәчкеннәр	Т-74 (ЛХТ-55 ТДТ-40М СУН-3) СБН-1А	 м/см м/см к/сәг мең д.	 0,40 0,40 7,36 8,00	 0,40 0,40 7,36 8,00
4.	1 нче райондагы рәтләр тирәсендә үләннәрне юк итеп, культураларны механикалы рәвештә карау (4 чм х 4 = 16 чм)	МТЗ-80 (ЛХТ-55, ТДТ-40СУН-3) КЛБ-1,7	 м/см м/см	 1,44 1,44	 1,44 1,44
5.	Культураларны өч мәртәбә (1 – 1 – 1) кулдан карау,				

	туфракны 50 см киңлектәге полосалы рәтләрдә йомшартып, чүп үләннәрен юк итеп, – киң яфраклы урманнар зонасында (2000 кв. м х 2 = 4000 кв. м)		кеше/сәг.	49,6	49,6

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар	
		Туфрак категориясе	
		җиңел	уртача
ЛХТ-55 тракторы, МТЗ-80	маш/см.	0,89 / 1,44	0,59 / 1,44
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	1,44	1,44
БДНТ-2,2 тырмасы	- // -	0,19	0,19
СБН-1М урман утырту машинасы	- // -	0,40	0,40
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	12,74	12,74
Ике-өч еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	5,33	5,33

№ 9 хисапнамә-технология картасы
Урман кисүләрдә имән чикләвеген чәчеп яисә ПКЛ-70 сукасы ярдәмендә әзерләнгән буразна төбенә чәчкеннәр утыртып, имән культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: уңдырышлы туфракта үсүче саф һәм юеш урманнар – Д2-3 һәм С2 – Д3

Кәсле-көлсу балчыклы туфрак, соры урман туфрагы (кайвакыт юылган), көрән, селтеле көл кертелгән кара туфрак, болын-кара туфраклы, балчыклы һәм балчык катламы булган комнан торган туфрак, черемәле-карбонатлы балчыклы туфрак.

Киселгән урыннар – 1 га 600 данә түмәр булган агач кисекләреннән яхшы чистартылган (юкә, очлы яфраклы чаган һәм башка токымнарны яңарту мөмкин булганда).

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машиналарның һәм җайланмаларның маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	җиңел
1	2	3	4	5	6
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектәге буразналар ясап эшкәртү, буразналарның үзәкләре арасын 5 м – 2 чм калдырып	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) ПКЛ-70	м/см м/см	0,24 0,24	0,24 0,24
2.	Утыртыр алдыннан буразналарны һәм катламнарны 2 мәртәбә эшкәртү – 2 км x 2 = 4 чм	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,36 0,36	0,36 0,36
3.	Имән чикләвекләрен механикалаштырылган ысул белән буй-буй чәчеп, 1м – 2 чм арага 4-19 данә утырту Имән чикләвеге	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см кг	0,22 48	0,22 48
3д 3б	Вариант 2,67 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү 0,5 м саен буразна төбенә үрентеләрне механикалаштырылган чәчү Рәттә – 2 чм Ике еллык имән чәчкеннәре	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) СБН-1М, МЛУ-1	к/сәг м/см м/см мең д.	2,7 0,22 0,22 4,00	2,7 0,22 0,22 4,00

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машиналарның һәм җайланмаларның маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	җиңел
1	2	3	4	5	6
4.	Рәтләр янында (2 км х 10 = 20 чм) туфракны йомшартып һәм үләннәрне юк итү юлы белән культураларны механикалаштырылган сигез мәртәбә карау (2 – 3 – 2 – 1)	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	1,8 1,8	1,8 1,8
5.	40 см полосалары булган рәтләрдә туфракны йомшартып һәм чүп үләннәрне юк итеп, культураларны дүрт мәртәбә (2 – 1 – 1) кулдан карау (800 кв. м х 5 = 4000 кв. м)		к/сәг	49,6	49,6

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар	
		Туфрак категориясе	
		уртача	Авыр
Трактор: ЛХТ-55 , (ТДТ-40М, СУН-3)	маш/см.	2,62	2,62
ПКЛ-70 сукасы	маш/см.	0,24	0,24
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	2,16	2,16
Чәчкеч: СЛН 1	- // -	0,22	0,22
Имән чикләвеге	кг	48	48
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	50,68	81,08
Вариант			
Трактор: ЛХТ-55 , (ТДТ-40М, СУН-3)	маш/см.	2,62	2,62
ПКЛ-70 сукасы	маш/см.	0,24	0,24
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	2,16	2,16
Урман утырту машинасы	- // -	0,22	0,22
Бер еллык имән чәчкеннәре	мең данә	4,00	4,00
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	50,52	86,92

№ 13 хисапнамә-технология картасы
Туфракны алдан әзерләмичә үрентеләр утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф коры наратлыклар – В3-2 һәм юеш ылыслылар урманчыклары һәм катнаш урманчыклар – С2, С2-3, Д2, Д3 (куаксыман ачы җиләклекләр, катлаулы, яңа кара җиләклекләр, кара җиләкле-ачы җиләкле)

Туфраклары – көлсу, кәсле-көлсу, кәсле, соры урман туфрагы, көлсу-комлы, балчык катыш.

Киселгән урыннар – кылганлы, паллы, болынлы, кура җиләкле, озын үләнле кисекләрдән чистартылган типлар.

Түмәрләре саны 1 гектарга 900 данә

Төп токымы: чыршы

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина маркалары	Үлч.бер.	Чыгымнар күл.
1.	2,5 мең данә чәчкеннәрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		к/сәг	44,75
2.	Үрентеләрне, рәтләр арасын 4 м ясап, механикалаштырылган утырту, рәттә 1 м саен – 2,5 км Чыршы үрентеләре – 4-5 ел	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см мең д. ч/ч	0,30 2,5 5,28
3.	Рәтләр янында туфракны йомшартып һәм үләннәрне юк итү юлы белән культураларны механикалаштырылган икенче мәртәбә (1 – 1) карау (2,5 х 2 = 5 км)	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см	0,45
4.	Культураларны 1 – 2 мәртәбә кулдан карау – 1,5 м киңлектәге һәм 2500 м озынлыктагы полоса белән утырту урыннары тирәли үләннәрне һәм шытымнарны чабып чыгу (2500 х 2 = 5000 м)		к/сәг	45,0

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар
Трактор: ЛХТ-55	маш/см.	0,75
СКЛ-1А урман утырту машинасы	маш/см.	0,30
КЛБ-1,7 культиваторы	- // -	0,45
Урман утырту машинасы	- // -	
Дүрт-биш еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	2,5
Урман хуҗалыгы эшчеләре	кеше/сәг	95,03

№ 16 хисапнамә-технология картасы
Камылдан яңартыла торган кисү урыннарында мәйданчыкларга кәлшә утырту юлы белән ылыслы токым культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф һәм юеш нарат урманнары, нарат катыш урманнар һәм башка ылыслылар катыш урманнар – А2-3, В3, С2-3 (нарат җиләкле, яңа кара җиләкле, ачы җиләкле).

Туфраклары: кәсле-көлсу һәм кәсле-көлсу, комсыл, комлы һәм балчыксыл.

Төп токымы: нарат, чыршы, карагач.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машиналарның һәм җайланмаларның маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				җиңел	уртача
1	2	3	4	5	6
А. Саф һәм А2, В2 катнаш наратлыклар (нарат җиләклеге)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 0,5 х 0,5 м күләмендәге 2200 мәйданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан әзерләү – 550 кв. м		к/сәг	46,86	64,90
2.	2,2 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү		к/сәг	2,22	2,22
3.	2200 чәчкенне кул белән берәм-берәм мәйданга утырту Ике еллык нарат чәчкеннәре		к/сәг мең данә	14,10 2,20	19,21 2,20
4.	Четырехкратный (1 – 1 – 1 – 1) ручной уход за культурами – окашивание травы и поросли вокруг сеянцев на площади 550 кв.м (550 х 4 = 2200 кв. м)		к/сәг	8,80	8,80
Вариант					
4а	Мәйданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (2200 х 4 = 8800 данә)		к/сәг	72,16	102,08
Б. Дымлы наратлыклар һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар)					
1.	1 х 1 м зурлыгындагы 1500 мәйданчыкны көрәк штыгы тирәнлегендә туфрагын йомшартып әзерләү – 1500 кв. м		к/сәг	127,80	177,00

2.	Вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү – 3000 данә.		к/сәг	3,03	3,03
3.	3000 чәчкенне кул белән икешәр итеп мәйданга утырту Ике еллык нарат чәчкеннәре		к/сәг мең данә	19,23 3,00	26,19 3,00
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау – 1500 кв. м мәйданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (1500 х 4 = 6000 кв. м)		к/сәг	24,0	24,0
Вариант					
4а	Мәйданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (1500х4 =6000 данә)		к/сәг	81,60	106,20
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы җиләкле, катлаулы типлар)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмендәге 800 мәйданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан әзерләү – 800 кв. м		к/сәг	68,16	94,40
2.	Вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү – 2400 данә.		к/сәг	2,42	2,42
3.	2400 чәчкенне кул белән 3әр итеп мәйданга утырту		к/сәг	15,38	20,95
	Ике еллык чыршы чәчкеннәре		мең данә	2,4	2,4
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 2 – 2 – 1) кулдан карау – 800 кв. м мәйданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (800х6 = 4800 кв. м)		к/сәг	19,20	19,20
Вариант					
4б	Катнаш урманнар зонасында культураларны мәйданнарында туфракларын эшкәртеп, алты мәртәбә (1-2-2-1) кулдан карау (800х6 = 4800 кв. м)		к/сәг	65,28	84,96

Чыгымнар сводкасы

Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар	
		Туфрак категориясе	
		җиңел	уртача
А. Саф һәм А2, В2 катнаш наратлыклар (нарат җиләклеге)			
Урман хуҗалыгы эшчеләре	к/сәг	71,98	95,13

Ике еллык нарат чәчкеннәре Вариант Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә к/сәг мең данә	2,20 135,34 2,20	2,20 188,41 2,20
Дымлы наратлыклар һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар)			
Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре	к/сәг мең данә	174,06 3,00	230,22 3,00
Вариант Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре	 к/сәг мең данә	 231,66 3,00	 312,42 3,00
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы җиләкле, катлаулы типлар)			
Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре Вариант Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре	к/сәг мең данә к/сәг мең данә	105,16 2,40 151,24 2,40	136,97 2,40 202,73 2,40

№ 17 хисапнамә-технология картасы
Камылдан яңартулы кисенте урыннарында чәчкеннәр утырту һәм имән чикләвекләре чәчү юлы белән культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф һәм юеш наратлыклар, нарат катыш урманнар һәм ылыс катышлы урманнар – А2-3, В2-3, коры, саф, дымлы ылыс катышлы урманнар һәм бер генә токым ылыслы урманнар – С1-2, С3, Д1, Д2, Д3

Туфраклары: кәсле-кәсле-көлсу, комлы, ком катыш һәм ярым балчыклы, соры урман һәм кәсле-комлы һәм ярым балчыклы, селтеле кара туфраклар һәм көлле ком катыш һәм ярым балчыклы, болын-кара туфраклы ком катыш ярым балчыклы һәм ярым балчык катыш комлы, черемәле-карбонатлы ярым балчыклы.

Төп токымнар: нарат, чыршы, карагай, имән (киң яфраклы урманнар зонасында).

Нарат культуралары наратлыкларда, нарат катыш урманнарда һәм ылыс катышлы урманнарда проектлана, чыршы һәм карагай – ылыс катышлы урманнарда, имән – бер токым ылыслы урманнарда.

1 гектарга исәпләмә

Эшләрнең аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
		Туфрак категориясе		
		җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
А. Саф наратлыклар һәм нарат катыш урманнар А2, А3, В2, В3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмендәге 1400 мәйданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан әзерләү – 1400 кв. м	к/сәг	119,28	165,20	–
2. 2860 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү	к/сәг	2,83	2,83	–
3. 2800 чәчкенне кул белән икешәр итеп мәйданга утырту	к/сәг	17,95	24,44	–
4. Үләннәрне юк итеп, мәйданчыкларда туфракны алты мәртәбә (2- 2- 2) кулдан йомшарту (1400х6 = 8400 данә)	к/сәг	114,24	148,68	–
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,8	2,8	–
Б. Коры, саф һәм дымлы катлаулы чыршы һәм нарат урманнары – С1, С2, С3, Д1, Д2, Д3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмендәге 1000 мәйданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан әзерләү – 1000 кв. м	к/сәг	85,20	118,0	178,0
2. 3000 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм утырту өчен әзерләү	к/сәг	3,03	3,03	3,03
3. 3000 чәчкенне кул белән 3әрләп мәйданга утырту	к/сәг	19,23	26,19	26,19
Ике еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00	3,00

Эшләрнең аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
		Туфрак категориясе		
		җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
Вариант				
1000 мәйданчыкта (3әр чокыр) чокырларга 3әр данә имән чикләвеге утырткан өчен – 3000 утырту урыны	к/сәг	–	15,15	18,00
Имән чикләвеге	кг мең данә	–	27	27
Үләннәрне юк итеп, мәйданчыкларда туфракны 4-8 мәртәбә (2- 2- 2-2) кулдан йомшарту (1000х8 = 8000 данә)	к/сәг	108,80	141,60	196,80
Чыгымнар сводкасы				
А. Саф һәм дымлы наратлыклар һәм катлаулы ылыслы урманнар – А2, А3, В2, В3				
Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык нарат чәчкеннәре	к/сәг мең данә	254,30 2,8	341,15 2,8	–
Б. Коры, саф һәм дымлы катлаулы нарат һәм чыршы урманнары – С1, С2, С3, Д1, Д2, Д3				
Урман хуҗалыгы эшчеләре Ике еллык чыршы чәчкеннәре	к/сәг мең данә	216,26 3,00	288,82 3,00	404,02 3,00
Вариант Урман хуҗалыгы эшчеләре Имән чикләвеге	 к/сәг кг	 – –	 274,75 27,0	 392,80 27,0

№ 31 хисапнамә-технология картасы

Үсемлекләрне 3,0 х 3,0 урнаштырып, тамыр җибәргән ботакларны утырту юлы белән тирәк культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф, дымлы һәм юеш ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – С2, С3, С4, Д2, Д3, Д4.

Туфраклары – үзәнле, кәсле-болын ком катыш һәм ярым балчыклы, карбонат токымнарындагы кәсле-болын куе төстәге гельсыман, кара туфраклыларның болын төрләре һәм куе каштан төсендәге механик составтагы ярым балчыклы, кәсле-урман ком катыш һәм ярым балчыклы, сазлану һәм ләмләнү үзенчәлекләреннән гайре яисә гельлану һәм тозлану үзенчәлекләре аз булган.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
1.	1,11 мең тамыр җибәргән ботакны вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		сәг/см	1,12	1,12	1,12
2.	Тамыр җибәргән тирәк ботакларын механика ярдәмендә утырту һәм аларны утыртканнан соң төзәтеп йөрү – 1,11 чм Тамыр җибәргән тирәк ботаклары	Т-74 ЗССН-1 СБ-1	м/см м/см м/см к/сәг мең данә	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11
3.	1110 тамыр җибәргән ботакларының иң яхшыларын калдырып, артыкларын кисү		к/сәг	11,32	11,32	11,32
4.	Рәт араларын 13 мәртәбә (4-3-2-1) кара-каршы культивацияләү – 3,33 км	МТЗ-80(МТЗ-50) КЛ-2,6	м/см м/см	4,33 4,33	4,33 4,33	4,33 4,33
5.	40х40 см = 177,6 кв. м зурлыктагы 1110 үрчетү мәйданчыкларында җиде мәртәбә (3-2-1-1) туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау (177,6х7 = 1243,2 кв. м)		к/сәг	11,03	15,42	24,86

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
Вариант – кара-каршы культивацияләү мөмкинлеге булмаган тар кишәрлекләрдә						
4а.	Рәт араларын 13 мәртәбә (4-3-2-1) культивацияләү (3,33 х 13 = 43,29 см.)	МТЗ-80 (МТЗ-50) КЛ-2,6 (Т-74, БДСТ-2,5)	м/см м/см	2,16 2,16	2,16 2,16	2,16 2,16
5а.	40 см киңлектәге полосаларда җиде мәртәбә (3-2-1-1) туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау – 1330 кв. м (1330х7 = 9310 кв. м)		к/сәг	82,58	115,44	186,20
Урман бүлемтеген карау						
6.	1110 агачның аскы ботакларын кисү: а) ике-өч еллык утыртмаларда б) биш-алты еллык утыртмаларда		 к/сәг к/сәг	 20,76 51,73	 20,76 51,73	 20,76 51,73
Чыгымнар сводкасы						
	Трактор: МТЗ-80 Трактор – 74 КЛ-2,6 культиваторы ССН-1 урман утырту машинасы СБ-9 эләктергече Урман хуҗалыгы эшчеләре Тамырланган тирәк саплары		м/см м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 102,92 1,11	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 107,31 1,11	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 116,75 1,11
	Вариант Трактор: МТЗ-80 Трактор – 74 КЛ-2,6 культиваторы ССН-1 урман утырту машинасы СБ-9 эләктергече		 м/см м/см м/см м/см м/см	 2,16 0,11 2,16 0,33 0,11	 2,16 0,11 2,16 0,33 0,11	 2,16 0,11 2,16 0,33 0,11

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
	Урман хуҗалыгы эшчеләре Тамыр җибәргән тирәк ботаклары		к/сәг мең данә	174,47 1,11	207,33 1,11	278,09 1,11

№ 36 хисапнамә-технология картасы
МПР-2 машинасы белән чистартыла торган 2,0 м коридорларда (полосаларда) чәчкеннәр утырту юлы белән биеклеге 4 м кадәр булган кыйммәте аз яшь агачларны үзгәртеп кору

Урман үсү шартлары тибы: яңа һәм дымлы нарат катыш урманнар, ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – В2-3, С2, Д2, Д3 (нарат җиләкле, яңа кара җиләкле, куаксыман ачы җиләкле).

Туфраклары: кәсле-кәсле-көлсу, соры урман һәм кәсле-комлы һәм ярым балчыклы, селтеле кара туфраклар һәм көлле ком катыш һәм ярым балчыклы.

Кисенте урыннары: картайган, яфраклы токымнарның кыйммәте аз булган яшь агачлары каплап киткән.

Төп токымнар: нарат, чыршы, карагай, имән (киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында).

Культураларның схемалары:

1. С – С – С – С	2. Е – Е – Е – Е	3. Л – Сп – Сп – Л	4. Д – Д – Д – Д
С – С – С – С	Е – Е – Е – Е	Л – Сп – Сп – Л	Д – Д – Д – Д

1 гектарга сарыф

Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
			Туфрак категориясе		
			җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6
1. Коридор трассалары буенча 5 метр саен визирлар кисү – 2 м.		к/сәг	4,10	4,10	4,10
2. Тамырларын тарап, туфракны йомшартып һәм чокырларны тигезләп 2 метрлы коридорлар чистарту – 2 чм	МПР-2 (КП-1)	м/см	0,9	0,9	0,9
3. 2,67 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү		меңданә	2,1	2,7	2,7
4. Рәттә 0,75 м саен чәчкеннәрне механика ярдәмендә утырту – 2 чм а) Катнаш урманнар зонасында Ылыслы токым чәчкеннәре	Т-74 (ЛХТ-55, ТДТ-40М, СУП-3) СБН-1А	м/см м/см мең данә	0,20 0,20 2,67	0,20 0,20 2,67	0,20 0,20 2,67
5. Туфрак йомшарту юлы белән культураларны механика ярдәмендә карап тоту: а) катнаш урманнар зонасында дүрт мәртәбә (0-1-2-1) 2 х 4 = 8 чм	МТЗ-80 (ЛХТ-55, ТДТ-40М, СУП-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,72 0,90	0,72 0,90	0,72 0,90
б) киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында – 5 мәртәбә	МТЗ-80 (ЛХТ-55,				

Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
			Туфрак категориясе		
			җиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6
(0-2-2-1) 2 х 5 = 10 чм	ТДТ-40М, СУП-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,90 0,90	0,90 0,90	0,90 0,90
6. Киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында 50 см киңлектәге полосаларда туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау юлы белән культураларны өч мәртәбә (1-1-1) кулдан карау (1000х3 = 3000 кв. м)		к/сәг	26,61	37,20	60,00
Чыгымнар сводкасы					
Катнаш урманнар зонасында Трактор Т-74 Трактор: МТЗ-80 Машина: МПР-2 (КМ-1) Катламнар буенча СБН-1М урман утырту машинасы Урман хуҗалыгы эшчеләре Ылыслы һәм яфраклы токым чәчкеннәре		 м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	 0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67	 0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67	 0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67
Киң яфраклы урманнар һәм урман даласы зонасында Трактор Т-74 Трактор: МТЗ-80 Машина: МПР-2 (КМ-1) Катламнар буенча СБН-1М урман утырту машинасы Урман хуҗалыгы эшчеләре Ылыслы һәм яфраклы токым чәчкеннәре		 м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	 0,22 0,90 0,90 0,22 37,62 2,67	 0,22 0,90 0,90 0,22 48,21 2,67	 0,22 0,90 0,90 0,22 71,01 2,67

2.17.3.6 таблица.

Урманнарның төрле тип төркемнәрендә урман белән капланмаган җирләрдә өстенлек итүче торгызу ысуллары

Төп өстен. итү-че токым	Урман типлары төркемнәре																				
	С бел.	С бр.	С чер	С пр.	С сф д.	С тр.лп	С к.ч.	С слж.	С т.ос	е бр.	е ч.	е пр.	е сф.д.	Е слж.	е к.	Д слж.	Д пм.	Б ос	Б т.ос.	Ольш	Тал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1. Булышлык итмичә табигый яңару																					
Н, Ю	–			+	+			–													
Ч, П										-	–	+	+								
И, Кч, Өр Элмә																–	+				
Б		–	–	+		–	–	–		–	–	+		–	–	–	+	+	–		
Ус, Т			+	+		–	–	–			–	+		–	–	–	+				
Юкә						–		–						–	–	–	+				
Кара з.																				+	
Тал аг.																					+
2. Туфракны минераллаштырып, табигый яңаруга булышу																					
Н, Ю	–	+	+	–	–	+	+	–	–												
Ч, П									–	+	–	–	+	–							
И, Кч, Өр Элмә															-	-					
Б		–	+	–		+	+	–	–	+	–	–	–		–	–					
Ус, Т			+	–		+	+	–	–	+	–	–	–		–	–					
Юкә						–	–	–						–	–	-					
Кара з.																				–	
Тал аг.																					

Төп өстен. итү-че токым	Урман типлары төркемнәре																				
	С бел.	С бр.	С чер	С пр.	С сф д.	С тр.лп	С к.ч.	С слж.	С т.ос	е бр.	е ч.	е пр.	е сф.д.	Е слж.	е к.	Д слж.	Д пм.	Б ос	Б т.ос.	Ольш	Тал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
3. Шытым саклау																					
Н, Ю	–	+	+	–	–	+	+	–	–												
Ч, П									–	+	–	–	+	–							
И, Кч, Өр Элмә															-	-					
Б		–	+	–		+	+	–	–	+	–	–	–		–	–					
Ус, Т			+	–		+	+	–	–	+	–	–	–		–	–					
Юкә						–	–	–						–	–	-					
Кара з.																				–	
Тал аг.																					
4. Урман культуралары																					
Н, Ю	+	+	+	–	–	+	+	+	+												
Ч, П										+	+	–	–	+	+						
И, Кч, Өр Элмә																+	–				
Б		+	+	–	–	+	+	+	+	+	+			+	+	+					
Ус, Т			+	–	–	+	+	+	+	+	+			+	+	+					
Юкә								+		+						+					
Кара з.																				–	
Тал аг.																					–

Искәрмә: +- киңәш ителүче чара;
– - киңәш ителми торган чара;
буш графа – әлеге токым бу урман типларының төркемнәренә хас түгел.

2.18. Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча урманнардан файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре

Россия ТРЭМның «Россия Федерациясендә урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясе Урманлы районнар исемлеген раслау турында» 2014 ел, 18 август, № 367 боерыгы нигезендә Урманчылыкның барча территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала зонасы урман-дала районында урнашкан.

Бүлектә китерелгән нормативлар Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала зонасы Урман-дала районына туры килә.

3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР

3.1. Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре буенча чикләмәләр

Урманнарны максатчан билгеләнеш төрләре һәм яклаучы урман категорияләре буенча чикләүләр 18 таблицада китерелде.

18 таблица.

Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре буенча чикләмәләр

№ п/п	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Урманнардан файдаланууда чикләмәләр
1	2	3
1.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Тыела: 1) урман утыртмаларын тоташ кисү; 2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 3) авыл хуҗалыгы алып бару, умартачылык һәм печән чабудан гайре; 4) урман плантацияләре утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасы ясау; 5) капиталь төзелеш объектлары урнаштыру, линияле объектлардан, гидротехника корылмаларыннан һәм углеводородлы чимал ятмаларын геологик өйрәнү һәм эшләү буенча эшләр башкаруга бәйле объектлардан тыш.
2.	Табигый һәм башка төр объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнар Россия Федерациясе субъектлары милкендәге, гомуми файдаланудагы тимер юл, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары, гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйларында урнашкан яклаучы урман полосалары а) урман-парк зоналары	Урман утыртмаларына тоташ кисүләр үткәрү тыела. Тыела: 1) техник регламентта каралганнан киңрәк итеп линияле корылмалар кисү; 2) урман түшәмәсен белән мүк җыю һәм әзерләү. Тыела: 1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 2) аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру; 3) авыл-хуҗалыгы алып бару; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләү; 5) капиталь төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника

№ п/п	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Урманнардан файдалануда чикләмәләр
1	2	3
		корылмаларыннан тыш; 6) урман плантацияләрен утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасы ясау.
	б) яшел зоналар	Тыела: 1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 2) аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру; 3) авыл хуҗалыгы алып бару, печән чабу һәм умартачылыктан гайре, шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында коймалар кую; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләү; 5) капиталь төзелеш объектлары урнаштыру, гидротехника корылмаларыннан, элемтә линияләреннән, электрүткәргеч линияләрдән, җир асты торбаүткәргечләреннән гайре; 6) урман плантацияләрен утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасы ясау.
3.	Кыйммәтле урманнар	Урман үрентеләрен тоташ кисүләр тыела, сайланма кисүләр үзләренең яклау урманнарының максатчан билгеләнешен саклауны тәэмин итә торган үзлекләрен югалта баручы урман утыртмаларын алмаштыруны тәэмин итмәгән очраклардан тыш. Тыела: 1) капиталь төзелеш объектлары урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан тыш; 2) урман плантацияләре утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасы ясау.
4.	Эксплуатация урманнары	Урманнардан файдалануның барлык төрләре дә рөхсәт ителә.

3.2. Махсус яклануы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр

Махсус яклануы урман кишәрлекләренең хокукый режимы РФ УК 102, 107 ст., Рослесхозның "Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, шулай ук махсус яклануы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләрен раслау турында" 2010 ел, 14 декабрь, № 485 боерыгы (алга таба – Үзенчәлекләр) белән регламентлана.

Махсус якланучы урман кишәрлекләрендә аларның максатчан билгеләнеше белән файдалы үзлекләренә ярашмаган эшчәнлекне гамәлгә ашыру тыела.

Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре буенча чикләмәләр 19 таблицада күрсәтелде.

19 таблица.

Махсус якланучы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
1.	Су объектлары, чокыр сөзәклекләрендә урнашкан ярсаклагыч, туфраксаклагыч урман кишәрлекләре. Яр буендагы яклагыч полосаларның чикләрендә урнашкан урман кишәрлекләре, аларның киңлекләре: капма-каршы яки нульле авышлыгы булган су яры өчен – 30 м; өч градуска кадәрле авышлыгы булган су объекты яры өчен – 40 м; өч һәм аннан югары градуслы авышлыгы булган су объекты яры өчен – 50 м; су үтә торган сазларның һәм су җыелып тора торган күлләрнең һәм тиешле су агымнары чикләрендә урнашканнар өчен – 50 м; Чокыр сөзәклегендә урнашкан, чокыр кырыена тоташучы урманнар һәм 50 метрга кадәрге киңлектәге урман полосалары.	Тыела: - тоташ кисүләр уздыру, РФ УК 17 ст. 4 өл., 21 ст. 5.1 өл. каралган очраклардан тыш; – урман эшкәртү инфраструктурасы төзү; – урман плантацияләре ясау; – авыл хуҗалыгы алып бару, умартачылыктан һәм печән чабудан тыш; – капиталь төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан тыш; – әлеге урман районында табигый шартларда үсеп китә алмаган агачлар, куаклар, лаианалар, башка урман үсемлекләре төрләренең (токымнарының) интродукциясе. Сайланма кисүләрне бары тик һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына башкарырга ярый. Даими урман-орлык кишәрлекләрендә агач токымнарының җимеш бирүен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләрне башкару рөхсәт ителә.
2.	Урмансыз киңлекләр белән чиктәш урман авызлары. Урмансыз җирләрдән 100 м ераклыкта урнашкан, урман кырыеннан кимендә 1,5-2,0 чм ераклыктагы урман авызлары.	
3.	Даими урман-орлык кишәрлекләре. Югары сыйфатлы табигый урманнарның һәм урман культураларының озак вакыт дәвамында кыйммәтле чәчүлек сыйфатына ия булган агач токымнары орлыкларын алу һәм даими әзерләү өчен формалаштырылган югары җитештерүчәнлекле кишәрлекләре.	
4.	Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән реликтив һәм эндемик үсемлекләре булган урман кишәрлекләре.	

<table>
<tr><th>№ п/п</th><th>Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре</th><th>УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР</th></tr>
<tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td></tr>
<tr><td>5.</td><td>Сирәк һәм югалу куркынычы янаган кыргый җәнлекләрнең яшәү урыннары.
Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән сирәк һәм югалу куркынычы янаган кыргый җәнлекләрнең яшәү урыннары булган урман кишәрлекләре.</td><td></td></tr>
<tr><td>6.</td><td>Тыюлыклы урман кишәрлекләре.
Озак вакыт дәвамында табигый юл белән формалашкан, хуҗалык эшчәнлеге һәм рекреацияләү эшчәнлеге нәтиҗәсендә аз җимерелгән, 100-150 гектар мәйданлы, дәүләт табигый тыюлыклары һәм милли паркларның тыюлык зоналары чикләренә керми торган урман кишәрлекләре.</td><td>Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә түбәндәгеләр рөхсәт ителми:
1) урман утыртмаларын кисү;
2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану;
3) авыл-хуҗалыгы алып бару;
4) файдалы казылма ятмалары эшләү;
5) капиталь төзелеш объектлары урнаштыру.
6) урман эшкәртү инфраструктурасы ясау;
7) урман плантацияләре ясау.</td></tr>
<tr><td rowspan="6">7.</td><td>Бүтән махсус якланучы урман кишәрлекләре:</td><td rowspan="6">Тыела:
- тоташ кисүләр уздыру, РФ УК 17 ст. 4 өл., 21 ст. 5.1 өл. каралган очраклардан тыш;
– урман эшкәртү инфраструктурасы төзү;
– урман плантацияләре ясау;
– авыл хуҗалыгы алып бару, умартачылыктан һәм печән чабудан тыш;
– капиталь төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан тыш;
– әлеге урман районында табигый шартларда үсеп китә алмаган агачлар, куаклар, лаиаланалар, башка урман үсемлекләре төрләренең (токымнарының) интродукциясе.
Сайланма кисүләрне бары тик һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына башкарырга ярый. Даими урман-орлык кишәрлекләрендә агач токымнарының җимеш бирүен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләрне башкару рөхсәт ителә.</td></tr>
<tr><td>Тау районнарында урмансыз киңлекләр белән чиктәш җирдә анның өске чиге буйлап 200 м киңлектәге урман киңлекләре.</td></tr>
<tr><td>Урмансыз киңлекләрләр арасында урнашкан 100 га кадәрге урман кишәрлекләре.</td></tr>
<tr><td>Таулы районнарда, җирле шартларга карап, сыртлар һәм линияләр барлыкка китерерлек тау сөзәкләре булганда, мәйданы 2,5 мең гектардан артыграк булган су җыю чикләре буйлап субүләрләрнең сыртлары һәм линияләре буйлап урнашкан 100-200 м киңлегендә полосалар

20° градустан артык дулкыннар һәм субүләрләр барлыкка китерә торган.</td></tr>
<tr><td>Сөзәклек экспозициясенә бәйсез рәвештә 30° текә урыннар авышлыкларындагы урман кишәрлекләре.</td></tr>
<tr><td>Дәүләт табигать заказниклары һәм башка махсус сакланучы табигать территорияләре чикләрендәге, мәйданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган урман</td></tr>
</table>

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	кишәрлекләре (МСТТ аерым урман кишәрлекләрендә файдалану режимы башка территориягә караганда катгый урнаштырылганда).	
	Мәйданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган, әмма федераль әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләре чикләре буйлап кимендә 1000 м киңлектәге полосалы саклау зоналары чикләрендәге урман кишәрлекләре.	
	Көртлекләрнең гөлдерәү урыннары тирәли 300 м радиустагы урман кишәрлекләре, 10 мең га урманга 3 тән артык шундый урман кишәрлеге исәбеннән.	
	Елганың яисә кондызлар яши торган бүтән су объектының һәр яры буйлап 100 м киңлектәге урман полосалары.	
	бал бирә торган кишәрлекләр (өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман үрентеләре, даими умартачылыклар тирәли 3 чм радиуста юкә һәм ак сәрби өстенлек итә торган урманнар).	
	агачларны даими рәвештә җентекләп үлчәү һәм озак чорда агач-куак үрентеләре белән капланган урында урман корылышы яисә урман хуҗалыгы тамгалары белән төзекләндерелгән һәм урман корылышы планшетларына кертелгән үрентеләрне төгәл чагылдыру өчен билгеләнгән даими сынау мәйданнары.	
	Шифаханәләр, балалар лагерьлары, ял йортлары, пансионатлар, туристлык базалары һәм башка дәвалау һәм савыктыру учреждениеләре тирәли иң күбе 1 чакрым радиуста (дәвалау-савыктыру урыннарын шифаханә (тау шифаханәсе) саклау округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында яисә урман хуҗалыгын алып баруның һәм урманнардан файдалануның шундый ук режимы булган яклаучы урманнарның бүтән категорияләренә караучы урманнарда урнашмаган булсалар, алар бүленәләр.	
	җирле шартларга карап, федераль яисә төбәк туристлык маршрутыннан һәр	

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	якка таба 100 метрдан 250 метрга кадәр киңлектәге урман полосалары.	
	Авыл торак пунктлары һәм бакчачылык ширкәтләре тирәли 1 км киңлектәге урман кишәрлекләре.	

Искәрмә. Махсус якланучы урман кишәрлекләре урнашкан җир һәм аларның мәйданы урманнар коруны проектлаганда күрсәтелә.

3.3. Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләмәләр

Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләмәләр 19.1 таблицада китерелде.

19.1 таблица.

Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләмәләр

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
1.	Агач әзерләү	Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләменнән (рөхсәт ителгән агач алу күләменнән) артып китүче күләмдә, шулай ук кисентеләрнең яшен бозып агач әзерләү рөхсәт ителми (Россия Федерациясе Урман кодексының 29 статьясының 4 өлеше). Россия ТРЭМ 2016 ел, 13 сентябрь, № 474 боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү кагыйдәләре нигезендә: а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә җир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми; б) диләнкедән читтә урман утыртмаларын, үсемчелек катламын һәм туфракларны зарарлау, урманнарны сәнәгать һәм башка төрле калдыклар белән чүпләү рөхсәт ителми; в) юлларны, күперләрне һәм ызаннарны, шулай ук киптерүче челтәрне, юл, гидромелиоратив һәм башка корылмаларны, су агымнарын, чишмәләрне, елгаларны саклау мөһим; г) аударылыган һәм асылынып төшкән, киселгән агачларны (киселгән һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) калдыру, сакланырга тиешле яшь шытымны зарарлау яисә һәлак итү тыела. д) чик, квартал, диләнке баганаларын һәм башкаларын, агачларда һәм түмәрләрдәге тамгаларны, ярлыкларны һәм саннарны бетерү яисә зарарлау тыела; е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенең Агач материалы әзерләү кагыйдәләре һәм урман законнары нигезендә сакланырга тиешле

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		агачларны, шул исәптән орлык бирү чыганакларын һәм плюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела; ж) рөхсәт ителгән вакыты (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) тәмамлангач агач әзерләү, шулай ук файдалану хокукы туктатылгач яисә тәмамлангач агач әзерләү рөхсәт ителми; з) билгеләнгән вакытына (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) алып чыгылмаган агачны диләнкедә калдыру рөхсәт ителми; и) диләнке ясауның технологик картасында каралмаган урыннарга агач чыгару, тарттыру рөхсәт ителми; к) диләнке чистарту эшләрен үтәмәү яисә вакытында үтәмәү рөхсәт ителми; л) сөйрәмә җирләрдән һәм төяү мәйданнарыннан кала, туфракның өске уңдырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми; Диләнкеләрдә агач әзерләгәндә яшәргә яраклы, аларның табигый ареалы чикләрендә үсеп китүче (әгәр тиешле агач токымының урманнар составындагы мәйданы өлеше урманчылык мәйданының 1 процентыннан артып китмәсә) кыйммәтле агач токымнарын (имән, бук, корычагач, эрбет, юкә, күг, элмә, кара зирек, чәчә торган каштан) кисү рөхсәт ителми. Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән зат төрләре сакланырга тиешле. Агач әзерләгәндә урман утыртмалары агачлары составында өч һәм аннан да күбрәк берәмлектә эрбет булган, өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү рөхсәт ителми.
2.	Чәер әзерләү	Түбәндәгеләргә кирт салу тыела: а) юкка чыгарганчыга кадәр зарарлы организм чыганакларында урнашкан урман утыртмаларына; б) урман янгыннары, зарарлы организмнар һәм башка тискәре факторлар нәтиҗәсендә зарарланган һәм зәгыйфьләнгән урман утыртмаларына; в) Россия Федерациясе законнары нигезендә агач әзерләү максатында өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ яки сайланма кисүләр рөхсәт ителмәгән урманнардагы урман утыртмаларына; г) даими урман-орлык кишәрлекләрендә, урман-орлык плантацияләрендә, генетика резервацияләрендә урнашкан урман утыртмаларына, шулай ук плюс агачларына, орлыклыкларга, орлык чәчәклекләренә һәм полосаларына (2012 елның 24 гыйнварындагы № 23 Рослесхоз боерыгы белән расланган Чәер әзерләү кагыйдәләренең 7 пункты).

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
3.	Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу	Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу өчен үсемлекләрнең түбәндәге төрләрен куллану тыела: – Россия Федерациясе Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгәннәрне; – наркотик матдәләр дип танылучыларны; – агачын әзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыкларның төрләре (токымнары) исемлегенә кертелгәннәрне. Агач булмаган урман ресурслары әзерләү һәм җыеп алу чикләнергә яки радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә тыелырга мөмкин. 2018 ел, 16 июль, № 325 Рослесхоз боерыгы белән расланган Агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм җыеп алу кагыйдәләре нигезендә: – эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары, чокыр авышлыклары буйларында урнашкан ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман кишәрлекләрендә, шулай ук тулылыгы 0,8-1,0гә тигез булган яшь агачларда һәм йомылмаган урман культураларында түмәр сагызын әзерләү рөхсәт ителми (13 пункт); – агачларны туз әзерләү өчен кисү тыела (14 пункт); – урманнарда табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урман түшәмәләрен җыярга рөхсәт ителми (20 пункт).
4.	Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыю	Төрләре Кызыл китапка, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән яки наркотик матдәләр булып саналган гөмбәләрне һәм кыргый үсүче үсемлекләрне әзерләү һәм җыеп алу рөхсәт ителми. Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә чикләнергә мөмкин. 2011 ел, 05 декабрь, № 511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурслары әзерләү һәм дару үләннәрен җыеп алу кагыйдәләре нигезендә: – җимеш бирә торган агачларны кисү һәм җимешләр әзерләү өчен ботакларны кискәләү тыела (14 пункт); – чикләвекләр әзерләгәндә агачларны һәм куакларны кисү, шулай ук агачларга һәм куакларга зыян сала торган ысулларны куллану тыела (15 пункт); – гөмбәләр әзерләү аларның ресурсларын саклауны тәэмин итүче ысуллар белән башкарылырга тиеш (16 пункт); – каен суты әзерләү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә кимендә 5 ел калгач рөхсәт ителә (17 пункт); – башка төрле азык-төлек ресурслары әзерләү аларның үрентеләре торышына зыян салмый торган ысуллар

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		белән башкарылырга тиеш; үсемлекләрне тамырлары белән өзеп алырга, яфракларына (ботакларына) һәм тамырларына зыян салырга рөхсәт ителми (18 пункт).
5.	Аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру	Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә аучылык хуҗалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 2 пункты).
6.	Авыл хуҗалыгы алып бару	Су саклау зоналарында урнашкан урманнарда, печән чабу һәм умартачылыктан гайре, авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 104 статьясының 1 өлешендәге 3 пункты). Яклаучы урманнарның яр буе чикләрендәге җирләр сөрү, авыл хуҗалыгы хайваннары көтү һәм алар өчен җәйге лагерьлар, ванналар оештыру тыела (Россия Федерациясе Су кодексының 65 статьясындагы 17 өлешенең 1, 3 пунктлары). Урман-парк зоналарында авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 3 пункты). Яшел зоналарда, печән чабу һәм умартачылыктан, шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында киртәләп алулардан гайре, авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 5 өлешендәге 2 пункты). Шәһәр урманнарында авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 5.1 өлеше). Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2 өлеше). Махсус якланучы урман кишәрлекләрендә, тыюлыклы урман кишәрлекләреннән гайре, печән чабу һәм умартачылыктан кала, авыл хуҗалыгы алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2.1 өлеше).
7.	Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру	Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеге өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау; б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм аның чикләрендәге территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү; в) тапшырылган урман кишәрлеге мәйданнарын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату (2011 ел, 23 декабрь, № 548

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләренең 9 пункты). Агулы химик препаратлар куллану тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 103 статьясындагы 5 өлеше, 104 статьясындагы 1 өлеше, 105 статьясындагы 3 өлешенең 1 пункты).
8.	Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру	Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә табигый ландшафтлар, хайваннар дөньясы объектлары, су объектлары сакланырга тиеш (Россия Федерациясе Урман кодексының 41 статьясындагы 3 өлеше). 2012 ел, 21 февраль, № 62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә: – рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану әйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зыян китерми торган ысуллар ярдәмендә башкарыла (6 пункт); – вакытлы корылмаларны, физкультура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмаларын вакытлыча урнаштыру барыннан элек агачсыз һәм куаксыз урыннарда, ә мондый урыннар булмаганда – артык кыйммәтле булмаган агачлар белән капланган, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә (8 пункт).
9.	Урман плантацияләре утырту һәм аларны эксплуатацияләү	Плантация ясау максатларында түбәндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми: а) су саклау зоналарында урнашкан урманнарны; б) табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны; в) кыйммәтле урманнарны; г) махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны (2010 ел, 14 декабрь, № 485 Рослесхоз боерыгы белән расланган Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләренең 30 пункты).
10.	Җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләре, дару үләннәре үстерү	2011 ел, 05 декабрь, № 510 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә: – җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		фонды җирләре составындагы урмансыз җирләр, шулай ук урманга әверелмәгән диләнкеләр, аланнарны һәм аларга урман культураларын утырткачы урманның табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман үсемлекләре белән капланмаган җирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшләнелгән торфлыклар һ.б.) (11 пункт) җирләр файдаланыла. – җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен –үстерү өчен үзгәртеп коруга билгеләнмәгән, азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланылырга мөмкин (12 пункт); – Россия Федерациясе Урман кодексының 60.15 статьясы нигезендә Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләреннән җимешле, җиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану тыела.
11.	Урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү	2011 ел, 19 июль, № 308 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан урман үсемлекләренең утырту материалын үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә: – урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды җирләре составындагы урман белән капланмаган җирләрне, шулай ук урмансыз диләнкеләрне, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган, урман урнашкан бүтән категория җирләре файдаланыла (11 пункт); – урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең яхшыртылган һәм сортлы орлыклары, яки, әгәр андый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренең нормаль орлыклары кулланыла (12 пункт); – урман үсемлекләренең утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең районнарга бүленмәгән орлыкларын, шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемекләре орлыкларын, чәчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела (13 пункт); Россия Федерациясе Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 60.15 статьясы нигезендә тыела.
12.	Җир асты байлыкларын	Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, шулай

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү	ук шәһәр урманнары территорияләрендә файдалы казылма ятмаларын эшләү тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 4 пункты). Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) бульдозер ярдәмендә агачлар аудару һәм урман кишәрлекләрен агач үсемлекләреннән чистарту, чик буе полосаларын һәм урман авызларын агач калдыклары белән чүпләү, урман авызындагы агач кәүсәләрен һәм скелет тамырларын зарарлау, җәйге чорда яңа киселгән агачларны махсус чараларсыз гына урманда саклау; б) урман утыртмаларын суга батыру һәм озак итеп су бастыру; в) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфракны зарарлау; г) урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач, көнкүреш һәм бүтән калдыклар, чүпләр белән чүпләү; д) бирелгән урман кишәрлеге мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату; е) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап, шул исәптән урман кишәрлегеннән читтә транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (2010 ел, 27 декабрь, № 515 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан җир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча файдалану тәртибенең 18 пункты).
13.	Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү	Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2 өлешендәге 5 пункты).
14.	Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү	Урманнарны линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау; б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм тапшырылган урман кишәрлегеннән читтәге янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		в) тапшырылган урман кишәрлеге мәйданнарын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату; г) тапшырылган урман кишәрлеге һәм тиешле сак зоналарыннан читтә ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (2011 ел, 10 июнь, № 223 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану кагыйдәләренең 15 пункты). Урман-парк зоналарында урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 5 пункты).
15.	Агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү	Яклаучы урманнарда, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урман эшкәртү инфраструктурасы ясау тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 14 статьясындагы 2 өлеше). Урманнарны агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) җир өсте һәм туфрак эче су агынтыларын бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык итеп эшләр башкару һәм корылмалар төзү; б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә янәшә торучы территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү; в) тапшырылган урман кишәрлеге мәйданнарын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату; г) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (Россия Табигать министрлыгының 2014 ел, 01 декабрь, № 528 боерыгы белән расланган Урманнардан агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләренең 6 пункты).
16.	Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру	Дини эшчәнлек башкарганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау; б) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә өске һәм туфрак эче сулары агып төшүне бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		итеп эшләр башкару һәм корылмалар төзү; в) тапшырылган урман кишәрлеген һәм аның янындагы территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү; г) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буенча транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда үтеп керү.

20 таблица.

Диләнке эшләрен гамәлгә ашырганда сакланырга тиешле биологик күптөрлелек объектларының һәм буфер зоналарының нормативлары һәм параметрлары

№ п/п	Биологик күптөрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
1	Даими һәм вакытлы су агымнары	Су агымының аерым ачык күренеп тора торган үзәне. Вакытлы су агымы даими рәвештә су басу эзләре буенча ачыкланырга мөмкин. Коры җәйдә су агымы кибәргә мөмкин.	Әгәр нормативларда башкача билгеләнмәсә, даими су агымнары өчен киңлеге кимендә 50 м, вакытлы су агымнары үзәннәре буйлап кимендә 20 м буфер зоналары билгеләнә. Буфер зонасы инде урман баскан тугайлык булырга тиеш түгел һәм су агымы үзәненнән башлап яисә урмансыз тугайлыктан башлап һәр ягыннан үлчәнә. Искәрмә: буфер зонасына мәҗбүри рәвештә сөзәк таулар һәм тамыр токымнары чыккан урыннар кертелергә тиеш.
2	Кизләүләр (чишмәләр), грунт сулары чыгу урыннары	Төптә кизләүләр аерылып торырга мөмкин, яисә су таудан агучы чишмә рәвешендә агып чыга. Чишмә карст бүрәнкәсеннән агып чыгарга мөмкин.	Чишмәләр буйлап (алар чыккан урыннар тирәли) киңлеге кимендә 50 м буфер зоналары аерыла. Дәвалану яисә савыктыру максатларында файдаланыла торган, шулай ук зиярәт кылу объекты булып хезмәт итүче (изгеләр чишмәсе) чишмәләр тирәли буфер зонасы киңәйтелергә мөмкин – хосусый тәртиптә билгеләнә.
3	Сазланган уйсулыклар һәм вакыты-вакыты	Кишәрлек артык дымланган: су өслеккә чыккан яисә аяк белән басканда күренә.	Су баса торган кишәрлек кырые буйлап су өслектә тора яисә басканда чыга. Рельефта түбәнрәк

№ п/п	Биологик күптөрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
	белән су баса торган урыннар	Объект чикләрендә – артык дымланган урман типларының туфрак катламы. Кырые буйлап, шулай ук объектлар чикләрендә агачлар юк яисә үләне аз булган агачлыклар белән бирелә.	урында, туфрак өсте капламы чигендә, чиге буйлап туфрак өсте катламы һәм агачлыклар сыйфатында.
4	Күлләрнең, сазларның һәм башка ачык урыннарның ярлары буйлап урман кашаклары, сазлыкларда зур булмаган утраулар	Ачык киңлекләрнең (күлләр, сазлар, болыннар) ярларында урман кашакларын аерып чыгару урман корылышы буенча яклаучы полоса билгеләнмәгән очракта башкарыла.	Киңлеге кимендә 50 м урман кашагы күл суыннан алып яисә ачык башка урын киселешеннән башлап үлчәнә. Ләкин, әгәр күлдә утраучык яисә сазланган урын булса, буфер зонасын каты яр кырыеннан яисә сазлык яки ачык территория кырыеннан башлап үлчиләр. Шулай ук сазлык белән әйләндереп алынган зур булмаган (0.5 га кадәр) утраулар да билгеләнә. Искәрмә: әгәр әлеге күл яисә сазлык хайваннарның сезонлы туплану һәм үрчү урыны, сирәк очраучы һәм нәзберек төрләрнең фактта тереклек итү урыны булып торса, ул очракта буфер зонасы киңәйтелергә тиеш
5	Чокырлар, су агымнарының тирән үзәнлекләре, башка төрле сөзәклекләр	Су агымнарының тирән кергән үзәнлекләре һәм чокырлар – тауның текәлеге 10° башланып киткәндә. Башка текә таулар (киртләчләр, текә ярлар) – тауның текәлеге кимендә 20° булганда.	Нормативларда башкача билгеләнмәсә, сөзәк тау өсте һәм асты буйлап киңлеге кимендә 15-20 метрлы буфер зоналары билгеләнә. Сөзәк тауның үзе һәм буфер зонасы әһәмиятле объект булып тора.
6	Төп токымнарның, урман белән капланган калкулыкның шәрә урыннары, известьлы токым, ачык комлы кишәрлекләр, дюналар, таш чәчелгән урыннар	Азкуәтле туфрак үсемлекләре белән капланган, төп токымнар шәрәләнә торган урыннар Таш чәчелгән урыннар – төрле зурлыктагы һәм шомалыктагы ташлар җыелмасы. Тау битләрендә, тау киртләчләрендә, ярларда һәм алар янәшәсендә еш очрый. Ташлы һәм шәрәләнгән урыннар аз куәтле туфрак үсемлекләре	Объект кишәрлекнең төп токымнары шәрәләнгән чиге буйлап яисә таш чәчелгән урын чиге буйлап билгеләнә. Таш чәчелгән, төп токымнар шәрәләнгән урын, дюна комплексы кырыеннан киңлеге кимендә 20 метрлы буфер зонасы билгеләнә.

№ п/п	Биологик күптөрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
		белән капланырга мөмкин. Комлы дюналар өлешчә аз куәтле туфрак-үсемлек катламы белән ныгытылырга мөмкин.	
7	Аерым зур йомры ташлар һәм кантарлар	Лишайниклар һәм үсемлекләр белән капланган аерым зур йомры ташлар (2 $м^3$ башлап) һәм кантарлар.	Аерым зур йомры ташларны мәйданлы объектны билгеләмичә генә билгеләргә була, аларның тупланышы мәйданлы объект буларак билгеләнә
8	Карст элементлары	Известькатнашмалы токым ятмалары якын уткан урыннарда ярыклар, бүрәнкәләр, юкка чыга торган су агымнары һәм сулыклар, коры үзәнлекле сазлыклар. Известьташның калын катламының су белән былган куышлыклары. Өслегендә уйсулыклар, җимерек, ярык урыннар күренә. Карст элементлары белән чишмәләр, кизләүле сазлыклар бәйле булырга мөмкин. Өслегендә шәрәләнгән известьташлар күренергә мөмкин.	Объект тирәли уйсулык, куышлык кырыеннан киңлеге кимендә 20 метрлы буфер зонасы билгеләнә.
9	Ачык һәм ярымачык урыннар	Урман белән капланмаган урыннар: зур булмаган аланлыклар, сирәклекләр, болынлыклар һ.б. (шул исәптән сазлыкланган). Агачларның тулылыгы 0,4 ким. Запасы 50 $^{м}3$/га ким.	Чиге буйлап агачлар арасында (тулылыгы һәм запасы ким булган кишәрлек)
10	Таркалу тәрәзәләре чыбык-чабык һәм җил аударган агачлар-туфрак комплекслары белән тупланган.	Төрле токымга караган, төрле таркалу стадияләрендәге чыбык-чабыклар (диаметры 20 см башлана). Җил аударган агачлар-туфрак комплекслары (ВПК) – зур агачларның тамыр системасы һәм туфракның өске катламнары белән бергә авуы нәтиҗәсе.	Таркалу тәрәзәләрен табигый яңару төркемнәре, шулай ук башка объектлар белән берлектә билгеләү максатка ярашлы була. Билгеләү эше объект чикләре буенча башкарыла.
11	Коры-сары, биек	Төрле токымнардан зур	Диләнке эшләгәндә куркыныч

№ п/п	Биологик күптөрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
	түмәрләр, куышлы агачлар, берән-сәрән ятучы зур чыбык-чабыклар	күләмле (диаметры 20 см башлана торган) коры-сары. Куышлы һәм тукран тукыган эзләре булган коры-сары аеруча кыйммәтле була. 2-5 м биеклегендәге һәм 20 см зуррак диаметрлы табигый эре түмәрләр. Куышлы агачлар. Төрле токымга караган, төрле таркалу стадияләрендәге чыбык-чабыклар (диаметры 20 см башлана).	тудырмый торган коры-сарыны саклау максатка ярашлы була. Коры-сарылы һәм куышлы тере агачлар зарури сакланырга тиеш.
12	Күп еллык агачлар һәм аларның чәчәклекләре, җыйнак биологик кыйммәтле урыннар	Берән-сәрән күп еллык агачлар, аларның чәчәклекләре һәм җыйнак биологик кыйммәтле кишәрлекләр.	Күп еллык, янгынга каршы корытылган наратлар, карт усак, кара зирек, кәҗә талы аеруча кыйммәтле. Агачларның ябалдашы яхшы үсеш алган һәм җилгә каршы торырга сәләтле булырга тиеш. Күп еллык агачларның чәчәклекләре һәм җыйнак биологик кыйммәтле өлешләре составында агачларны саклау оптималь булып тора.
13	Төбәк өчен сирәк токым агачлары	Киң яфраклы токым агачлары: имән, корычагач, карама, өрәңге, юкә.	Сирәк токым агачларының җыйнак төркемнәрен һәм шушы токымнарга караучы берән-сәрән агачларны үз эченә алган чәчәклекләр саклана.
14	Сирәк һәм терлек азыгы булган куаклыклар	Чикләвек куагы, артыш, миләш, гөлҗимеш, зелпе куаклары һ.б.	Сөйрәнмәләрдән башка саклана.
15	Яңартылуның гамәлдәге төркемнәре	Киселгән урыннарда үсеш алырга мөмкин булган ышанычлы үренте төркемнәре. Дренажланган урыннарда агач чыбылдыгы тәрәзәләрендә яңартылу төркемнәре, зур коры-сары тупланган урыннарда чыршы шытымы.	Үренте чәчәклекләре яңартылуның югары тыгызланган өлеше чикләре буенча билгеләнә
16	Сирәк очраучы һәм нәзберек үсемлекләрнең һәм гөмбәләрнең тереклек итү	Россия Федерациясе Кызыл китабына һәм/яисә төбәк Кызыл китабына кертелгән сирәк очраучы һәм нәзберек үсемлек һәм гөмбә	Төрләрнең биологиясе һәм экологик таләпләре нигезендә билгеләнә. Күпчелек сирәк төрләрне билгеләве авыр булганга күрә, сирәк төр һәм аларны саклау

№ п/п	Биологик күптөрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
	урыннары	төрләренең яңа ачыкланган даими тереклек итү урыннары.	өчен зарури чикләр булу-булмавын тәгаенләштерү өчен биология белгеченә мөрәҗәгать итәргә киңәш ителә. Әгәр бер нөсхә яисә затларның җыйнак төркеме ачыкланса, алар тирәли киңлеге кимендә 50 метрлы буфер зонасын билгеләргә кирәк.

Гамәлдәге урман орлыкчылык объектларының нормативлары һәм параметрлары әлеге урман хуҗалыгы регламентында әзерләнми, урман орлыкчылык объектлары турында белешмәләр ел саен Россия ТРЭМның «Дәүләт урман реестрын алып бару формаларын раслау турында» 2016 ел, 06 октябрь, № 514 боерыгы белән расланган 14-ГЛР формасы буенча яңартыла.

Баулы урманчылыгы буенча урман хуҗалыгы регламентын килештерү кәгазе